

ღმრთა ზმობა

საქრებოს სრული ქრებული

ტომი IX

არესა
პოლემიკა
ფალუტონები

ტფილისი

1928წ.

ილია ჭავჭავაძე

ნაწერების სრული კრებული

შედარებული პირველ-წყაროებთან
და შევსებული ახალი ტექსტებით

პავლე ინგოროშვას და ალ. აბაშელის
რედაქციით

ც ხ რ ა ტ ო მ ი
ძირითადი სერია

გ ა მ ო მ ც ე მ ლ ო ბ ა
„ქ ა რ თ უ ლ ი წ ი ზ ნ ი“

ილია ჭავჭავაძე

ტო მ ი IX

პრესა.
კოლუმბია.
ფელეტონები.

ტფილისი—1928 წ.

საქართველოს სახკომსაბჭოს საქმეთა მმართველობის სტამბა.
მთავლიტი № 649. ტირაჟი 5.000.

რედაქციის აზარი

მეცხრე წიგნით სრულდება ილიას ნაწერების კრებულის პირველი, ძირითადი სერია.

როდესაც ჩვენ, 1925 წელს, შევუდექით ილიას ნაწერების გამოცემას, ფარგლები ამ გამოცემისა უფრო ვიწროდ იყო ნაგარაუდები. სახელდობ, ილიას ლიტერატურული მემკვიდრეობა, რისიც შეკრება ჩვენ შევძელით ერთი წლის მუშაობის განმავლობაში, ამ გამოცემის დაწყებისას, შეადგენდა 3200 გვერდის მასალას, და ამის მიხედვით ილიას ნაწერების კრებული დაახლოვებით ცხრა ტომის ფარგლებში გვქონდა განზრახული.

მაგრამ ამის შემდეგ ილიას ნაწერების შეკრებაზე და კლასიფიკაციაზე ხანგრძლივმა მუშაობამ ბევრი ახალი შეგვიძინა. დამატებით, ჩვენი მუზეუმების საარქივო მასალებში აღმოვაჩინეთ ილიას ზოგი დღემდე უცნობი ხელნაწერი კრებულები. ამას გარდა, ჩვენი პერიოდული პრესის დაწვრილებითმა შესწავლამ ნახევარი საუკუნის მანძილზე, წარსული საუკუნის 60-იანი წლებიდან მოკიდებული ვიდრე მე-20 საუკუნის დასაწყისამდე, მოგვცა საშუალება გამოგვერკვია ილიას ნაწერების მთელი რიგი.

რასაკვირველია, ეხლაც ძნელია იმისი თქმა, რომ ჩვენ შევძელით სავსებით ამოგვეწუროს ყველა მასალები. შესაძლოა ჩვენ გამოგვრჩა ზოგიერთი ხელმოწერელი წერილი (რომელთა ავტორის ვინაობის დაბეჯითებით გა-

მორკვევა ეხლა უკვე საძნელოა, და თითქმის შეუძლებელიც, თანამედროვეთა გარდაცვალების გამო). მაგრამ, ყოველ შემთხვევაში, ამ სამი წლის მუშაობის შედეგად, ილიას ლიტერატურული მემკვიდრეობა, მთავარ ხაზებში, ზოგიერთ მცირე გამოჩაყლის გარდა, აღდგენილად უნდა ჩაითვალოს.

ილიას ამ ახალი მასალების აღმოჩენის გამო, ჩვენი გამოცემის გეგმა გაფართოვდა, და ამ პირველ სერიასთან ერთად, რომელიც შეიცავს ცხრა ტომს, ვაქვეყნებთ მეორე სერიას, დამატებითი ტომების სახით.

გამოცემის ამ გაფართოებასთან ერთად, ჩვენ მოვახდინეთ მასალების გადაჯგუფება. გავაცნობთ აქ მკითხველს, თუ როგორ გავანაწილეთ ილიას ლიტერატურული მემკვიდრეობა ამ ორ სერიას შორის.

პირველ სერიაში, რომელიც უკვე მოსრულდა ამ მეცხრე წიგნის გამოშვებით, შევიდა, როგორც მკითხველმა უკვე იცის, ილიას ნაწერების შემდეგი ციკლები:

ტომი I: ლექსები.

ტომები II და III: მოთხრობები.

ტომი IV: წერილები ღატეკატურაზე და ხელოვნებაზე.

ტომი V: ერი და ისტორია.

ტომები VI და VII: საქართველოს მატთანე. —

მახლობელნი და შორეულნი. —

წერილები სახალხო განათლების საკითხებზე.

ტომი VIII: ცხოვრება და კანონი.

ტომი IX: ზრესა. ზოღეშიკა. ფეღეტონები.

მეორე სერიაში (დამატებით ტომებში) შევა
ილიას ნაწერების შემდეგი ციკლები:

ა. საზოგადოებრივი ცხოვრების დღიური *).

ბ. წერილები სახალხო მეურნეობის საკითხებზე.

გ. წერილები უცხოეთზე.

დ. ილიას კორესპონდენცია. — ავტობიოგრაფიული
მასალები.

ე. დამატებანი **).

უკანასკნელ წიგნში დაიბეჭდება ილიას ბიოგრაფია და
კრიტიკული მიმოხილვა ილიას ნაწერებისა. — აქვე მოთავ-
სდება აგრეთვე ბიბლიოგრაფიული და ქრონოლოგიური
საძიებლები.

P. S. აღვნიშნავთ აქვე, რომ თავდაპირველად ჩვენ
განზრახული გვქონდა კრიტიკულ-ბიოგრაფიული წერი-
ლები ილიას შესახებ ამ მეცხრე ტომში დაგვებეჭდა, მაგ-
რამ შემდეგ უფრო მიზანშეწონილად დავინახეთ ეს წერი-
ლები ამ გამოცემის უკანასკნელ წიგნში გამოვაქვეყნოთ.
იმიტომ, რომ ილიას ნაწერებს, მთლიანის სახით, ჯერ

*) აქ მოთავსდება მეთაურები და სხვა საჟურნალო წერილები, და
აგრეთვე სიტყვები, საქართველოს საზოგადოებრივი ცხოვრების მიმ-
დინარე საკითხებზე, რომლებიც იბეჭდებოდა პერიოდულ ორგანო-
ებში მე-19 საუკუნის 70-იანი წლებიდან მე-20 საუკუნის დასაწყის-
სამდე.

**) აქ დაიბეჭდება ილიას რამდენიმე წერილი ლიტერატურაზე
და ხელოვნებაზე; ორი ნაწარმოები — ციკლიდან: ერი და ისტორია;
და ამას გარდა ზოგიერთი წერილი, რომლებიც არ იყო მოთავსე-
ბული წინა ტომებში სათანადო ციკლების დაბეჭდვის დროს.

კიდევ არ იცნობს მკითხველი საზოგადოება (ჩვენი თაობა ილიას უმთავრესად იცნობდა მხოლოდ როგორც ბელეტრისტს), და რასაკვირველია ილიას ლიტერატურული მემკვიდრეობის კრიტიკული მიმოხილვა უფრო ახლო იქნება თანამედროვე მკითხველისათვის მას შემდეგ, როცა იგი მთლიანად გაეცნობა ჩვენი მწერლის ყველა ნაწერებს. ეს ერთი. და ამას გარდა, ვიდრე გამოვაქვეყნებდეთ ილიას ბიოგრაფიას, საჭიროდ მიგვაჩნია ჯერ დავბეჭდოთ ილიას კორესპონდენცია და ავტობიოგრაფიული მასალები, რომლებიც უუქსა ჰყვენენ ჩვენი მწერლის პიროვნებასა და კერძო ცხოვრებას.

ზ ი ნ ა ა რ ს ი

83•

რედაქციისაგან V

1. კატკოვის პასუხად	3
ქართული პრესა:	
2. ივერიის წინასიტყვაობა (I)	15
3. ივერიის წინასიტყვაობა (II)	23
4. ჩვენი ლიტერატურის დღევანდელი ყოფა	29
5. „შინაურ საქმეთა“ გამო	32
6. მითაჲ და „ახალი რაზმის კაცი“ ანუ ორი ფელეტონი	45
7. ახალი დასის მოლოდინში	67
8. „თერგ-დალეულნი“ და ახალი თაობა	70
9. ბულვარის აკადემია	87
10. სანდალას წიგნის გამო	92
11. უარმყოფელობა ჩვენში	98
12. პოლემიკა ნოე ჟორდანიასთან	111
13. ნუთუ?	176
ფელეტონები:	
14. „კარგი რამ მჭირდეს, გიკვირდეს, ავი რა საკვირველია“	223
15. ღმერთმა ნუ დაგაბეროთ	229
16. საახალწლოდ	237

17. პატარა საუბარი 243
 18. გომართელის ფილოსოფია და არჩილ ჯორჯაძის
 ფსიხოლოგია 247

პ ა მ ფ ლ ე ტ ი:

19. ჩვენი ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე 263
 ს ო მ ხ უ რ ი პ რ ე ს ა:

20. მეთაური. 9 დეკემბერს, 1887 წელს 299
 21. მეთაური. 4 თებერვალს, 1889 წელს 302

კ ა ვ კ ა ს ი ი ს რ უ ს უ ლ ი პ რ ე ს ა:

22. მეთაური. 17 აპრილს, 1886 წელს 311
 23. მეთაური. 19 დეკემბერს, 1887 წელს 317
 24. მეთაური. 22 იანვარს, 1888 წელს 322
 25. მეთაური. 19 იანვარს, 1888 წელს 327
 26. მეთაური. 17 იანვარს, 1898 წელს 331
 27. მეთაური. 19 იანვარს, 1898 წელს 338

პ ა მ ფ ლ ე ტ ე ბ ი კ ა ვ კ ა ს ი ი ს რ უ ს უ ლ
 პ რ ე ს ა ზ ე:

28. ამბავი ყბად-ასალები და წყალ-წასალები 347
 29. სახელდახელო 363

—

- დამატება.** ფ. მ ა ხ ა რ ა ძ ე.—თავის გამართლებაც
 ასეთი უნდა. (პასუხად ილია ჭავჭავაძეს) . . . 371

—

ილიას ნაწარმოებთა ტექსტი და კრონოლოგია

- (წერილი პ. ინ—ვასი) 393—403

პრესა
პოლემიკა
ფელეტონები

კატკოვის პანუხად

(1882)

კატაკომის პასუხად

„მოყვარე-მტერი ყოვლისა მტრისაგან უფრო მტერია“.
რუსთაველი.

უბედურობა რომელიმე ერისა, დიდიერია თუ პატარა, სხვათა შორის—ისიც არის, როცა ერთ-გვარს ბეზლობას, რომელსაც პოლიტიკურ ბეზლობას ეძახიან, დიდი ავალა მიეცემა, ფართო გზა გაეხსნება და აღებ-მიცემობის საგნად გახდება. როცა ბეზლობა,—ეგ უწმინდური ძალ-ღონე გაცვეთილის კაცისა, პირახდილი დაიარება, არამც-თუ უსირცხვილოდ, თავმოწონებითაც ფარფაშობს და ლუკმა პურს აწვდის მბეზლარს,—მაშინ პირდაპირ შეგვიძლიან ვსთქვათ, რომ საზოგადოების წყობას საძირკველი შერყევიაო და აღსასრული მოახლოებიაო.

ბეზლობის ასეთის პატივით ყოფნა საზოგადოებაში უტყუარი ნიშანია თვით საზოგადოების სისუსტისა, დაუძღურებისა და დარღვევისა. მაგ საძაგელს ფარ-ხმალს სულმოკლეობისას და ჯაბნობისას სამჭედურად აქვს ხოლმე ყოვლად გახრწნილი და ამყაყებული გული ჩირქიანის კაცისა, და საბერველად კიდევ „შაბაში“ და „პარაქალა“ იმისთანა კაცებისა, ვისაც ბეზლობა და ეჭვობა ერთს ფარდში მოუქცევია და ერთმანეთში განგჯ კერ გაურჩევია.

თითონ მაგ სამარცხვინო ფარ-ხმალის მჭედელს, ბეზლის მთქმელს, როგორც იქნება, ადამიანი გაუძღვებდა, მოიგერებდა, რომ გამგონი და დამჯერი არა ჰყვანდეს,

რომ მაგ საზიზლარის ფარ-ხმალით მორთულს შაბაშის და ბარაქალის ძახილით არ აქეზებდეს იმისთანა წმინდა რამ, როგორიც ლიტერატურაა. როცა ლიტერატურა, — ეგ ადამიანის ჭკუისა და ზნეობის საგანძე, — შეიკედლებს მაგ საძაგლობას, როცა მბეზლარს თავის კარს გაუღებს ხოლმე, მაშინ თვით საზოგადოების გახრწნილება ცხადია და სულთ-მობრძაობა მისის წყობისა უეჭველია.

ყველაზედ საშიშარი და საზიზლარი ბეზლობა ის ბეზლობაა, რომელსაც საგნად მთელი ერი ჰყავს, ნამეტნავად იმისთანა ერი, რომელიც „შემთხვევისა გამო სხვისა და სხვისა“ ყოველ ღონეს მოკლებულია, რომ თავი იმართლოს, თავის გულის-ნადები, სულის-წყურვილი საქვეყნოდ გამოჰფინოს. ამისთანა ერის წინაშე ერთი გაცვეთილი მბეზლარი უფრო შემძლებელია და ღონიერი, ვიდრე მთელი ერი. იმიტომ რომ მბეზლარს ყოველივე იარაღი ხელში აქვს და დაბეზლებული-კი იარაღ-აყრილია. დაბეზლებულს აღარა დარჩება-რა ხოლმე იმის მეტი, რომ გულში უნდა ჩაიხვიოს უსამართლოდ გაუპატიურებული, მაგრამ სამართლიანად გაბოროტებული გრძნობა. ეგრეთ ჩახვეული გრძნობა საღესავია იმისი, რის დაჩლუნგებაც სასურველია ხოლმე.

ეს ოციოდ წელიწადია, რაც ბეზლობამ ენა ამოიდგა რუსეთში ბ-ნის კატკოვის და მის კამპანიის წყალობითა და მხნეობითა. შიდა-რუსეთში მაგ ბეზლობას იმოდენა სარბიელი არა აქვს, როგორც რუსეთის ხანაპირო ქვეყნებში. ჯერ იმიტომ, რომ ეს უკანასკნელნი უმაღლეს მთავრობისაგან შორს არიან, მაშასადამე ტყუილი უფრო ადვილად გასაღდება, რადგანაც შორიდან ტყუილი და მართალი კარგად ვერ გაირჩევა და თვალი ადვილად მოტყუვდება თვალთმაქცის მბეზლარისაგან. მერმე იმიტომ,

რომ სანაპირო ქვეყნების მცხოვრებნი უცხო ტომის ერნი არიან და, მაშასადამე, ყოველს ცილისწამებას იმისთანა სარჩული უდევს, იმისთანა სათავე აქვს, რომ ყველაფერი ადვილად დასაჯერია და ფიქრად მოსასვლელი.

ეს კარგად იციან ბ-ნ კატკოვის დამქაშებმა და სწორედ ამითაც სარგებლობენ.

მერე ვისგან არის შემდგარი ეს მაბეზლართა რაზმი? რა ჯურის კაცი არიან? ეგენი არიან მოხელენი, რომელთაც რუსეთის სიყვარული კი არ ამოქმედებს, არამედ მათი საკუთარი დამშეული კუჭი. ეგ იმისთანა მოხელენი არიან, რომელთაც თავისის ბოროტმოქმედებით იმოდენად შეურცხვენიათ თავიანთი თავი, რომ თვით ყოვლადშემწყნარებელს ამ-გვარებში მთავრობას ვეღარ შეუწყნარებია იმათი სამსახურში ყოფნა და გამოუყრია. ან კიდევ იმისთანანი, რომელნიც ჯერ კიდევ თავის ადგილას სხედან და საღერღელი-კი აშლიათ მაღლა აცოცვისათვის, ვერას გზით-კი ვერ აცოცვილან. ან კიდევ იმისთანანი, რომელნიც თავისის უხეირობით და უნიჭობით ვერას გამხდარან და უნდათ თავი როგორმე გამოიჩინონ, თვალი ჩვენ უფრო გვიჭრისო და შორს ჩვენ უფრო ვხედავთო.

ეს სამივე წყობა მაბეზლართა რაზმისა ერთსა და იმავე კურდღელს სდევნიან დასაქერად. „აი, ქვეყნის ერთგულნი ჩვენა ვართო, ძალღურის ალლოს აღება ჩვენთვის მოუნიჭებია ღმერთსაო, ჩვენ ყველაფერს ვამხელთ, რასაც სხვანი ხელს აფარებენო და, ჯილდოს მაგიერ, ჩვენვე გვდევნიან, სამსახურიდამ გვეყრიანო, სამსახურში წინ არ მივეყვართო. აბა, ერთი ხელში ჩაგვიგდონ რაიმე მოხელეობა და მაშინ ჩვენ ვიცით, რას აღმოვაჩენთო და რამდენს დათარულს გამოვაქვეყნებთო“, და სხვანი და სხვანი.

ამ-გვარის დამქაშების შემწეობით ბ-ნს კატკოვს დიდი ბაღე აქვს გაბმული რუსეთის სანაპირო ქვეყნებში. ამიტომაც არ დარჩენია არც ერთი რუსეთის ქვეშევრდომი ერი, რომ ორგულობა და გადადგომის სურვილი არ შეეწამებინოს. ამით თითონაც იკვებება და თავის დამქაშებასაც, ცოტად თუ ბევრად, საკვებავ გზას უხსნის.

რაც-კი უწმინდურება მოგუბუნება ხოლმე მის დამქაშების უწმინდურს გულში, სულ ერთიანად სანაპირო ქვეყნებიდამ მიედინება ბ-ნ კატკოვისაკენ და შესაფერის სურნელებით გროვდება იმ თავახდილ და პირმოხეულ აუზში, რომელსაც „Московский Ведомости“ ჰქვიან. ოლონდ-კი ორგულობა შესწამეთ რომელსამე ერს რუსეთისას და ბ-ნი კატკოვი ხელაპურობით მოგეგებებათ.

ჩვენს საქართველოზედაც არა-ერთხელ გამოულაშქრია ბ-ნს კატკოვს, ორგულობა შეუწამებია და გადადგომის სურვილი დაუბრალებია.

ამ უკანასკნელს დროსაც (იხილეთ № 44 „Московский Ведомости“ სა) ერთს ბ-ნ კატკოვის შესაფერ დამქაშს დაუბეჭდია ბ-ნ კატკოვის გაზეთში კორესპონდენცია ტფილისიდან. დამქაში პირდაპირ ამბობს, რომ ქართველებსა და სომხებში სეპარატისტობა, გადადგომის სურვილი მოქმედებსო.

კარგი დროც შეურჩევია. საქართველოში ეხლა ახალი უფროსი მმართველი მოდის. მამბეზლარს უსათუოდ უფიქრნია:—„იქნება ღმერთმა მიპრიანოს და ახალმა მმართველმა მომიკითხოსო, ვინ არის ასეთი ერთგული რუსეთისაო და კუჭის გასაძლომი ადგილი მომცეს რამეო“.

ყველაფერი შესაძლებელია იქ, საცა დავთრები დაკარგულია, საცა თავი და ბოლო ველარავის მიუგნია.

კორესპონდენტს ჩვენის სეპარატისტობის და გადად-

გომის სურვილის დასამტკიცებლად საბუთებიც მოჰყავს. მაგალითებრ: ქართველებსა და სომხებს როცა წარმოდგენები აქვთო, თეატრი კარგად განათებული და გამთბარიაო, და როცა რუსები არდგენენ, მაშინ-კი არაო. ქართულ და ნამეტნავად სომხურ თეატრში ხალხი ბევრი დაიარებაო და რუსულში-კი არაო. ქართველებმა „სამშობლოს“ გადმოიმკეთელი ავტორი დიდის ყოფით მიაცილეს შინამდინაო და სომხებმა კიდევ ბევრი საჩუქარი მიართვეს სომხურს აქტრისას გრაჩიასაო.

სასაცილოა, რომ საზიზღარი არ იყოს, ამისთანა ბეზლი, ამისთანა საბუთებზედ აშენებული! ქართველებს თუ სომხებს რომ სციოდეთ და თეატრი გაათბონ, აქ გადადგომა და ორგულობა რა შუაშია? ქართველებმა რომ მოწონებულის თხზულების ავტორს პატივი სცენ და სომხებმა კიდევ თავის აქტრისას საჩუქარი მიართვან, — აქ სეპარატისტობა რა მოსაყვანია?

რათა ჰშურს ბ-ნს კორესპონდენტს, რომ ქართველები თუ სომხები თავიანთ თეატრში დაიარებიან? რა საკვირველია, რომ მე ჩემი უფრო მიყვარდეს, ჩემსას უფრო შეეხაროდე, ჩემი უფრო მიამებოდეს და ჩემსას უფრო ხელს ვუწყობდე. გული ადამიანისა ფიცარი ხომ არ არის, რომ ერთი წაშალო და მის მაგიერ სხვა რამ დასწერო. გრძნობა თავისიანის სიყვარულისა ისეთივე ძლიერია, ისეთივე მკვიდრია, ისეთივე ბუნებრივია, მაშასადამე ისეთივე სამართლიანი და პატივსაცემი, როგორც სიყვარული მამა-შვილური, დედა-შვილური. ვერა ძალი მაგ სიყვარულს ვერ ამოჰკვეთს ადამიანის გულიდამ! ყოველივე იარაღი მის წინაშე უქმია!

მინამ დიდი მთავარი აქ ბრძანდებოდაო, ამბობს იგი კორესპონდენტი, ქართული და სომხური თეატრი არ

იყო და, როცა წაბრძანდა, მაშინ ხელი შეუწყესო. ვიცით, ნიშანში ვინც ამოუღია ბ-ნს კორესპონდენტს. ახია, რატომ სამსახურში არ მიიღო ბ-ნი კორესპონდენტი! ხონ ქებას დაუწერდა!..

ვინ არ იცის, რომ ჩვენმა თეატრმა ფეხი აიღვა ჩვენში დიდის მთავრის აქ ბრძანების დროს და მისვე დროს მკვიდრად გაიმართა წელში. რასაკვირველია, თვით ქართველების მეცადინეობით მოხდა ეს სასიამოვნო ამბავი და არა გარეშე შემწეობითა: ჩვენმა თეატრმა თავისით ჩაიდგა სული, გარედამ შემწეობა არავისგან ჰქონია. ჩვენ მარტო იმისი მაღლობელნი ვიყავით და ვართ, რომ დამშლელი არ გამოგვიჩნდა. სხვას ვერავენ ვერას დაგვაყვედრებს.

რუსულს თეატრს-კი ამავე ხანებში ხუთი-ათას თუმნამდე ფული მიაშველა მთავრობამ, მაგრამ მაინც-კი თავი ვერ დაიჭირა. რატომ? იმიტომ, რომ შემოსავალი არა ჰქონდა, და შემოსავალი არა ჰქონდა იმიტომ, რომ აქაური რუსები რუსულს თეატრში არ დაიარებოდნენ.

მე რომ კორესპონდენტის ადგილას ცყოფილიყავ, აქაურს რუსებს ორგულობას შევწამებდი.

ესეთი გულგრილობა აქაურის რუსებისა რუსულის თეატრის მიმართ უფრო ძლიერი საბუთი იქნებოდა, რომ აქაურ რუსებისათვის სეპარატისტობა შეეწამებინა ბ-ნს კორესპონდენტს, ვიდრე ის უმანკო გულმხურვალება, რომელიც ქართველებმა გამოიჩინეს „სამშობლოს“ ავტორის გაცილებაში და რომელიც ბ-ნს კორესპონდენტს თავის ბეზლის სარჩულად და საბუთად დაუდგია.

ამისთანა საბუთებით აღჭურვილი მბეზლარი ისე შესაბრალისი არ არის, როგორც მისი გამგონი და წამქეზებელი ბ-ნი კატკოვი.

ჩვენ ამ მასხარაობას მასხარა კაცისას ყურსაც არ ვათხოვებდით, რომ ბეზლობა მარტო ამაზედ შემდგარიყო და მამბეზლარს არ შეეგინებინოს, უპატიურება არ მიეყენებინოს მთელ ქართველობისათვის და მის ეროვნობის ღირსებისათვის. იგი ამბობს, რომ „სამშობლოს“ წარმოდგენაზედ დიდი ხარჯი მოუვიდათ ქართველებსაო, და ქართული დროშები რომ გოდფრუას ცირკს მიჰყიდონ, კარგს იზმენო.

გაცვეთილის კაცისაგან ყველაფერი მოსალოდნელია, მაგრამ ეგრე უკადრისად ხსენება მისი, რასაც ყოველი პატიოსანი კაცი, ყოველი ერი თაყვანსა სცემს, როგორც ემბლემას ერის პატიოსნებისას, ერის ღირსებისას, რომლის შეუმწიკვლელად დაცვისათვის—არამც-თუ ცალკე კაცი, არამედ მთელი ერი ყველგან დედამიწის ზურგზედ სიცოცხლეს არა ზოგავს და მისთვის სიკვდილი სახელად და დიდებად მიაჩნია,—იმის ეგრეთ უკადრისად ხსენებას, არ ვიცი, რა სახელი დავარქვათ და მისი ეგრეთ მომხსენებელი რა სულიერებში შევრიცხოთ.

ქართული დროშა ორი ათასის წლის განმავლობაში ქართველობას სახელით და დიდებით ხელში სჭერია, თავის სისხლში ამოუვლია და რუსეთისათვის შეუმწიკვლელად და უჩირქოდ გარდაუცია; გაჭირების დროს ქართული დროშა რუსეთის დროშასთან ერთად არა-ერთხელ გამოსულა საომარს ველზედ და მის წინამძღვარობით და სახელით ქართველობას არა-ერთხელ დაუღვრია თავისი სისხლი რუსებთან ერთად.

ეგ დროშა, რომელიც ეგეთის სასოებით და პატივით უტარებია იმოდენა ხანს უწინდელს ქართველს, ეგ დროშა, რომელიც წინ დახვედრია ზოზღვავებულს თათრობას და მუსულმანობას და ქრისტეს ჯვარი თამამად წინ წაუ-

მძღვარებია, ძლევა მოსილობით ომიდამ გამოუტანია და დაუმკვიდრებია კავკასიაში, ეგ დროშა, რომელსაც აწინდელი ქართველი იმავე ვაჟკაცობით და თავგამომეტებით თან გაჰყოლია და რუსებთან ერთად სისხლი უთხევია მამულისათვის,—დღეს ეგ დროშა საცირკოდ გაგვიხადა ერთმა ვილაცა კორესპონდენტმა და ბ-ნმა კატკოვმა ბანი მისცა.

თუ ჩვეულებრივმა გრძნობამ მართებულობისამ არ შეაყენა ბ-ნი კატკოვი, იმას მაინც უნდა მოჰრიდებოდა, რომ უპატიურად ხდის მთელს ერს, რომელიც შეჰფარებია რუსეთს მარტო თავის პატიოსნების და ღირსების დასაცველად. თვით ბარბაროსიც-კი არ იკადრებდა ეგრეთ გაუპატიურებას მთელის ერისას! მაშ, ბარაქალა კატკოვს და მის მომხრეებსა, რომ იკადრეს ის, რასაც თვით ბარბაროსიც-კი ითაკილებდა.

„ესეღა დაგვრჩა ნუგეშად მის იმედისა დიდისა?!..“

1880 წ. 23 თებერვალი.

ქ ა რ თ უ ლ ი პ რ ე ს ა

(1877—1905)

„ივერიის“ წინასიყვავობა

(1877—1886)

ჩვენი ლიტერატურის დღევანდელი ყოფა

(1836)

„შინაურ საქმეთა“ გამო

(1886)

„ივერიის“ წინასიტყვაობა

კვირეული ივერია № 1.
ტფილისი, 3 მარტი, 1877 წელი.

ჟურნალ-გაზეთობაში შემოღებულია ერთი ახირებული ჩვეულება. გამოვა ახალი გაზეთი თუ არა, მისი რედაქცია უცილო ვალად ჰრაცხს პირველ ნომერშივე საზოგადოებას აუხსნას თვისი დედა-აზრი, თვისი მიმართულება, აღწუხოს ყოველი ის, ~~რომაც~~ უპირობს გაზეთს სულის ჩადგმას და ხორცის შესხმასა. ამ ჩვეულების ძალმომრეობით გაზრდილი საზოგადოებაც, დაინახავს ახალს გაზეთს თუ არა, გულდაჯერებულია, რომ პირველს ნომერშივე იპოვის რედაქციის აღსარებას მასზედ, თუ რა აზრი და დანიშნულება აქვს ამ ახალ გაზეთსა; რის შემოტანა ჰსურს მწიგნობრობაში, თუ ცხოვრებაში; რა გზას, რა კვალს დაადგება საზოგადო ცხოვრებისაგან მოვლინებულთ საგანთა გამოძიებაში; რა თვალთ განიხილავს ყოველს მას, რასაც ჩვენი თუ სხვის ცხოვრება თვისს დაუდგრომელს მიმდინარეობაში აღმოაჩენს; რას და როგორ ემსახურება და ბოლოს რას გვპირდება და რას გვიქადისო.

ამ ჩვეულებას თვისი მართებული და პატივსადები საბუთი აქვს. საზოგადოებამ, რასაკვირველია, უნდა იცოდეს, რა აზრის კაცთან იჭერს საქმეს, რისა და ვისს მიმდევარს უნდა ათხოვოს თავისი ყურადღება. მაგრამ ყოველს მასზედ, რაც წინ მოვიხსენიეთ, პასუხის მიცემა თით-

ქმის შეუძლებელია. თუნდ ეგ არ იყოს, ცოტა უხერხოდაც მიგვაჩნია. ამ შემთხვევაში პასუხად ხომ ცარიელი ლიტონი სიტყვა უნდა იყოს,—და ცარიელი სიტყვა რა თამასუქია, ნამეტნავად ამისთანა ექვით სავსე დროში. ვინა ვარ, რა აზრისა ვარ, რა საქმის დადგენა მინდა, რისთვის გამოვდივარ მოედანზედ, —ესე ყველა იმისთანა საგანია, რომელზედაც საუბარი ვერ ეხერხება კაცსა. ორში ერთი: კარგს იტყვის კაცი, —თავის-თავზედ თქმა იქნება, და თუნდ მართალიც იყოს —ტრაბახობაში ჩამოართმევნ, ცუდს იტყვის კიდევ —სულელობა გამოვა, ჰეინესი არ იყოს.

არც ერთი ეს თვისება ისე მიმზიდველი არ არის, რომ კაცმა თავი იტკინოს და იმ ზემოხსენებულს ჩვეულებას თავიდან ბოლომდე მიეცეს. გაზეთის საქმე დროთა მიმდინარობისაა. დროს დაეცალოთ მის თქმა, რის მოლოდინიცა აქვს მკითხველს რედაქციისაგან.

ჩვენ დღეს მარტო ზოგიერთს ჩვენს აზრს გამოვსთქვამთ მასზედ, თუ გაზეთ-ჟურნალობა რა ღონეა, რა ძალა, რა ფარ-ხმალია ადამიანისათვის ცალკე და საზოგადოებისათვის საერთოდ, რის უფლებას აძლევს მას, ვინც მაგის ასპარეზზედ გამოვა და რა მოვალეობასა სდებს კისრად.

ჟურნალ-გაზეთობა არის ერთ-გვარი ნაწილი მწიგნობრობისა. როგორც მრთელს მწიგნობრობას, როგორც ყოველს გონებითსა ძალას ადამიანისას და მის ნამოქმედარს, ისე ჟურნალ-გაზეთობას საგნად ადამიანის ცხოვრება აქვს. ცხოვრება დაუდგრომელს დუდილშია, ფეხ-შეუფერხებელს მოძრაობაშია. იგი თვის დუდილში, თვის მიმდინარეობაში ბევრს რთულს საქმეს და საგანს წამოგვიყენებს ხოლმე თვალ-წინ. ამ საქმესა და საგანს გარჩევა უნდა,

ახსნა და თავისი ადგილის მიზომვა. ადამიანის გონებითი ძალა, რომელიც დღე-მუდამ უნდა დასტრიალებდეს ცხოვრებას, ორ-გვარად შეეხება ამ ცხოვრებისაგან აღმოჩენილს საქმესა და საგანსა. პირველი, — როგორც მასალას, რომლიდანაც მეცნიერებითა ძალას ადამიანისას გამოჰყავს დედა-აზრი (პრინციპი) და ამ დედა-აზრზედ ამყარებს მეცნიერების შენობასა, საიდანაც ეს დედა-აზრი ისევ ცხოვრებაში უნდა გადმოვიდნენ. უამისოდ მეცნიერება უხმარი განძია, უქმის ჭკუის უქმი ვარჯიშობაა. მეორე, როგორც წილადებს, რომელთაგანაც შემდგარია დღევანდელი დღე, მის შინაგან-გარეგანი, ერთის სიტყვით — ის ჰაერი, რომლითაც დღეს ვსუნთქავთ, ვცხოვრობთ და ვაი-ვვავლახობთ, ჩვენ და თქვენ, მკითხველო. რა ღონისძიებაა იმისთანა, რომ დღე-მუდამის ცხოვრებისაგან მოგროვილი მასალა მეცნიერებას უზიდოს და მეცნიერებიდამ დედა-აზრი გადმოიტანოს ცხოვრებაში? მეორეს მხრით, რა საშუალებაა იმისთანა, რომ დღე მუდამის ცხოვრების ავ-კარგიანობა, ვითარება გადიხატოს, გადისახოს? მწიგნობრობა ერთობ და ჟურნალ-გაზეთობა საკუთრივ.

ამ-სახით, ჟურნალ-გაზეთობას ორ-გვარი დანიშნულება აქვს. ერთის მხრით იგი არის შუამავალი ცხოვრებისა და მეცნიერების შორის, გამავრცელებელი კაცობრიობის ჭკუით მოპოებულის, გამოძიებულის და აღიარებულის სიმართლისა, ჭეშმარიტებისა; მეორეს მხრით, იგი არის სარკე საზოგადოების რთულის ცხოვრებისა, მისი გონებითის, ზნეობითის მოძრაობისა. მასში სჩანს და ისახება ყოველდღიურის აზრის მიდენ-მოდენა.

როგორც აზრისა და ცოდნის გამავრცელებელი, ჟურნალ-გაზეთობა წარმოგვიდგენს ერთს უღიდეს სასწავლე-

ბელს, რომლის მეოხებითაც უნდა აღორძინდეს, აღიზარდოს, დაფუძნდეს და გამშვენიერდეს საზოგადოების აზრი და რწმენა, გრძნობა და გემოვნება. როგორც ცხოვრების სარკე, ჟურნალ-გაზეთობა წარმოგვიდგენს მას, რაშიაც უნდა იხატებოდეს თვით საზოგადოების აზრი, გრძნობა, სურვილი ცხოვრების სხვადასხვა საგანთა თაობაზედ. რამოდენადაც იგი ამის ამსრულებელია, იმოდენად იგი საწყაო საზოგადოების გონებითის, ზნეობითის ძალისა და ნიჭისა, იმოდენად იგი საზომია ცხოვრების მოთხოვნილებისა და საჭიროებისა, იმოდენად იგი საშუალებაა, რომლის ძალითაც თვით საზოგადოება თვისის ცხოვრების სადავეს ხელთ იპყრობს და ცხოვრების თვით-რჯულს დენას საკუთარს თაოსნობას უმორჩილებს.

ამ ორ-გვარს დანიშნულებას ჟურნალ-გაზეთობისას ერთი და იგივე ფერი არ ადევს სხვადასხვა საზოგადოებაში, და ერთსა და იმავე საზოგადოებაში სხვადასხვა ისტორიულს დროს. არის დრო და საზოგადოება, საცა ჟურნალ-გაზეთობა, განსაკუთრებით თუ არა, უმთავრესად მაინც მარტო მას მისდევს, რომ აღზარდოს საზოგადოების კეთა და გონება, გაუწმინდოს აზრი და გრძნობა, აღორძინოს საზოგადოების თვითმოქმედობითი ძალი და ხალისი თვითცნობისა. არის დრო და საზოგადოება, სადაც ჟურნალ-გაზეთობა საზოგადოების გამჭრიახობის, ზნეობითის მხნეობის და თაოსნობის გამომეტყვეელია, ასპარეზია სხვადასხვა ცხოვრების კავშირთა და ძალთა ბრძოლისა. არის დრო და საზოგადოება, საცა ჟურნალ-გაზეთობა და ცხოვრება და-ძმასავით ხელი-ხელს გაყრილნი მიდიან, ჟურნალ-გაზეთობა წინ მიუძღვის ცხოვრებასა და გზას უნათებს, და ცხოვრება კიდევ მწიგნობრობის მოედანსა თავისის უკეთესის ყვავლითა ჰფენს. არის კიდევ

დრო და საზოგადოებაო, მეტყვი მკითხველო, საცა ჟურნალ-გაზეთობა ერთმანეთის ლანძღვა და თრევია. ეგვეც არის, ჩვენდა საუბედუროდ, მაგრამ რა ვუყოთ, საცა წვრილია, იქა წყდება ხოლმე. ეს ვეება ტანი ადამიანის ცხოვრებისა ისე როგორ გადარჩება, რომ დროთა ბრუნვამ სადმე მუწუჭი და იარა არ აუჩინოს.

ეს სხვადასხვა-ფერობა ჟურნალ-გაზეთობისა დამოკიდებულია სხვადასხვა გარემოებაზედ. იმ ქვეყანაში, საცა საზოგადოების თვითმოქმედობის ძალა მიღებულია, საცა გონებითი და ზნეობითი ნიჭი დაძინებულია, იქ, რასაკვირველია, მწიგნობრობა ერთობ, და ჟურნალ-გაზეთობა საკუთრივ, ძნელად თუ იქნება საზოგადოების აზრისა და გუნების გამომტქმელი. აქ უპირველესი მოვალეობა ჟურნალ-გაზეთობისა სწავლისა და ცოდნის გავრცელება უნდა იყოს, მან უნდა ფეხი აუდგას თვითმოქმედობის ძალსა, მან უნდა აღადგინოს გონებითი და ზნეობითი ნიჭი. იმ ქვეყანაში-კი, საცა თვითმოქმედობის ძალი საზოგადოებისა აღორძინებულია, საცა გონებითი და ზნეობითი ნიჭი აწარმოებს ცხოვრებასა და მის გამო ცხოვრება დულს და სჩქეფს,—იქ ჟურნალ-გაზეთობა აზრის აღებ-მიცემობაა, იქ იმის ამომძახელია, რასაც ჩასძახებს საზოგადო აზრთა დენა, შეტაკება და ბრძოლა.

ხოლო ამას კი დაეუმატებთ, ანუ, უკეთ ვსთქვათ, განვიმეორებთ, რომ ცხოვრება, რაც უნდა უძლური, მიმკვდარი და უღონო იყოს, იმოდენად ღირს-შესანიშნავი რამ არის, რომ ჟურნალ-გაზეთობას არ შეუძლიან თვის ერთგვარს დანიშნულებას აჰყვეს და ცხოვრებას თვალი და ყური არ ათხოვოს. როგორიც უნდა იყვეს ცხოვრება, ძლიერი თუ უძლური, მაღალი თუ მდაბალი, ჟურნალ-გაზეთმა უსათუოდ უნდა თვალი დააკვიროს, უნდა შეის-

წავლოს, უნდა განმარტოს. იმიტომ, რომ ადამიანები განა მარტო მაყურებელნი არიან ცხოვრებისა, არამედ მომქმედნი პირნიცა. ცხოვრება არის თითონ ამ პირთა ქმნილება, ამ პირთა ნამოქმედარი და ჭირნახული. რასაკვირველია, მოჭირნახულემ უნდა იცოდეს თვისი ნამოქმედარის ავკარგიანობა, თვისება. ამისათვის ყოველ საგანს, ყოველს მოვლენას ცხოვრებისას, ავს თუ კარგს, დიდს თუ მცირეს, ჟურნალ-გაზეთობამ უნდა მიაქციოს ჯეროვანი ყურადღება და შეძლებისამებრ მისცეს სასტიკს გარჩევას, განმარტებას თავისი რწმენისა, აზრისა და ცოდნის დაკვალად. ამ შემთხვევაში მძიმე საქმეზედ ექნება ლაპარაკი, თუ უმცირეს საგანზედ—ყოველგან და ყოველსფერში ჟურნალ-გაზეთმა უაღრესი და უპირველესი მნიშვნელობა უნდა მისცეს იმ იდეას, იმ დედა-აზრს, რომლითაც თითონ სულდგმულობს, იმ გონებითს მხედველობას, რომლითაც თვით უყურებს საგანსა.

ზემოხსენებული აზრები რომ ჩვენს საზოგადოებას და ჩვენს მწიგნობრობას მივმართოთ, ადვილად გამოსაცნობია, რა გზა უნდა ამოირჩიოს ჩვენში ჟურნალმა, თუ გაზეთმა.

სამეცნიერო ცნობათა გადმოტანა და გავრცელება საზოგადოებაში, ჩვენისა და უცხო ხალხთა ცხოვრების დაკვირვება და განმარტება,—აი რაში მდგომარეობს ჩვენის გაზეთის პროგრამა.

დრომ გამოაჩინოს, რამოდენად შეეძლებთ იმ საქმეს, რომლის კისრად აღება ჩვენ დღეს გავხედეთ.

რადგანაც ჟურნალ-გაზეთი ადამიანის ყოფა-ცხოვრებაში უნდა მოქმედობდეს და იმ ყოფა-ცხოვრების საკეთილოდ იღვწოდეს, ამის გამო ადამიანი, ცალკე—როგორც კერძო პირი და ერთად—როგორც საზოგადოება,

ხელშეუხებელად ვერ გადურჩება გაზეთსა. იმ გაზეთს, თუ ჟურნალს, რომელსაც აქვს თვისის ღირსების ცნობა, თვისი პატივისცემა და თვისი კეთილშობილური თავმოწონება, იგი იმავე ღირსებით, იმავე პატივისცემით უნდა მოექცეს ყოველს კერძო პირს და ყოველს საზოგადოებას. ეგ პატივისცემა კერძო პირისა და საზოგადოებისა დედა-კანონად უნდა ჰქონდეს ყოველს რიგიანს და მართებულს ჟურნალს თუ გაზეთსა. ხოლო პატივისცემა იმაში კი არ უნდა მდგომარეობდეს, რომ ადამიანი ადამიანს პირმოთნეობით ექცეოდეს. ეგ ადამიანის პატივისცემა კი არა, ეგ შეურაცხყოფა იქნება. ცუდია, თავის მეცნიერების შემაგინებელია, ადამიანის მოღალატეა ის ეჭიმი, რომელიც სწეულს უებარს წამალს არ ასმევს მარტო იმის გამო, რომ მწარეაო. არა, ჭეშმარიტი პატივისცემა ის არის, რომ პირში, გულახდილად, ადამიანმა ადამიანს მართალი სიტყვა უთხრას. ისე უთხრას, რომ არ შეუგინოს, არ შეურაცხჰყოს მისი ადამიანობა, მისი კაცობრიული ჭგრძნობა, ღირსება და პატივი, არ დაურღვიოს ის ძვირფასი და უკეთესი ზნეობითი კანონი, რომელიც კაცს კაცად ჰქმნის და რომლის მეოხებითაც იგი თავის-თავს კაცად სცნობს და აღიარებს.

სხვა რა უფლებაა ადამიანისა იმაზედ უცილო, იმაზედ სანატრელი, იმაზედ წმინდა და უძვირფასესი, რომ კაცმა კაცისაგან პატივისცემა, ღირსეულად და მართებულად მოქცევა ითხოვოს? სხვა რის მეოხედ უნდა იყოს მწიგნობრობა საერთოდ, თუ არ ადამიანის უფლების შემნატრედ, მწედ და მოსარჩელედ? სხვა რით არის ადამიანი სხვა ცხოველზედ წინ წამომდგარი, თუ არ ამ ზნეობითის კანონით, რომ მეც კაცი ვარ, შენც კაცი ხარ, ერთმანეთის პატივისცემა გვმართებსო?

ძნელია ესე ყოველისფერი, ჩვენო მკითხველო, მაგრამ
მაგ სიძნელეშია ის საწყაოც, რომლითაც უნდა აიწ-
ყოს გაზეთის ღირსება და რომლითაც შენ უნდა მიუ-
წყო მისთა მოღვაწეთა შენი გულითადი თანაგრძნობა,
შენი პირუთენელი პატივისცემა და შენი უანგარო სი-
ყვარული.

ივერიის წინასიტყვაობა

გაზეთი ივერია № 1.

ტფილისი, 31 დეკემბერი 1888 წ.

მოგილოცავთ ამ ახალის წლის პირველს დღეს—პირველს ნომერს ახალის გაზეთისას. მოგილოცავთ თქვენ, და ჩვენს თავს-კი მაშინ მივულოცავთ, როცა ამ წლის დასასრულს ჩვენი გაზეთი თავის ეკლით სავსე მანძილს გაივლის ისე, რომ უკეთესის ქართველის იმედს და მოლოდინს არ უმტყუნოს, არ ჩამოურჩეს. ძნელი საქმეა გაზეთის საქმე ყველგან და ნამეტნავად ჩვენში, ნამეტნავად მაშინ, როცა მარტოდ-მარტოა, ერთად-ერთია. სხვაგან, საცა ცხოვრება მრავალ-კეცია და საცა თვითოეული ნაკეცი იმოდენად გაძლიერებულია, რომ თავის ადგილს და თავის საკუთარს ხმას თხოულობს ცხოვრების სარბიელზედ, იმდენი გაზეთია, რამდენიც წყობაა, მოწადინე ხმისა და ადგილისა ცხოვრების სამარზედ. ამიტომაც იქ თითო გაზეთს იმოდენად შესუბუქებული აქვს მძიმე ტვირთი გაზეთობისა, რამოდენადაც გაზეთების რიცხვია. იქ, სხვაგან, ერთ-ერთს წყობას საზოგადოებისას, თუ ერისას, თქვენის მიდრეკილებისა დაგვარად ირჩევთ, იმ წყობის შემოფარგლულ მოედანზედ სდგებით. ეს გარემოება წინ გიძღვებათ, რომ თქვენი თვალი იმოდენად გადააწვდინოთ საგანს, რამოდენადაც თქვენის რჩეულის წყობის თვალი იმავე დღეს გასწვდება; თქვენი გონება იმდენად ამოქმე-

დოთ, რამოდენადაც იმავე დროს თქვენის წყობის გონებას ძალღონე აქვს მოგყევით; თქვენი გული იმოდენად ამოაკენესოთ—ნატვრა იქნება ხვალისა, თუ მწუხარება და სამდღორავი გუშინდლის—რამოდენადაც იმისი გული შესძლებს ამოიკენესოს, და იმ სიტყვით ელაპარაკოთ, რომელიც იმ წყობაში ცნობილია და მიჩნეული. ყოველგვრე ეს ჩვენში შეუძლებელია. იმიტომ რომ ჩვენში ჯერ, ჩვენდა სამწუხაროდ, მარტო ერთად-ერთი გაზეთი გვაქვს და ამის გამო იგი საყოველთაეო უნდა იყოს. რაკი საყოველთაეო იქნება, ანბანიც უნდა იყოს შიგ და მეცნიერების უკანასკნელი დასკვნა და სიტყვაცა. ჩვენის გაზეთის მკითხველთა საზოგადოება ერთის მხრით შემდგარია მათგან, ვინც არა იცის-რა, მეორეს მხრით, ვინც განსწავლულნი და გამეცნიერებულნი არიან. თუმცა ამ ორთა, რიცხვით არათანასწოროთა, წყობათა შორის მრავალი სხვადასხვა ხარისხია, ახლო და შორი ან ერთზედ, ან მეორეზედ, მაგრამ ჩვენ, რომ თუნდა მარტო ეს ორი უმწვერვალესი თავი და ბოლო ავიღოთ ჩვენის საზოგადოებისა, მაშინაც ცხადი იქნება, რომ მოვალეობა გაზეთისა ჩვენში უფრო ძნელი და რთული უნდა იყოს. ამ ორ წყობას შუა უდევს უშველებელი ზღვარი. ერთის მხრით ანბანის მწყურვალნი არიან, მეორეს მხრით—ეგრეთ-წოდებული ინტელიგენციაა. ერთის გონება, თვალი და გული ერთს ზომაზედ სჭრის, მეორისა—სხვა ზომაზედ, ამიტომაც, თუმცა მარტო ერთი და იგივე გაზეთია, ერთიც და მეორეც იმ ტანის სჯას და საუბარს თხოულობს, რომელსაც მისის გონების სიგრძე-სიგანე საჭიროებს. რა ჰქმნას გაზეთმა? ერთსავე და იმავე დროს როგორ აამოს ერთს, რომ მეორე არ მოიმდუროს? ანბანის მწყურვალთ შეუწონავ სჯას და საუბარს, ინტელიგენცია ჰყვირის: დიდის ხნის

ნაღეჴსა ხელახლად გვაცოხნინებსო; ინტელიგენციას შეუწონავ,—პირველნი ჰყვირიან: ჩვენ-კი არა გვესმის-რაო და მაგისტანა გაზეთი თუნდა იყოს, თუნდა არაო. გასაქირი ის არის, რომ ორნივე მართალნი არიან. ამის გამო ჩვენ უნდა ვეცადოთ ერთსაც ვემსახუროთ, ჩვენის შეძლებისამებრ, და მეორესაც, და თუ ვერ შევძელით ორივეს სამსახური, უფრო ანბანთ-მწყურვალთაქენ გადავიხრებით. მაშასადამე, ჩვენის გაზეთის სიკეთე ყველაზედ უწინარეს ჯერ ამ თვალით უნდა გაიზომებოდეს.

ჟურნალ-გაზეთობა ერთ-გვარი ნაწილია ლიტერატურისა. ამის გამო თავის საკუთარის კუთვნილების გარდა უნდა ჰქონდეს ზოგადი კუთვნილებაც ლიტერატურისა. ზოგადი კუთვნილება ჰეშმარიტის ლიტერატურისა და არა იმ ცრუპენტელობისა, რომელიც ჩვენში ლიტერატურის სახელით დაიარება, გულწრფელობაა, უბოროტო განზრახვაა, სინიდიისიანობაა, პირმოუფერებლობაა და იმა გრძნობის და რწმენის გამომეტყველობაა, რომელიც სულსა და გულშე ნამდვილად ჩაგსახვია, ნამდვილად გამოგკანძია და შენის სულიერის ღონის შეძლებისამებრ გაგიზრდია, გაგიწურთენია. ჰეშმარიტი ლიტერატურა ყოველგან და ყოველს შემთხვევაში მართებულობის, ზრდილობის, ადამიანის ღირსებისა ფარიც არის და ხმალიცა. უზრდელობა, უმართებულობა, გაუპატიურება ადამიანისა, უწურთენელობის, გონება-გაუხსნელობის და უჯიშობის უტყუარი ნიშანია. ლანძღვა-თრევა გოგო-ბიჭების ჩალურშიაც საზიზღარია და გარეთ, მთელის ერის, მთელის ქვეყნის მოედანზედ—რაღა თქმა უნდა! თუ ჩვენში მოიპოვება კიდეც, თითოთ საჩვენებლად მაინც, უკანასკნელი მოლიკანი იმ სასაცილო და ბავშვების სამაცდურო მოძღვრებისა, რომ ერთი წკვილი ჩექმა მთელს შექსპირს

მირჩენიაო და ერთი ჯამი ლობიო მთელს დიდებულს ნაშთს ხელოვნებისას,---არ დაგვინდობს და წამოიძახებს: დახე, „ივერიას“ საზოგადოება „დამად“ გაუხდიაო და ლიტერატურა „კავალერადაო“. ამას ბანს მისცემს ამის-თანაც, რომელსაც იქნება ღმერთი რაზედმე გასწყრომია, ლანძღვა-თრევა ზეგარდამო შთავგონებად მიაჩნია და ამის გამო ჭირვეულობს, გენიოსად რატომ არ მიცანითო. რასაკვირველია, ამ უთავბოლო ჯურის ხალხმა, თუკი არის სადმე,---ასე უნდა სთქვას, თორემ თუ, ჩვენდა საბედნიეროდ, ქარის მოტანილ ლიბერალობის სახელით მორთულმა ცრუპენტელობამ და იმავ ლიბერალობის სახელით გაკადნიერებულმა ლანძღვა-თრევამ ჩვენის ლიტერატურა-დამ ფეხი ამოიკვეთა, იმათ საფანელი მოაკლდებათ, კრიკა შეეკვრით და ამის გამო ლიტერატურას ძალაუვნებურად უნდა დაეთხოვნენ. ეგრე მოსდით ხოლმე ვაჭართა, რომელთ საქონელსაც ბაზარში მაზანდა დაუფოლდა და გასაყალი არა აქვს და რომელთაც სხვა საქონლის მოპოვების შნოც ღვთისაგან არა ჰლირსებიათ.

თუ უწურთვენელს, უზრდელს, სხვის გამაუპატიურებელს, ჩვენს შინაობაშიაც, სახლობაშიაც, საცა მარტო ერთი-ორი კაცია, ვერ ვიშვწნვით და ვთაკილობთ, თუ მაგაების პატრონს ჩვენს საკუთარს პატარა ოჯახშიაც ფეხს არ შევადგმევინებთ და კარს ამოვუქოლავთ, მაშ როგორ-ღა უნდა შევიშვწნოთ, შევიწყნაროთ იგი იმ დიდს ოჯახში, საცა არამც-თუ მარტო მე და თქვენა ვართ ჩვენის ცოლ-შვილით, არამედ მთელი ერია, მთელი ქვეყანაა, იმიტომ რომ ლიტერატურას მთელს ერთანა აქვს საქმე, მთელს ქვეყანასთან.

ეს რაცა ვსთქვით იმას კი არა ჰნიშნავს, რომ აღმა მხენელს და დაღმა მფარცხველს საქციელი უსათუოდ მო-

ვუწონოთ, ანუ გავუჩუმდეთ, ავის მომქმედი არ გავამხილოთ, არ გავკიცხოთ. არა. ხოლო გამხელა და გაკიცხვა წუხის დადების საზღვარს არ უნდა გადასცილდეს. წუხის დადება და ლანძღვა-თრევა შორის-შორია, შუა დიდი მანძილი უდევთ. განა ცუდს ცუდი, ავს ავი არ დაერქმის ადამიანის ღირსების შეულახებლად, ადამიანის გაულანძღველად, თავლაფ-დაუსხმელად? ამ შემთხვევაში ავის მომქმედი არ უნდა გააბოროტო ლანძღვითა და თრევითა, იმიტომ რომ გაბოროტება, ვით ძლიერი თავდაუქცეული ვნებათ-ღელვა, გულის-ყურის კარს დაუხშობს, და იმ ზნეობით ძალს, რომელსაც ნამუსს ეძახიან და რომელიც ჭეშმარიტი გამკითხავია და მწურთენელი კაცისა, ხმას აღარ ამოაღებინებს. ავის საქციელის მდევნელი ზრდილობიანი, მართებული, გონება-გახსნილი პატიოსანი კაცი რისთვის აღიძვრის ხოლმე დევნად? იმისთვის ხომ არა, რომ ზოგიერთებსავით სიხარულით ქუდი ქერსა ჰკრას, აცა, ჩემს მოძმეს ძლივს ცუდი ვუპოვნეო და ძლივს ჩემს ლანძღვით სავსე გუდას პირს მოვუხსნიო. არამედ იმისთვის, რომ ან ავის მომქმედს ავი მოაშლევინოს, ან ავზედ სხვას აღხილოს თვალი. ორივე შემთხვევაში გულდამჯდარად, აუჩქარებლად, მართებულად, გულმტკიცენეულად და გულწრფელად ნათქვამი სიტყვა, თუნდაც წუხისა, უფრო მკრელია, უფრო შემძლებელი, ვიდრე ნიშნმოგებულო, გაწიწმატებული და გაბოროტებული ავციობითა და წიწლაკიანობითა.

ამისთანა სიტყვას, წუხისა იქნება თუ ქებისა, ვერც ვერავინ ითაკილებს, ვერც ვერავინ იწყენს, იმიტომ რომ რაც გულის-ტკივილით და წრფელობით არის ნათქვამი, ბუნებითად არც სათაკილოა, არც საწყენი.

ის ღვთაებრივი გრძნობა, რომელსაც კაცებურის ღირ-

სების გრძნობას ეძახიან და რომელიც უძვირფასესი და უდიდესი საუნჯეა ადამიანთათვის მომადლებული, უნდა პატივცემულ იყოს ყველგან და ყოველს ადამიანში, გლახაა თუ მდიდარი, ავაზაკია თუ ზნეობა-მაღალი; ასე მოიქცევა იგი, ვისაც თავისის საკუთარის კაცობობის ღირსების გრძნობა მჩვრად არ გადუქცევია. ადრეც გვითქვამს და ეხლაც ვიტყვით: კაცობრიობის ღირსებულთა ნაღვაწთა თირკმლები რომ გაუსინჯოთ, მთელს კაცობრიობის ახოვანს პროგრესს თავიდან ბოლომდე გონების ნესტარი გაუტაროთ, ნახავთ, რომ ყოველივე ეს მართლა-და ღირსებული ნაომარი კაცობრიობის ხელისა, გონებისა და მხნეობისა სხვა არა არის-რა, თუ არ ძლევეამოსილი სვლა კაცებურ ღირსებათა, გრძნობის აღსამატებლად მიმართული: რამოდენადაც ეს გრძნობა აღმატებულია, იმოდენად ძლიერია, როგორც ცალკე კაცი, ისე მთელი ერიც. ჩვენის ფიქრით, ყოველს-გვარს უბედურებას, უძლურებას ადამიანისას სათავედ ამ გრძნობის ძირს დაცემა აქვს. საცა ეგ გრძნობა ცოტად თუ ბევრად ფეხადგმულია, იქ კაცი არამც-თუ ვისმე ან რასმე გაექელვინება თითონ, არამედ სხვის გაქელვის დანახვაზედაც მთელის თავის სამართლიანის გულის-წყრომით გამქელველს გულ-და-გულ შეეფეთება, როგორც დამრღვეველს იმ ზნეობითის კანონისას, რომელიც საყოველთაო ღირსების ფარია და, მაშასადამე, მისიცა. როგორც სხივნი მზისაგან, ყველა ნიჭი და მაღლი ადამიანისა, სულიერი თუ ხორციელი, ამ გრძნობიდან წარმომდინარებს და ყოველივე ისევ უკან მიერთმევა, ვით თავის დასაბამს.

ეს არის ჯერ-ხანად ჩვენი აღსარება, ჩვენი გულის-ნადები. ამ გზას დავადგებით და არას შემთხვევაში არ ვუღალატებთ. სხვა—დროსა და გარემოებას დავაცალათ.

ჩვენს ლიტერატურის დღევანდელი მდგომარეობა

ტფილისი, 9 იანვარი, 1886 წ.

გუშინდელ და დღევანდელს „ივერიის“ ფელეტონში ორმა სულ სხვადასხვა ავტორმა ერთი და იგივე საგანი დაგვიყენა თვალ-წინ განსაჩხრეკად და განსაკითხად. უნდა ვსთქვათ, რომ ეგ საგანი მწვავე ტკივილია დღევანდელის დღისა, დღევანდელის დღის ვარამია. ორივე ავტორი ერთნაირი გულწრფელობით, ერთნაირი გონება-დამჯდარობით, საგნის ღირსებისამებრ მართებულობით გველაპარაკებიან ჩვენის ლიტერატურის დღევანდელს ყოფაზედ; რიგიანის დაკვირვებით და დინჯად ჰსინჯავენ ამ ყოფას საზოგადოების მიმართ და თვით საზოგადოებას ამ ყოფის მიმართ. ორივე თითქმის იმ აზრზედ სდგანან, რომ ჩვენის ლიტერატურის დღევანდელი უღონობა იმაზეა დამოკიდებული, რომ ლიტერატურა ჩვენში ლუკმაპურს არ იძლევიანბაო და ამიტომ მწერლობა ჩვენში შემთხვევითია და არა დაჩემებული, გამოსაკუთრებული მოღვაწეობაო. ამ დადგინებას სიტყვა არ შეეებრუნება. ვინ არ იცის, რომ ვინც ჩვენში ლუკმაპურის შოვნის ზრუნვას დროს გადაარჩენს და მოიცლის, მარტო იგი იღებს ხელში კალამსა და სწერს და ისიც მარტო მაშინ, როცა მოცლილია. ლიტერატურული მოღვაწეობა ბუნებითად იმისთანა რამ არის, რომ დღე-მუდამ უკან დევნა უნდა, დღე-მუდამ მის სფერაში ტრიალი, დღე-მუდამ ფიქრსა და ტვინის მოძრაობაში უნდა იყოს მისი მიმდევარი კაცი.

ამისთანა გარემოება აიძულებს კაცს მთლად ამ მოღვაწეობაზედ იყოს გადაგებული, გადადებული და მაშინ იგი მოიქმედებს მას, რის შემძლეც არის თავისის ნიჭითა და მომზადებულობიდა. დღევანდელი ჩვენი ყოფა-ცხოვრება ამის ნებას არ იძლევა. ამისთანა გარემოებას კიდევ სხვა ზარალიც მოაქვს. რადგანაც არავის არ ეგუოება, რომ ლიტერატურული შრომა და ჯაფა ცხოვრების საღსარს მომცემსო, არც არავინ ჰბედავს ამ-გვარის მოღვაწეობისათვის რიგიანად და საფუძვლიანად მოემზადოს. ქვეყნიერობაზედ არ არის, ჩვენის ფიქრით, სხვა იმისთანა საგანი და მოღვაწეობა, რომ ასეთი ხანგრძლივი და საფუძვლიანი მომზადება უნდოდეს წინათვე, როგორც ლიტერატურა და ლიტერატურობაა. ცარიელი, მოუმზადებელი, უწურთენელი ნიჭი არ-გადახალისებული მადანია და ამიტომაც ბევრს ვერას შესძლებს ლიტერატურის სარბიელზედ.

ჩვენ ყოველივე ეს სამართლიანს საბუთს გვაძლევს, რომ პატივცემულთ ავტორებს განუუზიაროთ აზრი შესახებ იმა უმთავრესის მიზეზისა, რომლის მეოხებითაც ჩვენ არც თავგადადებული მუშაკი გვყავს ლიტერატურისათვის და არც საკმაოდ ამისათვის მომზადებული. აქ გასამტყუნარი არავინ არ არის, გარდა გარემოებისა.

ყველამ ვიცით, რომ ლიტერატურას ასაზრდოებს საზოგადოება. ჩვენდა სამწუხაროდ, უნდა აღვიაროთ, რომ ჩვენს ლიტერატურას დღე-და-ღღე საზოგადოება აკლდება. დღეს თუ ჩვენს ლიტერატურას მკითხველი და გულშემატკივარი ჰყავს, ერთი ეგრეთ-წოდებული ინტელიგენციაა, რომელსაც თითონაც არა აქვს საზრდო ცხოვრებისა, და მეორე—ძველნი ქართველნი, კაცნი თუ ქალნი. ყოველი კი ახლად მომავალი, ნამეტნავად ქალები, ჰთა-

კილობენ ქართულს ლიტერატურას და იკვებებიან იმ წვრილად ფშვნილ ნამცეცებიოთა, რომელიც აქაურს წვრილმან გაზეთებს ყოველდღე ტომრებით მოაქვთ. თუმცა ეს ასეა დღეს, მაგრამ იმედია, რომ ქართული ლიტერატურა გავრცელდება ჩვენში და მაშინ ჩვენი ეგრეთწოდებული მაღალის წოდების ხალხი, აჟუნდა სრულად დაეთხოვოს კიდეც ჩვენს ლიტერატურას, დიდი არაფრისაა. საქმე ის არის, ჩვენი ერი მომზადდეს, გონების გახსნის გზაზედ იმოძენად წარიმართოს, რომ როგორც პუარის საჭიროებას ჰგრძნობს ხორცისათვის, ისეც ლიტერატურა მიიჩნიოს სულისა და გულისათვის. თუ, ღვთის მადლით, ჩვენი სასოფლო სკოლები და ერთობ ის სასწავლებელნი, რომელთაც კარი მუდამ და დაუბრკოლებელია აქვთ ყველასათვის, რიგიანად მოიმართნენ და თავის უწმინდაეს დანიშნულებას გვერდი არ აუქციეს, უეჭველია გამრავლდება როგორც მუშაკი ლიტერატურისა, ისეც მუშტარი და მაშინ ლიტერატურა და საზოგადოება უკეთ მოეწყობა, უკეთ მორიგდება და მოთავსდება ერთმანეთში.

ამ იმედით აღფრთოვანებული და გატაცებული იბრძვის და იღვწის დღეს მშიერ-მწყურვალი ჟანგარო მუშაკი დღევანდელის ჩვენი ლიტერატურისა. ეს მართალია, თავგანწირვაა, მსხვერპლია, და თუმცა ამ მსხვერპლს ქართველთა დღევანდელი უმადურება აორკეცებს და წამებად ჰხდის, მით უფრო უმშვენიერესია ის ბრწყინვალე სახსოვარი, რომელიც აღიმართება ძეგლად მერმისის გულში.

„შინაური საქმეთა“ გამო

I

ტფილისი, 20 იანვარი, 1886 წ.

მას აქეთ, რაც „ივერია“ გაზეთად გადაიქცა, საუბარი არ გაუწევია მკითხველთან, ეგრეთ-წოდებულ „შინაურთა საქმეთა“ გამო. ეს, რასაკვირველია, დიდ წუნად უნდა ჩაეთვალოს გაზეთსა. თუ გაზეთი ჩვენ ჩვენს თავზედ ცოტათი მაინც არ მოგვახედებს, ჩვენს ცხოვრებას კვალში არ ჩაუდგება, ჩვენის ცხოვრებისაგან ამორიყულს, თუ მოტივტივებულს მოვლენას მთელს სიგრძე-სიგანეზედ არ აგვაწონინებს, ბრმას თვალს არ აუხელს იმ მოვლენაზედ და თვალილულს მხარს არ მისცემს, იგი გაზეთი უფერულია და უგემური.

გარდა ყოველ ამისა, „შინაური საქმე“ იმისთანა საგანია გაზეთისათვის, როგორც სარკე ადამიანის სახისათვის. ჩვენის ფიქრით, არც ერთი ნაწილი გაზეთისა ისე ნათლად და ცხოვლად არ დაიჩნევს ხოლმე გაზეთის სულსა და გულსა, გაზეთის გულითადს რწმენას, ფერსა, მიმართულებას, როგორც ის ნაწილი, რომელსაც წილად ხდომილი აქვს „შინაურთა საქმეთა“ გამოძიება და გამოკვლევა. ამ გამოძიებაზედ ხელის აღება, თავზედ ხელის აღებაა გაზეთის მხრით. მართალია და ჭეშმარიტი: ჩვენთვისაც სწორედ ეგრე უსწავლებიათ, ეგრე ჩაუგონებიათ. მაგრამ მაინც არ ვიციტ, — ეს ხმის ამოუღებლობა „ივერიისა“ ამ-გვარ საგნებზედ მკითხველს უფრო უნდა სწყინ-

დეს, თუ თითონ „ივერიას“? ჩვენა გვეონია, არც ერთსა და არც მეორესა, იმიტომ რომ „მუხას ვაშლი ასხიაო“, — არც სათქმელად არის სასიამოვნო, არც სასმენლად. ამისთანის თქმა არც მკითხველს მოუკლავს ცნობის-მოყვარეობის წყურვილსა და არც თითონ „ივერიას“ გაუმგელებს საღერღელსა თქმისას და საუბრისას.

თავდაპირველი მიზეზი უთქმელობისა ხომ ეს არის და ეს. ესეც რომ არ იყოს, ერთი ეს ვიკითხოთ: სად არის ეგ „შინაური საქმეები“? თუ არის სადმე, მელასავით სოროში მიმალულია, მერე ისეთ-ნაირად, რომ ცილამ ჩამოტანილ მუგუზურითაც უხრჩოლო, თავს გარეთ ვერ გამოაყოფინებ. ეს ერთი, მეორე ესა, რომ ბევრს ჩვენისთანა უსაქმურებს, ყველაფერზედ გულაცრუებულებს და ყველაფერზედ გულგრილებს რა საქმეები უნდა მოეკითხოს? მთელს აგებულებას თითქო სიღამბლე დამართნიაო, ვართ და ვსჭამთ მხოლოდ, ესეც იმ დრომდე, ვიდრე საცოხნელი არ გამოგველევა და ხელიდამ არ გამოგვეცლება ჩვენის უთაურობით. თუ ოდესმე ან გული შეგვივარდება რაზედმე, ან ხელს გავანძრევთ როგორმე, ეგეც მარტო იმისთვის მოხდება ხოლმე, რომ ჩვენს მოძმეს გზა გადვულობოთ, ორმო გავუთხაროთ და კლდეზედ გადავჩეხოთ სადმე. შური, ერთმანეთის მტრობა, გაუტანლობა, ბეზლობა, ენამტანიობა, ერთმანეთის ლანძღვა და თრევა, ადამიანის ღირსების უარყოფა, — ამისთანა თვისების პატრონებს რა საქმეები უნდა მოეკითხოს? რა საქმეები უნდა გამოუვიდეს ხელიდამ? ცხოვრება, რომელსაც ამისთანა ჭირი ჰქონის, ამისთანა ჭია შესჯდომია და ძირს უთხრის, რის მომავლინებელი უნდა იყოს, თუ არ იმისა, რომლის არამც-თუ დანახვა, წარმოდგენაც კი საზიზღარია და შესაჩვენებელი.

II

ტფილისი, 21 იანვარი, 1886 წ.

ჯერ ჩვენში ისიც არ არის გამოკვლეული, რას ჰქვიათ იგი „შინა და შინაური“, რომელიც ლიტერატურას საერთოდ და ჟურნალ-გაზეთობას საკუთრივ უნდა ექვემდებარებოდეს? ამას იმიტომ ვამბობთ, რომ ადამიანის შვილი ერთის მხრით უფალია, მეორეს მხრით მოვალე. უფალია თავის საკუთარს საქმეში, თავის ცალკე ინტერესების მოედანზედ. აქ იმას თავისი განცალკევებული საკუთარი „შინა“ აქვს. ეგ საკუთარი „შინა“ მისი ხელშეუხებელი კუთვნილებაა და ამიტომაც კერა ადამიანისა პატივცემულია ყველასაგან, ვისაც არ დაუჯარგავს გრძნობა ადამიანის ღირსებისა, ვისაც კაცი კაცად სწამს. ამ ცალკე ინტერესების მოედანზედ ბრძანებლობს ადამიანის მძლავრი „მე“, რომელსაც, ვიდრე თავის ქერქშია, საზოგადოებრივი „ჩვენ“ არამც-თუ ერჩის რამეს, არამედ თითონ გუშაგად უდგა, რომ დაუსჯელად არავინ ხელიც არ შეახოს. ამ „ჩვენს“ ბევრი უღვაწია ქვეყანაზედ და დღესაც მთავრობის სახით იღვწის, რომ ადამიანის „მეს“ თავისი კუთვნილი ადგილი უჭირველად დააჭერინოს და მშვიდობიანად ამყოფოს... აბა ერთი ინგლისში ეგ, ეგრეთ-წოდებული, კერა ადამიანისა შეჰლახეთ, თუ რომ მთელი საზოგადოება არ გამოესარჩლოს, როგორ თუ გაჰბედეთ და ფეხი შესდგით იმ წმინდა ტაძარში, რომელსაც ადამიანი თავის კერას ეძახის, და მშვიდობიანობა აუმღვრიეთო. სახელოვანი Habeas Corpus—ინგლისისა სხვა რა არის, თუ არ საფარველი იმ მართლა და ძვირფასის ად-

გილისა, რომელსაც ადამიანის საკუთარი შინა, საკუთარი კერა ჰქვია და სადაც მისი „მე“ მფლობელობს სხვის უნებლად.

ეგრე ეპყრობიან განათლებული ქვეყნები საკუთარს „შინას“ ადამიანისას. ეგრე ეპყრობა მაგას განვითარებული, ზრდილი, მართებული და პატიოსანი ლიტერატურა — ეგ ყოვლად-ძლიერი ფარ-ხმალი, ეგ უნგარო მოსარჩლე და მფარველი ადამიანის ღირსებისა, უფლებისა და მოვალეობისა.

რაც უნდა დიდი დანაშაული იყოს, არ შეიძლება ცოტად თუ ბევრად დამნაშავეს არ ეპატიოს, თუ რომ საკუთარის კერის მფარველობის გამოა მომხდარი. ადამიანის სინიდის ცალკე და საზოგადოებისას საერთოდ ესე წმინდა საგნად მიჩნეული აქვთ ეს ადამიანის საკუთარი კერა, არამც-თუ განათლებულ სახელმწიფოებში, არამედ ყველგან, საცა კი ადამიანია.

მეორეს მხრით, ადამიანი იმისთანა თვისებით არის ქვეყანაზედ გაჩენილი, რომ ყველაფერში განცალკევებული ვერ მოიხდენს, თვისთა მსგავსთა გარე ცხოვრებას ვერ შეიძლებს ვერას-გზით და ვერას მანქანებით. რაკი ეგრეა, მრავალ-გვარი დამოკიდებულება ერთმანეთზედ აუცილებელია ადამიანისათვის, უმაგისოდ ადამიანთა ერთმანეთში მოთავსება შეუძლებელია და წარმოუდგენელი. აი ამ დამოკიდებულების გამო, ყოველს ადამიანს თავის საკუთარის „შინას“ გარდა, სხვა-გვარი „შინაც“ აქვს, საცა იგი ერთი მრავალთაგანია და საცა ამის გამო მისი „მე“ მოვალეა და „ჩვენ“ მბრძანებელი. ეგ „ჩვენ“ თითონ საზოგადოებაა, ანუ მთავრობა, ესე იგი — იმისთანა წყობაა, რომელიც მარტო იმისთვის არის, რომ თვითოეულის ადამიანის ფარიც იყოს და ხმალიც საჭიროებისამებრ. ღრმად

რომ ჩავუყვირდეთ თითონ საზოგადოების არსებობის საგანსა და მიზეზს, დავინახავთ, რომ იგი სხვა არა არის-რა გარდა იმისა, რომ ადამიანის „მე“ თავის ჯეროვანს ადგილას დასვას ისე, რომ მის ცალკე ბედნიერებას, ცალკე კეთილდღეობას, სიკეთეს არა აბრკოლებდეს რა, მის სულსა და გულსა ფრთის გაშლას არა უშლიდეს რა, თუ რომ სხვის ბედნიერებას არას ერჩის და არას უშვავებს. მთელი პროგრესი კაცობრიობისა ამაზეა მიმართული, მთელს მოღვაწეობას კაცობრიობისას საგნად მარტო ესა აქვს და სხვა არა-რა. რომელი მოძღვრებაც გინდათ გასინჯეთ, ეხლანდელი, თუ უწინდელი, ყველას სახეში ისა აქვს, რომ თვითოეულის ადამიანის „მეს“ უჭირველი ბინა დაუდოს ამ ქვეყნიერებაზედ და შეძლებისამებრ ჯეროვანად და უმეტეს-ნაკლებოდ ბედნიერ ჰყოს.

ამ-გვარად ორნაირი „შინა“ აქვს ადამიანს თავისის ორნაირის მოთხოვნილებებისა გამო ბუნებითად. ერთში საკუთრად თითონ ჰცხოვრობს, საკუთრად თავისთვის მოქმედობს და ანგარიშს არავის არ აძლევს. მეორეში-კი იგი სხვასთან ერთად არის, სხვასთან ერთად იღვწის და მოქმედობს, სხვაზედ გადაბმულია, სხვაზედ დამოკიდებულია, თავისი „მე“ სხვის „მე“-სთან შეწონილი და შეფერებული ჰყავს. აი ამ უკანასკნელს სფერაში აიგება ხოლმე იგი „შინა“, საცა მარტო მთავრობითი „ჩვენ“ ჰლაღადებს და „მე“-ს, როგორც ცალკესა და კერძოს, არავითარი ხმა და ადგილი არა აქვს. აი ამ სფერაში სჩნდება და იზადება, სხვათა შორის, იგი საქმეები, რომელსაც საზოგადოება თავის შინაურს საქმეებს ეძახის და რომელიც კაცს შეუძლიან საგნად აიღოს ჯეროვანის განსჯისა და განკითხვისათვის. აი მარტო ეგ სფერაა იგი სარბიელი, საცა ღირსეული, თავისის-თავის პატივმცემელი ლიტერატურა და

ლიტერატურის მოღვაწე ხან თავის ფარს ხმლად უნდა აქცევდეს და ხან ხმალს ფარად.

რამდენადაც თვითოეული ადამიანი მონაწილეა საზოგადოების საქმეებისა, რამოდენად იგი, ავად თუ კარგად, მოქმედი და მოღვაწეა ამ-გვარს შინაობაში, იმოდენად იგი განსასჯელია და განსაკითხავი საყოველთაოდ და საქვეყნოდ. ამის გარე ადამიანი ხელშეუხებელია და მისი მოქმედება და საქმე საკუთარი მისი განსაკითხავი საგანია და არა ლიტერატურისა, რომელიც მარტო საზოგადოების შესახებთა საქმეთა მეთვალყურეა და გამკითხავი.

III

ტფილისი, 22 იანვარი, 1886 წ.

თქმა არ უნდა, ძნელი გასამიჯნავია ადამიანის „მე“ და „ჩვენ“. ბევრს შემთხვევაში ძნელი გამოსაცნობია, სად თავდება „მე“ და სად იწყება „ჩვენ“. კარგად წარმატებული გონება უნდა და კარგად განწყობილი გული, რომ კაცმა ამის გამიჯვნაში არ წაიბოროდიკოს. ჩვენდა სამწუხაროდ, ეს ბოროტიკი ჩვენში ხშირად ცოდვად უნდა ჩათვალოს ბევრს ჩვენს ლიტერატორს. რასაკვირველია, თითონ სიძნელე ცოტად თუ ბევრად ამისი შესაწყნარებელი საბუთია. მაგრამ იგი კადნიერება, რომლითაც ზოგიერთნი ჩვენგანი შეჰმოსენ ხოლმე თავის სიტყვა-პასუხს, იგი სილალე და სითამამე, რომლითაც იგინი შეჰლახვენ ხოლმე ადამიანის პიროვნებას და სადგურს, გვარწმუნებს ჩვენ, რომ იგინი თავის დღეში არ დაფიქრებულან მასზედ, თუ საჭიროა „მე“-სა და „ჩვენ“-ს შუა საზღვარი რამ დაიდოს. დავიწყებული აქვთ, რომ როგორც „ჩვენ“, ისეც

ადამიანის „მე“, თავის უკეთეს და დაუღალავ მფარველად თვით იმ ლიტერატურას სთვლის და აღიარებს, რომლის წყალობითაც ეგრე დაუდევნელად, ეგრე წინა-დაუხედველად ჩვენში გაუბატიურებულია, გაბიაბრუებულია ადამიანის „მე“.

რასაკვირველია, ვინც ღრმად დაკვირვებას საგნისას ჩვეული არ არის, ვისაც გონების თვალი არ უჭრის და ტფილისის ბულვარის მოძღვრება კაცობრიობის მოძღვრებად უწამებია, იმას ადამიანის „მე“-ს ხსენებით მიზეზი მიეცემა იეფის ფასის ლიბერალობა გასწიოს და ჩვენ შეგვწამოს, ვითომც ჩვენ იმ სამართლიანად გმობილს ეგონიშს ვქადაგებდეთ, რომელიც ეჩოსავით სულ თავისკენ ითლის, ყველაფერს თავისთვისა სჩემობს. არა, ჩვენ იმ გრძნობაზედ ვლაპარაკობთ, რომელსაც ადამიანის საკუთარის ღირსების გრძნობა ჰქვია და ურომლისოდაც არც კაცი კაცად იხსენება და არც საზოგადოება საზოგადოებად. ადამიანს მისი „მე“ გაუხადგურეთ, მის საკუთარს კერაზედაც ნუ მოასვენებთ, შინ შეესიენით, სჯიჯგნეთ და ჰსწეწეთ სულიერად თუ ხორციელად, დღე-მუდამ შიშს ქვეშ ამყოფეთ, ან ეხლა შემოიხტებიან, ან ეხლაო, ერთის სიტყვით, საკუთარის ღირსების გრძნობა აჰყარეთ და გაუქარვეთ და რალა დარჩება ადამიანს ცხოვრების საგნად? რისათვის-ლა გაისარჯოს? რისათვის-ლა იღვაწოს? რისათვის-ლა მისცეს მხარი თავის მსგავსსა, თავის მოძმესა? ან რისთვის-ლა უნდა თითონ საზოგადოების არსებობა? ტყის ნადირი რით იქნება უარესი ამ-რიგად გათახსირებულ, ამ ყოფაში ჩავარდნილ ადამიანზედ? რა განსხვავება იქნება პირუტყვსა და იმისთანა ადამიან შორის, რომელსაც თვისი „მე“, თვისი ვინაობა, თვითება, თვისი პიროვნება და ღირსება დაჰსჩავგვრია.

უწმინდაესი მოვალეობა საზოგადოებისა, ესე იგი მთავრობისა, რომლის წყალობითაც ადამიანი ადამიანობს, იგია, რომ ადამიანის „მე“-ს დღე-მუდამ მფარველობდეს, უმიზეზოდ, უდანაშაულოდ შინ არავინ შეუსიოს და არვის გააქელვინოს; მის სულიერს და ნივთიერს კუთვნილებათედ მშვიდობით და სხვის ხელშეუხებლად ამფლობელოს და ამით, რამოდენად შესაძლოა, სრულ და ბედნიერ ჰყოს. თითონ მიზეზი და საბუთი საზოგადოების არსებობისა მარტო ეგ მოვალეობაა და სხვა არა-რა. ეგვევ წმინდა მოვალეობა კისრად ადევს ლიტერატურასაცა. ამის გარეთ ლიტერატურას ასპარეზი არა აქვს.

IV

ტფილისი, 25 იანვარი, 1886 წ.

ჩვენი საუბარი „შინა“ და „შინაურობაზედ“ ასე გრძლად იმითომ გავაბით, რომ აგვენიშნა, რა-გვარს შინაურს საქმეებზედ მიუწვდება ხელი ლიტერატურას ისე, რომ ჩირქი არ მოიცხოს უმართებულობისა, უზრდელობისა, ძალმომრეობისა და მეტიჩაობისა. ჩვენ გვინდოდა გვეთქვა, რომ ივანესა და პეტრეს შინაური საქმე, იმათის საკუთარის კერის ვითარება, იმათი ვინაობა ცალკე—ლიტერატურის საქმე არ არის. ვინც ყოველ ამას ლიტერატურის და მწერლობის საგნადა ჰხდის, იგი—კვლავ ვიშეორებთ—უწურთენელია, გონება-გაუხსნელია, გულ-გაუწმენდელია. იგი შეუსაბამოდ და უკადრისად ექცევა ლიტერატურას და მწერლობას ერთის მხრით და მეორის მხრით თვით საზოგადოებას, რომელიც ყოველის მწერალისაგან ითხოვს ყველაზედ უწინარეს იმას, რომ გრძნობა

ადამიანის ღირსებისა ცნობილი ჰქონდეს და პატივსაცემ-
ლად აღიარებული. მწერალს ჩაილულის წყლისაგან ვერც
ნიჭი იხსნის, ვერც სხარტული და მოსწრებული სიტყვა-
პასუხი, თუ ეგ გრძნობა ადამიანის ღირსებისა მისდა ჯე-
როვანს სიმაღლეზედ არა ჰყავს დაქენებული ყოველგან და
ყოველს შემთხვევაში. თუ გინდათ, რომ ღირსება თითონ
მწერლისა შეიტყოთ, ჩაუკვირდით—ეგ გრძნობა ადამია-
ნის ღირსებისა რამოდენად ვრცლად და რამოდენად სა-
მართლიანად აქვს გაგებული და რწმენად მიღებული. თუ
არ მხოლოდობითი, ერთი უმთავრესი საწყაო მაინც მწერ-
ლის ღირსებისა ეგ არის, ჩვენის ფიქრით. მაგით აუწყე-
ვით ხოლმე ნაღვაწევი და მაშინ შეიტყობთ, რა წითელი
კოქია ზოგიერთი, ეგრეთ-წოდებული, ლიტერატორი.

თქმა არ უნდა, რაკი ჩვენი საზოგადოება, ჩვენი ლი-
ტერატურა და მწერლობა ამ საწყაოს დაიჭერს ხელში,
რაკი ჩვენი ლიტერატურული მარტებულობა და ზრდი-
ლობა იმ სიმაღლეზე დადგება, რომ მწერალი ქურდულად
ადამიანს მის სახლში, ოჯახში არ შეეპაროს, ჯაშუშსა-
ვით ბოძს უკან არ აეტუზოს, აცა იქნება მიზეზი რამ მა-
მეცეს, სამარცხვინო ბოძზედ გავაკრა და თავზედ ლაფი
დავასხაო; როცა თვითოეული ჩვენგანი ცალკე და ყო-
ველნივე საერთოდ ამისთანა უპატიურს ქცევას იზიზღებს
და ითაკილებს, როგორც ადამიანის ღირსების შემავინე-
ბელს ქცევას,—მაშინ ბევრს ჩვენს ეგრეთ-წოდებულს ლი-
ტერატორს საკბილო პირიდან გამოეცლება და უშვერის
წერისა და ბლაჯნისათვის გზა შეეკვრის, თავის უხეირო
მშვილდ-ისარს ძირს დასდებს, გამოეთხოვება ლიტერატო-
რობას და თავის ჭკუისა, ცოდნის, მარტებულობის და
ზრდილობის შესაფერს სხვა თანამდებობას და საქმეს მო-
ნახავს.

მართალია, ამის გამო სათვალავში ბევრნი მოაკლდებიან ჩვენ ლიტერატურას, მაგრამ ეს ამბავი არავის არ უნდა დარჩეს სანაღვლელოდ, იმიტომ რომ ყველგან და ყოველ საკმეში მრავალნი არიან წვეულ და მხოლოდ მცირედნი რჩეულ. ჩვენთვის ეს უკანასკნელნი არიან სანატრელნი და სასურველნი. თვარემ ეხლა რას ვხედავთ? ბევრს ჩვენგანს, ვისაც-კი ანაბანა დაუძლევია და სხვაში არსად არ არიან გამოსადეგნი, აუღიათ თავი და ლიტერატორობენ. ეგ ხელობა ჩვენში მეტად გაადვილებულია. პირველად, რომ მუქთია და რაც მუქია, იმას კბილს ბევრი არავინ უსინჯავს. მეორე, ღმერთმანი, მწერალს ჭკუისა და ცოდნის მოწვევა დასჭირდება, თუკი წერის და ბლაჯნის მოუსვენარი საღერღელი აეშალა! ღმერთმანი, იმაზედ გაირჯება, აცა ერთი ლიტერატურის და საზოგადოების ღირსი საგანი მოვნახო, თითონ გამოვიძიო, გამოვიკვლიო, მიზეზი ვუპოვო, შედეგი გავუგო, მეც ჩემი ტვინის ძაფები დავსძრა, სხვის ტვინიც ვავარჯიშო და ვამოქმედო! ესენი ჯერ ჩვენის ლიტერატორისათვის საჭირო არ არის, უმაგისოდაც იოლად მიდის, სახელსა და დიდებასა სჩემობს და ყვირის: მომეცალენით, გენიოსი მოვბრძანდებიო. საგანი უნდა? მეზობელი იქ არა ჰყავს! თუ როგორმე მეზობელი თვალში ვერ მოსდის და მიზეზიც ვერა ზოუწნახა-რა, თითონ მაინც ხელ-და-ხელ შეჭხანხლავს ერთს რასმე სამარცხვინო ამბავს თავის მეზობელსა თუ მოძმეზედ, გამობლაჯნის ყოველს ამას ქალაღზედ, ხახვით მოისრესს თვალებს, რომ ცრემლი მოუვიდეს, ვითომც-და საზოგადოების სიკვარულით გული სტკივა, ჰგოდებს და ვალალებს; ამოიჩრის ილღიაში ნაბლაჯნს, თავმოწონებით წარუდგება რედაქციას და გათავდა—მწერალია და მწერალი. მეორეს დღეს ისე გამოჰიმული დაიწყებს ბულ-

ვარზედ სიარულს, თითქო ამერიკა ამისი ნაპოვნიაო, ისე კეკვიანურად შეიკრავს შუბლსა, თითქო მართლა-და ტვინი არ ეტევა თავში და გარეთ გამოსვლას ჰლამისო სინამეტანობითა. ნუთუ ამისთანა მწერლის თავიდან მოშორება ლიტერატურისათვის დიდი დანაკლისი იყოს!

ჩვენ ვგრძნობთ, რომ ძალიან რთულს და მძიმე საგანს მოვკიდეთ ხელი და მეთაურის წერილების სასაუბროდ გავხადეთ. იქნება, რაც სათქმელი გვქონდა, სულ ვერა ესთქვით სხვადასხვა მიზეზისა გამო, ან ზოგან ჩავუმატეთ, ან დავაკელით, მაგრამ ნუგეშად მაინც ეს დაგვრჩება, რომ თითონ საგანი, როგორც იყო, ფეხზედ წამოვაყენეთ ჩვენდა საყურადღებოდ, ჩვენდა განსასჯელად და მრავალ-კეცად განსაკითხავად. მკითხველი დაგვეთანხმება, რომ, თუ ჩვენ ვერ შევძელით მაგის ჯეროვანად განსაზღვრა და განვითარება, ეგ საგანი ღირსია განსჯისა და განკითხვისა, თუ გარემოება და დროთა ვითარება ჩვენს მწერლობას ხელს შეუწყობს. მკითხველი ამაზედაც დაგვეთანხმება, რომ ის უადამიანობა, ის ავყიაობა, ის უმართებულობა, უზრდელობა, უწვრთნელობა, რომელიც ესეთის თავმოწონებით ფარფაშებს საქვეყნოდ ლიტერატურის სახელითა,—ერთი იმისთანა საზოგადო სენია მწერლობისა, რომ ყოველი პატიოსანი მწერალი, თუ წევრი საზოგადოებისა, უნდა ცდილობდეს წამალი რამ უპოვოს ძირიანად აღმოფხვრისათვის.

ჩვენი სურვილი მარტო ეს იყო და თუ ამ წერილებმა ჩვენში მოახელა ვინმე ამ საგანზედ საკადრისის გულისტკივილით, სრულებითაც არ შევინანებთ, ჩვენ, პირიქით, სასიხარულოდაც გვექნება, რომ ფიქრად მოგვივიდა და მეთაურის წერილის სასაუბროდ ეს საგანი გავხადეთ.

მითამ და „ახალის რაზმის კაცი“

ანუ ორი ფელეტონი

(1883)

მიტამ და „ახალის რაზმის კაცი“

ანუ

ოკრი ფელეტონი.

(განხილვა)

ძველი ჩვეულება ახალის მწერლებისა. — ახირებული კირი. — ახალი მწერალი. — ნიშნები ვითომც და ახალის დროისა. — ჰოცა და არაცა. — რომელი ერთი დავიჯეროთ. — ბოდიში. — სასაცილო წამალი სამწუხარო სენისა. — სხვაში ცოდვა ჩემში მადლიაო. — ახალი მეტოდი ახალის დროის კრიტიკისა. — შენ ჰქმენ და სხვას დააბრალებ. — პასუხი. — აღდგენა ძველის თეორიისა: не считать свое суждение иметь. — რაც გინდოდეს, ის შესწამე. — კატკოვის სისტემა მხილებისა და ბრალდებისა. — „ოზისკები“ ადამიანის გულში. — ნუ შეშინდებით. — ვერ ვაღიარებთ და ვერ ვიწამებთ. — „ჩვენ“ რა შუაშია. — განსხვავება. — წინასწარმეტყველების გამტყუნება ასეთი უნდა. — ვიგემეთ და გავიცანით. — რა პირობით. — ძველი გზა და ძველი მეგობარი. — რა მოხდა? — ლოდიკა დანაშაულობა თუა?

ეს ათი-თორმეტი წელიწადია, რაც ჩვენს მწერლებს ერთი საკვირველი ჩვეულება დასჩემდათ: გამოსდგამს ფეხს თუ არა სალიტერატურო ასპარეზზედ, ყველაზედ უწინარეს ამას დაიძახებს ხოლმე: ვინც ჩემზედ წინ იყავით, ძველნი ხართ, ჩვენ კი ახალნიო; ჩვენ წინ-მომავალნი ვართო და თქვენ კი დროს უკან ჩამორჩითო და თუ გინდათო, „ბოლოზედ ჩასჭიდეთ ხელიო“ და სხვანი.

ვინც ახალი მწერალი გამოსულა ჩვენში, პირველი მისი სიტყვა უფრო ხშირად ესა ყოფილა და ეს არის კი-

დეც ღღესაც. ამას კიდევ კაცი, როგორც იქნება, აიტანდა, მაგრამ ვაი ეს არის, რომ ამ ბოლოს დროს ამ ჩვეულებამ იბარტყა და ერთი სხვა ჭირიც გააჩინა: გინდათ თუ არა მიცანით, რომ გენიოსი ვარო და წინამორბედი ახალის დროისა, ახალის მოძღვრებისაო; საცა შემხვდეთ, თავი მძიმედ დამიკარითო, სუფრაზედ პირველი სადღეგრძელო ჩემი დალიეთო, იმიტომ რომაო, მე პროფესიით ლიტერატორი ვარ და არა გგევარო თქვენ, რომელთათვისაც ხანდისხანობით წერა შექცევადო, შესვენება და არა ჯაფადო.

ახირებული ჭირია, თქვენმა მზემ! ახირებული ძალდატანება!.. რას იზამ? ვის შესჩივლებ? ქვეყანაზედ არ გაგონილა ამისთანა ძალმომრეობით პატივისცემის მოპოება! გაგონილა, გინდათ თუ არა ჩემს წინაშე თავი მოიხატეთო, მაქეთ და მადიდეთო!

აი, ავიღოთ მაგალითად „დროების“ ახალი მწერალი, „კისრულის“ ავტორი. ეგ, ბატონებო, პროფესიით ლიტერატორი უნდა იყოს უსათუოდ, იმიტომ რომ, თუ არ ამისთანა ლიტერატორს, იგი პატივს არა სცემს, და რასაც კაცი პატივს არა სცემს, იმაში ჯრ გაებმის. ამას გარდა, იგი „ახალის რაზმის“ კაცად გვიცხადებს თავსა, იმიტომ, რომ დაუჟინია, — თქვენ ალარაფერში ვარგებართო, „ნუ გგონიათო, რომ ეხლაც უწინდებურად ვინმე გავაჭუროთო შაქარ-მომცვრეულის ფრაზებითაო, დრო ორაკულობისა, დრო კალხასობისა გაფრინდა და, თუ გნებავთ, ბოლოზედ მოეჭიდენითო...“ და სხვანი.

თუ ამას ჩვენ გვიბრძანებს პატივცემული ავტორი, რა გვეთქმის? „კისრად ვიღებთ და ვლუმდებთ“, რადგანაც ეგ ამისთანა საქციელი ჩვეულებად დასჩემდათ ჩვენის ქვეყნის მწერლებს, როგორც ზემოთა ვსთქვი, და

ჩვეულება, ხომ მოგეხსენებათ, რჯულზედ უმტკიცესიაო. ჩვენ მხოლოდ ამის კითხვა გვინდა: ეს ჩვენი დრო დაშაქრულის ფრაზებისა რომ გააფრინა პატივცემულმა ავტორმა, მის სამაგიერო რომელი ახალი დრო მოგვიფრინა? იქნება, მართლა, იმისი მოტანილი დრო სჯობდეს და ჩვენ ეჯიუტობდეთ, არ ვიცნათ და არ ვიწამოთ. ჩვენ შობს არ წავალთ ამ ახალის მწერლის ახალის დროის ნიშნების საქებნელად. საკმარისია კაცმა მის ორს ფელეტონს გადაეღოს თვალი და შეურყეველი აზრი შეადგინოს იმ დროზედ, რომლის წინამორბედად, „კისრულების“ ავტორი თავის-თავს გვიცხადებს. უეჭველია „კისრულების“ ავტორი „ახალის რაზმის“ კაცია, და მაგ ორ ფელეტონიდან შევიტყობთ, რის მომავლინებელია ამ „ახალის რაზმის“ კაცი, რომელიც მის გონების თვალ-წინ გამოხატულა. ერთი შევიტყოთ, რა თვისების პატრონად ჰხდის იგი, მითამ და „ახალს რაზმს“ და „ახალს კაცს“.

ამისათვის ჩვენ გავარჩევთ მის ორს ფელეტონს, რომელნიც „დროების“ № № 116 და 119-შია დაბეჭდილი.

პირველს ფელეტონში ახალის დროის მეთაური ავტორი ემდურის თავის მეგობარს და უკიჟინებს: „ჭკვიანი მეგონე. თხლათა ყოფილხარო. შენა მწერო, რომ ჩვენს ინტელიგენციას რალაც გამოფხიზლება და მოძრაობა ეტყობაო... შენ იქნება ბრმადაც ჩამთვალოვო, — უპასუხებს „კისრულის“ ავტორი, — რომ ჩვენში ინტელიგენცია ვერ შემიმჩნევიაო, მაგრამ გარწმუნებ, მიკროსკოპიც რომ აიფარო თვალბზედ, მაინც ვერ იპოვი ე რალაც ინტელიგენციააო“.

ახლა მივხედოთ. ამ „დარწმუნების“ შემდეგ რას ბრძანებს იგივე ავტორი იმავე ფელეტონში მეორე გვერდზედ: „შენ რომ გეთქვაო, რომ ჩვენში ინტელიგენცია თანდა-

თან კვერცხიდან იჩეკება და თავს იჩენსო, აი, ეს ჭეშმარიტება იქნებოდა და მეც კამათობას არ დაგიწყებდიო, რომ ჩვენში ახალი რაზმი (რისა, თუ არ ინტელიგენციისა?) გამოდის საასპარეზოდ და ნელ-ნელა მატულობს, — ეს ყველა თვალხილულისათვის მზესავით ნათელი ფაქტიაო, თუმცა ჩვენი ცრუ-სამსონები ჰალას-ბიჰლას ფიცავენ და უნდათ ყველა დააჯერონ, რომ ჩვენს მეტი არავინ არისო“.

საწყალი ცრუ-სამსონები, რა ბრმანი და მატყუარანი ყოფილან! მაგრამ რათა? თითონ პატივცემული „კისრულის“ ავტორიც პირველს გვერდზედ ჰფრცავდა და არწმუნებდა თავის მეგობარს, არავინ არისო!.. ნუთუ სამსონებს გვერდი დაუშვენა პატივცემულმა ავტორმა და იმათში იკადრა ჩადგომა!.. აბა, მართლა, კისრული ასეთი უნდა, აი!..

პირველს გვერდზედ ცრუ-სამსონებსავით ჰალას-ბიჰლას ჰფიცავდა, არწმუნებდა თავის მეგობარს, მიკროსკოპითაც ჩვენში ინტელიგენციას ვერ იპოვო, მეორე გვერდზედ კი იმავე ჰალას-ბიჰლას იძახის, მთელი ახალი რაზმი გამოდისო და მატულობს კიდევცაო და ამას მართო ცრუ-სამსონები არა ხედვენო. თავი ბოლოს არ ებმის და ბოლო თავსა. ერთს გვერდზედ მიკროსკოპითაც ვერ პოულობს მას, რაც მეორეზედ მთელს რაზმად მოსჩვენებია. რომელი ერთი დავუჯეროთ?

რომელიც გნებავთ, მხოლოდ საქმე იმაშია, რომ ამ მაგალითით ცხადად იხატება თვისება ავტორისაგან ქაღებულ „ახალის რაზმის“ კაცისა. ამ მაგალითიდან სჩანს, რომ იმ „ახალის რაზმის“ კაცი იმისთანა კაცია, რომელშიაც ერთსა და იმავე დროს ერთსა და იმავე საგანზედ ჰოც შეიძლება მოთავსდეს და არაცა.

ნუთუ მართლა „ახალგაზრდა მუშაკნი“ ამ თვისების პატრონები არიან, და თუ არიან, ნუთუ მართლანი არ არიან ისინი, ვისაც „კისრულის“ ავტორი სწამებს, რომ უნდათო ახალგაზრდა მუშაკთ ნდობა დაუკარგონ საზოგადოებაშიო. ჩვენის ფიქრით, ტყუილად გარჯილან ის ცრუ-სამსონები. ამისთანა უთავბოლო მუშაკი, ახალი იქნება თუ ძველი, თითონ მოუღებს ბოლოს თავის-თავსა, თუ ჩვეულებად დასჩემდა თავი დაივიწყოს, როცა ბოლოსა სწერს.

ნუთუ ეს უთავბოლობა იმ დროის ნიშანია, რომელიც „კისრულის“ ავტორმა უნდა მოგვიფრინოს? ნუთუ უთავბოლობა ახალი ამბავია ქვეყანაზედ?!

იქნება პატივცემულმა ავტორმა გვისაყვედუროს და გვითხრას: იქ ინტელიგენციაზედ ვლაპარაკობდი და აქ კი „ახალს რაზმზედაო“ და ეს სულ სხვადასხვა საგანიაო. იქნება მართლაც აგრე იყოს, მაგრამ მთელის ფელეტონის აზრთა მდინარეობას რომ მიჰყევთ, უსათუოდ დარწმუნდებით, რომ „ახალის რაზმის“ სახელის ქვეშ ინტელიგენციის რაზმის მეტი სხვა არა იგულისხმება რა. დასამტკიცებლად ვთხოვთ გადაათვალიერონ „დროების“ ფელეტონი, № 116.

მაინცა-და-მაინც თუ თავისას არ დაიშლის „კისრულის“ ავტორი და ამასვე იტყვის თავის გასამართლებლად, არც ჩვენ აუხირდებით. ბოდიშს მოვიხდით და ჩვენ სიტყვას უკანვე წამოვიღებთ. მხოლოდ ერთს პირობას კი დავუდებთ, ვთხოვთ აგვიხსნას, თუ არ ინტელიგენციის რაზმი სხვა რომელი რაზმი ჰყვანდა სახეში, როცა ამასა სწერდა.

„სისტემატიური, მედგარი (დაუდგარიო, სწერია ფელეტონში, მაგრამ, გვგონია, ეს კორექტურული შეცდომაა) შრომა არ შეუძლიანთ იმათაო“, ესე იგი მისგან წოდე-

ბულ ცრუ-სამსონებსა,—ბრძანებს იმავე ფელეტონში „კისრულის“ ავტორი.

აბა გამოიცანით, მკითხველო, რა მიზეზით? უცნაური, ახირებული მიზეზი მოჰყავს. „არ შეუძლიანთ, იმიტომ რომ იმათ არ გამოუვლიათ ის მეაცრი სკოლა ცხოვრებისა, თავის-დღეში არ შებრძოლებიან იმ ბოროტს ბედს — დედინაცვალს, სადაც (ბედს და სადაც?) კაცი ან სულ ილუპება, ან არა და ნაწთომი რკინასავით მაგარი გამოვა. ესენი იმ ნიადაგზედ გაიზარდნენ, იმ წრიდამ გამოვიდნენ, სადაც ჩხირის გაწვეტებაც არავის შეეძლო და ყოველთვის მაძლრად იყვნენო“. ამას ბრძანებს ჩვენის ახალის დროის ახალგაზრდა მუშაკი-მწერალი.

რა ადვილი და უებარი წამალი უპოვნია ამ ახალის დროის კაცს ჩვენთვის, რომ სისტემატიური და მედგარი შრომა შეგვძლებიყო. და ჩვენ კი არ ვიცოდით, ვიდრე „კისრულის“ ავტორმა არ გვაუწყა. თუ ტკბილი ცხოვრება გაქვთ — გაიმწარეთ, თუ მაძლარნი ხართ — გაღატაკდით, რომ მშიერი დაიარებოდეთ, და მაშინ, თუ სულ არ დაილუპებიათ, ნაწთომი რკინასავით გამოხვალთ და სისტემატიური და მედგარი შრომა შეგეძლებათ, თორემ ჰეი! ეს კი მართლა ასეთი ახალი ამბავია, რომ მთელს ქვეყანაში ჯერ არც არავის ფიქრად მოსვლია, არც არავის დაუწერია, არც არავის უთქვამს და, გვგონია, არც არავინ იტყვის.

მაშ რამ გაასულელა ეს კაცობრიობა და რაზედ იმტვრევს თავსა და პირს, რომ ცხოვრება დაიტკბილოს, ყველა მაძლარი იყოს, თუკი დაჰკარგავს ნიჭს სისტემატიურის და მედგარის შრომისას — მაგ ძლიერს ღონეს ადამიანის ცხოვრების ყოველ-გვარად წარმატებისას. ადამიანი რისთვის იბრძვის ქვეყანაზედ ბედნიერებისათვის, მაძლრობი-

სათვის, რისთვისა ღვრის ამოდენა ოფლსა და სისხლს, თუ სისტემატიური და მედგარი შრომა აღარ შეეძლება, რაკი უბედურებიდამ ბედნიერებაში ჩავარდება. ან ის ბედნიერება ბედნიერებალა იქნებოდა!?...

თუმცა ეს რეცეპტი სასაცილოა, მაგრამ ესეც უთუოდ ნიშანია იმ ახალის დროისა, რომელსაც წინ მოუძღვის „კისრულის“ ავტორი, ალბად მოძღვრებაა იმ „ახალის რაზმისა“, რომელსაც ამისთანა სახელსა სდებს იგივე ავტორი თავის ქეიფისამებრ და რომელსაც ცრუ-სამსონები „ახალ რაზმად“ არა სთვლიან.

„ბარემც ჩვენც სიხარულით და ტაშის-კვრით მივეგებებით, ბრძანებენო ისინი, ვისაც სამშობლოს ჭირისუფლება თითქო პატენტით აუღიათო, მაგრამ რომ არავინ არის, ძალად ხომ არავის გაეაჩენთო“. ამას ამბობს „კისრულის“ ავტორი ცრუ-სამსონებზედ. კარგი იქნებოდა, რომ პატივცემულს ავტორს ამისი საბუთი წარმოედგინა, სადა სთქვეს და როგორა სთქვეს. ჩვენ არ გვახსოვს, რომ ეთქვათ სადმე და თუ უთქვამთ, სხვა ხომ არა დაუშავებიათ რა იმის მეტი, რომ ამით თვით „კისრულის“ ავტორის სიტყვები დაუმტკიცებიათ. ჩვენ ზემოთა ვნახეთ, რომ თითონ „კისრულის“ ავტორი ბრძანებდა გადაჭრით, რომ მიკროსკოპითაც სძებნოთ, ვერ იპოვითო. მაშ რადლა უკიჟინაო ასე უწყალოდ იმ ცრუ-სამსონებსაო, იკითხავს მკითხველი გაოცებული. მად, რომ მისი ნება და ქეიფია. ამაზედ მეტი არა ითქმის-რა ამისთანა უცნაურს შემთხვევაში.

თუ ამ დაუნახაობის გამო უკიჟინებს პატენტიანთ ჭირისუფალთ, თითონ „კისრულის“ ავტორი თავის საკუთარს დაუნახაობას რალა სახელს არქმევს? მაგრამ იქნება ეს „კისრულის“ ავტორის დროის ნიშანი იყოს, რომ რაც სხვაში ცოდვია, ის შენში მადლად უნდა აღიარო. ესეც

კიდევ ერთი სხვა თვისება „კისრულის“ ავტორისაგან წოდებულის „ახალის რაზმის“ კაცისა.

ახლა მივხედოთ მეორე ფელეტონს იმავე ავტორისას, „დროების“ № 119. ამ ფელეტონს „კისრული“ აღარა ჰქვია, არამედ „კრიტიკული შენიშვნები“. ენახოთ ახლა, ახალმა დრომ და ახალმა კაცმა რანაირი მეტოდა მოგვიტანა კრიტიკისა.

გადაუშლია ავტორს „ივერიის“ აპრილის წიგნი და ყველაზედ წინ შეხვედრია ბ-ნი მოჩუბარიძის დრამა: „წამება ქეთევან დედოფლისა“. „ამ დრამასო, ბრძანებს კრიტიკოსი, გვერდი ჩავუაროთო და გამარჯვების შენიშნა მეტს ვერას ვეტყვიო“, რადგანაც სრულად არ არის დაბეჭდილი ამ ნომერშიო, და მინამ სრულად არ დაიბეჭდება, კრიტიკა ვერას იტყვისო. ეს ერთი და ღმერთი! ჩავუაროთ. აგრეთვე ვერას ვიტყვიო ნათარგმნ მოთხრობაზედ „წერილები ლორენცო ბენონისა“ იმის მეტს, რომ ტურგენიევის „თავზედ ხელაღებულისთანა“ მოთხრობების თარგმანს, ამისთანა მოთხრობებს უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვსო“. ამასაც გვერდი ჩაუარა ავტორმა. ეს ორი. ამის მერმედ ავტორი აქებს ბ. რაფ. ერისთავის ორს ლექსს, მართლა საქებს და მოსაწონებს, და ორიოდე მართალს აზრს ამბობს თ. ერისთავის ნიჭიერებაზედ. მერე შეხვდება ბ. ეგ. იოსელიანის წერილს „ქართული ლიტერატურა“ და გატეხილს გვეუბნება, ვერა გავიგე რაო. ამასაც გვერდი ჩაუარა. ეს სამი. მერე ბრძანებს: „პირველი დებიუტისათვის ბ. იოსელიანმა მეტად ძნელი როლი იკისრა: მოინდომა გამოჩენილის რენანისათვის დაემტკიცებინა, ჰბორძიკობსო, მაგრამ იმის ზორძიკი კი ვერავის გვიჩვენა და ის კი ყველას დაგვანახა, რომ თითონ ტაბუხს იცემსო... მეორე წერილი კი (ესე იგი ქართული

ლიტერატურა) უფრო უგემურია და უფერულია“. სთქვა ესა და დაჰკრა ბეჭედი. არც საბუთი, არც ჩლავი და არც ფლავი. ესე ლიტონის სიტყვით წუნი დასდო ორს წერილს ბ-ნის იოსელიანისას და ფიქრადაც არ მოსვლია, რომ ყოველს ამას ცოტაოდენი საბუთიც უნდა. კაცი კაცს ეგრე გადაწყვეტილად და ხელალებით ეუბნებოდეს, მსჯელობაში ტაბუხს იცემო, და ამისთანა სიტყვას მცირეოდენი საბუთი მაინც არ მოუწახოს, — ესე ხომ მარტო ბატონი ელაპარაკება ყმას.

ვაი ახალო დროვ, რა კარგი რამ ყოფილხარ! უწინ კი ბრიყვნი იძახდნენ: უსაბუთოდ არამც თუ გიება, ქებაც კი შეუწყნარებელია ლიტერატურაშიო.

ამას არ აკმარებს ბ-ნს იოსელიანს, უწყრება და ლიტერატორობიდან სრულებით ითხოვს, შენი საქმე არ არისო. შენ ლიტერატურული ძარღვი არა გაქვსო და რას ახირებულხარ და მაინცა-და-მაინც გალიტერატორობა გინდაო. ბ-ნს იოსელიანს რომ ზოგიერთსავით ცუდ-უბრალოდ ბლაჯნის სითამამე და ხალისი ჰქონდეს, ამ „ახალის დროის მწერალს“ იმავე სიტყვით უკიჟინებდა, რა სიტყვი-თაც „ახალის დროის მწერალი“ მისგან წოდებულ ცრუ-სამსონებს უკიჟინებს: „ცრუ-სამსონები ჰალას-ბიჰლას ფიცავენ და ცდილობენ ყველა დააჯერონ, რომ ჩვენს მეტი არავინ არისო და არც შეუძლიანთ თავი გამოჰყონ, მინამ ჩვენა ვართო“.

აბა ეხლა გასინჯეთ, — ეს სიტყვები „კისრულის“ ავტორისა იმ კაცს უფრო მოუხდება, რომელიც გაზეთის შემწეობით საქვეყნოდ ეუბნება ახლად გამოსულს მწერალს: შენ ლიტერატურული ძარღვი არა გაქვსო, თავი დაანებე, მაინც-და-მაინც რა ახირებაა გალიტერატორობაო; თუ იმ ცრუ-სამსონებს, რომელთაც არამც თუ ეგ,

არასფერი მაგის მსგავსი არც უთქვამთ ვისზედმე, არც ფიქრად გაუტარებიათ. თუ უთქვამთ, საბუთი გვიჩვენონ. თითონ დააშავოს და სხვას კი ახდევინებდეს — ნუთუ ეს ახალის დროის წესია? ღმერთო, გვიხსენ უარესისაგან!

ამის შემდეგ, „ახალის დროის“ კრიტიკოსი შეხვდება წერილს: „სკოლა და კომიტეტი“, და ამბობს: „ესეც პირდაპირ გადავფურცლოთ“.

რა ადვილი ყოფილა, თქვენი ჭირიმეთ, კრიტიკის წერა ამ „ახალის დროის“ წესითა. ერთს გვერდზედ ჩაუარეთ, მეორეს გამარჯვება უთხარით, მესამეს გონებას ნუ მიაწვდენთ, მეოთხე გადავფურცლეთ; ერთს უთხარით, ტაბუხს იცემ-თქო, მეორეს — უგემურია და უფერული-თქო, მესამეს, — ვინ შენ, ვინ ლიტერატურობა-თქო, ყოველს ამას „კრიტიკული შენიშვნები“ დაარქვით და გამოვა კრიტიკა „ახალის დროისა“. არც მეტი, არც ნაკლები.

ბოლოს ჩვენი ამ ახალის კრიტიკის შემომღებზე გადადის „შინაურს მიმოხილვაზედ“ და თავისებურად ლაპარაკობს ჩვენს უიმისოდაც ყბად-აღებულს ბანკზედ. ჩვენ, რასაკვირველია, ყოველს მის ნალაპარაკებს სიტყვის შებრუნებას ვერ გაუბედავთ, მხოლოდ ერთს რასმე გვეკითხავს პატივცემული ავტორი და მოვალენი ვართ პასუხი მოვახსენოთ. „სრული თანახმა ვარო, ამბობს ავტორი, რომ საზოგადო ყრილობა არის უმთავრესი ორგანო ბანკის მმართველობისა, ის არის მცველი კანონიერობისა, ის არის სრული უფალი და პატრონი ბანკისა. მაშ ეს როგორ მოხდა, რომ მმართველობის წევრთ, რომელნიც იმავე კრებისაგან არიან ამორჩეულნი, როგორც მისი ნების ამსრულებელი ადმინისტრაციული ორგანო, თითქმის ფარხმლით წინააღმდეგობა გაუწიეს საზოგადო კრებას, რომელიც სარევიზიო კომისიას თხოულობდა, და კანონს, რომ-

ლის უმთავრესი მცველი საზოგადო კრება ყოფილა, თითონ გაუწიეს პროკურორის მცველობა და მეთვალყურეობა, — აბა ერთი ამისი პასუხი მიბრძანეთო“.

ბატონი ბრძანდებით. ესთქვათ „ივერიამ“ სთქვა „შინაურ მიმოხილვაში“, რომ საზოგადო კრება კანონის უმთავრესი მცველია. ავტორიც სრული თანახმა არის ამისი. თუ მცველია, მაშასადამე დამარღვეველი კანონისა არ უნდა იყოს, თორემ „კისრულის“ ავტორის დროის ლოლიკა გამოვა. თუ დარღვევას მოიწადინებს, შეცდომით, თუ სხვა მიზეზით, ჯერ უნდა ეცადნონ არ დაარღვევინონ, და ოუ ცდამ უქმად ჩაიარა, არ უნდა დაემორჩილუნ მისნი ორგანონი. ტფილისის სათავადაზნაურო ბანკს ერთი შემთხვევა ჰქონდა ამისთანა თავის უფროსთან და ფინანსთა მინისტრმა გამგეობა ბანკისა გაამართლა იმაში, რომ უკანონო განკარგულებას უფროსისას არ დაემორჩილა. ეს საყოველთაო კანონია, რომ არც ერთს უფროსს, მმართველობის ორგანოს, თუ ცალკე პირს, ნება არა აქვს უკანონობა ჩაადენინოს თავის ხელქვეითს უმცროსსა და არც ერთი უმცროსი მოვალე არ არის უკანონობა უფროსისა აღსრულებაში მოიყვანოს. ეს ხომ ანბანია ყველასათვის. ავტორს რომ ალაღბედად არ მოეკიდნა ამ საგნისათვის ხელი და თვალი გადაეგლო ბანკის წესდებისათვის, იქ იპოვიდა ერთს მუხლს, საცა სწერია, რომ გამგეობა ბანკისა პასუხისმგებელია მხოლოდ მაშინ, როცა მარტო კანონიერს განკარგულებას კრებისას არ აასრულებს. თუ გამგეობამ დაინახა, რომ სარევიზიო კომისია უკანონო მოთხოვნილებაა, არამც თუ შეეძლო, არამედ მოვალე იყო წინააღმდეგობა გაეწია. ჩვენ ვამბობთ, გამგეობას ნება აქვს და მოვალეც არის წინააღმდეგობა გაუწიოს კრებას იმაში, რაც უკანონობად მიაჩნია. ამისი ნება და მოვალე-

ობა არამც თუ მარტო გამგეობასა აქვს, არამედ ყოველს ცალკე წევრს კრებისასა, მაშასადამე ყოველს წევრს გამგეობისასაცა, რადგანაც წევრი გამგეობისა იმავე დროს წევრიც არის კრებისა. ეგრე რომ არ იყოს, მაშ კასაციის უფლებაც აღარ იქნებოდა და რომ არის, ეგ იმითი მტკიცდება, რომ წევრთ შეუძლიანთ კრების გადაწყვეტილობაზედ საჩივარი შეიტანონ სამინისტროში.

თუნდ ეგეც არ იყოს, ამ „ახალის რაზმის“ კაცს რათ მოუკიდნია ხელი ძველის თეორიისათვის, რომელიც უბრძანებდა უმცროსს უფროსის წინაშე: не смей свое суждение иметь. მაშ აქაო და კრება უფროსიაო და გამგეობა უმცროსი, ეს უკანასკნელი ხმაგაკმენდილი უნდა იყოს და სულ „ბალი აღა“ იძახოს! ესეც კაი წესი მოუსურვებია იმ ახალ დროს, რომელსაც ავტორი გვიჩადის. ეგ ხომ მოლჩალინმა ჩვენზედ უკეთ იცოდა და ჩვენზედ აღრეცა. აქ ახალი რა არის? ახალი თაობა ყველგან იმისათვის ცდილობს, რომ თავისუფლება მსჯელობისა ყველას მიენიჭოს და ეს ჩვენი უცნაური ახალის რაზმის კაცი კი ყალბზედ ღებდა, როგორ გაბედეთო. მოდი და აქ გაარჩიე რამე. ფიცი მწამს და ბოლო მაკვირვებს, სწორედ ამაზედ არის ნათქვამი.

პატივცემულს ავტორს სრულებათ ტყუილად წარმოუდგენია, რომ საზოგადო კრება სრული უფალი იყოს ბანკისა. სრული უფლობა ის არი', რაც მინდა, ის მოვიქმედო. ნუთუ ჰგონია ბ-ნს ავტორს, რომ საზოგადო კრება რასაც მოისურვებს, იმასა იქმს ბანკის საქმეში? კრედიტს, ბატონო, თავისი საკუთარი პირობები აქვს არსებობისა და აი, სწორედ ამ პირობებზედ არავითარი უფლება არა აქვს საზოგადო კრებას. მაგალითებრ, სადგოილ-მამულაო კრედიტი მამულების გირავნობაზედ არის დამყარებული.

საზოგადო კრებას არავითარი უფლება არა აქვს სთქვას: არ მინდა, რომ ეგრე იყოს, მინდა რომ საადგილ-მამულო კრედიტი უმამულოდ გაიცემოდეს. ანუ, საადგილ-მამულო კრედიტი მამულის ღირებულობის გვარად უნდა ეძლეოდეს. კრებას არავითარი უფლება არა აქვს სთქვას: ნუ დააფასებთ მამულებს, ისე აძლიეთ კრედიტით და სხვანი ამ-გვარნი.

იმ დროს, რომელიც ბ-ნმა კრიტიკოსმა გააფრინა, წესად იყო, (თუმცა იქნება ბევრი არ ასრულებდა), რომ საქმის კიცხვასა და მხილებაში ვინც შედის, ჯერ საქმე უნდა გაიცნოს და დააკვირდესო. ამ გაფრენილს დროს ველარ დაიბრუნებთო, გვარწმუნებს ბ-ნი კრიტიკოსი. შენი მტერი!

გარდა ამისა, აშშ-ს ავტორი: „შინაურის მიმოხილველის აზრით, ბანკის საქმე ისეთი საიდუმლოებაა, რომლის შესწავლაც არც უნივერსიტეტშია შესაძლებელი, არც ცხოვრებაშიო“. აქ კი გავკადნიერდებით და მოვასენებთ, რომ ბ-ნს ავტორს, რაც თითონ მოჰგონებია, ის მოჰმანებია. ეგრე აშკარად გადასხვაფერება სიტყვისა საოცარია, რომ მეტი არა ვსთქვათ-რა. გარწმუნებთ, მკითხველო, რომ „შინაურს მიმოხილვაში“ ცხადად და უცილობდ სულ იმის წინააღმდეგია ნათქვამი, რაც ბ-ნს ავტორს მოჰმანებია. აი, ამ საგანზედ რა სწერია „ივერის“ 106 და 107 გვერდზედ: „ჩვენ ამითი იმის თქმა კი არ გვინდა, ვითომც ბანკის საქმე ისეთი დიდი და მძიმე რამ იყოს, რომ მარტო „რჩეულთა ამა ქვეყნისათა“ შეეძლოთ მისი შესწავლა და სხვას არავის. მაგ საქმეს ყველა ადვილად შეისწავლის“. საიდან მოუვიდა ფიქრად ბატონს ავტორს ასეთი გადათქმა სიტყვისა, ეგრე გადაკეთება? რას მოასწავებს ამისთანა საქციელი? ნუთუ მართლა ეს ქადე-

ბული „ახალი დრო და ახალი რაზმი“ „კისრულის“ ავტორისა ამისთანების მომავლინებელია?

შემდეგ ავტორი ჰკიცხავს „შინაურ მიმომხილველს“ მასზედ, რომ ვილაც ახალგაზრდას რაღაც ძველს ანგარიშებს უსწორებსო და ბოლოს ამას ამბობს: „მაგრამ რომ ამ ახალგაზრდას შეურაცხყოფა ახალგაზრდობამ თავისთავზედ არ მიიღოს, მოხერხებული ავტორი (ესე იგი შინაური მიმომხილველი) იქვე უქასურებს ამ უკანასკნელთ: „ახალგაზრდობაა ჩვენი იმედი, ჩვენი ნუგეშო“ და სხვანი.

რათ უნებებია ამ ვითამ და „ახალის რაზმის“ კაცს ამისთანა ძველის იარაღის ხმარება? იქნება ეგ სიტყვები გულწრფელად, წმინდის სინიდისის ქვეშ არის ნათქვამი და არა პირფერობით? რა იცით? ნუთუ ღმერთს სხვა სიკეთესთან ერთად, გულთამხილაობის ნიჭიც მოუმადლებია თქვენთვის! ყველასაგან სამართლიანად ყბადაღებული კატკოვი, რომელსაც თვით ეს „ახალის დროის“ მწერალი ჰკიცხავს, სწორედ მაგ სისტემასა ხმარობს მხილებისას თავის მოპირდაპირეთა წინააღმდეგ: თუმცა არა სთქვიო, მაგრამ შენი განზრახვა ასეთია და ისეთიო. აი, კატკოვზედ და მის დამქაშებზედ, ამ სიტყვების გამო, რას ამბობს გაზეთი „Новости“ № 193: „Заявите совершенно об'ективно, что тогда-то состоится собрание для обсуждения причин неутверждения вновь избранного товарища Головы, и паразиты печати тотчас-же заберутся в вашу душу и выудят из нея такой задний умысел, от которого у вас волосы дыбом станут“.

აბა ერთი ვიფიქროთ: „შინაურის მიმომხილვის“ ავტორს რომ მოესურვოს მაგისთანა ბრალისაგან თავის დახსნა, რით და რა საბუთით უნდა იმართლოს თავი? უნდა იფიცოს, არა, ეგ განზრახვა არა მქონიაო? ან თვით ამ

„ახალ დროის“ კრიტიკოსს რომ ჰკითხონ: კაცო, გულში როგორ ჩახედეო, განზრახვა როგორ დაუნახეო, რას ეტყვის? რით დაამტკიცებს. რომ რაცა სთქვა, მართალია და არა მოგონილი? ნუთუ ჰალას-ბიჰლას ფიციოთა!

მაგისტანა ბუნებითად ხელჩაუკიდებელი, უხილავი, არას გზით არ-შესამოწმებელი საგანი, როგორიც ამისთანა შემთხვევაში ადამიანის განზრახვაა და გული, რა ძალით ჩაიგდო ხელში ავტორმა, რა თვალთ დასწვდა იმას, რაც კაცმა გულში დაინარჩუნა, რომ კაცის გულსაც და განზრახვასაც ეგრე გადაჭრით საგებლად ხდის და თავის სურვილისამებრ ხმარობს. ვინ მისცა შეძლება მაგისტანა გულთამხილობისა, ან უფლება სხვის განზრახვის ჩხრეკისა? ნუთუ არ იციან, რომ რაც კაცმა სთქვა — სთქვა, და რაც გულში დაინარჩუნა, ის იმისი ზნეობითი კუთვნილებაა, მერე იმისთანა, რომელიც სხვისათვის გამოუცნობელია, უხილავი და მიუწდომელი, ვიდრე არ წარმოითქმება, ვიდრე არ წარმოიქმნება. ეს ხომ ანბანია ზნეობის კანონისა, კაცთა საზოგადოების წესიერად და მშვიდობიანად ყოფნისა. თუნდ ეგ არ იყოს, ერთი ვკითხოთ ბ-ნს ავტორს, რომელს ქვეყანაში უწერია დროშაზედ ახალ-თაობას, რომ ეგრე ხელი ურიოს კაცმა სხვის გულში, სხვის განზრახვაში და ადამიანის გულიც და განზრახვაც ისე მოიხმაროს, როგორც ხელს შეუწყობდეს, ესურვებოდეს? რომელს ქვეყანაში უწერია ახალ-თაობას, რომ კაცმა კაცს ბრალი დასდევას და მარტო იმისთანა საბუთი იხმაროს, რომელიც ბუნებითად არც შესამოწმებელია, არც თვალთ დასანახავი, არც ხელით საგრძნობელი და არცა სხვა რაიმე ძალით გამოსაფენი? თუ თვითნებობით სახლების ჩხრეკა მოხელეთაგან, ანუ სხვის ქალაქების ქექა ესე გვიმღვრევს სულსა და გულსა, რამოდენად გულის ასამღვრეველი და

ამაშფოთებელი უნდა იყოს ადამიანის გულში „ობისკე-
ბის“ მოხდენა. ვიმეორებთ, კატკოვს ამის მეტს კი არას
აბრალებენ, როცა მისის მხილების სისტემაზედ ჩამო-
ვარდება ხოლმე ლაპარაკი. ეგეთი სისტემა მხილებისა და
ბრალდებისა რომ მართლა მოიტანოს ამ ახალის კრიტი-
კოსის ქადებულმა ახალმა დრომ, ხომ ერთი-ერთმანეთს
ყველამ თავი ციმბირს ვუკარით!.. ნუთუ მართლა ესეც ახა-
ლის დროის ნიშანია და ახალის კაცის თვისებაა!..

ნუ შეშინდებით, ბატონებო! ამისთანა ახალნი იქნება
ახალგაზრდანი არიან, მაგრამ ახალ-თაობის კაცნი კი არა.
აქ ახალის თაობისა და ახალის დროისა არა არის რა და,
ღვთის მოწყალებით, თავის-დღეშიაც ამისთანა რამ არც
იქნება, არც ახალის თაობისა და არც ახალის დროის ნიშ-
ნად. ესე ყოველი, რაც თავისის ფელეტონებით ამ ახალმა
მწერალმა დაგვანახვა — ყოველივე დიდის ხნის ვაჟბატო-
ნები არიან. ესე ყოველი არ ახალია — ძველია. ესე ყოვე-
ლი ახალი დრო და ახალი რაზმი კი არ არის, არამედ
„კისრულის“ ავტორის საკუთარი დროა და საკუთარი
რაზმი და მართლა ახალს დროს და ახალს რაზმს აქ
არაფერი მონაწილეობა არა აქვს.

ერთსა და იმავე დროს, ერთსა და იმავე საგანზედ ჰოს
თქმაც და არასიცა, ულოლიკობა, თითონ დააშავოს ჯა
სხვას დააბრალოს, სისტემა მხილებისა, უსაბუთობა კრი-
ტიკისა, უფროსთან ხმა გაიკმიდეო, სხვის სიტყვის თავის
ქეიფისამებრ გადაბრუნება, ადამიანის გულში „ობისკე-
ბის“ მოხდენა, — ყოველივე ესე თვითეულად ცალკე და
საზოგადოდ ერთად ყოფილან და, ჩვენდა საუბედუროდ,
კიდევ კარგა ხანს იქნებიან.

ახალი იმათში მარტო ის არის, როცა დაიჟინებენ,
გინდათ თუ არა, ჩამომეცალენითო და გენიოსად მიცა-

ნითო, თუ არა და ცრუ-სამსონები იქნებიო. ჩვენ აქამომდე არც ერთი მაგალითი არ გვინახავს ამისთანა ახირებულის ძალდატანებისა, მაგრამ არც ეს არის ახალი. თუ გახსოვთ, ნაცარქექიამ სველი ყველი დაიჭირა ხელში, მოუჭირა, წყალი გაადინა და ჰფიქრობდა, სხვას ისე ეგონება, ასეთი ღონიერი ვარო, რომ ქვასაც კი წყალს ვადენო.

არა, ბატონო, ვინც ყოველ ამის მიმდევარია, ჩვენ, ცრუ-სამსონები, იმას ახალის რაზმის კაცად ვერ ვიცნობთ. იმას იმ მერცხლად ვერ ვიწამებთ, რომლის ჭიკჭიკსაც გაზაფხული მოჰყავს. „შინაურის მიმომხილველის“ შეცოდება წინადაც მარტო ეს იყო და დეე დღესაც იგეგე იყოს. „ივერიას“ უკვე გამოუთქვამს ნიშნები ახალის თაობის კაცისა („ივერია“ № 4, გვ. 108). და ვისაც ეგ ნიშნები შუბლზედ არ აწერია, ის ცუდ-უბრალოდ თავს იციებს და ჰალას-ბიჰლას ჰფიცავს, ახალის რაზმის კაცი ვარო. მაგ ფიცით შორს მანძილს ვერ გაივლის.

ბოლოს „კრიტიკული შენიშვნების“ ავტორი გვკითხავს ჩვენ: „ვისზედ იყო ნათქვამი, — ვირი წავიდა, ვირი მოვიდა, კატის კნუტებო, საილამ ჰკნავით, საილამ სჩხავით“. აფერუმ ციტატას!.. არა მგონია, ამის მოქმელს ამის თქმისათვის შარავანდედი დიდებისა ცოტად თუ ბევრად არ დაჰკლებოდეს. ეს სიტყვები იმიტომ მოჰყავს ბ-ნ კრიტიკოსს, რომ ჩვენთვის ეთქვა: „რა საწყაოც თქვენ მოგიწყეს, იმ საწყაულითაც ეხლა ჩვენ გვიწყავთო“. აი, კიდევ ერთი მაგალითი მეტის-მეტის ახირებისა. ვინ „ჩვენ?“ ღმერთი, რჯული, ბ-ნს კრიტიკოსს იმათში არა ვრევთ, ვისაც ჩვენ ახალს თაობას ვეძახით. რა უთქვამს „ივერიას“ საზოგადოდ და არა მითითებით? თუ „ივერიამ“, სთქვა რამ იმ ვილაც ახალგაზრდაზედ, რომელსაც, კრიტიკოსის სიტყვით, მითამ ძველს ანგარიშებს უსწორებს, ის ხომ

ერთია და არა მრავალი. მაშ „ჩვენ“ აქ რა მოსატანია? კიდევაც ეგ არის განსხვავება კრიტიკოსისაგან მოყვანილ სიტყვების მთქმელის შორის და „ივერიის“ შინაურის მიმომხილველისა, რომ პირველი სრულ უარ-ჰყოფდა ახალ-თაობას ხელაღებით, მთლად და საზოგადოდ და ახალისა საერთოდ არა სწამდა-რა; ხოლო მეორე მარტო ერთს ეუბნება, შენ ახალი თაობისა ნიშანწყალიც არა გაქვსო, ცუდ-უბრალოდ თავი მოგაქვსო და შენი ახალი ძველზედ ძველია და არ გიწამებთო. თუ ამისთანანი, ჩვენდა საუბედუროდ, ბევრნი არიან, იმათ არც თაობა ეთქმის და არც ფეხობა. ისინი ცხოვრების გზაზედ ნალოებად თუ გამოდგებიან, თორემ უღლის თავში ვერ ჩადგებიან, უღონობის გამო, იმიტომ, რომ ამათ ის აკლიათ, რაც მართალის ახალის თაობის ძალ-ღონეს შეადგენს.

ჩვენ საზოგადოდ ახალს თაობას კი არ ეყოფთ უარს, არამედ იმას, ვინც მაგ სახელს ფართი-ფურთობისათვის ტყუილად ჩემებს. — ახალი თაობა ახალთა აზრთა წინამძღოლობაში, ახალთა აზრთა მოძღვრებაშია და არა იმაში, რომ მე დღეს დავიწყე წერა და შენ გუშინაო. აბა რა ახალის აზრის წინამძღომელი და მოძღვარია ბ-ნი „კისრულის“ ავტორი? მაგრამ ამაო კითხვაა. ეგევე უკითხავს მისთვის მის მეგობარს, როგორც თვით ამბობს თვის ფელეტონში („დროება“ № 116,) მაგრამ პასუხის მაგიერად ეს უთქვამს: „გემო ნახე და გაიცან, რა ხილიც არის“. ეს იმას ნიშნავს, — მიყურე და მიცანო. ღვთის წინაშე უნდა ვაღიაროთ, რომ ძნელი პასუხის საგებელი კითხვაა ეგ ზოგიერთებთათვის. „ივერიის“ შინაურის მიმომხილველმა აპრილის წიგნშივე სთქვა, რომ ზოგიერთნი, ვინც ახალის თაობის სახელს ტყუილად იჩემებსო, ოფლში გაიწურება და მაგ კითხვას პასუხს ვერ უპოვისო. რასაკვირველია, ამის

თქმას „კისრულის“ ავტორზედ ვერ გავბედავ. იმიტომ რომ მას პასუხი დაწვრილებით, ანუსხვით მიუგია და, როგორც ჰხედავთ, კაი პასუხიცაა, თუ თქვენც იტყვით. ამ პასუხს რომ დააკვირდება მკითხველი, თითონ მიხვდება: ამ შემთხვევაში მართლა უწინასწარმეტყველია „ივერიის“ შინაურ მიმომხილველს. თუ არა?

ნუთუ მართლა ამისთანა „ახალი რაზმი“ გამოდის ჩვენში და მატულობს კიდევ... ჩვენ გვწამს ადამიანის სიკეთე საზოგადოდ და ამიტომ არა გვჯერა ეგ ამბავი.

ესეც ავტორის სიტყვებისამებრ, „გემო ვნახეთ და გავიცანით, რა ხილიც ყოფილა“. იქნება ჩვენმა გემომ გვიმტყუნა, — არ ავხირდებით. მხოლოდ ამას კი ვიტყვით, რომ საბუთები თითონ კისრულის ავტორისაგან გადმოცემული, წარმოგვიდგენია და ყველას ამ გზით ღონისძიება აქვს შეამოწმოს, მართალია ჩვენი დასკვნა, თუ არა.

ვიცით, ამის-გამო გამოილაშქრებს ჩვენზედ „კისრულის“ ავტორი და, თუ ლანძღვას და თრევას არ გამოიყოლიებს ამაღად, და მართებულად ისე, როგორც შემგენის ლიტერატურის ღირსებას, გამოგვემკლავება, ჩვენც არ მოვერიდებით გაბაასებას ზოგიერთხელ, თუ მაინც საგანი ბაასისა ღირსი იქნება ყურადღებისა და ბაასი საგნის არსების ვითარებას შეეხება. თუ არა და წინაღვე მოვასენებთ: ნურას უკაცრაოდ, არავითარ პასუხს ჩვენგან ნუ მოელით. ეხლაც თუ ვილაპარაკეთ რამე „კისრულის“ ავტორზედ, იმიტომ ვილაპარაკეთ, რომ თითონ ნება დაგვართო: „გემო ნახეთ და გავიცანით, რა ხილიცა ვარო“. ჩვენც დავეწაფენით მაგ უკვდავების წყაროს მისისავე სიტყვისამებრ და თუმცა ამ ჟამად თითქო მარტო ორის ფელეტონის გემო გავიღეთ, მაგრამ სხვა ფელეტონების გემოც, რომელიც „დროებაში“ მისის სახელით იყო დაბეჭდილი, უკ-

ვე გაღებულია და იმ ფელეტონების ლაზათიც ცნობილია. იმ სხვა ფელეტონებზედ ჯერ-ჯერობით ვერც კარგს ვიტყვით, ვერც ავსა, იმიტომ, რომ ერთსაც და მეორესაც საბუთი უნდოდა ცრუ-სამსონების წესისამებრ და საბუთების ჩამოთვლა მეტად გააგრძელებდა ისეც გაგრძელებულს საუბარს. რათ იჭირებ საქმესაო, გვეტყვის მკითხველი, რას აჰყოლიხარ ცრუ-სამსონებსო, ახალის დროის კრიტიკის მეტოდა იწამეო. არა, ბატონებო, ჩვენ ძველი კაცები ვართ და ანდაზისამებრ ამ შემთხვევაში არც ძველს გზას დავადებთ, არც ძველს მეგობარსა: საგიებელს, თუ საქებს სიტყვას საბუთს წინ წაუმიძღვარებთ. ამ ჩვეულებას ჩვენ ვერ ვუღალატებთ, თუნდა ცრუ-სამსონები კი არა, ამაზედ უარესი სახელიც მოგვინახონ ბაზრის მდიდარს ლექსიკონში.

[1883 წ.]

ძველი და ახალი თაობა
(1886—1888)

ახალი დასის მოლოდინში

ტფილისი, 24 აპრილი, 1886 წელი.

ცხოვრებამ ჩვენში ცოტად თუ ბევრად ფერი იცვალა. ახალმა დრომ ახალი მოთხოვნილება დაჰბადა ხალხის ცხოვრებაში. ძველი ცხოვრება თავის ნაკვალევიდამ გამოვიდა და ახალი გზა-კი ჯერ ვერ გაუკვლევიან, ახალის ცხოვრების კვალი ვერ მიუგნია. ძნელია, თუ კაცს გზა აფრია: უკან დაბრუნება უძნელდება და წინ წასვლაც ვეღარ მოუხერხებია...

უმრავლესობას შეიძლება თვალნათლად არც-კი ჰქონდეს გამოჩვეული ეს ცვლილება. მაგრამ არ შეიძლება კი რომ თვით უმეტარიც ბუნდად მაინც არა ჰგრძნობდეს ამასა. მხოლოდ არც ცოდნა აქვს მას და არც იმოღენა გონებითი ძალღონე, რომ თავის-თავს თითონვე უშველოს. აი აქ უნდა მოეშველოს ის, ვისაც იმოღენა ცოდნა და განათლება შეუძენია, რომ ახალის ცხოვრების მოთხოვნილება ესმის და გზის ჩვენებაც შეუძლიან. აი აქ უნდა გამოვიდეს საქვეყნოდ ის, ვისაც გული შესტიკვა თავის უმეტარ მოძმესათვის. მაღლობა ღმერთს, ამ ბოლოს დროს ჩვენს ბედს ძალიან ვერ დავემდურებით. ცოტად თუ ბევრად ხომ ჩვენში ჰმატულობს ყოველ-წლივ მცოდნე და განათლებული წყობა ერისა. სად არის, სად იმალება ეს წყობა? რატომ არ ეშველება იმ ხალხს, რომელმაც იგი გამოზარდა და რომელსაც იგი ეკუთვნის?

ნუთუ არ ესმით, ან ავიწყდებათ, რომ ყოველი გრო-
ში, რომელსაც ის თავის სწავლაზე ხარჯავს, ხალხის ოფ-
ლით, წვითა და დაგვით არის შეძენილი, თუნდა მახლო-
ბელთა ხელითაც იყოს მიწვდილი. ხალხი თუ იხდის ამ
მძიმე ხარჯს, მხოლოდ იმ იმედით, რომ მისი ამაგი მუქ-
თად არ ჩაივლის, რომ მისის ნალეაწით და შრომით გა-
მოზრდილი მასვე დაუბრუნდება და რაიმე შველას მის-
ცემს თავის ცოდნით. არა გვგონია, რომ ჭეშმარიტად
განათლებული კაცი არ ჰგრძნობდეს ამ-გვარ მოვალეო-
ბას, არ ჰფიქრობდეს, რომ იგი ზნეობით მოვალეა ხალხს
უკანვე დაუბრუნოს სამაგიერო მისი, რაც მისგან მიუღია.
ხოლო თუ ხალხს არ უხდიან სამაგიეროს, სხვა მიზეზი
უნდა მოქმედობდეს, იქნება ცოტად თუ ბევრად შესაწყნა-
რებელიცა, მაგრამ, ჩვენის ფიქრით-კი, გასამართლებელი
არ იქნება. მწარე ფიქრები წარმოგვიდგება ხოლმე თავში,
როდესაც ჩვენს განათლებულს კაცებს ვუფიქრდებით. შეჰ-
ხედეთ სხვა ქვეყნებს... ერთობ ყოველ დაწინაურებულ,
განათლებულ ქვეყანაში თითქმის ყოველ ათს წელში ცხო-
ვრება ფერს იცვლის... ყოველ ამ-გვარ მოძრაობას... ახალი
მოთხოვნილება მოსდევს და საქვეყნო სარბიელზე ახალის
დასის ხალხი გამოდის. ძველ თაობას ახალი სცვლის, ან
გვერდში უდგება. ახალი—ახალის ცოდნით, ახალის ცხოვ-
რების გამოცდილებით, მეტის ჯანით და ღონით, ცხოვე-
ლის ძალით არის შექურვილი და ამიტომ ცხოვრების
მიმდინარეობას შესამჩნევ მოძრაობას აძლევს. ამ მოძრა-
ობის ტალღები ვრცლად გადის და ცხოვრების ვარამსა
და ვაგლახსა ჰრეცხს... სანუგეშოდ ის მაინცა რჩება, რომ
ცხოვრება იქ დახვედრებულ გუბედ არ გადიქცევა. საცა
მოძრაობაა, იქ სიცოცხლეც არის. ჩვენში რაღასა ვხე-
დავთ? ჩვენცა გვყავს თითო-ოროლა მაინც ჭეშმარიტად

განათლებული და მცოდნე კაცები, იმისთანებიც, რომელთაც მეცნიერებაში სახელიც მოუპოვებიათ, მაგრამ ისინი, ჩვენდა სამწუხაროდ, ჩვენ გარეთ არიან. და ამ-სახით, ვისაც ზნეობრივი და გონებრივი ძალ-ღონე აქვს წინ-გა-უძღვეს თავის საკუთარს ქვეყნის ცხოვრებას, განზედა სდგას. იქნება ამის მიზეზი ჩვენი ცხოვრებაც არის, მით რომ ბევრს სიამოვნებას და ხელის შეწყობას არ უქაღდეს, მაგრამ ქვეყნის სამსახური ყველგან მსხვერპლია და არა სეირი. ამ შემთხვევაში დგომა—ცდომაა. ცხოვრება წინ წავიდა... ცარიელი მოედანი ცხოვრებისა ჰღალატებს და იწვევს იმ განათლებულ მშრომელთა. მაგრამ ღალადი ჯერ არავის ესმის და მოწვევაზედაც ჯერ არავინ მოდის.

„თიბგ-დალმუღნი“ და ახალი თაობა

I

ტფილისი, 16 მაისი, 1888 წ.

წარსულს №-ში დაბეჭდილი იყო ბ-ნ ნ. გ—ლის წერილი, რომელსაც შეუძლებელია ყურადღება არ ვათხოვოთ, რადგანაც ეს წერილი ეხება მრავალს საგულისხმო და თან საველალო საგანს ჩვენის ცხოვრებისას. ბ-ნი ნ. გ—ლი, რომელსაც კვალ-და-კვალ თვალი არ უდევნებია ჩვენის ვითარებისათვის, ადარებს ერთმანეთს ორს თაობას, ძველსა და ახალსა, და ორს ხანას ჩვენის მწერლობისას. ერთის სიტყვით, ავტორი ეხება ისეთს საგნებს, რომელთაც შეუძლებელია კაცმა გვერდზე აუაროს, თუ რომ ქვეყნის ავსა და კარგზე ზრუნავს და გული შესტკივა. მართლაც, განა საინტერესო და საჭირო არ არის ვიცოდეთ, რა მოიღვაწა ძველმა ან ახალმა თაობამ, რამდენი ფეხის ნაბიჯი გადადგა წინ ან უკან ჩვენმა მწერლობამ, ჩვენმა ცნობიერებამ, რამდენად შევიმატეთ თუ შევიკუსტეთ გონებითი და ზნეობითი ძალ-ღონე? დიად, ყოველივე ეს მეტად საყურადღებოა, და ამიტომაც ჩვენ ვუძღვნით ჩვენს შენიშვნას ბ-ნის ნ. გ—ლის წერილს და თან ვისურვებთ, მკითხველმა ყურადღება ათხოვოს აღნიშნულს საგნებს.

რა უნახავს, რა შეუნიშნავს ბ-ნს ავტორს წინათ და ეხლა სამშობლო ქვეყანაში, რა აზრისა არის ძველსა და ახალს თაობაზე, ძველსა და ახალს მწერლობაზე? იხსე-

ნიებს-რა ავტორი ძველს თაობას, ეგრეთ-წოდებულს თერგ-დალეულებს, ამბობს, რომ თერგ-დალეული მხნე და მამაცი, კარგად მომზადებული და დროების შესაფერად განვითარებული იყო. თერგ-დალეული აღიზარდა რუსულს მწერლობასა და მეცნიერებაზე და შეითვისა, შეიხორცა ნათელი აზრები რუსეთის განათლებულის საზოგადოებისა და ხელსავეს მოვიდა სამშობლო ქვეყანაშიო.

„თერგ-დალეულმა ენა შეგვინახა, ცოტათი მაინც გაგვიმდიდრა, და ქართულს ჭკუას, ზნეობას და მწერლობას ბევრი სიმდიდრე შეჰმატა“. რა იყო მიზეზი თერგ-დალეულის გამარჯვებისა? თერგ-დალეულთა თაობაში „არ მოიპოვებოდა არც ძალიან დიდის, უზარმაზარის ჭკუის პატრონი, არც მეტის-მეტად განათლებული კაცი... მაგრამ ძლიერი და გამარჯვებული იმიტომ გამოვიდა, რომ იმ დროის ნათელი აზრები მართლაც შეითვისა და განიხორციელა“.

თერგ-დალეულმა მოგვცა, რისიც მოცემა შეეძლო, და გზა დაუთმო ახალს თაობას, რომელიც დღეს ჰმოქმედობს მწერლობასა და საზოგადოებაში. აქ იწყება ახალი ხანა ჩვენის ვითარებისა; სამწერლო თუ საზოგადო სარბიელზე გამოვიდა სულით და გულით ფუჭი და უღონო, გონებით გაუხსნელი და დროის შესაფერად მოუმზადებელი თაობა, რომლის შუბლის ბეჭედი „გულგრილობა და გულქვაობაა“. ამ თაობამ კარგად და საფუძვლიანად არა იცის-რა, არც უცხო მწერლობა და მეცნიერება და არც საკუთარი ვითარებაო.

ერთის სიტყვით, როგორც ხედავს მკითხველი, სურათი ჩვენის მწერლობისა და ცხოვრებისა სრულიად შეიცვალა და ჩვენც სრულიად დავქვევითდით. „განცვიფრებით ვუყურებ ადრინდელს თერგ-დალეულებს და იმათს

ნაყოფს — ამ-ჟამის ახალ-თაობას“, ბრძანებს ავტორი. და მართლაც რომ განსაცვიფრებელია ავტორის მიერ ნათლად დასურათებული გარემოება.

ეხლა ვიკითხოთ, სად და რა არის მიზეზი ამ სამწუხარო გარემოებისა? თუ ეს ახალი თაობა ნაყოფია თერგ-დალეულებისა, როგორც ბრძანებს ავტორი, — როგორ მოხდა, რომ ყოველისფრით კარგმა თაობამ, რომელმაც „მართლა შეითვისა და განიხორციელა იმ დროის ნათელი აზრები, თუმცა მეტის-მეტად განათლებული არ იყო“, რომელმაც შემუსრა სიცრუით, სიბნელით და ფარისევლობით სავსე ოჯახი წინა-თაობისა, შეარღვია ზღუდე უმეცრებისა, რომელმაც ენაც, ჭკუაც, ზნეობაც და მწერლობაც გაგვიმდიდრა და, სადაც ფეხი გადასდგა, ყოველგან და ყოველს საქმეს დაასვა „პატიოსნების ბეჭედი“, — როგორ მოხდა, რომ იმ თაობამ, რომელმაც თავის „საყვარელსა უჩვენა საქმენი საგმირონია“, ვერ აღზარდა კარგი, მხნე და გონიერი თაობა, ან, უკეთ ვსთქვათ, აღზარდა ისეთი უშნო და გულსაკლავი თაობა, როგორიც დღევანდელია? ვიმეორებთ, სად არის იმის მიზეზი, რომ დღევანდელი თაობა, რომელსაც აღმზრდელად კარგი თაობა ჰყოლია, რომელსაც თვალ-წინ ჰქონდა და აქვს მართლა რომ მშვენიერი და მდიდარი, უფრო ადვილად ხელმისაწვდომელი რუსული და სხვა, თუ გინდ საფრანგეთისა და გერმანიის, მწერლობა, ასე უძლური და უფერულია და არაფრით არა ჰგავს წინა-თაობას? როგორ მოხდა, რომ ჩვენი ახალი თაობა დღემდის ვერ მიმხვდარა, „რას უნდა დაებლაუქოს ხელით, ფეხით, სულითა და ხორციით“, — რომ რუსულის მწერლობისა და ცხოვრების შესწავლა იმისთვის აუცილებლად საჭიროა და ვერა შეუძენია-რა ვერც აქ, სამშობლოში, და ვერც უცხო ქვეყნებ-

ში. „სათრანგეთსა და გერმანიაში ნამყოფიც ბევრი მოიპოვება ჩვენს ახალგაზრდობაშიო,—ბრძანებს ავტორი,—მაგრამ ამათ თრანგული და გერმანული რუსულს ენაზე უარესად იციანო. ეგ არის-და! როდესაც მთელს ახალს თაობას აზრი არა აქვს, გინდ პეტერბურგში გაგზავნე, გინდ პარიზსა და გინდ ბერლინში, ვერსაიდგან ვერაფერს სარგებლობას ვერ გამოიტანსო“...

„მიზეზი ჩვენის უთავ-ბოლო ხეტიალისა ის არის, რომ ჩვენი ახალი თაობა უაზროა, უსაგნოაო“... როგორც სჩანს ავტორის სიტყვებიდან, ჩვენს ახალს თაობას საგანი ცხოვრებისა და ნათელი დედა-აზრი ვერც აქ, სამშობლოში, უპოვნია და ვერც უცხო ქვეყნებში. ვგზავნით თვრამეტისა, ცხრამეტისა და ოცის წლის უსაგნო და უაზრო ყმაწვილებს უცხო ქვეყნებში საგნისა და დედა-აზრის საპოვნელად, მაგრამ სულ ამოდ. სად უნდა შეიძინოს დედა-აზრი? რა მიზეზია, რომ აზრი ვერ გვიპოვნია ვერც შინ და ვერც გარეთ? ერთის სიტყვით, რამ დასეტყვა და დანაცრა ჩვენი გრძნობა-გონება, რა მიზეზია, რომ „რისხვით მობრუნდა ბორბალი ჩვენზედა ცისა შეილისა“ და რა მიუვალი ქაჯეთის ციხე ყოფილა ეს ჩვენი ახალი თაობა, თუ რომ ვერც თერგ-დაღეულების მაგალითმა და მოღვაწეობამ განსწმიდა და გაათაქიზა იმისი გრძნობა და გონება, სული და გული, ზნე და ხასიათი, და ვერც მდიდარმა უცხო მწერლობამ მოხიზლა იმისი თვალი? აი, სხვათა შორის, ის საკითხავი, რომელიც თავში გებადებათ, როცა ბ-ნის ნ. გ—ლის წერილს კითხულობთ.

II

ტფილისი, 17 მაისი, 1888 წ.

რამ დასეტყვა და დანაცრა ჩენი ახალი თაობა, ვიკითხეთ ჩვენ წარსულის წერილის დასასრულში. აი, ის რთული საკითხავი, რომლის გამოცნობა მეტად საჭირო და საინტერესოა. ჩვენ აქ ვერ ვიკისრებთ ამ საკითხავის გადაწყვეტას და მხოლოდ გაკვრით აღვნიშნავთ იმ საშუალებას, რომლითაც, ვგონებთ, შესაძლო იქნება ცოტათი მაინც ნათელი მოვჭვინოთ საგულისხმო საგანს და ასე თუ ისე გადავსწყვიტოთ დადგენილი საკითხავი. წარსულსავე წერილში მოხსენებული იყო, რომ დღევანდელს თაობას, რომელიც სამწერლო თუ საზოგადო სარბიელზე ვარჯიშობს და მოქმედობს, ჰყავდა კარგად გაწვრთნილი და მომზადებული თაობა, თვალ-წინა ჰქონდა და აქვს გადაშლილი მდიდარი რუსული მწერლობა და ევროპის მწერლობა-მეცნიერება, გზა თავისუფალი ჰქონდა პეტერბურგისაკენ, პარიზისა და ბერლინისაკენ, მაგრამ აქედგან არა გამოდნა-რა, რადგანაც, როგორც ბ-ნი ნ. გ—ლი ბრძანებს, იგი ახალი თაობა უაზრო და უსაგნოა. ბ-ნი ნ. გ—ლთან ერთად ჩვენ აღვნიშნეთ ის ორი უმთავრესი ძალა, —სახელდობრ, კარგად მომზადებული, გრძნობა-გონება განწყობილი და გაფაქიზებული წინა-თაობა და სხვადასხვა ერთა მდიდარი მწერლობა-მეცნიერება, რომელიც ჰქმნის ახალს თაობას. ეს ორი ძალა ხომ მართლა ისეთია, როგორადაც იმათ გვიხატავს ბ-ნი ნ. გ—ლი. მართლაც, განა ვისმე ნება და საბუთი აქვს თერგ-დალეულების საზოგადო და სამწერლო მნიშვნელობა და

უცხო მწერლობათა სიმდიდრე უარჰყოს, ან შეამციროს? დიად, ეს ორი ძალა მეტად შესამჩნევად მოქმედებს ყოველს ახალს თაობაზე, მაგრამ, როგორც ავტორის სიტყვებიდგანა სჩანს, ჩვენის ახალის თაობის სულისა და ხასიათის ჯიუტობას-კი ვერ შეემკლავა.

ახლა ნება გვაქვს ვიკითხოთ, რა იყო იმის მიზეზი, რომ ამ ორმა ძალამ შესაფერი ნაყოფი ვერ გამოისხა? განა შესაძლო არ არის ვითიქროთ, რომ ჩვენის ახალის თაობის ვითარებაში კიდევ სხვადასხვა ძალა მოქმედებს? თუ ამ-გვარი ძალა არა ყოფილა, მაშინ საბუთი მოგვეცემა ვითიქროთ, რომ ჩვენ დედის მუცლიდგან დაგვეყოლია „გულქვაობა, გულგრილობა, უაზრობა, უსაგნობა“, ერთის სიტყვით, ყველა ის სენი, რომელიც ბ-ნს ნ. გ.—ლს თავის წერილში აღუნიშნავს. მაგრამ ეს საბუთი ხომ ტყუილი საბუთი იქნებოდა, რადგანაც შეუძლებელია წარმოვიდგინოთ, რომ მთელი თაობა ბუნებითგანვე უნიჭო, გულქვა და გულგრილი იყოს; რომ მომაკვდინებელი სენი ბუნებითგანვე სისხლსა და ხორცში შეგვხიზნებოდეს. ჩვენის აზრით, მთელი თაობა შუათანა ნიჭისა, ჭკუისა და ხასიათისა მაინც უნდა იყოს, რადგანაც წარმოსადგენი არ არის, რომ სულსა და ხორცში დაბადებითგანვე დაგბუდებოდეს ყოველ-გვარი მძიმე სენი.

მაშასადამე, როცა ჩვენს ახალს თაობაზე ვლაპარაკობთ, მხედველობაში უნდა მივიღოთ არა ერთი, ან ორი შემომქმედი ძალა, არამედ რამდენიმე, თუ გვინდა, რომ უტყუარი განაჩენი დავსდოთ და შევიგნოთ საკუთარი ვითარება. უნდა აღმოვაჩინოთ ყველა ის ძალა, რომელიც ავად თუ კარგად მოქმედებდა ჩვენს ახალს თაობაზე, ავწონ-დავწონოთ და გავზომოთ თვითოეულის სიღრმე და სიგანე და მხოლოდ მაშინ შევიტყობთ, თუ რამ დასიტყვა

და დანაცრა ჩვენი ახალი თაობა და ან ააყვავა და ზე-
ციური მადლი შთაჰბერა სულსა და გულში. მაშინ იმასაც
შევიტყობთ, თუ რა ძალა რა ზომისაა და რა მონაწი-
ლეობა მიუღია ახალის თაობის აღზრდასა და გაწრ-
თენაში.

როცა, მაგალითად, ახალს თაობაზე ვლაპარაკობთ,
განა მარტო ის ორი ძალა—წინანდელი თაობა და უცხო
მწერლობა, უნდა ვიკონიოთ მხედველობაში? არა, ეს ყოვ-
ლად შეუძლებელია, რადგანაც ცხოვრებაში სხვა მრავალი
ძალა მოქმედობს, და დროზე არის დამოკიდებული ერ-
თისა ან მეორის ზედმოქმედების სიღრმე და სიგანე. ეს
სხვადასხვა ძალა ზოგჯერ თანაბარად მოქმედებენ და
ერთი მეორეს ხელს უწყობს, ხან ერთი მეორეს ეწინააღ-
მდეგება და გზაზედ ეღობება, და აი სად არის მიზეზი
ცხოვრების მოვლენათა რთულობისა და მრავალ-ნაირო-
ბისა. ავიღოთ, მაგალითად, რომელიმე კერძო ადამიანი,
ან კრებული ადამიანთა, საქმე, ჩავუკვირდეთ თვითოეულის
ვითარებას და დავრწმუნდებით, რომ იმათს შექმნაში
მოქმედობს მთელი საშინაო და საზოგადო ვითარება.
იგივე ითქმის ჩვენს ახალს თაობაზე, რომლის ავი და
კარგი დამოკიდებულია რამდენსამე ძალათა კრებულზე და
ცხოვრების სხვადასხვა მიმდინარეობაზე. აი, ჩვენის აზ-
რით, ის გზა, რომელიც გაგვიადვილებს ჩვენის ახალის
თაობის ვითარების და ავისა და კარგის გამორკვევას;
მხოლოდ ამ გზით შეგვიძლიან შევიგნოთ ზოგი რამ, რაიცა
ბ-ნს ნ. გ.—ლს სრულიად სამართლიანად შეუნიშნავს ჩვენს
ახალს თაობაში. ჩვენ აქ არ შევუდგებით ამ ორს წე-
რილში დადგენილის საკითხავის ვრცლად გამორკვევას;
მხოლოდ ერთს გარემოებას ჩავუდგებით კვალში, სახელ-
დობრ იმას, თუ რა მონაწილეობა აქვს ჩვენს ძველს თაო-

ბას ახალის თაობის შექმნასა და ვითარებაში და დღევანდელის მწერლობის ავ-კარგიანობაში. მეტის-მეტად საინტერესოა გამოვარკვიოთ, თუ როგორ მოქმედობდა ძველი თაობა ახალზე და როგორ დაეტყო ეს ზედმოქმედება. ამისათვის ჩვენ ისევ ბ-ნ ნ. გ—ლს მივყევით და განვიხილოთ ზოგიერთი იმისი აზრი და შეხედულობა.

III

ტფილისი, 19 მაისი, 1888 წ.

ჩვენა ვსთქვით, რომ ჩვენის ახალ თაობის შექმნაში მოქმედობდა რამდენიმე ძალა, სახელდობრ, მთელი საშინაო და საზოგადო ვითარება, საკუთარი და უცხო მწერლობა. თვითოეულის ძალის გამოკვლევას ჩვენ აქ არა ვკისრულობთ. მხოლოდ ერთი ძალა გამოვყოთ იმ ძალათა კრებულიდან და ამ ერთს ძალას ჩავუდგეთ კვალში. ხოლო ის-კი უნდა ვაღიაროთ, რომ ეს რამდენიმე ძალა ზოგჯერ ერთმანეთს ხელს არ უწყობდნენ და თუ ამ აზრს მივიღებთ, მხოლოდ მაშინ შეგვიძლიან გამოვიცნოთ, რამ დასეტყვა და დანაცრა ჩვენი გრძნობა-გონება და რამ მისცა, ჩვენის ფიქრით, საბუთი ბ-ნს ნ. გ—ლს ისეთი გულსაკლავი აზრი შეედგინა ჩვენის ახალის თაობის შესახებ.

ძველი თაობა, რომელსაც ეგეთის სიყვარულით და სიამოვნებით იხსენიებს ბ-ნი ნ. გ—ლი, აღზრდილი და განსწავლული იყო რუსულს მწერლობა-მეცნიერებაში და უცხო მწერლობაშიაც, ისიც რუსულის შემწეობით. მაშინ ჩვენი საზოგადოება ხომ გონებით ძალიან დაქვეითებული

იყო და საკუთარის ვითარებისა თითქმის არა გაეგებოდა-
რა. ნასწავლმა თაობამ, გარდა იმისა, რომ მოჰყინა, რამ-
დენადაც შეეძლო, ჩვენს ქვეყანაში საყოველთაო ნათელი
აზრები, ხელი მიჰყო საკუთარს ვითარებას. ამ ორს სა-
განს ერთსა და იმავე დროს ემსახურებოდა და ამ ნათე-
ლის აზრების მიხედვით ჩაუკვირდა ჩვენს ცხოვრებას, აღ-
მოაჩინა ზოგი იმისი ღირსება-ნაკლულევენება და ამით
აღძრა იმ დრომდე მიძინებული საზოგადო აზრი. ვინც
თვალხილული იყო და ყურთა სმენა ჰქონდა, ყველამ შე-
იგნო, თუ რა იყო მიზეზი ჩვენის დაქვეითებისა, რა იყო
ხელ-ჩასაჭიდებელი და საზრუნველი. ასე თუ ისე საზოგა-
დოებამ ცოტათი მაინც იგრძნო, რამდენად საჭიროა სა-
კუთარის ვითარების გამორკვევა და შეგნება. ამის ნა-
ყოფი იყო ისიც, რომ ჩვენმა მწერლობამ ხელი მიჰყო
ძველის ვითარებისა და მწერლობის შესწავლასა. საზო-
გადოების ყურადღება და აზრი მიიპყრო იმანაც, რაიცა
იმ დრომდე მივიწყებული და უკუგდებული იყო, და აი
მაშინდელმა თაობამ ხელი ჩასჭიდა ამ მივიწყებულსა და
საზოგადოებას მისდამი სიყვარული გაუღვიძა. გადაათვა-
ლიერეთ საუკეთესო ნაწერები იმ ძველის თაობისა და
თქვენ დაინახავთ, რომ ჩვენი აზრი უსაბუთო და ქვიშაზე
აშენებული არ არის. მას აქეთ თანდათან ძლიერდება სა-
კუთარის წარსულისა და აწმყოს შესწავლა, რომლის მნიშ-
ვნელობას ვერავინ ვერ უარჰყოფს, რადგანაც ის მწერ-
ლობა უქმი და მკვდრად შობილია, რომელსაც საძირკ-
ვად საკუთარის ვითარების შესწავლა არ დაუდგია.

ეს საქმე მოიმოქმედა იმ ძველმა თაობამ და ეს არის
უმთავრესი იმისი სამსახური. მას აქეთ, როგორც ვსთქვით,
დღითი-დღე იზრდება, თუმცა წყნარის ნაბიჯით, ის სა-
ძირკველი მწერლობისა, და აი სად არის იმის მიზეზი,

რომ ჩვენ თავს დავსტრიალებთ ჩვენს ღარიბს, ახლად ფეხადგმულს ლიტერატურას.

ჩვენ აქ ვეცადეთ დავვედგინა, რომ ეხლანდელი მწერლობა შთამომავალია იმ ძველის მწერლობისა, და თუ ამ შთამომავალს უსაყვედურებს ბ-ნი ნ. გ—ლი ძველისა და ახალის მწერლობით გატაცებას, არც ის უნდა დაევიწყნა, რომ ეს დანაშაულობა ძველის, თერგ-დალეულთა თაობის საქმეა. ამიტომაც საბუთი არავისა აქვს სთქვას, ვითომ ახალის თაობის მწერლობას ნათესაობა არა ჰქონდეს ძველს მწერლობასთან.

როგორც ჰხედავს მკითხველი, ძველის თაობის მწერლობამ თავისი ფერი დასდო ახალსაც, შესამჩნევი გავლენა იქონია ახალზე და ამ გავლენას ვერას-გზით ვერ მივიჩნევთ მავნებელ გარემოებად: სამწუხარო მხოლოდ ის არის, რომ საკუთარის ვითარების საფუძვლიანად შესწავლა ჩვენში ნელის ნაბიჯით მიდის წინ. ამას ბ-ნი ნ. გ—ლიც ჰმოწმობს, როცა ამბობს, რომ რაკი ეხლანდელი თაობა უცხო ენაზე ლაპარაკში ყბას მოიღლის, მხოლოდ მაშინ წაავლებს ხელს ქართულს ენას, ვითარცა მდაბიო და სამასხარო ენას, თუმცა „სიტყვით ყველგან ჰყვირის, რომ ქართულისთანა ტკბილი, ყურისათვის სასიამოვნო, მდიდარი და ყოვლად შემკობილი ენა მთელს ხმელეთზე არც დაბადებულა და არც დაიბადება“.

თუ ჩვენ ქართულს ენასაც-კი ამ-რიგად ვეპყრობით, რასაკვირველია, ყველა იმას უნდა ჩაგვჩიჩინებდეს: ისწავლეთ ქართული ენა და მწერლობა, გამოირკვიეთ საკუთარი ვითარება, თორემ უამისოდ მწერლობის წარმატება ყოვლად მოუხერხებელი და შეუძლებელიაო. მართლაც, ბ ნ ს ნ. გ—ლს სამართლიანად შეუნიშნავს ქართულის ენისა და საკუთარის ვითარების ნაკლებად ცოდნა ჩვენის ახალ

თაობისათვის. მხოლოდ ის უნდა ვაღიაროთ, რომ ის ცოდნა ენისა და მწერლობისა, რამდენიც დღესა გვაქვს, უმთავრესად ისევ ძველის მწერლობის საქმეა. რაც გვაკლია, იმას ძველს მწერლობას დანაშაულებად ვერ ჩამოვართმევთ, რადგანაც ეს ნაკლი სხვა გარემოებათა საქმეა და არა ძველის მწერლობისა. ერთის სიტყვით, მწერლობა ყველგან ვერ მისწვდა და ვერ შეემკლავა ზოგიერთს საშინაო და საზოგადო გარემოებასა. აქეთგან, ჩვენი აზრით, ცხადია, რომ ჩვენი ახალი თაობა, რომელსაც სჭირს ზოგიერთი სენი, ბ-ნ ნ. გ—ლის მიერ აღნიშნული, დაისტყვა და დაინაცრა იქ, სადაც მწერლობა ვერა სწვდებოდა. ჩვენთან ერთად ამ გარემოებას ბ-ნი ნ. გ—ლიც ჰმოწმობს, როცა შემდეგს ამბობს: „როდესაც მთელს თაობას აზრი არა აქვს, გინდ პეტერბურგში გაგზავნე, გინდ პარიზსა და გინდ ბერლინში, ვერსაიდგან ვერაფერს გამოიტანს... მიზეზი უთავბოლო ხეტიალისა ის არის, რომ ჩვენი ახალი თაობა უაზროა, უსაგნოა“... როგორც წინა-წერილში ვსთქვით, სხვა ქვეყნებში უმეტესად ჯერ კიდევ ყმაწვილებს ვგზავნით, რომელთა ავი და კარგი უფრო სხვა ძალაზეა დამოკიდებული, ვიდრე მწერლობაზე.

IV

ტფილისი, 20 მაისი, 1888 წ.

ჩვენ, ვგონებთ, საერთოდ ნათლად ვუჩვენეთ მკითხველს, რომ დღევანდელს ჩვენს მწერლობას უნდა ჰქონდეს და კიდევაცა აქვს ნათესაობა წარსულ მწერლობასთან; რომ საფუძველი, დედა-აზრი ძველისა და ახლისა

ერთი და იგივეა. ვგონებთ ისიც ცხადია, რომ ეს საფუძველი თანდათან იზრდება, თუმცა, როგორც წინათვე ვსთქვით, ჯერჯერობით ენა და მწერლობა იმდენად ვერ შეგვიმუშავებია, რამდენადაც საჭირო და სანატრელია. ამას ისიც დაემატოთ, რომ, როგორც ბ-ნი გ—ლი ამბობს, ჩვენ ნაკლებად გაცნობილი და შეთვისებული გვაქვს, მაგალითად, რუსული მწერლობა და ცხოვრება. ხოლო ბ-ნ ნ. გ—ლის წერილიდგან არა სჩანს, რომლის არ-ცოდნას უფრო სწამებს ავტორი ახალს თაობას, ქართულის მწერლობისას და ცხოვრებისას, თუ უცხოისას. ჩვენი აზრით, მეტად საჭიროა ეს საკითხავიც გამოვიძიოთ. ერთისა და მეორის მეტ-ნაკლებად ცოდნა ძლიერ ჰმოქმედობს ჩვენს ახალს თაობასა და მწერლობაზე. ბ-ნი ნ. გ—ლი ბრძანებს, რომ ახალი თაობა „მარტო ამ ჩვენს ღარიბს, ახლად ფეხადგმულს ლიტერატურას“ ჩასჭიდებია; თანაც გვეკითხება: „სხვები განა ჩვენს ახალ თაობასავით წამ-და-უწუმ მარტო თავის საკუთარს თხზულებებს დასტრიალებენო“, და ჰკვირობს, რომ ჩვენ უყურადღებოდა ვტოვებთ მდიდარს რუსულს მწერლობას, მაგრამ ამ სიტყვებიდგან მაინც ცხადად არა სჩანს, რა უფრო ნაკლებად ვიცით—ჩვენი საკუთარი მწერლობა და ცხოვრება, თუ რუსული.

ჩვენი აზრით-კი ცხადია, რომ უცხო მწერლობა და ვითარება ბევრად უფრო კარგად ვიცით, ვიდრე საკუთარი. განა ვითოეულმა განათლებულმა ქართველმა უცხო მწერლობა საკუთარზე უკეთ არ იცის, რადგანაც სწავლის დაწყებიდგანვე თვით დასრულებამდე უცხოთა სწავლობს და არა საკუთარს? ბევრს შეხვდებით, რომლებსაც გადაკითხული და გაცნობილი აქვს მთელი, მაგალითად, რუსული სიტყვაკაზმული ლიტერატურა, მაშინ როდესაც სრულიად წაკითხული არა აქვს საუკეთესო ნაწერები

ქართულის ლიტერატურისა. იგივე ითქმის უცხო და სა-
კუთარს ისტორიასა და ცხოვრებაზედაც. ჩვენ აქ იმას-კი
არ ვამბობთ, ვითომ ჩვენ იმდენად კარგად ვიცით უცხო
მწერლობა, რომ მეტი საჭიროც არ იყოს; პირიქით, ჩვენ
იმ აზრისანი ვართ, რომ რუსულის მწერლობის შესწავლა
და ცოდნა ჩვენთვის აუცილებლად საჭიროა, რომ რუსე-
თის ცხოვრება იმდენად საინტერესო და განსაკუთრებუ-
ლის ხასიათისაა, რომ ორისავე შესწავლა ჩვენთვის აუცი-
ლებელს საჭიროებას შეადგენს. მართლაც, რუსეთი ყოვე-
ლის მხრით იმდენად შესანიშნავია, რომ დაწინაურებული
ევროპა, საიდგანაც რუსეთმა გადმონერგა საკუთარს ნია-
დაგზე სწავლა-მეცნიერება და საიდგანაც დღესაც ეზი-
დება წყალსა და ჯავარსა განათლებისას, ჰკვირობს რუ-
სულის მწერლობის სიმდიდრეს და თავისებურობას. ჩვენც,
რასაკვირველია, ზედმიწევნით უნდა გავიცნოთ რუსული
მწერლობა და აგრეთვე უნდა ვსცდილობდეთ, სხვა უცხო
მწერლობაც შევისწავლოთ. ჩვენთვის ეს იმდენად აშკარა
და ჭეშმარიტია, რომ მეტი ლაპარაკი საჭირო არ არის...
ხოლო ჩვენი აზრი ის არის, რომ ყოველს სწავლასა და
ცოდნას საძირკვლად საკუთარის მწერლობისა და ვითა-
რების ცოდნა უნდა დაედოს... ახლად ფეხადგმულმა სა-
ზოგადოებამ საკუთარი ვითარება უნდა შეისწავლოს...
მაგალითად, თუ დიდმა და პატარამ ქართული ენა საკ-
მარისად არ ვიცით, ცხადია, რომ ამ ენის შესწავლა
ჩვენთვის აუცილებელი და უმთავრესი საგანია; თუ ეს ენა
კარგად შევითვისეთ, მაშინ აშკარაა, უცხო ენასაცა და
მწერლობასაც უკეთ შევისწავლით.

ჩვენი საუბარიდან ცხადი უნდა იყოს, რომ ბ-ნი
ნ. გ.—ლი ტყუილად უსაყვედურებს ჩვენს ახალს თაობას
გადაჭარბებულს გატაცებას საკუთარის მწერლობით და

უყურადღებობას უცხო მწერლობისადმი. ჩვენის აზრით, არც პირველში გადაგვიჭარბებია იმ ზომამდე, რომ ვინმემ გვისაყვედუროს, და არც მეორეში შეუძლიან ვისმე შეგვწამოს, ვითომ საკუთარს ქერქში გამოვხვეულიყოთ და სინათლისა გვეშინოდეს. ჩვენ-კი იმ აზრისანი ვართ, რომ ერთისა და მეორის შესწავლა ჩვენთვის აუცილებლად საჭიროა; მხოლოდ იმ პირობით-კი, რომ რაც შეიძლება მეტი ძალდონე მოვახმაროთ ჩვენს მწერლობას და საკუთარის ვითარების შესწავლა გავიხადოთ ქვაკუთხედად ყოველისავე ცოდნისა. ჩვენის ფიქრით, თუ ამ გზას დავადგებით, მაშინ, იმედია, შემდეგი თაობა ზოგში მაინც არ იქნება ისე დასეტყვილი და დანაცრული, როგორც დღევანდელია.

ბ-ნს ნ. გ.—ლს ჩვენს მწერლობაში აღმოუჩენია ერთი მეტად კარგი თვისება, რომელსაც შეუძლიან ბევრი ჩვენი ნაკლულევანება შეისყიდოს. მართლაც რომ დიდი საუნჯეა ადამიანთა ცხოვრებაში სინიდისი და ნამუსი. „მართო ერთი ძალიან სასიამოვნო და საკვებური ზნე სჭირს ჩვენს ჟურნალ-გაზეთობას; ეს ის გახლავთ, რომ ყოველგვარს ნაკლულევანებასთან სინიდისი და ნამუსი თავისდღეში არ დაუკარგავს. მაგრამ რა გააწყოს ცარიელმა ზნეობითმა მხარემ, როდესაც კაცის ჭკუას, გულს, გრძნობას და თითონ სულს იგი არას ეუბნება(?)“.

პირველი ნახევარი ამ წინადადებისა იმდენად მართალია, რომ თვით ბ-ნს ნ. გ.—ლს, რომელიც სასოწარკვეთილებაში ჩაუტდია ჩვენს ახალს თაობას და მწერლობასა, შეუნიშნავს იგი სასიამოვნო და საკვებური ზნე. ხოლო მეორე ნახევარი წინადადებისა კარგად ვერ გავგვიგია, მაგრამ ამას ნუ გამოვეკიდებით. ჩვენ აქ ის უნდა შევნიშნოთ, რომ ავტორი ერთს ადგილას ისეთს რასმე ამ-

ბობს, რაიცა პირდაპირ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს ზემოთ მოყვანილს ადგილს იმის წერილისას. ბ-ნი ნ. გ—ლი, გვიხატავს-რა სურათს ჩვენის ახალის თაობისას, ამბობს: „რაკი ღეჭით ლაპარაკში ყბას მოიღლის (ახალი თაობა)... ქართულს ენას წამოავლებს ხელს, რადგანაც ეს უბედური ქართული ენა უფრო მდაბიო და სამასხარო ენად მიაჩნია; რასაკვირველია, ეს მხოლოდ გულში მიაჩნია, თორემ სიტყვით-კი ყველგან ჰყვირის, რომ ქართულისთანა ტყბილი, ყურისათვის სასიამოვნო, მდიდარი და ყოვლად შემკობილი ენა მთელს ხმელეთზედ არ დაბადებულა და არც დაიბადება“. ამ სიტყვებიდგანა ჩხანს, რომ ავტორს ახალ თაობისათვის სიყალბე შეუმჩნევია და, თუ ამისთანა სიყალბე მართლა სკირს ჩვენს ახალს თაობას, მაშინ რაღა სახსენებელია სასიამოვნო და საკვებური ზნე-სინიდისი და ნამუსი. მაგრამ დავარწმუნებთ ბ-ნს ნ. გ—ლს, რომ მის მიერ აღნიშნული გარემოება ქართულის ენის შესახებ სიყალბის ნაყოფი-კი არ არის, არამედ სულ სხვა მიზეზისა, რომელიც თვითონეულს ჩვენგანს ღიდად სამწუხარო გარემოებად მიაჩნია.

უარმყოფელობა ჩვენში
(1887---1888)

ბულვარის აკადემია

ტფილისი, 13 ოქტომბერი, 1887 წ.

ერთ-გვარის ყალიბის მწერალნი არიან ჩვენში, რომელთაც ერთი სასაცილო ზნე სჭირთ, როცა საპოლემიკოდ გამობრძანდებიან ხოლმე მოედანზედ. როცა სურთ თავის მოპირისპირეს წუნი რამ დასდონ, ვითომ სახელი გაუფუჭონ, საზოგადოებაში აბრუ გაუტეხონ,—ამისათვის მარტო ერთი იარაღი აქვთ. აიღებენ და რის და ვისი ათვალწუნებაც უნდათ, იმას მიაკერებენ ხოლმე მარტო ერთს სიტყვას: „ძველიაო“, და საქმე მათის ფიქრით გათავებულია და დამში მოსული. რა თქმა უნდა, ამნაირის ფარ-ხმლით მეომარი დიდის ტყვია-წამლის პატრონი არ უნდა იყოს, იმიტომ რომ თითონ ეგ იარაღი მეტისმეტი ძველია და დღეს მარტო ბავშვებს-ღა აქვთ ხელში სათამაშოდ და მარტო იმათი შესაფერია და მოსახდენი.

გონებაში ჩაგარდნილ ჭკვათა-მყოფელ კაცისათვის-კი სათაკილოა მაგისტანა იარაღის ხელში ჭერა, იმიტომ რომ არასფერი ქვეყანაზედ არც იმით დაიწუნება, რომ ძველია, არც იმით მოიწონება, რომ ახალია. ამ სადა ჭეშმარიტებას დიდი ღარი და ხაზი არ უნდა, არც მეტისმეტი გონების გახსნილობა, რომ კაცმა ახალი ტალახი ძველს ვარდს არ ამჯობინოს მარტო იმის გამო, რომ ტალახი ახალია და ვარდი-კი ძველი.

ხომ ესეა, მაგრამ ზემოხსენებულ ყალიბის მწერლებმა იმოდენა მოედანი მოიპოვეს ჩვენს უმეცარს წვრილფეხო-

ბაში, რომ ჩვენის ბულვარის აკადემიაში ეხლა კარგა საკ-
მაოდ დიდი წრეა მკითხველებისა, რომელიცა ჰკმარობს
ავისა და კარგის გასარჩევად მარტო ორს სიტყვას: „ძვე-
ლია, ახალია“. ზემოხსენებულ ყალბის მწერლებს ეს ორი
სიტყვა დაუხვევიათ ხელზე და სხვა ყველაფერში რომ
ულონონი არიან, თითონ „ახლობით“ იწონებენ თავს და
სხვას-კი „ძველობით“ ჰწუნობენ. მოგახსენეთ, ამისთანა
მანერამ მწერლობაში დიდი ხანია იქაც თავისი დრო მო-
იჭამა, საცა დაიბადა და საცა პირველ გაჩნდა ქვეყნის
სასაცილოდ.

სასაცილოდ,—ვამბობთ, იმისათვის, რომ საქმისა, თუ
აზრის ავ-კარგიანობის გარჩევა მარტო ძველ-ახლობითა,
ღირსების აწონ-დაწონვა მარტო იმით, რომ ეს გუშინდე-
ლია და ეს დღევანდელი, ჭეშმარიტების უარყოფა მარტო
იმით, რომ ძველია, და ტყუილის ჭეშმარიტებად გაყვანა
მარტო იმით, რომ ახალია, რაც გნებავთ ბრძანეთ და,
სასაცილოზედაც მეტია. აგეთი სასწორი, აგეთი გარჩევა
კარგისა და ავისა, მართლისა და ტყუილისა მარტო იმის
მომავლინებელია, რომ კაცს არც კარგი ესმის, არც ავი,
არც მართალი უცვნია, არც ტყუილი, და ამოაღა ჰფქვავს
მინდ-მოკლებულ წისქვილსავით. სასაცილოზედ მეტი არ
არის, მაშ რა ეშმაკი და ქაჯია!..

ერთად-ერთი ბაზარი, საცა უვაჭრელად, ესე იგი
ფასის გამოუჩხრეკლად და გამოურკვეველად გადის ამის-
თანა სასაცილო საქონელი, ჩვენის ბულვარის აკადემიაა.
არც საკვირველია.

„ბევრს კიქას კენჭიც ეყოფა,
უგუნურს—დრამის წონანი“,—

სწორედ ამ აკადემიაზედ არის ზედ-გამოჭრილი; ბევრს
არას დაგიდევთ, ცოტასა ჰკმარობს, და თუნდაც არ იკმა-

როს, ბევრის მოსათაფსებელი გოგრაჯ არა აქვს. თუნდა ჰქონდეს კიდევ, რად უნდა? მეტი ბარგია. აქ ოლონდ სოქვით ვისზედმე და რაზედმე „ძველია“ და კმარა კიდევ: ორს კურდღელს ერთს გამოდგომაზედ დაიჭერთ. ჯერ იმას, რომ „ძველობით“ ხსენებულს მაშინვე შეჰბოჰვენ და სამარცხვინო ბოძზედ გააკვრენ: „დახე, დახე, ძველი ყოფილა და არ ვიცოდითო“. აღარავენ ჰკითხულობს: „კაცო, რა ვუყოთ რომ ძველია! იქნება კარგია, იქნება მართალი მაგ ძველშია. თქვე დალოცვილებო, ერთი საქმესაც ჩახედეთ გულში!.. ერთი მოსჩხრიკეთ, სინჯეთ, მთელს სიგრძე სიგანეზედ მოატარეთ ეგ თქვენი გონების თვალი და!..“ თქვენც არ მომიკვდეთ, იმ წვრილფეხობის აკადემიაში ამ მჩხვრიმალისათვის ყურიც არავენ შეიბერტყოს, „ძველია“ და რაღა კითხი უნდა, არ ევარგებაო. დაჰკვრენ კვერს და დაასმენ ბეჭედსა.

ამ-სახით, ძველობით ხსენებული ხომ სამარცხვინო ბოძზეა გაკრული საჯაროდ, და ერთი კურდღელი ეს არის, რომელსაც იგი აკადემია დააჭერინებს ხოლმე „ძველობით“ წუნმდებელს მწერალსა. ეს მწერალი ამავე დროს მეორე კურდღელსაც იჭერს წვრილფეხობის აკადემიის მწევრებითა. რაკი მწერლის მიერ ათვალწუნებული აზრი, საგანი, თუ კაცი, ძველი ყოფილა, აშკარაა, თითონ წუნმდებელი მწერალი, მისი აზრი, ახალი იქნება და, რაკი ახალია, კარგი უნდა იყოს. მაშ „ტააშ-ტაში“ ამ ახალსა, და მაშინ ნახეთ ის წვრილფეხობის აკადემია, თავის აკადემიკოსთან ერთად, როგორ აიკრეფს კალთებს და რა ფერხულს და ბუქნას დაუვლის!..

რა თქმა უნდა, ჰკვათა-მყოფელი ნაწილი საზოგადოებისა, გონება-გახსნილი მსმენელი ნაწილთა და ნაღვლით უყურებს ამ ლიტერატურულს ბუქნას დარბაისელის აკა-

დემიისას, მაგრამ მაინც ამ ბუქნისა და ფერხულისაგან აყენებული მტვერი ბევრს თვალს უბნელებს და ამ თვალთა დაბნელებაშია კიდევ ზოგიერთების იმედი გამარჯვებისა.

ჩვენ ყოველ ამას ვამბობთ იმიტომ კი არა, რომ ყოველივე ძველი მოგვწონდეს და ყოველსავე „ახალს“ ვწუნობდეთ. ავ-კარგიანობა ახალშიაც არის და ძველშიაც. ისიც ძალიან კარგად ვიცით, რომ „რა ვარდმან თვისი ყვაილი გაახმოს, დაამჟვნაროსა, იგი წავა და სხვა მოვა ტურფასა საბაღნაროსა“. ეს ყოვლად-მხსნელი წესი და რიგია ადამიანის წინმსვლელობისა და ქვეყნიერობის ბრუნვა-ტრიალისა. მაგრამ ისიც დასავიწყარი არ არის, რომ ზოგჯერ „ახალსა ნამუდრაგალსა ძველის სჯობიან ჩანჩალი“. აი სად არის ის ბეწვის ხიდი, რომელზედაც გავლას სალი ჰკუა უნდა, მართლის სიყვარული და ვაჟ-კაცური გამბედაობა, ნამეტნავად ჩვენში, საცა უფროს-ერთი მარტო იმისათვის ჰთრთის და ჰძრწის, ბულვარის აკადემია რას მეტყვისო, მომიწონებს თუ დამიწუნებსო, ესე იგი ახლობაში ჩამომართმევს, თუ ძველობაშიო. ტკივილი ამაშია!

თუნდ ესეც არ იყოს, რით ვერ გაიგეს, რომ ეგეთი საპოლემიკო იარაღი ჰკვათა-მყოფელთათვის არა სჭრის. იგი გამოუდევარი და ყოვლად უხეირო იარაღია და მერე სხვისაგან ნათხოვარი, სხვის გამოწაცავალი. მაგას ერთს დროს ძალიან ხშირადა ჰხმარობდნენ რუსეთში, მაგრამ მალე ჰნახეს, რომ მარტო ბელურების საფრთხალად თუ გამოდგება და დიდი ხანია თავი დაანებეს, ხოლო გამოწაცავალს ჩვენები მიესივნენ და დაეპატრონენ.

დაძველდა, ბატონებო, ეგ იარაღი, გაცვდა, იმიტომ რომ თავდაპირველადვე ხანგრძლიობის უნარი და ღონე არა ჰქონია. ქარისაგან მობერილი იყო და ქარმავე წა-

ილო და საწყაოდ ავისა და კარგისა, მართლისა და ტყუილისა დარჩა სიავე და სიკარგე, სიმართლე და სიცრუე და სხვა არაფერი. ნუთუ ამის გამოცნობას დიდი ჰკუთვნდა, რომ ავ-კარგიანობა, ტყუილ-მართლობა არც ახალს ახლობით მიეწებება, არც ძველს ძველობით. აესაც და კარგსაც, ტყუილსაც და მართალსაც თავისი საკუთარი ბუნება აქვს და თვითოეული თვისდა ბუნებისამებრ უნდა გაირჩეს და გამოიზომოს და არა სიახლით და სიძველითა.

ყველას, ძველია თუ ახალი, მინამ მსჯავრს დასდებდეთ, კბილი კი არ უნდა უსინჯოთ, ბუნება უნდა გამოუჩნდეთ და მარტო მაშინ დაეჭდევა თქვენს მსჯავრს ადამიანის საკადრისი ღირებულობა და ფასი.

ძველობით ხსენება სხვისა, ამით კილვა და ძაგება, ძველი იარაღია უღონობისა, გაცვეთილი ფანდია სახსარმოკლებულ ფალაენისა. მწერლისა თუ მოქმელის არარაობის, ცარიელობის უტყუარი ნიშანი მაგ იარაღის ხმარებაა. რაკი მაგ-გვარს იარაღს ხელი წააველო კაცმა, იმას თავი დაუკარით და „მშვიდობის მგზავრობა“ დაულოცეთ. იგი წასულია, გარდასრულია და ვერც სიმარდე წერისა, ვერც სუსხიანობა კალმისა ვერ იხსნის ამისთანა მწერალს ამ სამწუხარო ბედისაგან. ნუ ენდობით და ერიდებით მაგ უღონო ღონესა. მაგ იარაღის მხმარებელი მწერალი გადაბერებულს გასათხოვარსა ჰგავს, ანუ, უკეთ ვსთქვათ, საპატარძლოდ მორთულს ბებერსა, და ტყუილად კი არ არის ნათქვამი:

„ბებერსა, სასძლოდ მორთულსა,
უფრთხილდი, მოერიდევ“.

სანდალას წიგნის ბამო

ტფილისი, 15 სექტემბერი, 1888 წ.

დღეს დასრულდა ფელეტონი სანდალას წიგნის თაობაზედ. ბოდიშს ვიხდით, რომ ამ უღირსს საგანზედ ასეთი გრძელი სიტყვა გავაბით და ამდენი ვალაპარაკით ჩვენი მეფელეტონე. გვეტყვიან: ღირდა-კი ამდენი ლაპარაკი ამ უწმაწურ ნაწერზედაო? განა ორიოდ სიტყვით სასაცილოდ აგდება საკმარისი არ იყოო? სხვისა არ ვიცით და ჩვენ-კი ამ უსინიღისო, უკონო, უტვინო და „მოღალატურს“ ნაწერს მარტო სასაცილოდ აგდება ვერ ვაკმარეთ. მაგისტანა კაცთა მოვლენა, როგორიც ბ-ნი სანდალაა თავისის ნაწერითა, დროთა ნიშანია და ავთა დროთაცა, დაგვიჯერეთ. რა უკადრისობა, რა ლანძღვა-თრევა, რა უწმაწურობა არ აკადრა ჩვენს საწყალს მამებს, ჩვენს მამა-პაპას, ჩვენს წარსულს, სასიქადულო საისტორიო კაცებს, ჩვენს თავმოსაწონებელს ძველ თუ ახალს მწერლებს! ყველა ესენი მუხანათები, მოღალატენი იყვნენო, ავაზაკები, ქვეყნის,--- უკაცრაოდ არ ვიყვნეთ,-- მღლეტაენი და მძარცველნიო, უნამუსონი და ათასი ამისთანა.

ასე გაუპატიურებული, ასე შეგინებული, ასე უშვერად და ურცხვად ავად ხსენებული ჯერ არავისაგან არ ყოფილან ჩვენი წინაპარნი, ჩვენი წარსული, ჩვენი „წმიდათა-წმიდა“. ამ სახით, შეგვიგინა მთელი ერი, მთელი ქვეყანა და ნეტავი ერთი იოტის ოდენა მაინც ლოლიკა, ცოდნა, გაგება ჰქონდეს ან მისი, რასაც ლანძღავს და ათრევს,

ან მისი, რასაც უწმინდურის ხელით საქებრად ეპოტი-
ნება. მთელი წიგნი ერთი თავმოდგემული ჭუჭყია, ერთი
რალაც მურტალი ტალახია, ყოვლად უმეცრების, ყოვლად
უვიცობის და უჭკუობის ფურთხით ურცხვად აზელილი.
მოდით და აქ იცინეთ და მთელის გულისწყრომით ნუ
ამღვრევით, ნუ აფეთქდებით.

სხვა რომ არა იყოს-რა, მარტო ის იქონიეთ სახეში,
რომ „გმობა“,—ეს სამარცხვინო და ყოვლად საზიზღარი
ხელობა ფლიდობისა და დაბალსულობისა,—სათაკილოდ
აღარ მიაჩნია, პირიქით ამით საქვეყნოდ, საჯაროდ თავ-
საც იწონებს ეს ვილაც სანდალაა. რაკი ესეა, ეს სახუ-
მარი ამბავი აღარ არის. საცა შესაძლებელია ამით კად-
ნიერად თავის მოწონება, იქ კაცური კაცობა, ადამიანობა
შეუძლებელი-ღაა და ნუთუ დღეს ჩვენ ამ დღეში ვართ
ჩაცვივუნლნი!.. გვეტყვიან: ჯერ სანდალა რა არის, რომ
იმისმა ნაწერმა კაცი ამ უკიდურესს სჯამდე მიიყვანოსო.
მართალია, სანდალა, როგორც სჩანს მის ნაწერისაგან,
არაფერზედ უფრო არაფერია, არარაზედ უფრო არარაა,
მაგრამ საქმე თითონ სანდალა არ არის. საქმე იგი ცხოვ-
რებაა, რომელიც შესაძლოდა ჰხდის იმისთანა კაცის გა-
ჩენასა და მოვლენასა.

ნუ დაივიწყებთ, რომ სანდალა ასე უშვერად, ასე უმ-
სგავსოდ უწმაწურობს და ამასთან გლეხის-შვილობის სა-
ხელით გამოდის და ჰქადულობს. ნუთუ ჩვენი პატიოსანი
და ნამუსიანი გლეხოზა იგი ხეა, რომელიც ამისთანა ხილს
ისხამს! ვაი გლეხის-შვილობავე, თუ შენს სისხლ-ხორცს
ამისთანა კაცი უჩენია! ჩვენ არა გვეჯერა ეს და ღმერთ-
მაც ნუ ჰქმნას. არავინ გლეხი, როგორც არავინ კაცი,
ასეთის ლანძღვით და თრევით თავის მამა-პაპას საფლა-
ვიდამ არ ამოიღებს, ასე არ გააუპატიურებს თავისს დედ-

მამის ხსენებას, ასე არ მოსთხრის და არ მოსვრის ყველაფერს, რაც-კი „წმიდათა-წმიდას“ შეადგენს ადამიანისათვის. ვინც უნდა იყოს, გლეხი, თავადი, ერი თუ ბერი. ისტორია ყველას ღვაწლია, საერთოდ მთელის ერის ნამოქმედარია და იგი მამა-პაპა, რომელსაც თავისი სახელი ისტორიაში ასე თუ ისე მოუქცევია, ყველას მამა-პაპა საერთოდ და განუყოფელად, იმიტომ რომ საისტორიო კაცი ხორცია ხორცისაგან მთელის ერისა და ძვალი ძვლისაგან. ამიტომაც ისტორიაში მომქმედ მამა-პაპის ავად ხსენება გლეხის მამა-პაპის ავად ხსენებაც არის და ამას გლეხი, ვით შვილი ერთისა და იმავე ქვეყნისა, ერთისა და იმავე ერისა, თავის-დღეში არ იკადრებს, თუ სანდალასავით ღმერთ-გამწყრალი და თავში დაკრული არ იქნება. მართლა-და გლეხის სახელი და ერთობ ერი უნდა ჰგომოს კაცმა, რომ ამისთანა ურცხვობამდე მივიდეს.

ვაი გლეხის-შვილობავ, რომ შენი პატიოსანი და ნამუსიანი სახელი სანდალას დაუჩემებია და ასე უსირცხვილოდ ჰლახავს, ათრევს, ასე პირგახეულად სვრის და თავის უწმინდურობით ატურტლიანებს. ღმერთმა ჰქმნას, რომ შენ ამისთანა კაცთან, რომელსაც „გმობა“, მამა-პაპის ლანძღვა-თრევა სახელად მიაჩნია, არავითარი ურთიერთობა, არავითარი ნათესაობა სულითა და ხორციით არა გქონდეს არასოდეს. ბევრს რასმე მოკლებული ხარ, ბევრი რამ წართმეული გქონდა და მარტო ერთი პატიოსანი და ნამუსიანი სახელი-ლა შეგრჩა და ამასაც-კი მოესია ეს ვილაც სანდალაა და გართმევს.

ნუ დაიჯერებთ, რომ მაგისთანა კაცი თქვენი „ძმა-ბიჭი“ იყოს. ვინც მგმობელია, ის ძმა-ბიჭობას ვერ გაგიწევთ. ის კაცი, რომელიც გლეხის-შვილობას იქადის და ამასთან სირცხვილის ალიმული არ ასდის, როცა ამბობს:

მე გლეხის შვილი ვარ და ვგმობ ჩენს წარსულსა, ჩენს სახელსა, ჩენს სახელოვან და დიდებულ კაცებსაო, — ამისთანა კაცი თქვენის სისხლისა და ხორცისა არ უნდა იყოს. იგი სხვა ჯიშისა და მოდემის კაცია და ერიდენით. ვინ ამბობს, როგორც სხვას, ისეც სანდალას ვერავინ უკიჟინებს, ვერავინ გაჰკიცხავს, რატომ ჩვენი წარსული, ჩვენი მამა-პაპა, ჩვენი საისტორიო კაცნი, თუ მწერლები, არ მოგწონსო. ყველას ნება აქვს მოიწონოს, თუ დაიწუნოს რამ, რადგანაც კაცია და გუნება, მაგრამ ნებაც არის და ნებაც: დედ-მამას საფლავიდან არავინ ამოიღებს ლანძღვითა და თრევითა, მამა-პაპას არავინ შეაგინებს, არავინ გააუპატიურებს, არავინ წაჰბილწავს, არავინა ჰგმობს, თუ არ მართლა სანდალასავით მგმობელი და ურცხვი.

იქნება, სანდალა მართლა გლეხის შვილიც იყოს, მაგრამ ვერაფერი შვილია. ტყუილად-კი არ არის ნათქვამი: ავი შვილი დედ-მამის მაგინებელიაო. ეგ ავ-შვილობა სანდალას დაუთმეთ, სანდალას დაულოცეთ. თუ კარგია, ღმერთმა მშვიდობაში მოახმაროს, თქვენ-კი შორს მისგან! როგორც ჰირს, ისე მოერიდენით. ამ მხრით იგი თქვენი ნატამალი არ არის, თქვენი სისხლ-ხორცი არ არის. თითონვე ამბობს, მინდოდა და ამ წუთისოფლისა ვერა გავიგე-რა, ვერა ვიცანი-რაო*. თითონ თავის ნაწერიტაც ამტკიცებს, რომ მართლა ვერა გაუგია-რა, ვერა უცვნიარა და რალას უნდა გამოელოდეთ ამისთანა კაცისაგან! რა ჰკუა უნდა გასწავლოთ ყოვლად გაუგებარმა, ყოვლად უვიცარმა, რომელსაც ყოველ არარაობასთან ის „ცარიელის ქვევრის“ უნარიც არა აქვს, რომ ჩაძახილი სწოროდ ამოიძახოს, თავისაგანვე ხმარებული სიტყვა თითონვე გაიგოს, რას ჰნიშნავს და რას არა.

*) ნახე 50 გვერდი სანდალას წიგნისა.

სანდალა ერთს ადგილას ამბობს, რომ „მე უნდა შემეძინა ისეთი სწავლანი და ცოდნანი, რაც უფრო გამოსადეგი იქნებოდა, როგორც ჩემთვის, ისევე ჩემი ფერის ქუჩის მუშა ძმა-ბიჭებისათვისაო“, და აი სწავლა და ცოდნა გმობისა, ურცხოვობისა, დედ-მამის საფლავებიდამ ამოღებისა, ლანძღვა-თრევისა, უჭკუობისა და უტვინობისა შეუძენია, როგორც „უფრო გამოსადეგი“ ეხლანდელს დროში და მიუერთმევია „მისი ფერის ქუჩის მუშა ძმა-ბიჭებისათვის“. აი თურმე ვინ ჰყოლია ნიშანში ამოღებული სანდალასა, ვისი წატყუება და ჩათრევა სდომებია!

უსათუოდ სანდალას ის ანგარიში ჰქონია, რომ აქ ჩემბადეს თევზი ადვილად მოჰხედებო. „ქუჩის მუშა ძმა-ბიჭები“ მერე სანდალას შესაფერი ხუმრობაა, თუკი ამისთანანი არიან სადმე! ჯერ თითონ სანდალა რა არის, რომ მისი შესაფერნი რა იყვნენ! თავის შესაფერებს ესვრის თავის უმეცრების ბადეს, ამათ ესვრის თავის გაცვეთილს ჩანგალს. იცის, რომ ამათ დასტამბული, დაბეჭდილი სიტყვა აუწონლად უცილობელ ჰეშმარიტებად მიაჩნიათ, მხოლოდ-კი არ გვესმის, ასე უწყალოდ რათ გამოუმეტნია ეს საცოდავნი?

დიად, ბატონებო, სანდალას ნაწერისთანა მოვლენა სახუმარი მოვლენა არ არის. ეგ ნაწერი, მართალია, ჩვენის ცხოვრების ჩირქია, უკვე მუწუყიდან გამორწყული, რაკი დაიწერა, მაგრამ ვინ გვითავდებებს, რომ მაგ მუწუკს საზრდო და საკვებავი ალარა აქვს ჩვენში? ვინ გვითავდებებს, რომ რაკი გამოირწყა, მუწუყიც მოგვირჩა და ჩვენს ტანს ცხოვრებისას კვლავ ზედ არ აზის ჩვენდა სამარცხვინოდ, ჩვენდა სატკივარად? სანდალასავით რომ ნაცარქექიები მოედანზედ გამოდიოდნენ, ვითარცა აზრთა აღებ-მიმცემნი და მოჭიდავენი, ეს ვერაფერი ნიშანია და-

ნარჩენების ფალავნობისა: იმედი უნდა აიყარო ყველა-
ფერზე და ხვალინდელი დღე აღარ იწამო. ვაი სანდალას
და უფრო ვაი იმ საზოგადოებას, იმ ერს, იმ ქვეყანას,
საცა სანდალასავით მბლაჯნავები შესაძლებელნი არიან!
აი რას უნდა დაუფიქრდეს კაცი, აი რაზედ უნდა ივა-
ლалოს და ივაგლახოს!..

შარჰოფელოზა ჩვენში

I

ტფილისი, 10 დეკემბერი, 1888 წ.

ჩვენ ადრევეც გვითქვამს, რომ ეხლანდელს დროს რა-
ღაც ხიფათი შეემთხვა და ადამიანის ლოლიკამ გზა შეი-
შალა, თითქო ან მართულები მოეშალა, ან ღერძი გაუბ-
რუნდდაო. სულ ყველაფერი აირივ-დაირივა, ტყუილი და
მართალი ველარავის გაურჩევია, ქვენა-გრძნობანი ზენა-
გრძნობათა ადგილას გამეუფდნენ, ცოდვამ მადლის პირ-
ბადე ჩამოიფარა, ყალბი ხალასად გადის და ნაძირალა
თავანკარად, თითქო ჭკუისა და გულის ალებ-მიცემობაში
ალარ იშოვება საწყაო ცოდვისა და მადლისა, ტყუილისა
და მართლისა.

ყველანი ვხედავთ ამას, ყველას თვალ-წინ ათასი ამისი
მაგალითი გვიდგა და ყველანი ვიშვინევთ და ვიწყნარებთ
ამისთანა ყოფას, თითქო ამითი არავითარი რიგი ურთი-
ერთობისა არ ირღვეოდეს, თითქო ამ არევ-დარევაში,
ამ გაურჩევლობაში ვპოულობდეთ მაგარს ტინს, რომელ-
ზედაც უნდა აშენდეს ჩვენის ბედნიერების ციხე-სიმაგრე,
თითქო კეთილს, მართალს, მადლს უღონობა შეაჩნდათ,
და ამის გამო ბოროტს, ტყუილს და ცოდვას-ღა მივენ-
დენით სრულის იმედით, რომ იგი ჰქმნან კაცის ბედნიე-
რებისათვის, რაც კეთილმა, მადლმა და მართალმა ვერ
შესძლეს.

ამ უნუგემო ყოფას ხშირად ჩაუფიქრებიათ ჩვენ და ხშირად მოგვწყურებია გამორკვევა მიზეზისა, უფრო იმიტომ, რომ ეს არევ-დარევა აზრებისა, ეს გაურჩევლობა ტყუილისა და მართლისა, ბოროტისა და კეთილისა, არსად სხვაგან ისეთის თავმოწონებით არ გათამამებულა, არ გაკადნიერებულა, როგორც ჩვენში. ეს ადვილი მისახვედრიც არის: სულელობას, ოღონდ მეცნიერობის სახელით-კი გამოვიდეს მოედანზედ და ლიბერალობა მოეწეროს ქვეშ, არსად იმისთანა უვიცობის ხნული არ დახვდება ფესვის მოსაკიდებლად, როგორც ჩვენში, საცა ჭკუა და გული ადამიანისა დღეს-აქამომდე სხვისის ნასუფრალით იკვებება აუწონ-დაუწონველად. ჩვენში, გაიგებენ თუ არა ალია მომკვდარაო, იმას აღარ დაეძებენ, მართლა მომკვდარა თუ არა, და თუ მომკვდარა, რომელი ალიაა. საკმაოა მხოლოდ ყური მოჰკრან ჰოსა თუ არას, და გათავდა საქმე, ყოველს სასაცილობას წამოიყრანტალებენ, გამოუძიებლად, საბუთის უკითხველად, ნამეტნავად მაშინ, თუ ყურში წასჩურჩულეთ, რომ ეს უკანასკნელი სიტყვაა მეცნიერებისა, ახალი მოძღვრებაა, ახალი მიმართულება და უეჭველი ნიშანია ლიბერალობისა.

ამის მაგალითებს ბევრი ძებნა არ უნდა. კაცი, მაგალითებრ, მოგითხრობთ, რომ საქართველოს სამი ათასი წელიწადი უცხოვრია და ამ სამი ათას წელიწადში არც ხელი გაუწმრევია, არც ჭკუა და გონება უმოქმედებია, არც გული და გრძნობა გამოუჩენიაო, არც წესი და რიგი ცხოვრებისა გამოუჩვენებია, არც არაფრის ცოდნა და გაგება ჰქონია, ერთის სიტყვით, ისტორია არა ჰქონიაო. ეუბნებით, თუ ყოველი ეს მართალია, მაშ როგორ ლა გაუძლია საქართველოს დღემდე, რას შეუწახავს ამ სამი ათას წელიწადში და რატომ მტვრად არა ქცეულა ამო-

დენა მტრებ შორის მოქცეული? ეჰ, თქვენ რა იცითო? გიპასუხებთ: თქვენ ჰოს მთქმელები ხართ და მე უარმყოფელიო, თქვენ ძველს მოძღვრებას მისდევთ და მე ახალსაო. გამოდის მეორე და იძახის: შექსპირი რა კაცია, ერთხელ ერთს ვიღაცა სულელს წამოურახუნებია—დიდი მწერალიაო, და თქვენც, არა-ნაკლებ სულელებს, გჯერათო. აბა რა მწერალია, რომ იმდენი რაღაცები დაუწერია და აბა თუ ერთგან ნახსენები ჰქონდეს *паисий* *вопросе*-ო. გამოდის მესამე და იძახის: ჩვენი მწერლები სულ მუხანათები და ქვეყნის მოღალატენი იყვნენო, რადგანაც ბატონ-ყმობის სიმწარეზედ ხმა არ ამოუღიათო. ეუბნები: კაცო, ეგ რა ადლი დაგიჭერია ხელში? არისტოტელი არამც-თუ სწუნობდა დღეს სამართლიანად გაკიცხულსა და მოსპობილს ბატონ-ყმობას, არამედ იგი უფრო უარესის მონობის მომხრეც იყო, და აქედამ განა ის გამოდის, რომ არისტოტელი სულელი იყო და ქვეყნის მუხანათი? ეგრე ხელალებით უარყოფა გაგონილა! მაშ ჰომეროსიც მწვარში გასახვევია, რომ ბატონ-ყმობა არ უხსენებია თავის ილიადაში? მაშ დარვინიც ქვეყნის მოღალატეა და კკუის-გლაზა, რომ თავის სახელოვან თხზულებებში ერთი სიტყვაც არ დაუხარჯავს ბატონ-ყმობის თაობაზედ?

გამოდის მეოთხე, სულ სხვა ჯურისა და მოდგმის კაცი, და იძახის: თქვენ, ქართველები, ვინა ხართო? გუშინ ჩამოთრეულხართ საიდღამაც მთებიდამ და დიდად თავი მოგაქვთ—ძველი მკვიდრნი ვართ საქართველოსიო. თუ დასაბუთებულს სიტყვას შეუბრუნებთ, ის მაინც თავისას არ იშლის და გეუბნებათ: თქვენ თქვენს თავის-მოყვარეობას მთლად გაუტაცნიხართ და მართლ-მოყვარეობა დაგკარგვიათო. თქვენს თვალში მართალს თავისი ფასი არა

აქეს, თუ თქვენთვის სასიამოვნო არ არისო. მართალი-
კია, რაცა სთქვით?—ეკითხებით დაჟინებულს უარყოფ-
ფელს. მე-კი უარყოფ და მართალია თუ არა, ეგ ჩემი
საქმე არ არისო. მაგისათვის თავი შენ გაიცხელე, თუ
გესიამოვნებაო. გამოდის აქაც იგივე ქებული უარყოფა,
ხოლო სხვა სარჩულზედ ამობლანდული. ეს უკანასკნელი
სხვა ჯურის უარყოფაა და სხვა სათავეიდან მოდის. ამას
ყური არ ეთხოვება. სულ სხვაა ჩვენი შინაური უარყოფე-
ლობა. იგი რაღაც სიბრძნესა, ცოდნასა და ლიბერალო-
ბას ჩემულობს და თუ გამვლელ-გამომვლელი თავს არ
უკრავს და მუხლს არ უყრის, ყველანი სულელები ჰგო-
ნია, უცოდინარი და რეტროგრადი. ამის მსმენელს ბალ-
ლებსაც სჯერათ ეს ყველაფერი და ვნებაც აქ არის.

აკი მოგახსენებთ, ჩვენში იმისთანები არიან, რომ სა-
ხელად მიაჩნიათ გამოვიდნენ და იყვირონ—დღისით დღე
არ არის და ღამით ღამეო. თითქოს მარტო იმისთვის,
რომ ბალებს მოაწონონ თავი და ტაშის ცემით ათქმე-
ვინონ: აი უარყოფელი და, მაშასადამე, ბრძენი, მცოდნე და
ლიბერალი. თორემ გონებაში ჩავარდნილი კაცი ამ უარ-
ყოფელს საგიჟეთში ამოუყოფდა თავსა. ამ უარყოფელს
რომ უთხრა: კაცო, რას ჰროშავ! როგორ თუ დღისით
დღე არ არის და ღამით ღამე,—გიპასუხებთ: შენ რა
იცი, ხურმა რა ხილია! მე უარყოფელის მიმართულებისა
ვარ და ეს მიმართულება უკანასკნელი სიტყვაა მეცნიე-
რებისა, ახალი მოძღვრებაა და განა არ ვიცი,—შენს გაცვე-
თილსა და დაობებულს მიმართულებას ვერაფრად ეჭაშ-
ნიკებაო. ამასაც ხომ არ გაკმარებთ. რადგანაც ტაშს არ
უკრავდ, წამების გვირგვინსაც დაიწნავს ამ სასაცილო
მჩვრისაგან, დაიდგამს თავზედ, გამარჯვებულსავეთ დო-
ინჯსაც შემოიყრის და თავმოწონებულად დაიწყებს სია-

რულს. ბაღლები უცქერიან ამ ბერიკად მორთულს დონ-
კიხოტსა და ქება-დიდებას მისძახიან: „ალა ბაღში მიბრ-
ძანდება, მიხედ-მოხედვის ჭირიმე“. დონკიხოტსაც სჯერა
ეს „მიხედ-მოხედვის ჭირიმე“ ბაღლებისა და შუბლზედ
ბუხსაც არ იფრენს.

ჩვენა გვსურს ამ სასაცილო მიმართულებაზედ მკით-
ხველთა ყურადღება მივაქციოთ, ამ მოძღვრებას გზა-
კვალი გავუსინჯოთ, მიზეზი ვუპოვოთ, თავისი მივუწყათ
და ამ გზით, ჩვენის შეძლებისამებრ, ტყუილი მართლისა-
გან გავარჩიოთ, გამოვარკვიოთ. დროა ბაღლების საცთუ-
ნალო სიტყვებს ფერ-უმარილი ჩამოვაცალოთ, პირისპირ
გავუქსოროთ თვალი და ნათხოვარი ფრთები ჩამოვაკვე-
ცოთ. ეს შემდეგისათვის იყოს.

II

ტფილისი, 13 დეკემბერი, 1888 წ.

ჯერ ეს ვიკითხოთ,—რა არის ბუნებითად ეგრეთ-წო-
დებული უარყოფელობა? ამას რომ გამოვარკვევთ, თავის-
თავად გამოიწვევდება, რა წითელი კოჭია თითონ უარ-
ყოფელი მიმართულებაცა.

თითონ სიტყვა რო ასო-ასოდ გამოვწლათ, დავინახავთ,
რომ უარყოფელობა „არას“ თქმაა, ანუ,—მდაბიოდ რო
მოგახსენოთ, ჩვენებურად, ქართულად,—ჰაშას კვრაა და
სხვა არაფერი. არ ვიცით, იქნება ეს სიტყვა ჯეროვანად
არ არის შედგენილი ქართულად, ხოლო ეს-კი შეეძვლია,
რომ იგი თარგმნილია რუსულისაგან. რუსულად ამ უარ-
ყოფას, ანუ უარყოფელობას, отрицание ჰქვია. თითონ

რუსულადაც, საიდამაც ნათხოვარსავით გადმოგვიღია ეს „отрицание“, ჰაშას კერაა, თუ ამ სიტყვას პატარა ენა არ დაეუმოკლეთ და ნება მიეცეთ მთელის თავის სიგრძე-სიგანით იმეტყველოს. ამიტომაც, ვინც ამ სიტყვას ჰხმა-რობს რუსულ ლიტერატურაში, იმას ამ სიტყვის სარბი-ელი ვიწრო ფარგლითა აქვს შემოვლებული, რომ „არას თქმას“ არავინ „ჰაშას კერა“ არ შესწამოს, რადგანაც „ჰაშას კერა“ მტყუანისა და სულელის ხელობაა და არა მართლისა და ჭკვიათა-მყოფელისა.

ეს-გვარი უარმყოფელობა, რომელიც არსად მიღებული არ არის და მარტო რუსულს ლიტერატურას-კი როგორ-ღაც აეკვიატა, ძველის-ძველი ამბავია, და სტყუიან ისინი, ვინც ახალის სახელით ამ უარმყოფელობას ასაღებენ. მას აქეთ, რაც კაცთა ენამ „ჰო“ და „არა“ მოიგონა და სა-მეტყვეოდ თვის სიტყვიერებაში შეიტანა მყოფობისა და არმყოფობის გასარჩევად, ეს უარმყოფელობა არის ქვეყ-ნიერობაზედ და იქნება კიდევ, ვიდრე კაცის გონება არ დასცხრება ჭეშმარიტების ძიებისაგან. ხოლო ამ ძიებაში მარტო „არა“ კი არა მოქმედობს, „ჰო“-საც ისეთივე ღვაწლი მიუძღვის, როგორც „არასა“.

მთელი ისტორია კაცობრიობისა ყოველ-გვარს სფე-როში, საცა-კი ადამიანს წარმატების ძლევა მოსილობა მი-უძღვის და არ მიუძღვის, სხვა არა არის-რა, გარდა გაუ-თავებელის ჭიდილისა „ჰოსა და არას“ შორის. ყოველივე ჭეშმარიტება, ყოველივე საქმე, რაც კაცობრიობას აღმო-უჩენია კაცთა ცხოვრების, გულის, გონების განსაკარგებ-ლად, გასაძლიერებლად, წარსამატებლად, ამ ჰოსა და არას ჭიდილით მოუპოვებია. ჭეშმარიტების აღმოჩენას, საქმეს ცხოვრების ასე თუ ისე გაწყობისასა და გარიგე-ბისას, სხვა გზა არა აქვს ამ ერთად-ერთის გზის მეტი.

რა საგანსაც, რა მოვლენასაც-კი, კაცთა ხელიდამ, თუ გონებიდამ გამოსულს, გულში ჩაჰხედავთ, დაინახავთ, რომ ჰო-არაობის კიდილსა და ქარცეცხლშია გამოტარებული. მართალია, გამარჯვება ერთისა თუ მეორისა, ჰოსი თუ არასი, ყოველთვის არა ჰნიშნავს ჭეშმარიტების გამარჯვებასა, მაგრამ მაინც ჰოსა და არას კიდილია ერთად-ერთი გზა ჭეშმარიტების აღმოჩენისა და პოვნისა. ტყუილად-კი არ არის ნათქვამი ერთის მეცნიერის ბრძნისაგან, რომ ცდომისაქენ ათასი გზა მიდისო და ჭეშმარიტებისაქენ-კი მარტო ერთად-ერთიო. ეს ერთად-ერთი გზა ჰოსა და არას დაპირისპარებაა.

ამიტომაც, უარყოფა ცალკე, ჰოსთან არ-დაპირისპირებული, არ-შეკიდებული, ჭეშმარიტებისათვის სვის გატანაში სრულად უღონოა, როგორც ჰო, ამ შემთხვევაში ცალკედ უღლის მწეველი. შეჭიდება ჰოსი და არასი, მათი ერთმანეთთან დაპირისპირება და ამ გზით კვლევა მართლისა, კრიტიკაა. კრიტიკა ბუნებითად ისეთი რამ არის, რომ ერთსა და იმავე დროს, ერთისა და იმავე საგნის კვლევაში ჰოსაცა და არასაც ამოქმედებს მართლის გამო-სარკვევად და გამოსაჩენად. იგი ნებას არ იძლევა, რომ ან ერთმა და ან მეორემ ცალკე გაიწიოს და ცალ-კერძ სჭიმოს ჰაპანი ძიებისა და კვლევისა. როგორც ურემი სწორედ ვერ გაივლის, თუ ცალ-მხრივ გააწევენ ხარსა, ისეც ძიება და კვლევა ჭეშმარიტებისა, ცალ-კერძ ტარებული და განზიდული.

აი, ჩვენის ფიქრით, ჭეშმარიტი მნიშვნელობა უარ-მყოფელობისა და მისის არსებობის მიზეზი, საბუთი და ადგილი. ეგ ერთი მოჭიდავეა კრიტიკის მბრძანებლობის ქვეშ, ერთი ხელია, ხოლო უმეოროდ წარმოუდგენელი და სასაცილოდ ასაგდები. ჩვენ ამაზედ შორსაც წავალთ:

უარმყოფელობა, კრიტიკაზედ დამოუკიდებლად ცალკედ დაბინავებული კაცის გონებაში, დიდი სულელობაა. რა არის უარყოფა ცალკედ? ჰოს გაბათილებაა და მის სამაგიეროდ „არას“ გაჰოება, თუ ესე ითქმის. თუ ამ უარყოფას თავის-თავად შეუძლიან რამ, ხომ ამ გაჰოებულს არასაც თავისი ქამანდი უნდა უგდოს და ტახტიდამ გადმოაბრძანოს, თუ ბოლომდე თავის საკუთარს წერას ჰსურს რომ აჰყვეს და თავის-თავს არ უღალატოს, თავისი-თავივე უარი არა ჰყოს, არ გააბათილოს. ნუთუ ამისთანა წაჯგე-უჰუჯგეგობა, მოძღვრებად გადაქცეული, მომცდარი ჰქუის სასაცილო ცუღლუტობა არ არის! თუნდ ამასაც თავი ვანებოთ: უარყოფა სხვა მხრითაც რაღაც ჰქვა-შეშლილის მასხარაობას მოგვაგონებს, იმიტომ რომ „ჰოც“ ისეთივე უარყოფაა „არასი“, როგორც „არა“ „ჰოსი“, და თუ სიმაღლე, სიბრძნე და ლიბერალობა მარტო უარყოფაშია, „ჰოსაც“, ვით „არას“ უარმყოფელს, ისეთივე ჰატივი უნდა ჰქონდეს, როგორც „არას“, „ჰოს“ უარმყოფელს.

შორს რომ არ წავიდეთ, განა, მაგალითებრ, სქოლასტიკა უარმყოფელობა არ იყო გონების თავისუფლად მსჯელობისა? განა ეგრეთ-წოდებული „ეპოქა განახლებისა“ უარყოფა არ იყო სქოლასტიკისა? განა ერთსაცა და მეორესაც ერთსა და იმავე დროს თავისი ჰო არა ჰქონდათ, რომლის სახელითაც სხვის ჰოს უარსა-ჰყოფდნენ! ორივე ერთმანეთის უარმყოფელნი იყვნენ და თუ ცარიელი უარყოფა სასახელოა და საპატივო, მაშ განახლების ეპოქის უარმყოფელი სქოლასტიკა ისეთივე სასახელოდ მასაჩნევი უნდა იყოს უარმყოფელთა მოძღვრებისათვის, როგორც განახლების ეპოქისაგან უარყოფა სქოლასტიკისა. უფრო ახლოდამ მოვიყვანთ მაგალითს. „Московские Ведомости“

დღეს უარყოფენ ყველა იმ სახელოვანს რეფორმებს, რომელიც მოახდინა განსვენებულმა იმპერატორმა ალექსანდრე მეორემ, და მთელი დასი ლიბერალებისა რუსეთში ებრძვის „Московские Ведомости“-ს და ყოველს მის „არას“ ერჩის „ჰოს“ თქმითა. ამ ჭიდილში უარყოფა რომ საშველად მიუშვას კაცმა,—აბა შენს მომხრეს დააძლევინე მოჭიდავეო, არ ეცოდინება ვის მიეშველოს, რადგანაც „ჰოს“ მთქმელნიც ისეთივე უარმყოფელნი არიან „Московские Ведомости“-ს „არასი“, როგორც ეს უარმყოფელია ლიბერალთა დასის „ჰოსი“.

თუ ეს სულელი უარყოფა ამ სასაცილო ყოფაში ჩაიგდებს ხოლმე თავსა, როცა კრიტიკის მბრძანებლობიდან გამოდის და ცალკე ჰბატონობს, მაშ რილას მაქნისია, რომ ესე ებლაუჭებიან და მაგ კრიტიკის საბრძანებლიდან გამოპარულს ყმასა კალთაზედ რაღას ექიდებიან, წადი და წაგვათრიე საომრადო. ეს ხომ იმასა ჰგავს, მკვდარი მკვდარს აეკიდა, საშარემდე წამილეო. მართლა-და,—რა არის ეს ცალკე უარმყოფელობა, [თუ არ „ჰაშას კვრა“ ყველგან და ყველაფერზედ! ეგ „ჰაშას კვრა“ დიდი ხანია შემოღებულია და ნაგეში ყველგან საერთოდ და ჩვენში ცალკედ. ერთს ქურდსა და ავაზაკსაც ვერა ჰნახავთ, რომ ამ „ჰაშას კვრაში“ გაოსტატებული არ იყოს. ნუთუ ესეთი ხელობა, ესეთი ოსტატობა მომასწავებელია სიბრძნისა, ლიბერალობისა და სხვა ამისთანა საქებურ სახელოვანებისა! ნუთუ ეს ჭეშმარიტების ძიება და კვლევაა და არა სოროსა და ხერელის თხრა, რომ ტყუილი შეძვრეს და თავი შეიფაროს! გვიკვირს, უარმყოფელობა თავის-თავად, როგორც ერთი რამ ცალკე განსაკუთრებული მოძღვრება,—როგორ ჰპოვებინოს ადამიანის საღს გონებაში და ან კაცის გონება როგორ იშვნევეს და ჰკადრულობს ამ

სასაცილობას. ეს ხომ ადამიანის ჭკუის გაუქმება და გაბათილებაა. ამ დუდგულას თოფით სვლას უარყოფელ მმართველებას ეძახიან და, წარმოიდგინეთ, არც-კი ჰთაკილობენ...

თუ ჩვენს შინაურ უარყოფელებს ამის თქმით ისა ჰსურთ აუწყონ ქვეყანას, რომ „არას“ ჭეშმარიტების ძიებაში თავისი კუთვნილი ადგილი უნდა ეჭიროსო, როგორც თანასწორ მოპირისპირეს „ჰოსას“, მაშინ რაღა საჭირო იყო ახალის სახელის მოგონება, როცა უკვე მოგონილი სახელი უფრო უკეთ გვამცნევს საგანს და ყველგანაც მიღებულია, როგორც საგანის ზედ-გამოჭრილი სახელი. ეგ სახელი კრიტიკაა და იგი ერთსა და იმავე დროს „ჰო“-საცა და „არა“-საც ერთნაირად და მიუდგომელად ამოქმედებს და როგორც ტალსა და კვესსა ერთმანეთს ახვედრებს ჭეშმარიტების დასაკვესებლად. თუ უარყოფელობის სახელ-ქვეშ კრიტიკა ეგულებათ, მაშინ მართო ეს-ლა გვეთქმის ჩვენს შინაურ უარყოფელობაზედ: ღმერთო, შეუნდე, რამეთუ არ იციან რას იქმან, და სწორედ შესანდობარნიც არიან, იმიტომ რომ არ-ცოდნა არ-ცოდვია.

პოლემიკა ნოე ჟორდანიასთან
(1900)

უმეცრობის ფაქტი-ფუტუი

I

უმეცრობა და უმეცობა დიდი ჭირია და თუ ამას თან დაჰყვა უჭკუობა და უნიჭობა, ხომ ჭირზე უფრო ჭირია. ჭკუიანი უცოდინარი ყოველთვის თავისს ქერქშია,—რაც არ იცის, იმაზე სჯასა და ლაპარაკს ერიდება. რასაც გონება მისი უცოდინარობით ვერა სწვდება, იქ იგი მეტიჩარობას არა ჰკადრულობს, დუმილს უფრო ჰრჩეობს, სხვას უსმენს, სმენილს თავისის ჭკუის და გონების თვალწინ განკითხვით გაიტარებს, ასწონს-დასწონს და ამნაირად თავისს საკუთარს აზრს, ცოდნას გამოინასკევას, შეითვისებს. ამ ყოფით, თუ სხვა გზით, იგი ჯერ საგანს ისწავლის, გაითვალწინებს, და მერე, თუ საჭიროება მოითხოვს, დაიწყებს სჯასა და საუბარსა.

ჭკუიანი უცოდინარი თავმდაბალია, თავისი-თავი სხვაზე მეტი არა ჰგონია, არა ჰბაქიობს, არ იკვეხის, თითონ ზიზილ-პიპილებით არ ირთვება და სხვას მჩვარში არ ახვევს. მან თავისი ყადრი და ადგილი იცის და სხვისაც, ერთნაირად მორიდებულია ყოყოჩობას, ზვიადობას და ნამეტნავად მეტიჩარობას, არამკითხე მოამბეობას. რაც იცის, იმას სჯერდება, მეტზე ხელს არ იწვდენს, მეტს სიბრძნეს და ფილოსოფოსობას არ იჩემებს, ტყუილ-უბრალოდ გაბერილ ფრაზებით ლარის გატანას და მსმენელის თვალის ახვევას ჰთაკილობს და როგორც სამარცხვინო ოინებს ახლოც არ ეკარება.

სულ სხვაა უჭკუო უმეცარი, მერე თუ ყბედობის სა-
 ღერღელიც აქვს აშლილი. უჭკუო უმეცარის კაცისთანა
 თამამი და კადნიერი ლაპარაკსა და სჯაში ძნელად მოი-
 პოვება ქვეყნიერობაზე, და რამოდენადაც ამისთანა ვაჟ-
 ბატონი ჭკუაზე თხლად არის, რამოდენადაც უფრო სქელი
 ლიბრი აქვს გონების თვალზე გადაკრული, მით უფრო
 თამამია, მით უფრო კადნიერია. მითამ რა დაუშლის! არ
 არის ქვეყანაზე საგანი, რომ უჭკუო უმეცარმა არ დაიჩე-
 მოს მისი ზედმიწევნით ცოდნა და თავისს უგემურ და
 უთაგბოლო საღეჭავად არ გახადოს მსმენელთა სააბეზა-
 როდ. რაც ენაზედ მოადგება, ჰროშავს გამარჯვებულსა-
 ვით დოინჯშემოყრილი და თაემოწონებული, მაღალფარ-
 დებიან სიტყვებს ჰხმარობს უანგარიშოდ, განუკითხვე-
 ლად, მოგაყრით ტყუილ-უბრალოდ გაბერილ ფრაზებს,
 რომელიც არც თითონ ესმის და არც მსმენელს გაეგება
 და ჰყოყმოებს, აი რაები მცოდნია და რა ბრძენი კაცი
 ვარო! ბაღლებს, რასაკვირველია, გაბერილი, გაუგებარი
 ფრაზები საესე ჰგონიათ, როგორც გაბერილი ტიკი, და
 უკვირთ როგორც ერთი რამ უტყუარი ნიშანი აუარებე-
 ლის სიბრძნისა და მეცნიერობისა, ჭკუა-დამჯდარს კაცს-
 კი ეს სამასხარო ოინები სასაცილოდაც არა ჰყოფნის.

II

ამ-გვარ უვიცთა და უმეცართა შორის ერთი მეტად
 თვალსაჩინო ადგილი დაიჭირა ჩვენში ბ-ნმა ნოე ჟორდა-
 ნიამ. მან სწორედ ამისთანა კაცად გამოიჩინა თავი, თუმ-
 ცა-კი თავი დიდ ბრძენად და მეცნიერად მოაქვს და რა-
 დაც უზომო დიადობით განგებ გაბუებულია თავისის-თავის
 ქებითა. იმაჲ რომ ჰკითხოთ, იგი მოვლინებულია, რომ

წუთისოფლის ბორბალს ღერძი გამოუცვალოს და თავისი ბრძანებისა და ნებისამებრ ატრიალოს ცა და ქვეყანა.

ბევრი ყოფილა და არის დღესაც ჩვენში უნიკო და უმეცარი მწერალი და, სწორედ მოგახსენოთ, ესე სრულად ნიკმოკლებული, ესე უმეცრობის გაბედულებით გათამამებული და გაკადნიერებული, როგორც ბ-ნი ჟორდანიას, ჯერ არ გვინახავს. არახუნებს, რაც ენაზე მოადგება და მამალსავით ჯერ თვალებს ჰხუჭავს და მერე ჰყივის, თითქო ენა ადამიანს მარტო იმიტომ აქვს, რომ მოწლილ წისკელსავით ჰფქვას და ჰროშოს. უნიკობასა და უფიცობასთან ბ-ნ ჟორდანიას ის უნარიც ზედ შეჰყევება, რომ ხორციელ თვალით დასანახავს საგანსაც-კი ხელში ამრუდებს, ასხვაფერებს და მსმენელს თვალებს უბამს წინათ-აკვიატებულ აზრის გასატანად. ამას გარდა, სიტყვა-პასუხისათვის იმისთანა განგებ გაბერილ ფრაზებსა ჰხმარობს, რომელიც ისე შორს უდგა საგანს, ისე არ შეეფერება, რომ კაცს უკვირს,—თქმული ბ-ნ ნოე ჟორდანიასი ბოდვას გონება-დაბნეულისა, თუ ამაზე უარესი სხვა რამ ღვთის რისხვაა.

ამისი მაგალითი ბევრია. ამ მაგალითების ჩამოთვლას ერთი უშველგებელი წიგნი მოუნდება და, ვინ იცის, იქნება ოდესმე გამოჩნდეს ვინმე და ბ-ნს ჟორდანიას ყველაფერი წინ გადმოუღაგოს მისდა სასახელოდ და ჩვენის მწერლობის შესარცხვენად. თუმცა ესეა, მაგრამ ბ-ნი ნოე ჟორდანია თავზე ბუხსაც არ ისევამს და დიდის ბუკით და ნალარით იქადის: რაცა ვარ, მე ვარო. დეე იძახოს, ამით არავის არც რამ დააკლდება; არც მოემატება და ჩვენც ამაზე არ გამოვეკიდებით თავმოწონებულს პუბლიცისტსა, მით უფრო, რომ რუსულ ანდაზისა არ იყოს,—დეე ბალებმა იცელქონ, თავი შეიქციონ, ოლონდ-კი ნუ იტირებენ.

III

აქ გამოსაკიდებელი მარტო მისი ქადილი და თანხე-
ბია. ქვეყნის აშენებას გვიქადის ბ-ნი ნოე ჟორდანია და
მისნი აიარები. საბა ორბელიანის ზღაპრისა არ იყოს,
თითონ მამალსავით ხეზე შემჯდარა და იძახის: მე აქ
ვიყივლებ და თქვენ მანდ ძირს იყეფეთ და სოფელი აშენ-
დებაო. ამ იმედით ბრძანდებოდეს ბ-ნი ნოე ჟორდანია
და მისი კამპანია, და როცა ამ გზით იმან ქვეყანა ააშე-
ნოს, მე წილს ნულარ დამიდებენ, არ დავემდურები. ბა-
ქიოზა, კვებნა, თავისის-თავის ქება და განდიდება უტყუ-
არი ნიშანია იმისი, რომ ზემოსართულში ყველაფერი თა-
ვისს ადგილას არ არის დალაგებული. თავისის-თავის
მაქებარი შორს მანძილს ვერ გაივლის, მალე ჩააკეცინე-
ბენ მუხლსა, როცა დაუფიქრდებიან და შეატყობენ, რომ
შიგ არა ყრია-რა. ამისი დრო, როცა იქნება, მოვა, და
იგი ბალები, რომელთ წინაშე დღეს ბ-ნი ჟორდანია
უმეცრობისა და უვიცობის მაღაყს ტაშის-ცემით გადა-
დის, გაიზრდებიან, ისწავლიან, ცოდნით შეივსებიან და
გამოარკვევენ, რა არაარობის მადანია ეს ჩვენი ახალი
პუბლიცისტი ყოველისფრით, ნიჭი გნებავთ, ცოდნა, თუ
ქკუა.

მოგახსენებთ, ამისი მაგალითები ბევრია. მე-კი საბუ-
თად მოვიყვან მარტო ბ-ნ ჟორდანიას უკანასკნელს მე-
თაურს, რომელსაც „პრესა“ ჰქვია და რომელიც დაბეჭ-
დილია წლებიანდელ „კვალის“ მე-11 №-ში. აქ იმდენი
უმეცრობის მაგალითებია, რომ კმარა ბ-ნ ნოე ჟორდანიას
სასახელოდ. მთელი ეს მეთაური იმ აზრზეა აკინძული,
რომ დაამტკიცოს „ივერიის“ კონსერვატორობა და უფარ-

გისობა, მისი უთავბოლოება, ერთს აზრზედ დაუდგრომლობა, ილია ჭავჭავაძის უხეირობა, თავად-აზნაურობისათვის მის-მიერ გუნდრუკის კმევა და სხვა ამისთანები. მე არც „ივერიის“ დარდი მაქვს და არც ილია ჭავჭავაძისა. „ივერიასაც“ და ჭავჭავაძესაც თავისი პატრონი ჰყავთ და, თუ უნდათ, თითონ უპატრონონ თავისს თავს. მე კი სულ სხვა საქმე მაქვს. მე გულს მისივეს ბ-ნ ნოე ჟორდანიას უმეცრობის სითამამე და კადნიერება. დროა, რომ ამისთანა ოინები გამომჟღავნდეს და დაუსჯელად არავისს შერჩეს, თორემ აირია, ბატონებო, მონასტერი, აბეზარს მოვედით, მოთმინება აღარ არის: თვალეშში ნაცარს გვაყრიან, ლამის დაგვაბრმაფონ, გამოგვიჭედეს ყურები ტყუილ მეცნიერობით და სიბრძნით.

დროა შიგნითი ტიკები დაეუსინჯოთ ბ-ნს ნოე ჟორდანია და ვიცოდინოთ, რა თანხების პატრონია და რაოდენად თამამი და კადნიერია, ვითარცა ყოვლად უფიცი და უმეცარი მისი, რასაც-კი ხელსა ჰკიდებს განსაკითხად და საბაასოდ. აკი მოგახსენეთ, ამისათვის შორს წასვლა არ მოგვინდება, საკმაოა მისი უკანასკნელი მეთაური.

IV

ბ-ნი ნოე ჟორდანია ამ თავისს მეთაურში* ბრძანებს: „ჩვენებური სათავად-აზნაურო ბანკი ორ დედა-აზრზეა აშენებული: ერთის მხრით ის არის დაწესებულება ბურჟუაზიულ-ფინანსიური“...

ერთი ჰკითხეთ ბ-ნს ნოე ჟორდანია: რას ნიშნავს აქ სიტყვა „ფინანსიური“? აშკარაა, აქ ამ სიტყვით გაუბე-

*) „კვალი“ № 11, გვ. 1, სვეტი 2.

რავს ფრაზა, და მნიშვნელობა მისი-კი არ ესმის, არა სცოდნია. „ფინანსიური დაწესებულება“ იგია, რომელიც განაგებს „ფინანსებს“, ესე იგი სახელმწიფოს შემოსავალ-გასავლის საქმეებს. რა აქვს საერთო სათავად-აზნაურო ბანკს „ფინანსიურ დაწესებულებასთან“? სრულიად არა-ფერი. ბანკი საკრედიტო დაწესებულებაა და „ფინანსიურ დაწესებულებასთან“ ისეთივე მსგავსება აქვს, როგორც ზღვასა და ხმელეთს, წყალსა და ცეცხლსა. განა აქედამ აშკარად არა სჩანს, რომ ბ-ნი ნოე ჟორდანია—ეს რუსულ მარქსიზმის თვალაბმული თუთიყუში — იმდენად უმეცარია, რომ ამ ორი სიტყვის—კრედიტის და ფინანსის მნიშვნე-ლობა-ც-კი ვერ გაურჩევია, არა სცოდნია. აფსუს გერმა-ნიაჲ! ბ-ნი ჟორდანია მითამდა სწავლისა და ცოდნისა-თვის იქ იყო წასული, მაგრამ, როგორც ეტყობა, ცარი-ელი წასულა და ცარიელივე დაბრუნებულა. სირცხვილი გერმანიას! ასე ცარიელი როგორ გამოუსტუმრებია, რომ არც-კი უცოდინებია,—რა არის საკრედიტო დაწესებუ-ლება და რაა ფინანსიური. ეს ანბანი პოლიტიკურ ეკო-ნომიის მეცნიერებისა რომ ვერ გაუგია და ვერ უსწავ-ლია, მოდით და ახლა დაუჯერეთ, რომ ბ-ნი ნოე ჟორ-დანია გაგებული და შიგ-ჩახედული მარქსისტია. მაგრამ გერმანიისა აქ რა ბრალა. გოგრა ვერ გახდება შირაზის შუშად, რაც გინდ მალლა თაროზე დასვათო, ნათქვამია. აქ მიზეზი კაცია და გუნება, და არა გერმანია.

V

„მეორე მხრითაო,—ამბობს ჩვენი ბრძენი მარქსის ტი:—ჩვენებური სათავად-აზნაურო ბანკი თავადაზნაუ რულ-წოდებრივიაო“. რა საბუთით, ჩვენო ბრძენო პუბლი

ცისტო, ბრძანებთ ამას? ბაღმაც-კი იცის, რომ ყოველივე „თავადაზნაურულ-წოდებრივი“ დაწესებულება მართო თავად-აზნაურთაგან შესდგება და მართო თავად-აზნაურთა გამგებლობის ხელთ არის. იქ სხვა წოდების კაცს არც ხმა აქვს და არც ადგილი. თუ არა გჯერათ, ჩაიხედეთ კანონების მე-IX ტომში და დაინახავთ თქვენს მტკნარს უფიცობას და უმეცრობას. ბანკის დაწესებულებას-კი შეადგენს და განაგებს თავად-აზნაურობასთან ერთად სხვა ყოველის წოდების კაციც განურჩევლად, თუ ბანკისაგან ვალი აუღია და ამით მისი წევრი გამხდარა. თუ არა გჯერათ, ჩაიხედეთ ბანკის წესდების მე-81 და 82 და მათს შემდეგს მუხლებში და დაინახავთ იმავე თქვენს მტკნარს უფიცობას, უმეცრობას და საქმეში შიგ-ჩაუხედლობას. იქ დაინახავთ, რომ ბანკის წევრად ითვლებიან ერთის მხრით თავად-აზნაურობა და მეორეს მხრით ვალის ამღებნი,—გლეხი იქნება, ვაჭარი, თავადი, აზნაური, თუ მღვდელი. აბა ერთი მიჩვენეთ,—სად არის თუნდ ერთი მაგალითი, რომ „თავადაზნაურულ-წოდებრივი დაწესებულება“ ასე წოდებათა განურჩევლად ერთმანეთში არეული იყოს. მაშ საიდან მიაკონკრეტ ჩვენებურს ბანკს თავად-აზნაურული წოდებრივობა? აშკარაა, აქ არავის ბრალი არ არის, გარდა თქვენის უმეცრობისა და გაუგებრობისა.

განა ცხადი არ არის, რომ ამ ჩვენს ქვეყნის ამშენებელს პუბლიცისტს ეს უბრალო ცოდნაც არა ჰქონია, ბანკის უწოდებრივო დაწესებულება თავადაზნაურულ-წოდებრივ დაწესებულებისაგან ვერ გაურჩევია და თამამად-კი არახუნებს თავისას. აქ გასაკიცხი და სამხილებელი ეს უცოდინარობა და უფიცობა იმოღენად არ არის, რამოდენადაც შეუწყნარებელია მწერლისათვის, რომ რაკი არ დაუშლია და საგანზედ ჰლაპარაკობს, იმ საგნის ავლა-

დიდება, ვითარება მოიკითხოს, გაიგოს და ისე დაიწყოს
ლაპარაკი. ამ შემთხვევაში მით უფრო შეუწყნარებელია
ამისთანა საქციელი, რომ საგნის გამოძიებისათვის შორს
სირბილი არ დასჭირდებოდა, კანონების მე-IX ტომი და
ბანკის წესდება, როცა-კი მოისურვებდა, ხელთ ექნებოდა.
მაგრამ-რა? არა შეჯდა მწყერი ხესა, არა იყო გვარი მი-
სიო. სურვილიც საგნის ცოდნისა ერთი იმისთანა უნარია,
რომელიც კაცს თუ ბუნებით არ გამოჰყოლია, ან სწავლა-
განათლებით არ ჩანერგვია, სხვა ვერაფრით გაუჩნდება
ადამიანს. ბ-ნი ნოე ჟორდანია ამ სურვილს, ამ უნარს
მოკლებულია, როგორც ეტყობა, და ესეც ერთი იმისთანა
უტყუარი ნიშანია, რომ ბ-ნი ნოე ჟორდანია რაც გინდ
გაიბეროს და გაიჭიმოს, მწერლად ვერ გამოდგება.

VI

მეორე საბუთი, რომ ჩვენებური ბანკი „თავადაზნაუ-
რულ-წოდებრივი“ არ არის, იმაში მდგომარეობს, რომ
ბანკის გამგეობის და ზედამხედველ კომიტეტის წევრად
ყოფნა ყველა წოდების კაცს შეუძლიან, ოღონდ-კი ამორ-
ჩეული იქმნას. ესეც ხომ პირდაპირი და თვალად დასანახი
ნიშანია, რომ ჩვენებური ბანკი „თავადაზნაურულ-წოდებ-
რივი“ არ არის, იმიტომ რომ არც ერთი „თავადაზნაუ-
რულ-წოდებრივი“ დაწესებულება არ არის ქვეყანაზე, რომ
იწყნარებდეს თავად-აზნაურულ დაწესებაში სხვა წოდების
კაცი იყოს ამორჩეული, თუ არ თავადი, ან აზნაური. ამ
ანბანის მცოდნე განა იტყოდა, რომ ჩვენებური ბანკი
„თავადაზნაურულ-წოდებრივიაო“ და ამისთანა უებრო
ტყუილს გაჰბედავდა ვინმე, თუ არ ყოვლად უმეცარი და
უვიცი?

ამ უმეცრობის მაღაყს ჩვენი პუბლიცისტი არა ჰკმარობს და ჰკადრულობს სხვას, უფრო მსხვილს ტყუილს, რომ თავისს მკითხველებს ისეთივე უმეცრობის ლიბრი გადააქრას თვალებზე, როგორიც თითონა აქვს. იგი ამბობს: თავად-აზნაურობა „იკრიბება ყოველ წელს, ჰბჭობს ბანკის საქმეებზე, მოგებას სხვადასხვა მიზანს ახმარებს, ირჩევს ბანკირებს და ასე პატრონობას უწევს. და აი ამ ბანკის წოდებრივი ხასიათი უმთავრესად ამაში იხატებაო“.

აქ არც ერთი სტრიქონი არ არის ისეთი, რომ მტყნარი ტყუილი არ იყოს, ჩვენის სახელოვანის და მართლმოყვარე, გერმანიაში გაბრძნობილ ბ-ნ ნოე ჟორდანიასაგან ხელდახელ შეთითხნილი.

ჯერ ერთი ესა, რომ, როგორც წინათ ვთქვით, ბანკის საქმეების საბჭოდ იკრიბება თავად-აზნაურობასთან ერთად იგინიც, ვინც თავად-აზნაურნი არ არიან და სხვადასხვა წოდებას ეკუთვნიან. მეორე ისა, რომ თავად-აზნაურთა კრება, როგორც წოდებრივი დაწესებულება, ყოველ წელიწადს არ იკრიბება, არამედ სამს წელიწადში ერთხელ. თუ ამაზედ ადრე მოინდომებენ კრებას, იგი საგანგებო კრება იქნება და ამისათვის ცალკე ნებართვა უნდა აიღონ მთავრობისაგან და ამისთანა კრებაზე არას შემთხვევაში ვერავის ვერ ამოირჩევენ. ბანკის კრება-კი საგალდებულოა ყოველ-წლივ, სხვის ნებადაურთველად მოხდება ხოლმე და თავისს მოხელეებს ირჩევს მორიგად ყოველ-წლივ. მესამე ისა, რომ თავად-აზნაურთა კრება, ვითარცა „თავადაზნაურულ-წოდებრივი“ დაწესებულება, შესდგება მარტო იმისთანა თავად-აზნაურთაგან, რომელთაც კანონში ჩამოთვლილი ცენზი აქვთ, სახელდობრ, ჩინი ან ნასწავლობის დიპლომი და განსაზღვრულის სივრცის მამული.

თავად-აზნაურთა კრებას, ვითარცა თავად-აზნაურულ და-წესებულებას, თავმჯდომარედ ჰყავს თავად-აზნაურთა მარ-შალი. ჩვენის ბანკის კრებაში-კი არავეითარი ცენზია და-დებული, ბანკის კრებაში, როგორც უწოდებრივში, თავ-მჯდომარედ იგია, ვისაც თითონ კრება ამოირჩევს წოდებ-ბის მიუხედავად და მარტო ერთის კრებისათვის და არა სამის წლობით, როგორც თავად-აზნაურთა წოდებრივ კრებაშია. მართალია, ჩვენებურ ბანკის წესდება ბევრჯელ შეიცვალა, მაგრამ არას-დროს ბანკის კრება არაფერში არ ჰმსგავსებია „თავადაზნაურულ-წოდებრივ დაწესებუ-ლებას“, და ამისი ყველაზე მეტი თვალსაჩინო საბუთი ის არის, რომ თავად აზნაურთა კრებას, როგორც წოდებ-რივს, უფლება არა აქვს თავისი განაჩენი აღსასრულებ-ლად მიაქციოს, ვიდრე იგი მთავრობის წინაშე წარდგე-ნილი არ იქნება და მთავრობის მიერ დამტკიცებული. ბანკის კრების განაჩენი-კი, რაკი დადგინებულ იქმნა, მითვე დამტკიცებულია და აღსასრულებლად მიიტკევა ხოლმე, ასე რომ ამაში არავის სხვის ნებართვას არ ჰსა-ჭიროებს.

სხვა რომ არა იყოს-რა, მარტო ის ამბავი, რომ თავად-აზნაურთა მორიგი კრება სამს წელიწადში უნდა გა-იმართოს და ბანკის მორიგი კრება-კი ყოველწლიურია, მარტო ეს ამბავი საკმაოა, რომ კაცმა ეს ორი სხვადასხვა-გვარი დაწესებულება ერთმანეთში არ არიოს, ერმანეთისა-გან გაარჩიოს. იმას ნულარ ვიტყვით, რომ თავად-აზნაურთა კრება, როგორც წოდებრივი დაწესებულება, თავისს საქ-მეებს განაგებს კანონების მე-IX ტომის ძალითა, და ბან-კის დაწესებულება-კი ექვემდებარება მარტო თავისს სა-კუთარს და ცალკე წესდებას, რომელსაც არავეითარი და-მოკიდებულება და კავშირი არა აქვს მე-IX ტომთან.

მაშ საიდან მოაქორა ბ-ნმა ნოე ჟორდანიამ ამისთანა მსხვილი ტყუილი? აბა თითონა ჰკითხეთ და თუ თითონ არა სთქვა, მე მოგახსენებთ შემდეგში.

VII

წინა-წერილში იმაზე შევწყვიტე სიტყვა, რომ ვიკითხე: საიდან მოაქორა ბ-ნმა ნოე ჟორდანიამ ისეთი მსხვილი ტყუილი,—ვითომც ჩვენებური ბანკი „თავადაზნაურულ-წოდებრივი“ იყოს. მე საკმაო საბუთები მოვიყვანე, რომ ჩვენებური ბანკის დაწესებულება არც შედგენილობით, არც გამგებლობით, არც რაიმე იურიდიულ ან სხვა გვარ გარემოცულობით წოდებრივი დაწესებულება არ არის. მაშასადამე, ამ მხრით ბ-ნ ჟორდანიას თქმული მტკნარი უმეცრობაა, მტკნარი ტყუილია. ეხლა სხვა მხრივ შევხედოთ, ჩვენებურს ბანკს მოქმედება გავუსინჯოთ. იქნება იგი მარტო თავად-აზნაურთათვის ჰმუშაობს, მარტო იმათის ხელის გასამართავად არის, იქნება საგნადა აქვს მთელი თავისი მოგება მარტო ამ წოდებას ჩაუყაროს ჯიბეში და იქნება ამ საბუთების ძალით ბ-ნს ჟორდანიას გამოუნასკვავს, ვითომც ჩვენებური ბანკი „მეორე მხრით თავადაზნაურულ-წოდებრივია“.

რომ ჩვენი ბანკი ყველას ერთნაირად კრედიტით ხელს უმართავს—ეს ხომ ეკვ-გარეთ არის. გლეხია, თავადია, აზნაურია თუ სხვა ვინმე, ყველას, წოდების და ხარისხის მიუხედავად, ნება აქვს ჩვენს ბანკს ფული ესესხოს, ოლონდ დასაგირავებლად უძრავი ქონება ჰქონდეს. ამ მხრით ჩვენებური ბანკი, როგორც ცხადად ჰხედავთ, წოდებრივს ნიშანწყალზე შორს არის. არა ნაკლებ შორს არის მოგების განაწილების თვალთაყ. მე-101 მუხლი წესდებისა

ცხადად ამტკიცებს, რომ მოგება თავად-აზნაურთა ჯიბეში არ მიდის. ყველაზე უდიდესი ერთიანი წილი, ესე იგი 45⁰/₁₀₀ მოგებისა, წესდების ძალით, უნდა მოჰხმარდეს ტფილისის გუბერნიის მიწის-მფლობელთა და მიწის-მომქმედთა საზოგადო საჭიროების გაძღოლას, სასოფლო კრედიტის, სამეურნეო სკოლების სოფლებში მოფენას, სამეურნეო მანქანების და იარაღისათვის საწყობების და სახელოსნოების დამართვას და სხვანი. დანარჩენი, თვითოეულად ბევრით ამაზე ნაკლები წილი, სხვადასხვა თავნის სამატად და ბანკის მოხელეთა გასამრჯელოდ არის დადებული.

იქნება ბ-ნ ნოე ჟორდანიამ არც ის იცის, — რას ჰნიშნავს „მიწათ-მფლობელი“ და „მიწათ-მომქმედი“. პირველ სიტყვის ქვეშ იგულისხმება თავად-აზნაურობა და მეორის ქვეშ გლეხკაცობა. ასეა ყოველგან მიღებული და თუ ბ-ნი ნოე ჟორდანია ამაში გაგვიჭირვეულებს, ახალს საბუთს მოგვეცემს თავისის უმეცრობისას.

ზომ ვხედავთ, რომ ეს ჩვენი გერმანიაში გაწურთნული პუბლიცისტი ვერც ამ მხრით უკიჟინებს ჩვენს ბანკს წოდებრივობას და მაშ საიღამ გამოხანხლა თავისი ჭორი? მარტო სახელს თუ შეუცდენია, რომ ჩვენს ბანკს თავად-აზნაურთა ბანკი ჰქვია. ქუთაისის საადგილ-მამულო ბანკს, სხვათა შორის, „მიხაილოვის“ სახელიცა ჰქვია, დიდის მთავრის მიხეილის პატივსაცემლად, და განა იგი ბანკი დიდის მთავრისაა? აქაურ კომერციის ბანკს ტფილისის საკომერციო ბანკი ჰქვია და განა აქედამ ის გამოდის, რომ იგი ბანკი ტფილისისაა და ტფილისის ქალაქის გამგებლობაშია? ამისთანა შემთხვევაში სახელი ყოველთვის თვით საგანს არა ჰნიშნავს და არც საგნის ვითარებას. აქ სახელის გარდა საჭიროა კაცმა თვით არსებითი საგანი

დაწესებულებისა იცოდინოს და მარტო ტიტულს არ დასჯერდეს.

VIII

ხოლო ბ-ნ ნოე ჟორდანიასთვის ღმერთს არც ცოდნა ურგუნებია და არც ცოდნის სურვილი, თორემ ასე გამოუკითხავად არ გაირჯებოდა, არ მოიქცეოდა. რა ეს და რა სხვა! აი თუნდ ერთი მაგალითიც; რომ ბ-ნი ნოე ჟორდანია არ დაგიდევთ, რას ამბობს და რას არა და მის მიერ ხმარებული სიტყვა ან მას თითონაც არ ესმის, ან უნდა გამოგვიტყდეს, რომ განგებ და განზრახ აბრიყვებს მკითხველს. აი იგი იმავე მეთაურში რას არახუნებს*: „ბანკი მას (მითამდა თავად-აზნაურობას) უფრო-და-უფრო ასუსტებს და არღვევს; ბანკის დამფუძნებელთ(!) ეყიდებათ მამული და ლატაკდებიანო“. არ შეიძლება ბ-ნმა ჟორდანიამ გვიბრძანოს: სად, როდის და რა შემთხვევაში „დამფუძნებელთ“ ეყიდებათ მამული ბანკის საშუალებით? ბევრიც რომ თავი იფხანოს, ბევრიც რომ გაიჭაქოს, ამას ვერ გვეტყვის, იმიტომ რომ „დამფუძნებელი“ ბანკისა ამ მხრით ყოვლად ხელშეუხებელია და მამულის გაყიდვის თუ არ-გაყიდვის გამო ბანკს საქმე აქვს მარტო იმასთან, ვისაც ბანკში მამული გირაოდ შეუტანია და ვალად ფული გაუტანია. ამისთანა კაცს ვალის ამღები ჰქვია და არა „დამფუძნებელი“.

„დამფუძნებელი“-კი მარტო ფულის ჩამომსვლელია და საქმის დამაარსებელი. ჩვენის ბანკის დამფუძნებელმა იმისთანა სიკეთეც გამოიჩინა, თვისდა სასახელოდ, რომ მისი

*) „კვალი“ № 11, გვ. 1, სვეტი 2.

ფულით და მისის ღვაწლით დაარსებულ საქმის გასაძლო-
ლად და წარსამართავად ყოველ წოდების კაცს კარი გა-
ულო, ყოველის წოდების კაცი მიიწვია, იმმო, მოდით,
ერთად ვიშრომოთო, წოდების და ხარისხების მიუხედა-
ვადო, თუკი ჩვენის ბანკიდან სესხით ხელის გამართვას
მოიწადინებთო. ამ-სახით, „დამფუძნებელი“ მარტო ბან-
კის დამაარსებელია და ფულის ჩამომსვლელი და სხვა
არავითარი ცალკე ქონებრივი დამოკიდებულება არა აქვს
ბანკთან, და ვისი რა პასუხის-მგებელია, ვისი რა მზღვე-
ველია თავისის მამულითა?

აშკარაა, ამ შემთხვევაშიც ამ ჩვენს ბრძენს პუბლი-
ცისტს, თავისის ახირებულ ჩვეულებსამებრ, არა სცოდ-
ნია რაზედ რას ლაპარაკობს, ვალის ამღები და ბანკის
დამფუძნებელი ერთმანეთში ათრევია, ერთი მეორისაგან
ვერ გაურჩევია. აშკარაა, ამ ჩვენს ვაჟბატონს მის-მიერ
ხმარებულ სიტყვის მნიშვნელობაც-კი არა სცოდნია და
ერთობ საგნის ცოდნას ვილა იკითხავს. ბანკი დამფუძნე-
ბელს, როგორცა ვთქვით, ახლოც ვერ მიეკარება მამუ-
ლის თაობაზე. იგი მამულს უყიდის მარტო ვალის გამ-
ტანს, ისიც მხოლოდ მაშინ, თუ ვალის დაბრუნების პი-
რობა თავისს დროზე არ შეუსრულა. აქ რა შუაშია დამ-
ფუძნებელი, როგორც დამფუძნებელი. მართალია, შესაძ-
ლოა დამფუძნებელი ვალის ამღებიც იყოს, ხოლო ამ შემ-
თხვევაში იგი პასუხის-მგებელია, ვითარცა ვალის ამღები
და არა „დამფუძნებელი“. მაშ რა საბუთი ჰქონდა ბ-ნ
ნოე ჟორდანიას, რომ ის ეთქვა, რაცა სთქვა დამფუძნე-
ბელზე. განა ყველა დამფუძნებელი ვალის ამღებიც არის,
რომ ერთობ ერთს მაფრაშაში მოაქცია ვალის ამღები და
დამფუძნებელი? მართალია, უმეცრობის მაფრაშა პირ-
განიერია და ყველას გადაჰყლაპავს, მაგრამ განა აქედამ

ის გამოდის, რომ პუბლიცისტმა ორი სხვადასხვა საგანი ერთმანეთში დომხალივით აურიოს!

განა აშკარა არ არის, რომ აქ ჩვენ ყოვლად მტკნარ უმეცრობასთან გვაქვს საქმე, ამისთანა უნაბნაო უვიცობასთან, რომელიც სათაკილოა გიმნაზიის პირველ კლასის მოწაფისათვისაც, და ბ-ნ ჟორდანიას-კი, როგორც მისის ამქრის ამბავი ვიცი, სასახელოდ გაუხდება. კაცს რომ არ გაეგებოდეს რას ჰქვიან ბანკის „დამფუძნებელი“ და რას—ვალის-ამლეები, და ბანკის თაობაზედ-კი მაინც-და-მაინც სჯიდეს და ჰბჭობდეს, მეტი სითამამე და კადნიერება-ღა გნებავთ! აი, რის შემძლებელია უმეცრობა, რის გამბედავია! აქ რა ტვინის ძარღვების დაჭიმვა მოუხდებოდა ბ-ნ ჟორდანიას, რომ ჯერ შეესწავლა, —რას ჰნიშნავს „დამფუძნებელი“ და რას—ვალის-ამლეები და მერე ელაპარაკნა, რაკი ენის ქავილი არ ასვენებდა. გარნა რას იზამთ, რომ უზურში ამისი უნარი და საფანელი არ არის.

გავუსწოროთ უმეცარს უმეცრობის ცოდვა და ჩავაგონოთ, რომ თუ ბანკი მამულს უყიდის ვისმე, სხვას არავის, თუ არ ვალის ამლებსა, ისიც მარტო იმ შემთხვევაში, როცა ვალის ამლეები ვალის დაბრუნების პირობას არ ასრულებს. მაშ როგორ ჰნებავს ამ გერმანიაში გამეცნიკრებულს ვაჟბატონს, რომ ბანკმა თავისის ხელითვე საფლავი არ გაითხაროს? მაშ რა ჰქმნას ბანკმა, რომ მის-მიერ ნასესხდ ფული ძალით არ დაიბრუნოს, თუ სესხის ამლეები ნებით არ უბრუნებს ნასესხსა? ნუთუ მარქსი ოდესმე დამდურებია ბანკს, რომ მის-მიერ გასესხებულს ფულს ძალით იბრუნებს, თუ ნებით არ უბრუნებენ. რომელი ბანკია ქვეყანაზე, რომ ბარაქალა ან მადლობა უთხრას სესხის ამლებს, როცა ნასესხს არ უბრუნებს პირობისამებრ? აბა ერთი ბ-ნ ჟორდანიამ გამობღერტოს თა-

ვისის უმცრობის მაფრაშა, იქნება სადმე კუნჭულშია მივარდნილი ამისი პასუხი.

ან ერთობ შესაძლოა განა ქვეყანაზე კრედიტის არსებობა, რა სახის კრედიტიც გინდ იყოს, თუ თავდებული არ იქნება, რომ თუ ნასესხს ნებით არ დაუბრუნებენ, ძალით გაინაღლებს და დაიბრუნებს. ამ შემთხვევაში საადგილ-მამულო კრედიტის მწარმოებელი ბანკი, როგორც ჩვენებური ბანკია, მით უფრო ხელშემწყობია სესხის ამღებისათვის, რომ მარტო დაგირაგებული მამული უნდა იკმაროს, თუ გაყიდვაზე მისდგა საქმე, და სხვა ყოველი ქონება ვალის ამღებისა თავისუფალია, თუნდ დაგირაგებულმა მამულმა ნახევარი ვალიც ვერ ააყენოს და ვალის ამღებს თუნდ მილიონები სხვა ეწყოს. სხვა-გვარ კრედიტის მწარმოებელ ბანკებს ნება აქვთ, თუ ერთი რომელიმე ქონება ვალის-ამღებისა ვალს ვერ გაუწვდა, ყოველს სხვას მის ქონებას აზღვევინონ ნაშთი ვალისა და თუნდ ცარიელ პერანგის ანაბარას დასვან ვალის-ამღები, წარბსაც ვერავინ შეუხრის. მაშ რაზედ აუთვალწუნებია ბ-ნს ნოე ჟორდანიას ჩენი ბანკი, როცა იგი, ვითარცა საადგილ-მამულო კრედიტის დაწესებულება, სხვა ბანკებზე უფრო ხელგაუშლელად, შეღავათიანად ჰხმარობს იმ უფლებას, ურომლისოდაც ვერა-გვარი კრედიტი ერთს დღესაც ვერ გასძლებს, ერთს დღესაც ვერ იცოცხლებს.

დავანებოთ ამაებს თავი და ერთი ეს ვიკითხოთ: თუ ქონების გაყიდვის შიში, თუ ძალით გამორთმევის ფიქრი და დარდი არ ექნება ვალის-ამღებს, ვილა აიტკივებდა თავს ვალის მოსაშორებლად. ეს ერთის მხრით, და მეორეს მხრით ვინ ოხერი იქნებოდა ფული ანდოს ვისმე სესხად და ნება არა ჰქონდეს ძალით აზღვევინოს, თუ ნებით არ დაუბრუნეს? ამიტომაც ქონების გაყიდვა კრე-

დიტის არსებობისათვის ისეთივე აუცილებელი ძირეული კუთვნილებაა, როგორც ადამიანისათვის სული და ხორცი.

IX

მართალია, კრედიტი ორ-პირი მახვილია. ვინც კრედიტით მოპოებულ ფულს საქმეს მოახმარებს და მით საქმეს შემოსავლისათვის გაიძლიერებს, მისთვის კრედიტი მისწრაფებაა, და ვინც გაჰფლანგავს და ქერში ქუდის სროლით ღხინს მოანდომებს, მისთვის ყელის გამოსაჭრელია და საფლავის მთხრელი. აქ თითონ კრედიტი რა შუაშია, როცა კაცი თავისის-თავის მტერია? დანისა რა ბრალია, როცა კაცი მით ყელს იჭრის მაშინ, როდესაც იგი გაჩენილია, რომ კაცს ყელები-კი არა სჭრას, არამედ საქმე უკეთოს. რკინის-გზა რა შუაშია, თუ კაცი განგებ, ან გაუფრთხილებლობით ქვეშ მოჰყვება და გაიჭყლიტება? განა ამ შემთხვევაში საბუთი აქვს ჭკუათამყოფელს კაცს სთქვას, რომ ბუნება და დანიშნულება რკინის გზისა ის არის, რომ კაცები ჟლიტოსო? არა აქვს საბუთი, მაგრამ ახლა ზოგიც ბ-ნ ნოე ჟორდანიასა ჰკითხეთ. განა აშკარა არ არის, რომ როცა ეს ბრძენი კაცი ჩვენს ბანკზე ჰლაპარაკობს, დამფუძნებელთ, ჩვენებურად, ვალის-ამღებს, ჰღუპავსო, სწორედ ამ სასაცილო ლოლიკით ჰლამის ფონს გავიდეს. უბადრუკობა და ცარიელობა ამაზე მეტი-ლა იქნება!

ყველაზე სასაცილო სიბრძნე ბ-ნ ნოე ჟორდანიასი არის შემდეგი: ხომ სთქვა, რომ „ერთის მხრით ჩვენებური ბანკი ბურჟუაზიულ-ფინანსიური დაწესებულება არის და მეორეს მხრით თავადაზნაურულ-წოდებრივიო“, მერე ასე სამახაროდ ჰბკობს: „პირველ შემთხვევაში ის (ესე იგი ჩვე-

ნებური ბანკი) ჰხატავს პრინციპს ფულის ბატონობისას, ხოლო მეორე შემთხვევაში პრინციპს წოდების განმკტიცებისასო. მარა რადგანაც ეს ორი მოვლენა—ფული და წოდება—ერთმანეთს ძირიანად ეწინააღმდეგება, ამიტომაც ბანკიც იძულებულია ამ წინააღმდეგობაში იტრიალოს და მით თავის-თავს ებრძოლოს“-ო.

ერთი ქუდი დასდეთ და სამართალი ისე ჰქენით: ეს გადაჩერჩეტებული და დამთხვეული ტირადა ბოდვია გონება-დაბნეულისა, თუ სჯა ჰკუათა-მყოფელის კაცისა? პასუხი ამისი ცხადია. ნეტა რას ჰნიშნავს ეს „ფული და წოდება ერთმანეთს ძირიანად ეწინააღმდეგება“?

განა ფული როდის მივარდნია ბ-ნ ჟორდანის წოდებისაგან ცხვირპირ-დასისხლიანებული საჩივრად, ან წოდება როდის უნახავს ფულისაგან გატყეპილი. ამათ შორის დავიდარაბას, ერთმანეთზე მისევას, ერთმანეთში წინააღმდეგობას, ჩხუბს და ომს ვინ მოსწრებია... ან ერთი მითხარით: რა აზრი არის შიგ, როცა ამბობენ,—ფული და წოდება ერთმანეთს ძირიანად ეწინააღმდეგებაო. როგორ? ფული და წოდება ერთმანეთთან ვერა თავსდება, როგორც ცეცხლი და წყალი, თუ ერთი რამ ხათაბალა ასტეხია ფულსაცა და წოდებასაც. ფული ხომ წოდების ჯიბეშიაც მშვიდობიანად ჩადის, ბინას იკეთებს და მშვიდობიანად სძლებს, როგორც ცალკე კაცისაშიც, და ორსავე შემთხვევაში ერთსა და იმავე უნარს იჩენს, ორსავე შემთხვევაში არც ზნეს იცვლის, არც ფერსა და სულ ერთსა და იმავე მხიარულ გუნებაზეა, ვის ხელთაც გინდ იყოს. მაშ საილამ გამოატყვრინა ჩვენმა მეცნიერმა პუბლიცისტმა ეს „ძირიანი წინააღმდეგობა“? ან ფულის ბუნება, ან წოდებისა, განა იმისთანა რამ არის, რომ ერთი მეორეს ვერ მიეკარება, ერთი მეორეს ვერ მიუვა? ან იქ-

ნება ფული წოდებას ჰთაკილობს, არა ჰკადრულობს, ან ფულს წოდება, თუ რამ სხვა ეშმაკია აქ დამალული?

აქ არავითარი ეშმაკი არ არის. აქ მარტო იგივე უმეცარი ბ-ნი ჟორდანიაა, რომელსაც დავთრები არევის, რომელსაც არა სცოდნია არც ის, თუ რა არის ფული, არც ის, თუ რა არის წოდება, თორემ იმას არ იტყოდა, რაცა სთქვა.

„ძირიანი წინააღმდეგობა“ ფულსა და წოდების შუა! გაგიგონიათ სადმე, ან ვისგანმე ასეთი თავზე-ხელაღებული ბოდვა! ჭკუის კოლოფს რომ იტყვიან, სწორედ ეს არის, თუ არ დაგიშლიათ! ბ-ნი ნოე ჟორდანია ახალი კაცია და სულ იმას ჰქადულობს, რომ ახალი აზრები შემოაქვს ჩვენში. თუმცა ამ სიტყვებში არავითარი აზრი არ არის, არც ძველი და არც ახალი, მაგრამ მთლად ახალი ბოდვა კია, და ყოველივე ახალი გინდ ბოდვაც და სულელობაც იყოს, მაინც კარგია, თორემ ბ-ნი ნოე ჟორდანია ხელს არ მოჰკიდებდა.

X

ეხლა ერთი ეს ვიკითხოთ, რა ძალა ადგა ბ-ნ ჟორდანიას, რომ ესეთს ბოდვას მოჰყვა და უმეცრობის მტვერბუქი ააყენა ჩვენებურ ბანკის გამო. რაკი ანბანიც იმ საქმისა არ გაეგებოდა, რაზედაც ლაპარაკობს, ბარემც თავის ქერქში ყოფილიყო და კუსავით ფეხი არ გამოეყო, ვითომდა მეც ნახირ-ნახირო. მაგრამ რას იზამთ? ხელთ ჩაუგდია „კვალი“ და ხომ მოგეხსენებათ: „ყვავი რა ვარდსა იშოვის, თავი ბულბული ჰგონია“.

ეს ხომ ფული და წოდება ერთმანეთს თავებირს ამტვრევენ, ბ-ნ ჟორდანიას სიტყვით. ეხლა ყური ათხოვეთ,

აქედამ რა გამოჰყავს: „ფული და წოდება ერთმანეთს ძირიანად ეწინააღმდეგებაო და ამიტომაც ბანკიც იძულებულია ამ წინააღმდეგობაში იტრიალოს და მით თავის-თავს ებრძოლოს“. ღმერთი არ არის თქვენში,—ერთი ღვთის გულისათვის მაინც უპატრონეთ ამის მთქმელსა, თორემ სადავე თუ მიუშვით, ვინ იცის, რა კლდე-ღრეზე გადაიჩეხოს. მაღლია, მიჰხედეთ!

საკომერციო ბანკები ვაჭართა წოდებისათვის უფროა დაარსებული, სასოფლო ბანკები გლეხთა წოდებისათვის, სახელმწიფო სათავად-აზნაურო საადგილ-მამულო ბანკი მარტო და განსაკუთრებით თავად-აზნაურთა წოდებისათვის, სახელმწიფო საგლეხო საადგილ-მამულო ბანკი მარტო და განსაკუთრებით გლეხთა წოდებისათვის. მაშ ამა-ებშიაც, რადგანაც ერთის მხრით ფულია და მეორე მხრით წოდება, ფული და წოდება ერთმანეთს ძირიანად ეწინააღმდეგება და ამიტომაც ეს ბანკები იძულებულ არიან ამ წინააღმდეგობაში იტრიალონ და მით თავის-თავს ებრძოლონ! ასე გამოდის ბ-ნ ჟორდანიას ლოლიკით. ლოლიკა კარგი საქონელია და ვწუხვართ, რომ ამ ჩვენს უებრო მარქსისტს და ლოლიკას სწორედ ის საქმე დაჰმართვიათ, რაც ფულსა და წოდებას, ბ-ნ ჟორდანიას თუ დავუჯერებთ*.

აი რა მადანი სიბრძნისა მოგვიტანა ბ-ნმა ჟორდანიამ გერმანიიდან. ბევრს სხვასაც შეუნიშნავს ჩვენს ჟურნალ-

*) მე წინათვე ვიცი, ამ ფულისა და წოდების სასაცილო ამბავს საით უბრუნებს თავს კაცი, თუ ხერხიანია და ცოტაოდნად საქმის გაგება აქვს. წინათვე ვიცი, აქ როგორ და საიდან მომივლის კაცი სიტყვის შემოსაბრუნებლად. თუ ბ-ნ ჟორდანიას ამ ხერხისა და გაგების ცოტაოდენი რამ აცხია, უსათუოდ ესე მომეჭკევა, თუ, თავისი დიდკაცობის გამო, არ იუკადრისა ჩემთან ლაპარაკი. ვნახოთ, მიხვდება თუ არა და მეც წინათვე პასუხი მზადა მაქვს.

გაზეთობაში და ჟურნალ-გაზეთობის გარეთაც, რომ ბ-ნი ნოე ჟორდანია უცოდინარი, უფიცი კაცია და არც სურვილი აქვს იცოდეს რამე, არც უნარი რამ მწერლობისა ღმერთს იმისთვის მიუმაღლებია. მე ერთი, ერთად-ერთი სიტყვაც არ მახსოვს მისი იმისთანა, რომ ცოცხალი სიტყვაც იყოს, გულსა და გონებას გასაღვიძებლად მოხვედროდეს. აბა რამდენი უწერია და ერთი ამისთანა სიტყვაც მაგალითად მიჩვენეთ. მისი საუბარი ერთი რაღაც უგემურად კევის ღეჭვაა. საკუთარი აზრი არაფერში არ აბადია: რაც სხვისაგან თუთიყუშივით არ გაუზებირებია, ისიც ღმერთმა იცის როგორ, და რაც მისს საკუთარს ჭკუაზე მივარდნილა, იქ ყველგან ფეხი მოსხლეტია და სრული არარაობა გამოუჩენია. ცა ქუდად არ მიაჩნია, დედამიწა ქალამნად, აქაო და ხუთი-ექვსი ფრაზა რუსულ მარქსიზმისა უსწავლია, ისიც იმისთანა მარქსისტებისაგან, რომელთანებზე თითონ მარქსმა სთქვა: რაც გინდათ დამარქვით, ოღონდ მარქსისტობას-კი ნუ დამწამებთო. ასე იუარა მარქსმა იმისთანა მარქსისტები, როგორიც დღეს ჩვენში ბ-ნი ნოე ჟორდანია და მისნი წილადობილნი. დრო მოვა და ყოველივე ეს მზეზე გამოიფინება და განკითხვის დღისა წინაშე გამოსჭიმავს ვინმე ამ ჩვენს ვაჟ-ბატონს მთელის თავისის სიგრძე-სიგანითა. მე-კი რის ღონე და შეძლებაც მქონდა, მარტო იმას მოგკიდე ხელი და მეტს აღარას შევეჭიდე.

ამით ვათავებ ამ წერილს უმეცრობის ფართი-ფურობის თაობაზე. ვიცი, ჩემი მკითხველი დამემდურება და მისაყვედურებს: განა ღირს ბ-ნი ჟორდანია, რომ იმის გამო ამდენი დრო, ქალაქი და მეღანი დაიხარჯოსო? მართალი ბრძანებაა, მეც ვიცი, რომ ჩიტი ბდღენად არა ღირს და უკან დევნა მეტია. სწორედ ჩემსავით მოცლილი

უნდა იყოს, რომ ასე გააჭიანუროს საუბარი ამისთანა კაცზე. ხომ მოგეხსენებათ,—რა ძნელია მოკლედ თქმა იმისთანა ადამიანზე, რომელსაც საკუთარი ნიშან-წყალი არც ბუნებით დაჰყოლია, არც სწავლით და არც ცოდნით მოუპოვებია და შეუძენია. სადღაც გამიგონია, მგონია ილია ჭავჭავაძის ლექსშია, თუ ხსოვნა არ მღალატობს, რომ „ფუყე, უსახო კაცისა მოკლედ აღწერა ძნელია“.

მეტყვიან: ნუ შეხვალ, ნუ ებანები, ნუ გამოხვალ, ნუ თრთიო, და რათ შესტოპე, თუ ეს იცოდით? რა მექნა, რომ არ შემეტოპნა? დიდი ხანია გულს მისიებს, გულს მიმღვრევს ბ-ნ ჟორდანიას უმეცრობის ფართი-ფურთი და ქადილების მტვერ-ბუქი. ვითმინე, ვითმინე და ბოლოს აივსო ფიალა მოთმინებისა. ვიდრე ბ-ნი ჟორდანია გვიგალობდა ეგრეთ-წოდებულ ერფურტის პროგრამიდამ* გაზეპირებულს ხუთ-ექვს სტრიქონს, ისიც რუსულ მარქსიზმის ცოში ამოზელილს, მე არა მენალღებოდა-რა, რადგანაც ვიცოდი, ქარის მობერილს ქარივე წაიღებდა. რაც გინდ ბევრი ეჭიკჭიკნა, რომ არიქა, ბიჭებო, ღვთის მადლით ჩვენში კაპიტალისტობა მობრძანდა, არიქა მისდა სადღეგრძელოდ და სასუფევეოდ სოფელი გავაქალაქოთ, გლეხკაცობას მამულები ჩამოვართვათ, თორემ თუ პროლეტარიებად არ იქცნენ, კაპიტალისტობა შემოგვწყრება, ჩვენში ფეხს ვერ მოიკიდებს და ეს პროგრესის ღალატი იქნებაო და სხვა ამისთანა აბდა-უბდა,—მაინც ეს ამისთანა ჭიკჭიკი იმისთანა მერცხლისაგან, როგორიც ბ-ნი

*) ეს ის პროგრამაა, რომელიც მითომდა სახელოვანის მარქსის მოძღვრებაზეა აგებული და რომელსაც ერთს დროს გერმანიაში ცოტად თუ ბევრად ავალა ჰქონდა და ეხლა-კი თავის დრო მოიჭამა და თავის პატრონს ჩაჰბარდა.

ქორდანიას, ჩვენში გაზაფხულს ვერ მოიყვანდა. მე ეს კარგად ვიცოდი და აინუნშიაც არ მომდიოდა. ვამბობდი,—ამისთანა ბოდვას ვინ ათხოვებს ყურსა-მეთქი.

XI

სულ სხვაა, როცა სჯიჯგნიან იმისთანა საქმეს, რომელიც ჭირადაც გვეოფნის და ლხინადაც, რომელიც დიდის ღვაწლით და შესაწირავით აგვიჩენია, გაგვიმართავს და ეს ოც-და-ექვსი წელია ვამოქმედებთ. სულ სხვაა, როცა ამისთანა თვალ-წინ დაყენებულ საკუთარს საქმეზე განგებ თუ უნებლიეთ თვალებს გვიბმენ, გონებას გვიხშობენ, გულს გვიტეხენ. რაც გინდ დამწამონ, რაც გინდ გუნდრუკის კმევა მიკიჟინონ, მე ამაებს არ შევეუშინდები და იმ უეჭველს მართალს გულის სიწმინდით ვიტყვი, რომ ჩვენებური ბანკი, რომელიც წელიწადში ოცი ათას თუმანზე მეტს მოგებას იძლევა და ამ ოცი ათას თუმანიდან თითქმის ათი ათასს თუმანს საზოგადო, საქვეყნო ჭირსა და ვარამს ანდომებს, იმისთანა დაწესებულებაა, რომ ყველა რიგიანს და ჭეშმარიტ ქართველს უნდა სასიკადაულოდ და თავმოსაწონებელად მიაჩნდეს, რომ შეეძელით, ამისთანა რამ შეეკმენით, ჩვენის საკუთარის ღონით და შეძლებისამებრ ვპატრონობთ და ვუძღვებით. როცა ბ-ნი ქორდანია და მისი ამქარი ამისთანა საქმეზე ტყუილებით თვალს გვიბრმავებენ, განგებ, თუ უნებლიეთ სახელს უტეხენ, რომ მით გულიც გაგვიტეხონ, მხნეობა დაგვინელონ და ეს ერთად-ერთი საკუთარი საქმე გულისადავამოგვადებინონ, ნუთუ არა ჰგონობენ რას სჩადიან?

ვინ რას იტყვის, რომ, თუ ნაკლულოვანობა აქვს ჩვენებურს ბანკს, ამხილოს ვინმემ და გულის-ტკივილით თა-

ვიდამ მოაცილოს, გულმტკივნეული დარიგება და სარჩიელი მისცეს. მაღლობის მეტი რა ეთქმის ამისთანა კაცს. ხოლო ბ-ნი ჟორდანია ამისთანა კაცი არა ყოფილა, მაშასადამე, ბევრ სიკეთესთან ერთად არც გული ჰქონია გულის ადგილას. ამას იმ საბუთით ვამბობთ, რომ ნამდვილი და მართალი ნაკლი ჩვენებურ ბანკისა ვერ დაუნახავს, ვერ გაუთვალისწინებია და ტყუილებით მისდგომია და ჰლამობს ძირი და სახელი მოუთხაროს, მიწასთან გაასწოროს.

რა ჰქვია ამისთანა საქციელს მე არ ვიცი, და რიგინი კაცი-კი ამას ინატრებდა, რომ დედამიწა გაირღვას და თან ჩაიტანოს, ვიდრე თავისის ქვეყნის ერთად-ერთს საკუთარს საქმეს, საკუთარის თაოსნობით წარმოებულს და მომქმედს, ასეთი დღე დააყენოს. იმისი მაინც როგორ არა სცხვენიათ, რომ ჩვენებურს ბანკს არავითარი წოდებრივი საგანი არა აქვს, არავითარი კერძო ინტერესი. აბა ერთი სხვა ბანკი გვიჩვენეთ იმისთანა, რომ მისი მოგება არავის ცალკე ჯიბეში არ მიდიოდეს და მარტო საზოგადო საქვეყნო საჭიროებას ჰხმარდებოდეს. აბა ერთი იმისთანა ბანკი მიჩვენეთ, რომ ფულს მე ჩამოვსულიყავ და მოგება-კი საზოგადო საჭიროებისათვის შემეწიროს. ქვეყანაზე ამისთანა ჰუმანიურს, თანასაგრძნობელს დედა-აზრზე აგებული ბანკი სხვა არსად გამიგონია და ხელი არ უნდა გაუხმეს იმ ბოროტს, ვინც ამისთანა საქმეს ჰლამობს ცილისწამებით, ტყუილებით ციხე-სიმაგრე შეუენგრიოს, სახელი გაუტეხოს. მაშ რაღაა იგი თქვენი თავში ცემა და ყვირილი, რომ ყველა ცალკე ადამიანი საზოგადოებისათვის უნდა იღვწოდეს, საზოგადო გამოკეთებას და გამდიდრებას უნდა ემსახურებოდეს და არა მარტო თავის თავსაო. მაშ ის თავში ცემაც და ყვირი-

ლიც ტყუილი ფართი-ფუთი ყოფილა! თავად-აზნაურო-
ბამ დააარსა ჩვენი ბანკი, მის მოგებაში, თვისდა სასა-
ხელოდ, თითონ საკუთრად წილი არ ჩაიდო, იგი საზო-
გადო საჭიროებას შესწირა და თქვენი გამოსულხართ
და ეუბნებით: ეგ რა ჰქენით, თქვენი საფლავი თქვენის
ხელითვე რათ გაითხარეთო. კაცობაა ასეთი საქციელი?
ეს არის თქვენი ახალი მოძღვრება! ეს ხომ პირდაპირ
იმასა ჰნიშნავს, რომ კაცი საზოგადო საქმიდამ გინდათ
კერძო ინტერესზე ჩამოახდინოთ, საზოგადო საჭიროებე-
სათვის ფეხადგმული კაცი მის საკუთარ კერძო ინტე-
რესზე მიახედოთ და, რომ უფრო ადვილად მისწვდეთ
თქვენს საწადელს, შიშით გულს უხეთქავთ, ილუპებო,
რომ სხვას საშველად ხელს უწყდით და თქვენსას ყველას
უწილადებთ წოდებისა და ხარისხის განურჩევლადო! ამისი
თქმა გინდათ განა! მაშ ამაში სხვა რა აზრია, როცა ამ-
ბობთ, მერე ტყუილადაც, რომ ბანკი, რომელსაც საგნად
აქვს თავისის მოგებით საზოგადო საჭიროებას გაუძღვეს,
შენ გასუსტებს და გარღვევსო, მამულებს გიყიდის და გა-
ლატაკებსო. ეს ყოველივე ხომ ცოცხალი ტყუილია და
რათ გინებებიათ ასეთი ტყუილი მუქარა და შიში? ძლიე-
ძლივობით ჩვენში საზოგადო საქმის სურვილმა ფეხი
აიდგა, საზოგადო საჭიროებისათვის ფულის გადადებამ
და გამოღებამ ძლიე-ძლივობით ერთი საზოგადო საქმე
შექმნა საზოგადო სამსახურისათვის, კერძო ინტერესები
არ იკადრა, არ გააჰაჰანა და ამაზე ადამიანს აფრთხობთ
და გულს უტეხთ. ეს არის თქვენი სიმბოლო სარწმუნო-
ებისა, ეს არის თქვენი ახალი აღთქმა! ეგ ხომ ათადამ-
ბაბადამვე ვიცოდით, რომ თუ მე არ ვიქნები, ქვა-ქვაზე-
დაც ნუ იქნებაო. ეს ხომ საზოგადო ინტერესებიდან კერძო
ინტერესებზე ჩამოხდომაა! ეს ხომ უკან გაბრუნებაა წინ

მიმავალ კაცისა! ეს ხომ უკან დახევაა! ამას რუსები „აბ-რუნდის“ ეძახიან, სომხები იტყვიან ხოლმე: „ეი ახმახ“, ქართველები-კი: ქვა ააგდო და თავი შეუშვირაო!

მე არ ვიცი, ამ ჩემი წერილისაგან ბ-ნი ნოე ჟორდანია ჭკუას მოვა თუ არა. ვაი, თუ მგლის თავზე სახარების კითხვა დამემართოს და გადარეული უფრო გადაირიოს. ესეც-კი შესაძლოა: იქნება, იმის ქედმაღლობის ამბავი რომ ვიცი, მე და ჩემი წერილი ცხვირ-ზევით აიცდინოს, ვითომდა არა გვკადრულობს, თავს არ გვიყადრებს. ეს-კი უეჭველია, რომ უსაბუთობას ვერ მიკიჟინებს, და თუ მი-კიჟინა, მკითხველმა გაგვასამართლოს.

ახალ-მოსული.

ახალი უმეცრობანი ბ-ნ ნოე ჟორდანიასი

ბ-ნმა ნოე ჟორდანიამ მე პასუხი მაღირსა. ეს დიდი მოწყალება და ბედნიერებაა, თუ თქვენც იტყვიტ. ხოლო ამ ბედნიერებისაგან რომ მე მეტის-მეტად თავს არ გავიდე, იგი მარტო „გზა-და-გზა“* ჰკადრულობს ჩემთან საუბარსა. ესეც ერთი თანხაა. მე ამისიც მაღლობელი ვარ. არის ჩვენში ერთი სახის ჯგუფი, რომელსაც ბ-ნი ჟორდანია დიდ მეცნიერად მიაჩნია, და ხომ მოგვხსენებათ,— დიდმა კაცმა რომ ნეკიც გაღირსოთ, მთელის ხელის მოცემად უნდა მიიღოთ. დიდის კაცის ნეკის შეხებაც დიდი მოწყალებაა. ბ-ნმა ჟორდანიამ პასუხი მაღირსა, თუნდაც „გზა-და-გზა“, და ეს სახელადაც მეყოფა და სახრავადაც.

ხუმრობა-გაშვებით და ბ-ნმა ჟორდანიამ ერთი დიდი სიკეთე მიყო. მე მინდოდა ხელი მიმეყო და კვალ-და-კვალ მემხილებინა ის აუარებელი უმეცრობანი, რომელნიც ამ ახლად მოვლენილმა მეცნიერმა უშიშრად გამოჰფინა ჩვენში მას მერმეთ, რაც სათავეში დაუდგა „კვალსა“. მხილებისათვის საჭირო იყო გადამეჩხრიკა მთელი მისი წინანდელი ნაწერები და იქილამ ამომეკრიბა მარგალიტები მისის უმეცრობისა. ამისათვის შორს ძებნა მომინდებოდა და ბ-ნმა ჟორდანიამ თითქმის შემობრალა და თავისის აწინდელის პასუხით გამიადვილა საქმე. შორს რათ მიდიხარ, აი „გზა-და-გზა“ პასუხი მოგეცი და აქ იმდენი

*) იხ. „კვალი“ № 12, გვ. 206.

განძია უმეცრობის, რომ ჭირადაც გეყოფა და ლხინადაცაო,—თითქო მეუბნება ეს ჩვენი, გერმანიაში გაბრძნობილი, სუტ-მეცნიერი. არ ვიცი, მართლა ჩემი სიკეთე სდომებია ბ-ნ ჟორდანას, როცა ეს პასუხი დამიწერა, თუ სხვა რამ ოინია? ეს-კი უეჭველია, რომ მის პასუხში მართლა კარგა ბლომა განძია ახალ-ახალ უმეცრობისა.

მე არც იმოდენა სურვილი მაქვს, არც ხალისი, რომ გამოვეყილო ბ-ნს ნოე ჟორდანას იმის თაობაზე, რაც ჩემ გამო და ჩემის მიზეზით შეუკურთხა თავისებურად „ივერიას“ და მისს რედაქტორს. ყოველივე ეს საკირვალძო და სამერკვილადო შუშხუნებია, რომლის შემდეგაც მარტო ნატისუსალი რჩება და დამწვარი ჩვრები. ესეთი ტლინკები საქმე არ არის. ეს ნიშადურ-მოცხებულის ხტუნვა და მალაყებია. საქმე იმაშია,—რას ამბობს ბ-ნი ჟორდანია პასუხად ჩვენის საბუთებისა.

მე ვამხილე ბ-ნი ჟორდანია და ვუკიჟინე, რომ თქვენ არ გესმით რა არის „ფინანსიური დაწესებულება“, როცა ჩვენებურ ბანკს—მაგ საკრედიტო დაწესებულებას—ფინანსიურ დაწესებულებად ასახელებთ-თქო. შეფუცხუნებულა ამაზე ჩვენი გერმანელი ბრძენი და იმის მაგიერ, რომ მეცნიერებისათვის ეკითხნა,—რას ჰნიშნავს „ფინანსიური დაწესებულება“, ამდგარა და ლექსიკონს მივარდნია და იქილამ უსწავლია,—რას მოასწავებს სიტყვა „ფინანსები“? როგორ მოგწონთ მეცნიერი მარქსისტი, რომელიც მარტო ლექსიკონით მიდის იოლად, როცა მეცნიერულ ტერმინის ახსნაზე მივარდება საქმე და რომელსაც სხვა უნარი და ილაჯი არა ჰქონია ამისთანა შემთხვევაში გზა გაიგნოს. მეტი ცარიელობა და არარაობა-ლა გნებავთ მეცნიერისა, რომელსაც თავი გაუხდია მარტო ლექსიკონის ანაბარად.

ან რა უპოვნია ლექსიკონში? ბ-ნი ნოე ჟორდანიას ამის პასუხად გვეუბნება, აი რა ვიპოვეო: „ფინანსები“, ამ სიტყვის ფართო მნიშვნელობით, ეწოდება ფულით გამოხატულს ნივთიერ მდგომარეობას რომელიმე დაწყობილობისას საზოგადოთო*.

კარგი და პატიოსანი, მერე აქედამ რა გამოდის, განა აქედამ ის გამოდის, რომ ვინც ან რაც ფულით გამოხატულ ნივთიერ მდგომარეობაშია, იგი „ფინანსიური“ დაწესებულებაა? განა ნივთიერი მდგომარეობა, თუნდაც ფულით გამოხატული, რომელისამე დაწყობილობისა და თითონ დაწყობილობა თავით-თვისით ერთი და იგივეა, ერთსა და იმავე საგანსა ნიშნავს? განა ფულად გამოხატული ნივთიერი მდგომარეობა-თუნდ ბ-ნ ჟორდანიასი და თითონ ბ-ნი ჟორდანიასი ერთი და იგივეა? ამ ლექსიკონურს ფართო მნიშვნელობას „ფინანსებისას“ რომ ავყვეთ და მასთან ერთად ბ-ნ ჟორდანიას სასაცილო ლოლიკას, გამოვა, რომ სამიკიტნოც „ფინანსიური დაწესებულებაა“, რადგან არ არის ქვეყანაზე იმისთანა სამიკიტნო, რაც გინდ უხეირო იყოს, რომ ფულად გამოსახატავი, ან გამოხატული ნივთიერი მდგომარეობა, ასეთი თუ ისეთი, არა ჰქონდეს. „კვალსაც“, რა თქმა უნდა, ფულად გამოსახატავი, ან გამოხატული რაიმე მდგომარეობა აქვს უსათუოდ და აქედამ განა ის გამოდის, რომ „კვალი“ ფინანსიური დაწესებულებაა? აი ჭირვეულობა და ჯიუტობა უმეცრობისა სად შეატოპინებს ხოლმე იმისთანა წყალწყალა კაცს, როგორიც ბ-ნი ჟორდანიას თურმე ყოფილა. აქაო და ჩვენებურს ბანკს „ფინანსები“ აქვს, ანუ, როგორც ლექსიკონი ამბობს, ფულად გამოხატული ნივთიერი

*) იხ „კვალი“ № 12, გვ. 208.

მდგომარეობა, და ნუთუ ამით ჰხდით მას „ფინანსიურ“ დაწესებულებად?

მოგვილოცნია, „კვალის“ სახელოვანო მარქსისტო, ამის-თანა ამერიკის აღმოჩენა! მე უფრო უკეთესს, თუმცა არა ახალს-კი, ამერიკას აღმოგიჩენთ, სახელდობრ იმას, რომ ბ-ნ ჟორდანიას კითხვა სცოდნია და წაკითხულის გაგება-კი სრულებით არა ჰქონია. ლექსიკონი ეუბნება,—„ფინანსები“ ქონებრივი მდგომარეობაა რომელისაზე დაწყობილობისა, ფულად გამოხატულიო. იგი სხვას არასფერს ეუბნება ჩვენს მეცნიერს, არ ეუბნება, რომ დაწყობილობა, რომელსაც „ფინანსები“ აქვს, ესე იგი ფულად გამოხატული ქონებრივი მდგომარეობა, „ფინანსიური დაწესებულებაა“. ამ სულელობას ვერც ეტყოდა. მაშ საიდან გამოჰყავს ამ ჩვენს ახლად მოვლენილს ბრძენს, რომ ჩვენბური ბანკი ფინანსიური დაწესებულებაა, როცა ზოწმად მოჰყავს ლექსიკონი? იქიდან, რომ „მდგომარეობა“ და მდგომარეობაში მყოფი ერთმანეთისაგან ვერ გაურჩევიან. მდგომარეობა და მდგომარეობაში მყოფი ორი სრულიად სხვადასხვა სამცნეა, ერთმანეთზე შორი-შორი, ამიტომაც ფულად გამოხატული მდგომარეობა არაფერს შუაშია მდგომარეობაში მყოფის სახელწოდების გამონასკვისათვის. ამის შემდეგ საბუთი მაქვს თუ არა ვთქვა, რომ ამ ჩვენს უმეტარს მარქსისტს კითხვა, ღვთის მადლით, სცოდნია და წაკითხულის გაგება-კი, ღვთის წყრომით, არა ჰქონია.

ამ-სახით, აშკარაა, რომ ვერაფერი სამსახური გაუწია ბ-ნს ჟორდანიას იმ ლექსიკონურმა ფართო მნიშვნელობამ სიტყვის „ფინანსებისამ“, რომელსაც დაჰბლაუჭებია ჩვენი უმეტარი მეცნიერი, როგორც წყალწალეხული ხავსსა, რაკი სხვა ილაჯი და ღონე არა ჰქონია.

თუნდ ესეც არ იყოს, ან ლექსიკონი რა ისეთი დასა-
ბეჯითებული წყაროა სიტყვის მეცნიერულ აღსახსნელად,
რომ ზედ-დაკედლობით დასწაფებია ეს ჩვენი ტყუილი მარ-
ქსისტი. ლექსიკონი ვულგარულს, თუ უკაცრაოდ არ ვიქ-
ნებით, ქუჩურს მნიშვნელობასაც სიტყვისას ანგარიშს
უწევს, მოვალეა ამ მხრითაც სიტყვა ახსნას, და განა ეს
საბუთია, რომ კაცმა გააუქმოს, დაივიწყოს მეცნიერული,
განსაკუთრებით მნიშვნელობა სიტყვისა იქ, საცა სიტყვა
მარტო ამ მნიშვნელობით საგულისხმოა? მაგალითებრ,
სიტყვა „კაპიტალი“ საყოველღეო, საყველ-პურო საუ-
ბარში ხშირად იხმარება ვითარცა ფულადი ქონება ადა-
მიანისა და განა მეცნიერული მნიშვნელობა ამ სიტყვისა
ეს არის? განა იგი „კაპიტალი“, რომლის ახსნასაც სახე-
ლოვანმა მარქსმა სამი ტომი თხზულება მოანდომა, და ეს
საყველ-პუროდ ხსენებული „კაპიტალი“ ერთი და იგივეა? *

არ არის ქვეყნიერობაზე არც ერთი ლექსიკონი, რომ
ეს საყველ-პურო მნიშვნელობა „კაპიტალისა“ არ აენიშ-
ნოს და მასთან ერთად მეცნიერულიცა, რამოდენადაც-კი
ლექსიკონისათვის მოსახერხებელია და მოსათავსებელი.

აკი იგი ლექსიკონიც, რომელიც ბ-ნ ჟორდანიას თა-
ვისს მოწმად მოჰყავს, იუწყება, როგორც თვითვე ბ-ნი
ჟორდანი გვარწმუნებს **, რომ სიტყვა „ფინანსები“ გა-
ნ-ს აკუთრებით (კურსივი ჩემია) სახელმწიფოს და სხვა
მართველობათა შესავალ-გასავალს ნიშნავსო. მეც ესა ვთქვი

*) აი, თუ არ დაგიშლიათ, რას ნიშნავს სიტყვა „კაპიტალი“ მეც-
ნიერულად: „კაპიტალი მდგომარეობს წარმოებაში და წარმოება კა-
პიტალში და აი ამიტომაც დღევანდელი წარმოება კაპიტალისტუ-
რი წარმოებაა და ზედნაშენი წყობილება კაპიტალისტური წყობი-
ლებაა“.

**) იხ. „კვალი“ № 12, გვ. 208.

და ახლა უყურეთ, ბ-ნი ჟორდანიძე რა მალაყს გადავიდა. მე, რომელმაც სიტყვას „ფინანსები“ ვაქუთვნი მისი განსაკუთრებითი მნიშვნელობა, ესე იგი მნიშვნელობა მეცნიერული, ბ-ნმა ჟორდანიძემ უვიცობა შემწამა და თითონ-კი მეცნიერობის გვირგვინი დაიდგა, რომ ამ სიტყვას მისი განსაკუთრებითი მნიშვნელობით არა ჰხმარობს. გულზე ხელი დაიდეთ და სამართალი ისე ჰქენით,—ვინ არის აქ მტყუანი და უვიცი: მე, თუ ბ-ნი ჟორდანიძე?

ნუთუ, ბ-ნო ჟორდანიძე, აქაც წაკითხულის გაგებაზე მწყურალად ბრძანებულხართ. ნუთუ აქაც ნახტომი შეგშლიათ და ვერ გაგიგიათ,—რას ნიშნავს სიტყვა განსაკუთრებითი? თუ გაგეგებათ,—რატომ ყურს არ უგდებთ თქვენსავე მოწმეს, რომელიც ასე აშკარად თქვენვე გამტყუნებთ. განა თქვენს წერილში, საცა ჩვენებური ბანკი „ფინანსიურ“ დაწესებულებად მონათლეთ, სიტყვა „ფინანსები“ და აქედამ „ფინანსიური“ ქუჩურ მნიშვნელობით იხმარეთ? ჩვენ ხომ ვნახეთ, რომ ვერც ამ ქუჩურმა მნიშვნელობამ გაგიყვანათ ფონსა და ვერაფერ ნავ-ტიკად გამოგადგათ. ჩვენ ხომ ვნახეთ, რომ სულელობაა კაცმა ბანკს „ფინანსიური დაწესებულება“ უწოდოს მარტო იმის გამო, რომ ბანკს თავისი „ფინანსები“ აქვს, ესე იგი ფულად გამოხატული ქონება.

ახლა ვნახოთ განსაკუთრებითი მნიშვნელობა „ფინანსებისა“ რა ხეირს დაგაყრით, თუ გონების თვალზე განგებ ხელს არ აიფარებთ, ჩვენო გერმანიაში ნასწავლო მეცნიერო და დოქტორ-ფილოსოფოსო კირვალდიხის უნივერსიტეტისავე. „ფინანსები“ განსაკუთრებით ნიშნავს სახელმწიფოს და სხვა მართველობათა შესავალ-გასავალსაო, ამბობს თქვენი ლექსიკონი. ჩვენებურ ბანკსა

სახელმწიფოს ან სხვა მართველობათა შესავალ-გასავალ-თან საერთო რა აქვთ? ჩვენებური ბანკი და იგი დაწესებულია, რომელიც განაგებს სახელმწიფო შესავალ-გასავალს, ისე შორს არიან ერთმანეთზე, როგორც უმეცარი ჟორდანია და მეცნიერი მარქსი. განა აშკარად ცხადი არ არის, რომ იქ, სადაც „ფინანსიურ“ დაწესებულებაზე ლაპარაკობენ, მეცნიერული, ანუ განსაკუთრებით მნიშვნელობა უნდა იგულისხმებოდეს უეჭველად. თუ ესეა, და ვინ იტყვის, რომ ასე არ არისო, კაცს ხომ დიდი ლარი და ხაზი არ მოუნდება გამოიცნოს, რომ ბ-ნი ნოე ჟორდანია ხელახლად იძლევა საბუთს ვიგულოთ იგი, ვითარცა მცურავი უმეცრების ტბაში უმეცრებით გაბერილ ნაე-ტიკითა.

აშკარაა, ამ ჩვენს კირვალიძის უნივერსიტეტში კურს-შესრულებულს მეცნიერს არა სცოდნია, რომ არის ერთგვარი მეცნიერება, რომლის საგანი განსაკუთრებით ფინანსებია და რომელსაც-ჰქვიან საფინანსო მეცნიერება. თუ სცოდნოდა, ამ შემთხვევაში ამ მეცნიერებას დაეკითხებოდა,—რას ნიშნავს განსაკუთრებით ფინანსები და ფინანსიური დაწესებულება? კაცი, თუნდაც შორიახლო მცოდნე, და არა უმეცრობით გაბუებული და გაბერილი, განა ამ შემთხვევაში იკმარებდა ლექსიკონის მოწმობას და ლექსიკონურს ახსნას? სჩანს, ბ-ნი ჟორდანია მეცნიერების ძებნაში ლექსიკონის იქით ველარ წასულა.

დალოცვილი, ამისათვის რაღა გერმანიაში მივბოდა? განა აქ-კი ვერ იშოვიდა ლექსიკონს, თუ მაინც-და-მაინც ლექსიკონის წაკითხვის მეტი სხვა შნო და ლაზათი არა ჰქონია. გაუმარჯოს გერმანიაში გაბრძნობილს მარქსისტს! ტაში მაგას, ტაში, კირვალიძეებო და მერკვილაძეებო!

თქვენ რომ არა ჰყვანდეთ ბ-ნ ჟორდანიას, სადღა გაასა-
ლებდა თავის სიბრძნეს.

მე მაინც ერთ სამსახურს გავუწევ ამ ჩვენს მარქსისტს
და ვაუწყებ, რომ არის ერთი თხზულება, რომლის გან-
საკუთრებითი საგანი ფინანსებია და ფინანსიური დაწე-
სებულებანი და ეურჩევ იქ ჩაიხედოს, თუ მართლა გაგება
რისამე უნდა და არა წარა-მარა მაღაყების გადასვლა
კირვალიძეების და მერკვილაძეების გასაოცებლად და თავ-
ბრუ-დასასხმელად. ერთს გერმანელს სახელგანთქმულს
მეცნიერს, ჰეიდელბერგის უნივერსიტეტის პროფესორს
კ. გ. რაუს დაწერილი აქვს წიგნი, რომელსაც ჰქვია „ძი-
რითადნი დასაბამნი საფინანსო მეცნიერებისა“ * და რომ-
ლის გამო ამბობენ, რომ ეს ერთად-ერთი თხზულებაა
მთელ ევროპის ლიტერატურაში, საცა სავსებით და სრუ-
ლად გამორკვეულია ეს საგანი მთელის თავისის ნაწი-
ლებითაო **.

აი იგი რაუ რას ამბობს: არის განსაკუთრებული შტო
მთავრობის მოქმედებისა, რომელსაც საგნადა აქვს მოხვე-
ჭოს, უპატრონოს და შესაფერად შოიხმაროს სახელმწიფო
საჭიროებისათვის ნივთიერი ღირებულებანი, იქონიოს სა-
კუთარი მეურნეობა (ХОЗЯЙСТВО), ანუ მზრუნველობა სა-
ხელმწიფო შესავალ-გასავლისა. ეს მზრუნველობა მთავ-
რობისა სახელმწიფო საჭიროების გასაძლოლად შეადგენს
საგანს ფინანსებისას და ფინანსიურს მარ-
თველობისას (კურსივი წიგნის ავტორისაა და არა

*) ბ-ნ ჟორდანია, მისი ჩვეულების ამბავი რომ ვიცი, მეტყვის:
შენ რომ არ მითხრა, განა ეგ მე-კი არ ვიცოდით. მეც ვუპასუხებ:
თუ იცოდით, სარაოდ-ლა ინახავდით? ლექსიკონს რაღად მივარდნი-
ხართ თავდადაგლეჯილი.

**) ასე ამბობს მისი მთარგმნელი ა. კორსაკი.

ჩემი). მეორე ადგილას, როცა რაუ ჰხსნის ამ სიტყვის მნიშვნელობას ისტორიულად, ამბობს, ფრანგული სიტყვა *les finances* ჯერ ძველადვე ნიშნავდა მთელს ქონებას სახელმწიფოსას და სახელმწიფოს მეურნეობის (хозяйство) მდგომარეობასაო. ფრანგულის ენის ზედგავლენამ სრულად განდევნა გერმანული ცუდი მნიშვნელობა ამ სიტყვისაო.

ყველგან, საცა-კი რაუ ჰხმარობს ამ სიტყვას, იმ მნიშვნელობით ჰხმარობს, რომ ფინანსების საგანი სახელმწიფო შესავალ-გასავალიაო და ფინანსიურ დაწესებულებად ჰხადის მარტო გამგებელობას ფინანსებისას მთავრობის მიერ. არც ერთგან რაუ საკრედიტო დაწესებულებას არამც-თუ ფინანსიურ დაწესებულებად არა სთვლის, არამედ ხსენებითაც არ იხსენიებს. საკრედიტო დაწესებულება რომ ბ-ნ ჟორდანიას სიტყვისამებრ ფინანსიური დაწესებულება იყოს, ნუთუ რაუ ამას გაუჩუმდებოდა და ისე, გაკერით მაინც არ მოიხსენებდა?

დიმიტრი ტოლსტოი,-- გვეუბნება ბ-ნი ჟორდანია,-- საკრედიტო დაწესებულებას ფინანსიურ დაწესებულებად სთვლისო. არა გგონია. ეთხოვთ ბ-ნ ჟორდანიას მოწყალება მოიღოს და ამოგვიწეროს დიმიტრი ტოლსტოის თქმული. თუ დიმიტრი ტოლსტოი ბ-ნ ჟორდანიასავით უმეცრობით გატენილი არ არის, ჩვენ წინათვე დარწმუნებული ვართ, რომ ჩვენს უმეცარს მარქსისტს აქაც წაკითხული ვერ გაუგია და ვერ მოუწელებია.

ეხლა ვიკითხოთ: რა აქვს საერთო ჩვენებურს ბანკსა, ან ერთობ საკრედიტო დაწესებულებას ფინანსიურ დაწესებულებასთან? განა აშკარა არ არის, რომ ვერც ამ განსაკუთრებით მნიშვნელობამ „ფინანსებისამ“ უშველა ბ-ნ ჟორდანიათა თავი გადაერჩინა იმ უმეცრობისაგან, რო-

მელიც მან აღმოაჩინა, როცა ჩვენებული ბანკი და ერთობ საკრედიტო დაწესებულება „ფინანსიურ დაწესებულებად“ მოგვინათლა. ხომ ვერც ლექსიკონურმა ფართო მნიშვნელობამ და ვერც განსაკუთრებითმა და მეცნიერულმა ვერ გაიყვანა ბ-ნი ჟორდანია ტყუილების და უმეცრობის ტბილამ. თუ მაინც-და-მაინც ამ ორში ან ერთს დაიხვევს ხელზე, ან მეორეს,—აბა ერთი ის ლოღიკური გზა გვაჩვენოს, რომელიც ან ერთის, ან მეორის შემწვობით ჰკვათა-მყოფელს კაცს მიიყვანს იქამდე, რომ საკრედიტო დაწესებულებას ფინანსიური დაწესებულება უწოდოს დაუცინებლად და გაუცინებლად.

ყველა-ყველა და განა საკვირველი და ამასთან სასაცილო ამბავი არ არის: ბ-ნი ჟორდანია გერმანიაში იყო და იქ ვერ დაუნახავს იმისთანა ბუმბერაზი მეცნიერებისა, როგორიც რაუა და აქ, ჩვენში-კი იმისთანა კაცს დაჰბლუჯებია, როგორც არავისაგან ცნობილი დიმიტრი ტოლსტოია. იქ სპილო ვერ დაუნახავს და აქ ჩვენში-კი მუმლიც ბუმბერაზად მოსჩვენებია. ესეც ერთი უტყუარი ნიშანია მისი, თუ რა უკეთებია ბ-ნ ჟორდანიას გერმანიაში, რა ბრმად უვლია იქ და რა თვალ-ახილებულად აქ, ჩვენში. დალოცვილს იქ აცხილნა, თუ თვალი მართლა უჭრის ხედვისათვის. მაშინ ხომ აღარ მოუნდებოდა ლექსიკონის ილღიაში ამოჩრა და დიმიტრი ტოლსტოის წინამძღოლობა.

ჯერ-ხანად ეს ვიკმაროთ. ბ-ნს ჟორდანიას, როგორც მისის პასუხისაგან სჩანს, სწყინს ერთხანად გრძლად გაბმული საუბარი და აბა მე როგორ მოვისურვებ მისს ხელახლად წყენას. თუნდ ესეც არ იყოს. საუზმედ დილის სიფთაზე ეს მისის უმეცრობის მცვრიანი მწვადიც საკმარისია, სადილები, ღვთით, მერე იქნება თავისის წვნიანებითა. ღმერთმა ბ-ნ ჟორდანიას დიდი დღე მისცეს და

მინამ თავი მისი მას ახლავს, მე მასალა არ დამაკლდება. უმეცრობა ბ-ნ ჟორდანიაში ზღვაა და მე ჯერ კიდევ ამ ზღვის პირას ვარ. ჯერ სად არის! ეს ახალი უმეცრობა რა სათქმელია, ზოგი ძველები მოიკითხეთ. მოგახსენებთ ზღვა-თქო, და მართლა ზღვაა. ასეთი მარგალიტები ამოგიკრიბოთ ამ ზღვის ძირიდან, რომ თქვენი მოწონებული.

მარტო ამას ვჩივი, რომ ბ-ნი ჟორდანია არ მაცლის ძველებისათვის, კვირა არ გადის, რომ სულ ახალ-ახალი უმეცრობა პანტასავით არ მომაყაროს და არ ვიცი, რომელს ერთს გაუძღვე, ძველს თუ ახალს. ჯერ-ხანად ახალმა წამიციდინა და ვიდრე ამას მოვრჩები, ძველმა უნდა მომიცადოს. აბა ზოგი სერიი მაშინ ჰნახეთ, როცა ბ-ნ ჟორდანია ძველს უმეცრობას ქეჩოში ხელს წავაგებ. მე მარტო ამას ვწუხვარ, რომ ეს მისი ზღვა უმეცრობისა კოვზით უნდა ამოვწურო. სხვა გზა არა მაქვს, თუ მინდა რომ საქმემ ქადილი არ გამიცრუოს. ამ კოვზით ამოწურვას არა გვგონია ერთის კაცის სიცოცხლე ეყოს, ასეთი უშველებელი ზღვაა. თუ დამცალდა-კი, ღვთის წყალობა თქვენა გქონდეთ, მე ბ-ნი ჟორდანია გამოგიჟიმოთ მთელის თავისის სიგრძე-სიგანით და ხელის გულზე გაგიგოროთ და მაშინ თქვენც დაინახავთ, თუ ჯერ არ დაგინახავთ, რა მადანი მიპოვნია და რა წითელი კოჭი ბრძანებულა ეს ჩვენი თავმოწონებული, მაგრამ ყოველად უმეცარი მარქსისტი.

ოღონდ თქვენ მოთმინება იქონიეთ და ნუ შემრისხავთ, რომ მე მოვცდები და თქვენც მოგაცდენთ იმისთანა საგანზე, რომელიც საქმისათვის გროშადაც არა ღირს, ოღონდ ნუ დამემდურებით და თუ ქადილი არ აგისრულოთ, თქვენი ხმალი და ჩემი კისერი.

ახალ-მოსული.

ქარაფშუტობა, ორთაჰიანობა და ორპირობა უმცარისა.

ბ-ნი ჟორდანია მიწერება, რომ მისს „ფინანსების“ არცოდნას გამოვეყიდე და ვეებერთელა ფელეტონები მოვანდომე. პირველ შეხედვით ეს ჩემი საქციელი მართლა წყრომის ღირსია. აბა ეს ჭოჭინაზე შემდგარი უმეცარი ბრძენი ჯერ რა ისეთი აღდგომის წიბელი კვერცხია, რომ გრძელის საუბარის ღირსი იყოს და მერე ვის რად უნდა, ვის რაში ეპრიანება,— „ფინანსები“ და „ფინანსიური“ გაეგება თუ არა გაუგებარს მეცნიერს ბ-ნ ჟორდანია. მაგ სიტყვების მნიშვნელობა და თავისს ადგილას ხმარება დღეს ბალღმაც-კი იცის და თუ ბ-ნ ჟორდანია არა სცოდნია, ეს მისი საკუთარი უბედურება და უილაჯობაა და ქვეყანას ამითი არცა სცხელა, რასაკვირველია, და არცა სცივა. ამ-სახით, ჩემი საუბარი ამ სიტყვების გამო ისე გამოდის, ვითომც ბუჩოს ვანიავებდე და ტყუილად ვცდებოდე.

ხოლო ამ შემთხვევაში რომ შიგ ჩახედვით განმიკითხოთ, სულ სხვას ჰბრძანებდით. კაცი რომ თავმოწონებით მარქსისტობდეს და არ გაეგებოდეს-კი „ფინანსები“ რა ხილია, იგი სასაცილო მასხარაა და არა მარქსისტი. მას რა დაეჯერება? მას ვინ უნდა აჰყვეს, სულელის მეტი, როცა მაღალ ფარდების საგნებზე ჰლაპარაკობს? აი მიზეზი მისი, რომ ბ-ნ ჟორდანია საანბანოდ საცოდნელ

სიტყვების გამო გამოვეყიდე, თორემ მეც ვიცი, რომ „ფინანსების“ ასე თუ ისე ახსნა არავისათვის საჭირო არ არის და დიდი არაფერია.

ამიტომაც ნურას უკაცრაოდ, რომ ცოტაოდენს ხანს კიდევ საუბარი გაგიწიოთ ეხლა სხვა სიტყვის გამო, რომელიც დღეს თითქმის ყველას ენაზე აკერია და არც ერთს ისე უცოდინარად, როგორც ბ-ნ ჟორდანიას. ეს სიტყვა გახლავთ „ბურჟუა“, „ბურჟუაზია“ და აქედამ წარმომდგარი „ბურჟუაზული“. თუ გამოვარკვიეთ და დავამტკიცეთ, რომ ბ-ნ ჟორდანიას ამ სიტყვების მნიშვნელობა არ გაეგება, ან იგი მნიშვნელობა თუთიყუშსავით დაუსწავლია და მათ მიერ სახელწოდებული საგანი-კი არ იცის რომელია, მაშინ ხომ დაიჯერებთ, რომ ბ-ნი ჟორდანია, მარქსისტი-კი არაა, პამპულაა მარქსისა, ჟღარუნებით მორთულ კაბაში.

ბ-ნი ჟორდანია ჰბრძანებს, რომ ჩვენებური ბანკები „ერთის მხრით ბურჟუაზულ-ფინანსიური დაწესებულებაა“. ვინც იცის ჩვენებური ბანკები ვისგან არის დაფუძნებული და რა საგნისათვის და ამასთან იცის რას ჰნიშნავს „ბურჟუაზია“ და „ბურჟუაზული“, მას ჯერ ჭკუასა და ლოლიკაზე ხელი უნდა აეღო და მერე ეს ეთქვა. აშკარაა, ამის მოქმელს, ესე იგი ამ ჩვენს ძალადმარქსისტს ან სიტყვა „ბურჟუა“, „ბურჟუაზია“ და აქედამ წარმომდგარი „ბურჟუაზული“ არ ესმის, ან მარტო ყური მოუკრავს, დაუსწავლია და მათ მიერ სახელწოდებული საგანი-კი ვერ გაუგია რა არის. ასე იცის მარტო თუთიყუშმა. რომ ან ერთი, ან მეორე აშკარად და უცილობლად გამომზევდეს, თვით ბ-ნ ჟორდანიას ვათქმევინოთ: რას ნიშნავს „ბურჟუაზია“ და „ბურჟუაზული“.

იგი არა-ერთხელ იხსენიებს „ბურჟუას“ და „ბურჟუაზულს“ თავისს ნაწერებში და აქედამ გამოვარკვიოთ, როგორ ესმის ეს სიტყვები ამ ჩვენს მარქსისტს და ველარ მარქსისტს.

„ბურჟუაზია“, ბ-ნ ჟორდანიას სიტყვით, ფულის პატრონი ხალხია*, „ბურჟუაზია“ ვაჭრებია, რომელნიც დღეს ქალაქების მეთაურად და წინამძღოლად არიან, „ბურჟუაზიის“ ინტერესია რაც შეიძლება მეტი საქონელი გაასაღოს და მეტი მოიგოს, ბურჟუაზიის მიდრეკილება არის მთელის ცხოვრების(!!!) და, მაშასადამე, მთელის ხალხის (ვა! ვა! ვა!) მიდრეკილება**, „ბურჟუაზული“ შეხედულობა ინდივიდუალურიია***, „ბურჟუაზია“ ვაჭარს და მრეწველს ხალხსა ჰქვიაანო**** და სხვანი და სხვანი.

რა თქმა უნდა, ამ მარქსისტების თუთიყუშს მოჰკრით არსადა აქვს განსაზღვრული სიტყვა „ბურჟუა“ და „ბურჟუაზული“, მაგრამ ამ ხანად ესეც კმარა, რაც ამოვწერეთ, რომ ბ-ნს ჟორდანიას აადინოთ თავმოწონებულ უმეცრობის და ქარაფშუტობის ბურტყულები.

თუ მართლა ბურჟუაზია, ბურჟუაზული იმასა ჰნიშნავს, რასაც გვიღალადებს ჩვენი ბრძენი ბ-ნი ჟორდანია, სჩანს, რომ ჩვენებური ბანკები იმისთანა ხალხისაგან არის დაფუძნებული, ან იმისთანა ხალხის კუთვნილია, რომელიც ვაჭარი და მრეწველია, რომელიც მეთაურობს და წინ უძღვის ქალაქებსა, რომლის მიდრეკილება მთელის

*) „კვალი“ 1898 წ. № 4, გვ. 53.

**) „კვალი“ 1898 წ. № 3, გვ. 38.

***) „კვალი“ 1898 წ. № 48, გვ. 787.

****) „კვალი“ 1898 წ. № 29, გვ. 483.

ხალხის მიდრეკილებაა, რომლის ინტერესია მეტი საქონელი გაასაღოს და მეტი მოიგოს, ესე იგი ღუქან ბაზარი იქონიოს საკუთრად თავისათვის გამოსარჩენად, რომლის შეხედულობა ინდივიდუალურია, მაშასადამე, არამც-თუ არა-საზოგადოებრივი, პირიქით, საზოგადოებრივის პირისპირ წინააღმდეგი. ახლა, არ იკითხავთ, ყოველივე ეს რა ჭკუით, რა ლოლიკით მიაკერა მან ჩვენებურ ბანკებს, როცა იგი იძახის, რომ ჩვენებური ბანკები ერთის მხრით ბურჟუაზული და წესებულეებააო?

ყველამ იცის და, წარმოიდგინეთ, — ბ-ნს ჟორდანიასაც-კი სცოდნია, რომ ჩვენებური ბანკები დაფუძნებულია თავად-აზნაურთაგან და განსაკუთრებულ საგნადა აქვს ბანკის მოგებიდამ გაუძღვეს საზოგადო ჭირსა და ვარამს, ყოველივე ინდივიდუალური შეხედულობა ბანკიდამ გამოდევნილია, თითონ დამფუძნებელთ არავითარი წილი საკუთრად თავიანთ სასარგებლოდ არ ჩაუღვიათ ბანკის მოგებაში, ყოველი კერძო გამორჩენა, კერძო სარგებლობა უარუყვიათ და გაუბათილებიათ თვისდა სასახელოდ და თითო გროშები ერთმანეთს მიუწებებიათ და შეუწირავთ საზოგადო საპირობებისათვის, და ამისთანა დაწესებულებას ბ-ნი ჟორდანია „ბურჟუაზულ დაწესებულებას“ ეძახის. ღმერთი აღარ არის ქვეყანაზე!.. ვის აბრიყვებთ, ბ-ნო ჟორდანიავ, ვის? აბა თუნდ ერთი თქვენი სიტყვა, თქმული „ბურჟუაზიის“, თუ „ბურჟუაზულის“ გამო, მიუყენეთ ჩვენებურს ბანკებს და მერე გულზე ხელი დაიდეთ და გვიპასუხეთ: ჰგავს რაშიმე ერთმანეთს ჩვენებური ბანკი და „ბურჟუაზული დაწესებულება“. მაშ არა-ბურჟუაზული დაწესებულება სხვა რა ყოფილა, სხვა რა არის, თუ არ ჩვენებური ბანკი? ერთი გვიბრძანეთ, — სადა სტყუით, იქ, სადაც ბურჟუაზიას, ბურჟუაზულს ასე თუ ისე იხსენიებთ,

თუ აქ, როცა ჩვენებურ ბანკს ბურჟუაზულ დაწესებულებად ჰხადით?

ტფილისის საკრედიტო ბანკმაო, — ამბობს ბ-ნი ჟორდანიას, — შარშან აქაურ მუსიკალურ სასწავლებელს რამდენიმე ათასი მანეთი შესწირაო და განა ამით დაჰკარგა თავისი ხასიათი (ვითომდა ბურჟუაზული?).

აბა თქვენ, ბ-ნი ჟორდანიას, რა უნდა გელაპარაკოთ, რომ ორი უბრალო, სადა და მარტივი საგანი ერთმანეთში ვერ გაგიჩევიათ ამ შემთხვევაში. ჩვენებური ბანკი კანონით ვალდებულია თვისი მოგება სულ მთლად, გარდა იმისა, რაც სხვადასხვა კაპიტალებს უნდა მიეწილადოს, საზოგადო საჭიროებას მოახმაროს და საკრედიტო ბანკიკი მისს საკუთარ ნებაზე დაშთენილი, ასე რომ, უნდა — სამადლო საქმესა იქმს, არ უნდა — არა იქმს. განა ეს სულ ერთი და იგივეა? განა ამათ შორის დიდი ზღვარი არ არის? ვალდებულობა და ნებაზე მიგდება საქმისა ერთი და იგივეა?

ნუთუ ეხლაც არ დაიჯერებთ, რომ ბ-ნი ჟორდანიას არამც-თუ ყოვლად უმეცარია, ქარაფშუტაც ყოფილა, წყალ-წალბეულსავეთ ყოველს ხავსს ეკიდება, მაგრამ, ვაი მენს მტერს, ხავსმა ვერა უშველოს-რა.

მე მგონია, ცხადად დავამტკიცე, რომ ან ტყუილია, ან უმეცრობით სავესა ბ-ნი ჟორდანიას ტირადა, რომელიც ამბობს, რომ ჩვენებური ბანკები ერთის მხრით ბურჟუაზულ-ფინანსიური დაწესებულებაა, მეორეს მხრით თავდაზნაურულ-წოდებრივიო. „ფინანსიურობაზე“ თავისს უკანასკნელ „გზა-და-გზაში“ ენა მუცელში ჩაუფარდა და პირი მაგრად მოკუმდა: არ ვიცი რას იტყვის „ბურჟუაზულობაზე“, ხოლო თავადაზნაურულ-წოდებრივობაზე კი კვლავ ფართხალი დაიწყო და ურჩობს. ერთხელ და უკანასკნელ-

ლად ამ მხრითაც რომ საქმე გადასწყდეს, ჩემდა გასამართლებლად და ბ-ნ ჟორდანიას გასამტყუნებლად, ერთის ასეთის ბრძენის მოწმობას მოვიყვან, რომელსაც ბ-ნი ჟორდანია ვერსად გაექცევა, თუმცა-კი კალთებს კი აიკრებს—როგორმე მოვძურწოო და თავი დავაძვრიოო. აი ეს მოწმობა:

„ბანკი, (ჩვენებური, რასაკვირველია) თავად-აზნაურობის მიერ დაფუძნებული და მის სამსახურად მოწოდებული, იმათვე თავად-აზნაურობის უთავბოლო საქმიანობით ხელიდამ გამოეცალათ დამფუძნებელთ, გამო(?)ცილდა წევრთა პირდაპირ უფროსობას და გადაეცა ვექილთ. ამასთანავე შესუსტდა ბანკის წოდებრივი (კურსივი ჩემია) პრინციპი, გაძლიერდა საფინანსო(?) პრინციპი. ამით ის დადგა იმ გზაზე, რომელზედაც დგას ყველა საფინანსო(?) დაწესებულება, და მისი ქვეითი (რა მოგახსენოს ქართულმა) განვითარება ნიშნავს ამ დაწესებულებასთან თანდათან მიახლოებას“.

თუმცა აქ, ამ რამდენსამე სტრიქონში, აუარებელი ტყუილებია, მაგრამ ამაებს არ გამოვეუდგებით მით უფრო, რომ ეს იმისთანა ბრძენის სიტყვებია, რომ თითონ ბ-ნ ჟორდანიას შიშით ელდა ეცემა და თავბრუ დაესხმის, როცა სახელს შეიტყობს. ჩემთვის და თქვენთვის-კი, მკითხველო, საკმაოა, რომ იგი ბრძენი იმოწმება, რომ ჩვენებურ ბანკის წოდებრივი პრინციპი შესუსტებულია, რომ იგი ბანკი იმ გზაზე დამდგარა, რომელზედაც სდგას ყველა, ჩემებურად, საკრედიტო და, ბ-ნ ჟორდანიასებურად, საფინანსო დაწესებულება. ყველაზედ უფრო ხელ-ჩასაჭიდებელი მოწმობა იმის გამოა, რომ ხსენებულ ბრძენის სიტყვით, ბანკი ხელიდამ გამოეცალათ თავად-აზნაურობა, მაშასადამე, თავად-აზნაურობისა აღარ არის და ამით,

მაშასადამე, პირველი და უკანასკნელი ნიშანი თავადაზნა-
ურულ-წოდებრიობისა დაეკარგა ბანკსა. იცით, ამისი
მთქმელი ბრძენი ვინ არის? თითონ ბ-ნი ჟორდანია*, ესე
იგი ის კაცი, რომელიც 1900 წელს გადაჭრით გვეფი-
ცება, თავში ცემით იჭაჭება, რომ ჩვენებურს ბანკს წო-
დებრივი ხასიათი შერჩა მისის წესდების ახალის ცვლი-
ლებითაცაო**.

რას ეტყვიტ, როგორ და რა პირით-ღა დაუდგებით
წინ, როგორ გაუსწორებთ თვალს, 1900 წლის ბ-ნო ჟორ-
დანიაც, ამ 1898 წლის ბ-ნ ჟორდანიას? ეს ორივე ერთი
და იგივე კაცია ორთავა და ორპირა, თუ სხვადასხვა, ერ-
თისა და იმავე სახელის მატარებელი?..

განა ერთი და ორი მაგალითია ამისთანა ორთავა-
ნობისა და ორპირობისა? ერთს დროს ბ-ნი ნოე ჟორდა-
ნია უქადაგებდა მეურნეთა და განსაკუთრებით, როგორც
თვით ამბობს, მათს მებაირახტრეებს.—სხვილ მემამულეებს,
ესე იგი თავად-აზნაუჭთ, რომ საკუთარის ძალ-ღონით
უნდა განაკარგოთ თქვენი მდგომარეობა, იკვლით, შე-
ერთდეთ, თქვენს საკუთარს თავზე დაამყაროთ თქვენი
იმედი, თქვენს თავს თითონ მოუაროთ და საკუთარს
ფეხზე დადგეთო***.

სწორედ ეს პროგრამა განახორციელა თავად-აზნაუ-
რობამ ბანკის დაარსებით. იგი დააფუძნა მან თავისის
საკუთარის ძალღონით, რათა საერთო მდგომარეობა მი-
წათ-მფლობელისა და მიწათ-მოქმედისა ცოტად თუ ბევ-
რად გამოიკეთოს, შეუერთდნენ ერთმანეთს ცოტად თუ
ბევრად, საკუთარის გარჯით და მხნეობით უელიან ამ

*) „კვალი“ 1898 წ. № 18, გვ. 307.

**) „კვალი“ 1900 წ. № 13, გვ. 209.

***) „კვალი“ 1898 წ. № 6, გვ. 94.

საქმეს და ამ საქმეში საკლთარს ფეხზე დგანან, არავის რას შველას სთხოვენ, არავის რას ძიძაობას, არავის რას შემწობას. მართალია, ბანკი მარტო ერთი დარგია იმ დიდისა და რთულის საქმისა, რომელიც ყველა ტკივილს ასე თუ ისე მალამოდ ედება, მაგრამ მაინც მაგალითია იმ პროგრამის განხორციელებისა, რომელსაც ბ-ნი ჟორდანია ერთს ღროს ჰქადაგებდა 1898 წ.

ხომ ესეა, მაგრამ იგივე ბ-ნი ჟორდანია 1900 წ. იმავე ბანკის დამფუძნებელთ ასე ეუბნება და მათ მიერ ქმნილს, მოვლილსა და წარმართულს საქმეზე, რომელშიაც განხორციელებულია ქადაგება თვით ბ-ნ ჟორდანიასი, გულს უფუჭებს: ეგ რა ჰქენით, ბანკი მამულს გიყიდით, გაღარიბებთ, გაღატაკებთო! საკადრისია ეს ამისთანა საქციელი? მოდი ნუ იტყვით, რომ ბ-ნი ჟორდანია მართლა ორთავა და ორპირა კაცი ყოფილა.

ეს ქადაგება ბ-ნს ჟორდანიას რომ ბანკის დაარსების წინათ ეთქვა და მერე ესეთი საფრთხობელა წამოეროტვა, კაცი იფიქრებდა, რომ ამ ვაჟბატონმა ამ ქადაგებით განგებ, განზრახ წაიტყუა, აცდინა თავად-აზნაურობა, რომ მერე ეთქვა: ჰი, დაგლუპეთ, გაგაღატაკეთ, თუ არაო! ბ-ნო ჟორდანიავ, აი თქვენისავე ხელით თქვენისავე თავს გატყუება ამასა ჰქვიან.

დასასრულ, ერთს იმისთანა საქციელს ბ-ნ ჟორდანიასას გაუწყებთ, რომლის დაფასებაც თქვენთვის მომინდვია. აი რა იკადრა ამ ტყუილმა და, უკაცრავოდ არ ვიყო, უმართებულმა, უნიჭო და უმეცარმა ლიტერატორმა, რომელსაც სხვისის ნაღეჭის ცოხნაც არ შესძლებია. მოგეხსენებათ, რომ მე ერთს წინანდელ ფელეტონში ვთქვი, რომ კირვალძე ვერაფერი ავტორიტეტია ეთიკისა და მართებულობის საქმეში და ვერაფერი წარმომადგენელია

საქართველოს ერისა. კირვალძის ავტორიტეტობისა და საქართველოს ერის წარმომადგენლობის საბუთად „კვალმა“ ას-ერთის კაცის მიერ ხელმოწერილი წერილი წარმოგვიდგინა ქვეყნის სასაცილოდ და თვისდა სასახელოდ. მე ამის პასუხად დაეუწერე, რომ ამისთანა შემთხვევაში, საცა ეთიკაზე და მართებულობაზეა ლაპარაკი, ხმა უნდა აწონილ იქმნას და არა დათვლილ, რაც გინდ ბლომად ნულეზი გაამწკრივოთ, მაინც ნული გამოვა-თქო.

ამაზე აი რა პასუხს მაძლევს ბ-ნი ჟორდანიას სახეზე ალიმულ-აუდენლად:

„ამიერიდგან სახელოვანმა „ახალ-მოსულმა“ თავისი ერთი ყუმბარა ამ ას-ერთს კაცსაც ესროლა და თან გამოუტყადა: თქვენ ვინა ყრიხართო, თქვენ ნულეზი (ესე იგი არაფერები) ხართო! მარა, რადგანაც მთელი ჩვენი ხალხი (კაი მოგეცათ, კაი „რადგანაც“ ეგ იყოს) ასეთი „ნულეზისაგან“ შედგება, მაშ ყველა წყალწაღებული ყოფილა. საქართველოს „ჩიორა“ და „ახალ-მოსული“ შეადგენს თურმე და ნამდვილი ხალხიც ისინია! (კაი მოგეცათ, კაი ლოლიკა ეს იყოს). აი სადამდის მივიდა „ივერია“! იმედია ამას არ დაივიწყებს ასე ყბადაღებულის ქართველი ხალხი...“ („კვალი“ 1900 წ. № 14, გვ. 220).

რის თქმა ჯნებავთ ამითი, რასაც უკანასკნელი სიტყვები ამბობენ, ბ-ნო ჟორდანიავ? რომ ველარას გახდით-რა, საქართველოს ერთან მამულებთ განა? ეს კიდევ არაფერი: ხარი ხართან დაბი, ან ფერს იცვლის, ან ზნესაო. ვიცი, რომ ამ ანდაზას თქვენ ვერ წაუხვიდოდით, ისიც ვიცი, მაგ ბეზლობის უნარი საიდამ მოგცხებიათ. ეს რა საქმეზე აქეზებთ საქართველოს ხალხს, რომ „იმედია ამას არ დაივიწყებს ასე ყბადაღებული საქართველოს ხალ-

ხიო“ და სამის წერტილით ათავებთ ამ სიტყვას. რა გნებავდათ ამით გეტქვათ და რა დაგრჩათ კიდეც სატყმელი, რომ სამი წერტილი ჩაურთეთ ამ სიტყვებს ბოლოში? ღმერთმა შეგინდოთ ეს უკადრისი, თუ უარესი არა, საქციელი, დეე ტაში გიკრან თქვენმა უკან-მღევნელებმა, კირვალიძეებმა და მერკვილაძეებმა, ყველა რიგიანი და პატიოსანი კაცი-კი მარტო ამ საქციელისათვის ზურგს შემოგატყვევთ და ყველა ამისთანას შეეზარებით, სულ ცოტა რომ ვთქვა.

თუნდ ეგეც არ იყოს, თუნდ მართლა კირვალიძეები, მერკვილაძეები და მასი ამჟოლი ას-ერთი კაცი ნულებად ჩამეთვალოს, რათ გიკვირთ ეს? თქვენ განა ის კაცი არა ბრძანდებით, რომელმაც სთქვით, რომ, არამც-თუ ას-ერთი კაცი, მთელი ხალხი, მთელი ერი უგუნურიანო. ას-ერთი კაცი ხომ მთელ ხალხთან, მთელს ერთან მხოლოდ წვეთია ზღვაში! აი თქვენი სიტყვები:

„გონიერება საზოგადოდ იშვიათი რამ არის, ის სანთლით საძებარია, ხოლო უგუნურება ყოველგან და ყოველთვის ადვილად მისაგნებია. ცხადია, პირველის ჭურჭელი—ინტელიგენცია—ძლიერ ცოტაა, სულ ერთი მუჟაა, მეორის-კი (ესე იგი, უგუნურების) მთელი ხალხი, მთელი ერია“ *.

ამაზე უარესად გაბიაბრუება, ამაზე მეტად გაუპატიურება და შეგინება, მერე ვისი?—მთელის ხალხისა, მთელის ერისა, განა-ლა იქნება! მე მაინც-და-მაინც, თუ არ დაგიშლიათ, ას-ერთის კაცზე ვთქვი ნულები არიან-თქო და ბ-ნი ჟორდანი-კი ამისთანაებად ჰხადის მთელს ხალხს, მთელს ერს და შუბლზე ბუზსაც არ ისევამს. აქაო და „ახალ-

*) „კვალი“ 1898 წ. № 12, გვ. 201.

მოსულმა“ კირვალძეები, მერკვილაძეები და მასთან ერთად მათი მსგავსი ას-ერთი კაცი ნულებად ჩასთვალაო, ჩემზე ხელს უშვერს, ჩემზე აქეზებს რილაცისათვის საქართველოს ხალხს და თითონ-კი, რომელმაც მთელი ხალხი, მთელი ერი უგუნურებად ჩასთვალა, ღოინჯი შემოუყრია და მის-მიერ გაუპატიურებულს საქართველოს ერსვე უბრძანებს ბატონსავე: იმედიო, ამას არ შეარჩენთ „ახალ-მოსულსაო“. განა სასაცილო არ არის ეს ახალი მაგალითი ბ-ნ ჟორდანიას ორთავიანობისა, ორპირობისა, რომ ესე სამწუხარო და საზარო არ იყოს ზნეობის მხრითა!

ჯარო და ჯამაათო, ღვთის გულისათვის მაინც იკითხეთ: ეს რა კაცს შევესწარიო, ეს რა კაცი მოგვევლინა, ეს რა ღვთის წყრომის დრო დაგვიდგა! ქვეყანას ღერძი გასტეხია და სულ უკულმა დატრიალებულა, თუ რა დემართა ამ ისეც უბედურს საქართველოს, რომ ეს ამისთანა ქადებული პროგრესისტი გამოსულა და კკუას გვასწავლის და გზას ცხოვრებისას გვინიშნავს. წარმოიდგინეთ, თურმე ყურის-მგდებელიცა ჰყავს, ამჟოლიც და მაგალობელნიც! მართალი ნათქვამია,—როგორიც ალხანა, ისეთიც ჩალხანაო, მაგრამ განა ეს ნუგეშია! მარტო ის ამბავი, რომ არის ქვეყანა, საცა ამისთანა კაცი ლიტერატორობს, მარტო ეს ამბავი საკმარისია, კაცმა ამ ქვეყანაზე ხელი აიღოს და ცხრა მთას იქით გარდაიხვეწოს. განა ყოვლად შესაბრალისი და ამასთანავე ყოვლად აუტანელი არ არის ის ქვეყანა, ის ერი, საცა ჰფარფაშობს და ჰფახილუხობს ამისთანა კაცი, რომელსაც კკუა არ უშლის სთქვას: „ხალხი და ინტელიგენცია, ინტელიგენცია და ხალხი,— აი ორი მეტოქე და მებრძოლი ელემენტი. ამნაირად(?) ინტელიგენტი გონებას აგდებს ხალხიდან და

ხალხს გონებიდამაო“*. თუ მართლა ასეა, მე რომ ბ-ნი ნოე ჟორდანია ვიყო, . ვიტყოდი: იმედია, საქართველოს ხალხი არ შეარჩენს ინტელიგენციას ამ ამბავს! ხუმრობა დანაშაულია, კაცმა ხალხიდან გონება გამოაგდოს და გონებიდამ ხალხი!

რას იტყვით ამაზე, ჩვენო ინტელიგენცია? ვერც ეხლა მიხვდებით რა კაცი ყოფილა ეს ყოვლად უმეცარი, ქარაფშუტა, ორთავა და ორპირა პროგრესისტი, ეს ვითომდა ახალ მოძღვრების მლაღადებელი! განა მართალი არა ვთქვი წინანდელ ფელეტონში, რომ ამისთანა უმეცარი, უნიჭო, უგემური მწერალი, როგორიც ბ-ნი ჟორდანიაა, და ამასთან ასე თავმოწონებული, სხვა არავინ გამოჩენილა-თქო ჩვენში.

ახალ-მოსული.

*) „კვალი“ 1898 წ. № 12, გვ. 201.

ისევ და ისევ ბ-ნ ჟორდანიას უმეცრობანი და მისი წაჯიშ-უკუჯიშობანი

რასაც კაცი თავის-თავს უზამს, იმას მტერიც არ უზამსო, ნათქვამია. მე არა მჯეროდა ეს ანდაზა, იმიტომ რომ ძველია, და ძველი, ხომ მოგეხსენებათ ბ-ნ ჟორდანიას სამეცნიერო თხზულებისაგან, რეტროგრადების საქმეა და მე-კი, თქვენი უმორჩილესი მონა ახალ-მოსული, მარტო იმის ნატვრაში ვარ, რომ ბ-ნმა ჟორდანიამ ლიბერალობის ტიტული მიწყალობოს, ვითარცა კირვალძეს უწყალობა საქართველოს ერის წარმომადგენელობა. ეხლა ეს ანდაზა სწორედ ჩემს თავზე ახდა. ახია, ახი! დიახ, სწორედ ის დამემართა მე, რასაც ეგ ანდაზა გვეუბნება, და ეხლა მე ჩემის თვალთა ვხედავ, რომ ზოგჯერ ძველათაც მართლის თქმა შეძლებულა. არ ვიცი, ამაზე რას იტყვის ბ-ნი ჟორდანია! არა მგონია დამეთანხმოს, იმიტომ რომ იმას ახალი ტყუილი ურჩევნია ძველს მართალს, და თუ ასე არ მოიქცა, სახელს ღიბერალობისას წაიხდენს და მაშინ—ვაი სირცხვილო!

ესეა თუ ისე, მე-კი სწორედ ჩემი დამემართა ჩემითვე, აქ სხვისა არავის ბრალია. მე ჩემი თავი თითონ ჩავაგდე ჭირში, რაკი ბ-ნ ჟორდანიას მხილებას ხელი მივყავი. რამდენიც უფრო ახლო მიუველ, იმდენი უფრო დიდი და ღრმა საფლობი დამხვდა მისის უმეცრობის, ქარაფშუტობის, ორთავეიანობის, ორპირობის და სხვა ამისთანა ლამაზ-ლამაზ უნარებისა, ერთი მეორეზე უფრო საოცარისა,

ერთი მეორეზე უფრო სასაცილოსი. რაკი, ჩემდა საუბედუროდ, კისრად ვიდე ამებში მხილება ამ ჩურქა მეცნიერისა, მე მომინდა გადაკითხვა მთელის მისის ნაწერებისა ხელახლად და, სწორედ მოგახსენოთ, შევშინდი. შევშინდი იმიტომ, რომ რა ტენი უნდა ჰქონდეს კაცს, რომ არ გაულაყდეს ამოდენა ლაყე მეცნიერებისაგან. ხუმრობაა ამოდენა აბლა-უბლის, ამოდენა იწილო-ბიწილოს, ამოდენა დომხალის ორი-სამი კვირა განუწყვეტლივ კითხვა, დახსომება და მერე ისევ ხსოვნიდამ საქვეყნოდ გადმოლაგება და განიავება! სწორედ შევშინდი,—ერთი არა ამიტყდეს-რა და საგიჟეთში თავი არ ამომაცოფინონ-თქო. ბევრსა ვნანობ ეხლა, მაგრამ რაღას ვუშველი? „წამხდარს საქმესა რას არგებს მერმე-ლა თითზე კბენანი“. რაც მომივა, მომივიდეს: რაკი დაფიწყე—ბოლოც უნდა გავატანო, თორემ თვით ბ-ნი ჟორდანია გულნაკლულად დამჩება და კიჟინას დამცემს.

„ერთის სიტყვით—ამბობს ერთგან ბ-ნი ჟორდანია, ანუ რედაქცია „კვალისა“:—მწერლობის ცხოვრებასთან შეკავშირება, მისი კვალ-და-კვალ მიყოლა, ახალ-ახალ მოვლენათა გარკვევა, ახსნა და შეგნება,—აი რედაქციის მიზანი, აი მისი სატრფიალო საგანი“ *.

მეორე ადგილას, აქ-კი თითონ ბ-ნი ჟორდანია, ახვევს რა მჭარში ძველ მოღვაწეებს, ასე გვიხატავს ახალს მოღვაწეს, ესე იგი თავის-თავს და თავის მსგავსს. ახალი მოღვაწეო:

„პირველ ყოვლისა არავითარს რეცეპტს არა (ს)წერს, არავითარ მარშრუტს არ ადგენს. ის იცნობს ცხოვრების

*) „კვალი“ 1898 წ. № 1, გვ. 1.

მსვლელობას ისე, როგორიც არის. (3)სურს მხოლოდ ეს გამოარკვიოს და ახსნას“*.

ამ ორის ტირადის სიბრძნე ის არის, რომ ახალი მოღვაწე (რომელთა შორის, რაღა თქმა უნდა ბ-ნი ჟორდანიაც უნდა ვიგულოთ) იგია, ვინც ცხოვრების მსვლელობას იცნობს ისე, როგორიც არის, კვალ-და-კვალ მისდევს ცხოვრებას, ახალ-ახალ მოვლენათა არკვევს, ჰსენის და იგნებს, ვისაც ჰსურს გამოარკვიოს და ახსნას ყოველივე იგინი. როგორ მოგწონთ ეს ვითომდა ნიშნობლივი კუთვნილებანი ახალის მოღვაწისა. სანაძლეოს დავდებ, ვინც შესძლებს ამისთანა ნიშნებით გაარჩიოს ახალი მოღვაწე ძველისაგან. ვისაც-კი ოდესმე ცხოვრება და მისი მოვლენანი თავისის განკითხვის და განსჯის საგნად გაუხდია, განა ცხოვრება არ უცვნია ისე, როგორიც არის, მისნი მოვლენანი არ ურკვევია, არ აუხსნია, არ ჰსურებია მათი ახსნა, შეგნება და გამოკვლევა, ხოლო თავისებურად-კი? საქმე აქ თავისებურობაშია, ამით და მხოლოდ ამით განირჩევა ერთი მოღვაწე მეორისაგან, ძველი ახალისაგან. ათადამ-ბაბადამ ათასნი მოღვაწენი ყოფილან, რომელთაც საგნად ყოველივე ევა ჰქონიათ და დღესაც ათასსა აქვს, ხოლო ყველა ერთნაირად არ იმცნევს ცხოვრების მსვლელობას, ერთნაირად არა ჰსენის და არკვევს მისს ავსა და კარგსა და მარტო ამ სხვადასხვაობაშია იგი ნიშნები, რომლითაც უნდა განირჩეოდეს ახალი ძველისაგან, თუ არ დაგიშლიათ. განა აშკარა არ არის, რომ ბ-ნ ჟორდანიას სადღაც ყური მოუკრავს, რომ არიან ახალნი და ძველნი მოღვაწენიო, თუთიყუშსავით დაუსწავლია და უნარი კი არა ჰქონია, საუანელი შემოჰკლებია ნიშნობლივ მიეგნო

*) „კვალი“ 1898 წ. № 40, გვ. 657.

ან ერთისა, ან მეორისათვის და იმისთანა ამბებს მოჰყოლია, რომელიც ისე მიეწერება ახალს, როგორც ძველსა.

მართალია, არ ცოდნა არ-ცოდნააო, მაგრამ ერთი ჰკითხეთ ბ-ნ ჟორდანიას: ვინ ატანს ძალას, რომ ზაც არ იცის, იმას ექიდება და, გინდა თუ არა, სწერს. დავანებოთ ამას თავი და შევუდგეთ ეხლა იმას თუ,—როგორა სცნობს ბ-ნი ჟორდანია ცხოვრების მსვლელობას, როგორა ჰხსნის, არკვევს, როგორ შეუგნია მისნი მოვლენანი და მით „კვალის“ „სატრფიალო საგანი“ გაუპატიოსნებია.

„ივერიაში“ ერთს მეთაურს წერილში ავტორს მოჰყავს-რა თავისი საზრისი, ამბობს:

„ცხადია, რომ ჩვენში ფართო გზა უნდა მიეცეს სამეურნეო სწავლა-ცოდნას, რათა ამ საშუალებით ხალხს ხელში მიეცეს ისეთი სახსარი, რომელიც ეკონომიურ ბრძოლას გაუადვილებს და ბუნების, მიწის სიუხვეს არ დაუჟარ-გავს“.

ამაზე ბ-ნი ჟორდანია სასაცილოდ იგდებს „ივერიას“ და იძახის:

„აი ასეთი სასწაულთ-მომქმედი ყოფილა სამეურნეო სწავლა-ცოდნა! ის თურმე კაპიტალიზმსაც შეებრძოლება და მის მავნე გავლენისაგან გვიხსნის. ამ-სახით, მეურნეობა გამოცხადებულია ბურჟად ერის ცხოვრებისა*, ხოლო მეურნეობის ბურჟად—სამეურნეო სწავლა-ცოდნა**. მაშასადამე, სამეურნეო სწავლა-ცოდნა არის ბურჟი ერისა***.

*) ამაზე დიდი უბედურება და დანაშაულობა-ლა იქნება, ბ-ნო ჟორდანიავ, ჩვენი ტყუილო მარქსისტო!

**) ვაი, დაღუპულო ქვეყანავ, დაღუპულო საქართველოვ, ბურჟად სწავლა-ცოდნა გაგიხდია! ეს რა ღვთის წყრომა გწვევია!

***) „კვალი“ 1900 წ. № 16, გვ. 250.

აი რა დასალუბავი ყოფილა „ივერია“, რომ ეს უთქვამს იქ, საცა ბ-ნი ჟორდანია ჰლაღადებს სოფლის გაქალაქებას და გადაშენებას! აი როგორ დაიციინება ეს ჩვენი ხათაბალა მეცნიერი! ფრანგები იტყვიან: ის იცინის კარგად, ვინც ბოლოს გაიციინებსო. ვნახოთ, იქნება ეს კაი სიცილი ჩვენ გვერგოს. აბა ყური დაუგდეთ ამ ჩვენს ბრძენსა. იგი ერთს ადგილას ამბობს, რომ ხალხმაო უნდა:

„ისწავლოს, განათლება შეიძინოს, მარა განათლება არა განყენებული (განათლება განათლებისათვის), არამედ ყოველდღიურ ცხოვრებაში გამოსაყენებელი და თავის რჩენის გამაადვილებელი“ *.

მეორე ადგილას, ამაზე ცოტა წინ, იგივე ბ-ნი ჟორდანია ჰბრძანებს: ღღევანდელი სწავლა-განათლება, ყოველნაირი დაწესებულება იმასა ჰკდილობენ, რომ:

„კაცს მისცენ შესაფერი იარაღი ბრძოლისა და მით თავის რჩენა გაუადვილოს“ („კვალი“ 1898 წ. № 41, გვ. 674).

ზემოთ ხომ დასცინა „ივერიას“ ჩვენმა სასაცილო მარქსისტმა, ქვემოთ-კი სწორედ იმასვე ჰლაღადებს, რასაც ზემოთ სასაცილოდ იგდებს. რა ჰქვია ამ წაჯგუჯუჯეგობას? მე სახელი ველარ მომიგონია. მთელი ლექსიკონი გამითავდა ბ-ნ ჟორდანიას საქციელის დასასახელებლად. ეხლა თქვენ იცით.

ხომ ნახეთ რა მალაყს გადავიდა ეს ჩვენი ახალი მოღვაწე. ქვეყნის სასაცილოდ ეს არ იკმარა და აი კიდევ რა-გვარად შეაქო ბ-ნმა ჟორდანიამ სწორედ იგი სიტყვა „ივერიისა“, რომელსაც ზემოთ დასცინა ისე მარილიანად

*) „კვალი“ 1898 წ. № 41, გვ. 674.

და თავმოწონებულად. ერთს ადგილას გვეუბნება, რომ ორნაირი დარგია სახალხო სწავლა-ცოდნისაო და ერთი იმათგანი:

„ტექნიკური განათლებაა, რომლის მიზანია კაცი ხელობის მცოდნედ გახადოს, რომელსამე სპეციალურს (კურსივი ჩემია) საგანში დაახელოვნოს და მით პრაქტიკულად გაგებულ მუშად გამოიყვანოს. აი როგორი მიმართულება მიიღო დღეს ევროპის სახალხო განათლებამ“*.

ხომ ვერ იტყვის ბ-ნი ჟორდანი, რომ სამეურნეო ხელობა სპეციალური საგანი არ იყოს, ვერც იმას იტყვის, რომ ამ ხელობის გლეხკაცი მუშა არ იყოს და ვერც იმას, რომ საჭირო არ იყოს ეს მუშა გლეხკაცი ხელობის მცოდნე კაცად გახდეს, სამეურნეო საქმეში დახელოვნდეს და მით პრაქტიკულად გაგებულ მუშად გამოვიდეს. სახალხო სამეურნეო სწავლა-ცოდნას ხომ საგნად მარტო ესა აქვს. რაკი ყოველივე ესეა, მაშ რაღად აიგდო სასაცილოდ „ივერია“, როცა მან მარტო ესა სთქვა და სხვა არა-რა. თუ ასეთი მიმართულება მიიღო დღეს ევროპის სახალხო განათლებამ, მაშ ბარაქალა „ივერიას“, რომ ეს ადრევე ურჩევია ჩვენთვის და ოლოლო ბ-ნ ჟორდანიას, რომ დასცინის „ივერიას“ იმის გამო, რაც დღეს ევროპაში მიღებულია, თვით ბ-ნ ჟორდანიას სიტყვით. აბა თუ არ დაგიშლიათ, ეხლა გაიცინეთ, ბ-ნო ჟორდანიავ!

გაგონილა, კაცმა ასე უარპყოს თავისი-თავი, თავისი თქმული,—აქაო-და საღერღელი ამეშალა და მინდა ასე თუ ისე ავად ვახსენო ვინმეო! ასე წარამარად ლაპარაკობდეს კაცი და ამასთან კადნიერად და თავმოწონებით იძახოდეს: ჩვენ მოწოდებული ვართ ახალ-ახალნი მოვლე-

*) „კვალი“ 1898 წ. № 41, გვ. 675.

ნანი გავარკვიოთ, ავხსნათ, შევიგნოთ, - აი „კვალის“ რედაქციის სატრფიალო საგანიო. კაი მოგეცათ, კარგი ახსნა და გარკვევა იყოს ეგ თქვენი ხან ასე და ხან ისე ციბრუტრით ტრიალი, დღეს ერთის თქმა და ხვალ თქმულის გადათქმა. კაი სატრფიალო საგანი აურჩევია ბ-ნს ჟორდანიას, ნუ დაიშლის, აბა მაგრა ჩაეხვიოს უსურვაზის წნელივითა.

„ჩვენი მიზანია ცხოვრების ფურცლებზე ის წავიკითხოთ, რაც დაწერილა და ან იწერება და არა ის, რაც წამკითხველის ოცნებაში აღბეჭდილა“ (?), ამბობს ერთგან „კვალის“ რედაქცია.

ვნახოთ ეხლა—ბ-ნ ჟორდანიას რა წაუკითხავს ცხოვრების ფურცლებზე. მოგეხსენებათ, იგი ერთ დროს წაბრძანებულა და კახეთი დაუვლია. ჯერ, რასაკვირველია, როგორც მოგეხსენებათ ბ-ნ ჟორდანიას მხატვრობის ნიჭი და ცოცხალი მეტყველება, იგი ჰაისა და ჰოის იძახის კახეთის მშვენიერებით ვითომდა აღტაცებული და ერთი მართლა ცოცხალი სიტყვა, ერთი სასურათო ხაზი ვერ მოუხერხებია, რომ სხვაშეც იგრძნოს ცოტათი მაინც, რას აღუტაცნია ეს ტყუილად აღტაცებული მეცნიერი. ხოლო მეცნიერი რა მეცნიერია, მერე მარქსისტი, რომ სიტყვა-კაზმულის მეტყველებით თავი შეირცხვინოს. იგი, როგორც ვნახავთ, წაბრძანებულა კახეთში, რომ „ცხოვრების ფურცლებზე ის წავიკითხოთ, რაც დაწერილა და ან იწერება და რადგანაც იგი, ვითარცა ახალი მოღვაწე, იცნობს ცხოვრების მსვლელობას ისე, როგორიც არის, (3)სურს მხოლოდ ეს გამოარკვიოს და ახსნას“.

ამ მხრით-კი, კაცმა მართალი უნდა სთქვას, დიდი სიბრძნე, დიდი უნარი ღრმად დაკვირვებისა, დიდი უნარი გამორკვევისა და ახსნისა გამოიჩინა ჩემდა საოცრად,

თუმცა-კი არა მოულოდნელად. წარმოიდგინეთ, კახეთში ცხოვრების ფურცლებზე დიდის გამოძიების და ჯაფის შემდეგ ბ-ნ ჟორდანიას წაუკითხავს, რომ გლახს თურმე გლეხურად აცვია, თავადს თავადურად, მედუქნეს მედუქნურად და თითქმის მღვდელსაც მღვდელურად. საოცარი ამბავი არ არის, თუ თქვენც იტყვით! განა საქებ-სადიდებელი არ არის ბ-ნი ჟორდანია, რომ აქამდე ყველასაგან უცნაური ამბავი აღმოაჩინა! მერე იცით აქედამ რა გამოჰყავს? გაოცდებით, როცა შეიტყობთ. აი რა არის ახალი მოღვაწე და მისი ცნობა ცხოვრების მსვლელობისა ისე, როგორიც არის!.. არა ჰგავს ძველების ფანტაზიას! არა გჯერათ? იქნება გგონიათ, რომ მე ცილსა ვწამებდე? აი თითონ მისი ბედნიერი და ხელის-ხელ საგოგმანებელი სიტყვები! კახეთშიო—

„გლეხკაცს, რაც უნდა შეძლებისა იყოს, უთუოდ გლეხ-კაცურად აცვია (ვა! ვა! ვა!), მისი ტანისამოსი ერთიანად განირჩევა სხვის ტანისამოსისაგან. ვერც ერთს იმ საცმელს, რაც მას ტანზე აქვს, ვერ ნახავთ თავადიშვილის ტანზე (ვა, ამაზე მეტი უბედურობა-ლა იქნება!) და აგრეთვე რასაც უკანასკნელი ატარებს, იმას არ ატარებს პირველი (ვაი, ეს რა ქვეყანა ყოფილა ჩვენი ტურფა კახეთი!).

„ფეხზე ქალამანი, ტანზე ლურჯი შალვარი, ამ-ფერივე ჩოხა, ან და, რაც უფრო ხშირია, სალდათის ნაქონი შინელი, თავზე ან ნაბდის, ან ტყავის ქუდი,—აი გლახის ჩაცმულობა. მას საქმის დღესაც ეს აცვია და უქმე-დღესაც. თავადებს-კი ან აცვიათ ევროპიულად, ან და ჩერკეზულად. ასე გასინჯეთ, მედუქნესაც-კი თავისი საკუთარი კოსტიუმში აქვს. ერთის სიტყვით, ჩაცმულობა აღბეჭდავს მისს შთამომავლობას და წოდებრივ ურთიერთობას“ *.

*) „კვალნი“ 1898 წ. № 36, გვ. 594.

აბა გამოიცანით, ამ ახალ მოღვაწეს აქედამ რა გამოჰყავს? მე რომ გითხრათ, არ დამიჯერებთ, ისევ თვით ბ-ნ ჟორდანias ვათქმევინოთ:

„ეს წმინდა კასტიური (კურსივი ჩემია) წყობილება გახლავსო“, — ჰროტავს უთავბოლოდ ეს ჩვენი ახალი მოღვაწე, რომლის „სატრფიალო საგანია“ გამოარკვეოს, ახსნას და შეიგნოს ახალ-ახალი მოვლენანი ცხოვრებისანი: „ამისი მსგავსიო არსად, არავითარ კულტურულ ქვეყანაში არ არის, არ არის აგრეთვე ამ ჩვენს დასავლეთს საქართველოშიო“ *.

აქაო-და გლახკაცს გლახკაცურად აცვია, თავადს — თავადურად, მედუქნეს — მედუქნურად, — კასტიური წყობილებაა კახეთშიო, მერე როგორი? „ამისი მსგავსი არსად, არავითარ კულტურულ ქვეყანაში არ არისო!“ აი ამასა ჰქვიან თურმე ცხოვრების ფურცლებზე წაკითხვა მისი, „რაც დაწერილა და ან იწერება!“ აი ამასა ჰქვიან, რომ ბ-ნი ჟორდანია, ვითარცა ახალი მოღვაწე „სცნობს ცხოვრების მსვლელობას ისე, როგორიც არის!“ ამასა ჰქვიან, — გამორკვევა და ახსნა ცხოვრების მოვლენათა!

სიტყვა „კასტა“, „კასტიური“ გაუგია-კი სადღაც და რა წითელი კოჭია, ამაზე-კი ნურას უკაცრავად, არცა სცოდნია, არც რამ შეუტყვია. „ამისი მსგავსი არსად არისო“, გვეფიცება ჩვენი ახალი მოღვაწე, არსად არისო, რომ გლახს გლახურად ეცვას, თავადს თავადურად და სხვანი და სხვანი. მაშინგლისის ლორდი და პროლეტარი, მუშაკაცი ერთნაირად იცვამს. მაშ რა არის მუშის ჭუჭყიანი ბლუზა და ლორდის ფრაკი, ეს ერთი და იგივეა! გერმანიის ფეოდალი და გლახკაცი არ განირჩევა ტანი-

*) „კვალი“ 1898 წ. № 36, გვ. 593.

სამოსით ერთი-მეორისაგან! განა საფრანგეთში პარიზელი და სოფელი გლეხი ერთნაირად იცმენ-იხურვენ! პირველ შეხედვითვე განა ერთმანეთისაგან არ განირჩევიან! განა ჩვენს ტფილისში კარტუზიანი ვაჟარი, მაძლარი ბურჟუა და კურტნიანი რაჭველი ერთნაირად ჩაცმულ-დახურულნი არიან! თითონ ბ-ნი ჟორდანი პიჯაკშია და შლიაპაში გამოჭიმული და გურული გლეხიც განა პიჯაკსა და შლიაპას ატარებს! მაშ ყოველგან, ინგლისს, საფრანგეთს, გერმანიას, ტფილისს და გურია-რაჭაშიაც კასტიური წყობილება ყოფილა. ამისი მსგავსი არსად არ უნახავს ბ-ნი ჟორდანიას, თუმცა ევროპა და საქართველო მოუვლია. გვჯერა, მაგრამ ისიც გვჯერა, რომ ყურება კი სცოდნია და დანახვა-კი არა. მას რომ თვალი არ უჭრიდეს, ჩვენი რა ბრალა!

ეს კასტიური წყობილება კახეთისა მარტო ამ სასაცილო ნიშნით არ არის თურმე გამოსახული. ბ-ნი ჟორდანია, ვითარცა ახალი მოღვაწე და წინ-წასული მეცნიერი, არა სჯერდება ერთს საბუთს, სხვა საბუთებიც მოჰყავს, ხოლო პირველზე უფრო სასაცილო, პირველზე უფრო სამასხარო. მაგალითებრ:

„თავადი გლეხს ხელსაც არ მისცემს, მისს სახლში გლეხს ვერ ნახავთ, თუ რამე საქმე აქვს—ქუდმოხდილი დაბლიდან ელაპარაკება ბალკონზე მდგომ „კნიახს“. ეს იმას არ ეტყვის მობრძანდიო და ის კიდევ ამოსვლას ვერ გაბედავს (კურსივი ჩემია)... ლაპარაკითაც სხვები არიან: გლეხი, რანაირადაც უნდა გამოაწყო, როგორც-კი დაილაპარაკებს, მაშინვე შეეტყობა გლეხიანო. აგრეთვე თავადი და მღვდელი! ქცევა, მიმოხვრა, ხასიათი, ზრდილობა სხვადასხვა-ნაირი აქვთ. ერთი სიტყვით, ყველა ნიშნები (ჰ)მოწმობენ, რომ აქ კასტი-

ური (კურსივი ჩემია) განწყობილებაა და არა მარტო წოდებრივი... ჰო, საკვირველია, საკვირველი, კახეთი!“ *

საკვირველი კახეთი-კი არ არის, საკვირველი ის ახალი მოღვაწეა, რომელიც ამავს ჰბოდავს და ჰროშავს. განა ის არის ნიშნები კასტიურ წყობილებისა, რაც თქვენ გვანიშნეთ და ჩამოგვითვალეთ, ბ-ნო ჟორდანიავ! იმ თქვენს ლექსიკონში მაინც ჩაიხედავდით, რომელიც ამასწინათ გადმომიშალეთ, და მერე, თუ ჰკუა ნებას მოგცემდათ, იტყოდით ამ უმეცრობის აბდა-უბდობას და იწილო-ბიწილოს.

განა ინგლისის ლორდი, ინგლისის გლეხი, ან პროლეტარი, ან თუ გინდ წვრილი ფერმერი ერთისა და იმავე სიტყვა-პასუხის კაცნი არიან. განა ლორდისა და ან სხვა მაღალის წოდების კაცის ქცევა, მიხვრა-მოხვრა, ხასიათი, ზრდილობა იგივეა, რაც გლეხისა, პროლეტარისა, თუნდ ფერმერისა! განა პარიზელის ლაპარაკი, ქცევა, მიმოხვრა, ზრდილობა არაფრით განირჩევა საფრანგეთის გლეხისა და ერთობ მუშა-პროლეტარისაგან! თუნდ გერმანელი ფეოდალი აიღეთ და სოფლელი გლეხი! განა ყოველგან, საითაც-კი მიიხედავთ, ინტელიგენციის სიტყვა-პასუხი, ქცევა, ზრდილობა და გონება-გაუხსნელის გლეხკაცისა ერთი და იგივეა! მაშ ყველგან კასტიური წყობილება ყოფილა, თუ თქვენს ზღაპრებს დავუჯერებთ.

გესმით, ბატონებო, რა ახალი ამერიკა ამოუჩენია ბ-ნს ჟორდანიას! ღმერთმა მშვიდობაში მოახმაროს, მე-კი ამას ვიტყვი, რომ არა მგონია ქვეყანაზე, ბ-ნ ჟორდანიას გარდა, სხვა კაცი ჰკაჷანებდეს ისეთი, რომ ასე უთავბოლოდ, ასე წარამარად, ასე გაუგებრად, ასე უცოდინარად სიტყვა

*) „კვალი“ 1898 წ. № 36, გვ. 593.

კასტა, კასტიური ესმოდეს და ამ ნიშნებით ასურათებდეს. აი ესეც თქვენი ახალი მოღვაწე, რომლის „სატრფილო საგანი“ ამისთანა უმეცრობა ყოფილა. აი, თუ არ დაგიშლიათ, ასეთი ლაზღანდარობა უმეცრობისა თურმე „ცხოვრების ფურცლებზე წაკითხვა ყოფილა მისი, რაც დაწერილა და ან იწერება“. აი ამას თურმე ჰქვიან „ცნობა ცხოვრების მსვლელობისა ისე, როგორიც არის“. კაი ცნობაა, სწორედ მოგახსენოთ. სიტყვა კასტა, კასტიურიც ვერ წაუთქობავს შეგნებულად, ვერ დაუსწავლია რიგიანად და მოდით ამისთანა კაცს „ეშხზე ელაპარაკეთ“. თავისთვის რომ ვერ აუხსნია, ვერ გამოურკვევია ეს სიტყვა, ვის რას აუხსნის, ვის რას გამოურკვევს ამისთანა ყოვლად უმეცარი და ქარაფშუტა მოუბარი. ან იქნება ამ შემთხვევაში იმ იმედზე იყოს, რომ კუდა-ხარი თავისთვის არ იყო, სხვას-კი ბუზს უგერებდაო.

დასასრულ, ერთი სასაცილო ამბავიც მინდა მოგახსენოთ, ამბავი, რომელიც სწორედ ხელის-ხელ საგომანებელია.

ეს ჩვენი ტყუილად თავმოწონებული უმეცარი ახალი მოღვაწე ერთს ადგილას ასე ჰლაღადებს:

„როცა რომელიმე მოღვაწე ევროპაში იტყვის—ხალხიო, მაშინ ის და სხვებიც ერთს ყველაზე უფრო მოძრავ და მოწინავე ელემენტს გულისხმობს. ჩვენში თუ ხალხი ახსენე, უთუოდ ქუჩის მიგლეჯილ-მოგლეჯილს, ან და სოფლის უძრავ ელემენტს გულისხმობენ“. („კვალი“ 1898 წ. № 41, გვ. 674).

აქედამ აშკარაა, რომ ბ-ნი ჟორდანია წკებლებში ატარებს ჩვენებურს თვალთახედვის ისარს ხალხის შესახებ და ჩვენის უფიცობის ნიშნად ევროპაზე ხელს გვიშვერს. ძალიან კარგი და პატიოსანი, ხოლო ეს-კი უნდა ვიკით-

ხოთ: თითონ ბ-ნი ჟორდანია ამ შემთხვევაში განათლებული ევროპელია, თუ ჩვენებური უფიცი, რომელსაც წკებლებში ატარებს, რომ ასე ჩამორჩენილა ევროპის თვალთახედვის ისარს. ამის ასახსნელად ერთს მაგალითს მოვიყვან და თქვენვე დაინახავთ, რომ ეს მაგალითი საკმაოა, — ზემო-მოყვანილს საკითხს შესაფერი პასუხი გასცეთ.

აქ მე ვერ ავცილდები იმას, რომ კვლავ კირვალიძე და მისი ას-ერთი კაცი არ ვახსენო. მე ხომ მისაყვედურა, რომ კირვალიძე და მისი ას-ერთი კაცი მე საქართველოს ერად არ ვიცანი, რადგანაც ვითომც „ნულები“ დავარქვი. ბ-ნი ჟორდანია ამ ჩემს ვითომდა თქმულს ასე ჰხსნის და არკვევს:

„მარა რადგანაც მთელი ჩვენი ხალხი ასეთი „ნულე-ბისაგან“ შე(ს)დგება, მაშ ყველა ეს წყალწასაღები ყოფილა. საქართველოს „ჩიორა“ და „ახალ მოსული“ შეადგენს თურმე და ნამდვილი ხალხიც ისინია! აი სადამდის მივიდა „ივერია“! *

ახლა ბ-ნმა ჟორდანიამ გვიბრძანოს: კირვალიძე და ის ას-ერთი კაცი „ერის ყველაზე უფრო მოძრავი და მოწინავე ელემენტი“, თუ „ქუჩის მიგლეჯილ-მოგლეჯილი, ან-და სოფლის უძრავი ელემენტი?“ ორში ერთია: ან ყველაზე უფრო მოძრავ და მოწინავე ელემენტად უნდა ცნობილ იყოს კირვალიძე და მისი ამქარი და მაშინ, ბ-ნ ჟორდანიას სიტყვით, მე შორსა ვყოფილვარ ევროპიელისაგან, ან, ვიტყვი ბ-ნ ჟორდანიას სიტყვით და უკაცრაოდ-კი არ ვიყო ბ-ნ კირვალიძესთან და მის ამქართან, ქუჩის მიგლეჯილ-მოგლეჯილი ელემენტი ყოფილა და მა-

*) „კვალი“ 1900 წ. № 14, გვ. 220.

შინ მე ევროპელებისამებრ მცოდნია, რა უნდა იგულისხმოდეს, ოდეს კაცი ახსენებს ხალხსა, და ბ-ნი ჟორდანია-კი ჩვენებური, მის-მიერ წკეპლაში გასატარებელი უფიცი ყოფილა. არ ვიცი, კირვალიძე და მისი მსგავსი ას-ერთი კაცი ქუჩის მიგლეჯილ-მოგლეჯილი ელემენტი ან არა, ის-კი ნამდვილად ვიცი, რომ ჯერ არავის არსად გაუგონია, რომ კირვალიძე და მისი მსგავსი ას-ერთი კაცი საქართველოს ერის ყველაზე უფრო მოწინავე ელემენტი იყოს. ამას ხომ ვერც თითონ ბ-ნი ჟორდანია იტყვის პირდაპირ, თუ თავზე ხელს არ აიღებს. მაშ ორიდამ რა დაგვჩა, თუ ბ-ნი ჟორდანია ავყევით? ის, რომ კირვალიძე და ას-ერთი მისი მსგავსი კაცი ან ქუჩის მიგლეჯილ-მოგლეჯილი ელემენტი, ან არც ფლავია და არც ჩლავი. ცხადი არ არის, რომ კირვალიძეს და მისს ამქარს არც ერთი იგი ნიშანი არა სცხია, რომ ევროპელებისამებრ ხალხად საცნაური იყოს, და თუ მაინცა-და-მაინც ხალხად ჩასთვლის ვინმე, ან ქუჩის მიგლეჯილ-მოგლეჯილ ელემენტად უნდა იცნოს, ან არც ჩლავად და არც ფლავად. გამოდის, რომ იმისთანა კაცს ჩვენებურად, უფიცად, უმეცარად უნდა გაეგო — რას ნიშნავს სიტყვა ხ ა ლ ხ ი და არა ევროპულად, რაკი კირვალიძეს და მისს ამქარს ხალხადა მხადის.

სწორედ ამისთანა კაცად გამოდის ბ-ნი ჟორდანია, ან არა და უნდა დაგვიმტკიცოს, რომ კირვალიძე და მისი მსგავსი ას-ერთი კაცი ჩვენის ქვეყნის ყველაზე უფრო მოწინავე ელემენტი. კაცმა, რომელმაც ასე გაგვიპენტა ინტელიგენცია, ასე მიწასთან გაგვისწორა, არა გვგონია გაბედოს და კირვალიძისთანა კაცების მოწინავეობა, მერე ყველაზე უფრო, გვიქადაგოს და გვიღალდოს; მაგრამ ბ-ნი ჟორდანია საგან არც ეს გამიკვირდება:

იგი ახალი მოღვაწეა, ესე იგი, იმისთანა კაცი, რომელიც ცხოვრების ფურცლებზე ჰკითხულობს იმას, რაც ზედ დაწერილა, ან და იწერება და რომელსაც ცხოვრების მსვლელობა ისე სცოდნია, როგორიც არის და ცხოვრების ახალ-ახალ მოვლენათა ახსნა, შეგნება და გამორკვევა „სატრფიალო საგნად“ გახდომია. კაი „სატრფიალო საგანი“ ჰქონია, თუ ამისთანა უმეცრობის მუხრით შეუთითხნის სახეს და ქვეყნის სასაცილოდ გამოიყვანს მზეზე.

ჩემ-გამო მისწვდა „ივერიას“, რომ მე ბ-ნ ჟორდანიას რეცეპტივზე ევროპიულად მოვიქეცე და კირვალძე და მისი ამქარი ხალხად არ ვიცანი, და თითონ-კი თავისს რეცეპტს გადაუდგა, ევროპიელობაზე ხელი აიღო და „ივერიასვე“ ნიშნს უგებს: „აი სადამდე მივიდა „ივერიაო“. სადამდე მივიდა! სწორედ იქამდე, სადამდინაც ევროპიელნი მისულან, თქვენისავე სიტყვით, და თქვენ-კი იმ უმეცრობაში გაბაწრულხართ, რომლის გამოც ჩვენებურებს ამ შემთხვევაში ასე შეუბრალებლად წკებლასა სცემთ.

ეხლა სწორედ მე მეთქმის: აი სადამდე უკან ჩამორჩენია ევროპას ეს ჩვენი გუდაფშუტა ვითომდა ახალი მოღვაწე. სასაცილო არ არის ეს ამბავი: კაცი სიტყვით წინ იწევდეს თავგადაგლეჯილი და საქმით-კი ფეხები დამბლა-სავით უკან რჩებოდეს!

განა მართალი არ ვიყავ, როცა ვთქვი, რომ ეს ამბავი ხელის-ხელ საგომანებელია? განა სასაცილო არ არის, რომ ბ-ნმა ჟორდანიამ ასე გაიბა თავი საკუთარს მახეში?!

ახალ-მოსული.

ნ უ თ უ ?

(პასუხად „მოგზაურის“ კორესპონდენციისა)

I

„ივერიის“ მკითხველთ უკვე მოეხსენებათ, რომ „მოგზაურში“ (№ 13) დაბეჭდილი იყო კორესპონდენცია, რომელსაც თუმცა სათაურად ჰქონდა „საგურამოს და ჭოპორტის საზოგადოება“, მაგრამ უფრო მე ვყავდი ნიშანში ამოღებული და ჩემი ადამიანური ღირსება.

ავტორი „მოგზაურის“ შემწეობით მე მაბრალეებს, ვითომც მხეცურ გულქვაობით და სამარცხვინო ავზნეობით ვეპყრობოდე საგურამოს გლეხკაცობას და ამისათვის ერთმანეთზე ცოტად თუ ბევრად შეუწყნარებელს ამბებს მოგვითხრობს ისეთის კადნიერებით, თითქო მართალია, და ისეთის გახარებით, თითქო ოქროს მადანი უპოვიაო.

ეს კორესპონდენცია გადმობეჭდილ იქმნა „ივერიაში“ (№ 54) ამ დაბოლოვებით: „ნუთუ ეს აღმაშფოთებელი ამბავი მართალია? ნუთუ „გლახის ნაამბობის“ ავტორს ასეთი დამოკიდებულება აქვს გლეხებთან? ჩვენ არ გვინდა დავიჯეროთ და გვირჩევნია ჯერჯერობით იმედი ვიქონიოთ, რომ თითონ თ. ილია ხმას ამოიღებს და კორესპონდენციის შინაარსის უსაფუძვლობას დაგვიმტკიცებსო“.

თუმცა ის ამბავი, რომ „ივერიამ“ ეს კორესპონდენცია მთლად გადმობეჭდა და იმით ხელი მოუმართა ავ-

ტორს გავერცელებინა საძაგელი მოთხრობა, თავის-თავადაც ასე თუ ისე იკბინება, მაგრამ მე მაინც მადლობელი დავურჩი „ივერიის“ რედაქციას. რაც გინდ იყოს, ზემოაღნიშნული დოსტალური პირდაპირ გვანიშნებს, რომ „ივერია“ სიფრთხილით და წინდახედულად მოქცეულა, ბრმად არ აპყოლია ვილაც ორს ასოს ქვეშ მიმალულ კორესპონდენტის ფეხის ხმას იქ, საცა ხელშეხებულა ადამიანის ღირსება, პატიოსნება, ერთის სიტყვით, ყოველივე ის, რაც პატივაუხდელ ადამიანის უძვირფასეს და ხელშეუხებელს კუთვნილებას შეადგენს.

მცირეოდენ განათლება-მოცხებულ კაცს, მცირეოდენ საღის ჭკუის პატრონს კარგად მოეხსენება, რომ ყოველივე თავისის-თავის და პრესის პატივისცემელი რედაქცია და თუნდ ყოველივე ცალკე კაცი ასე უნდა მოიქცეს ყოველს შემთხვევაში და, თუ სულ მთლად ზურგს არ შეაქცევს, ეჭვი მაინც უნდა შეიტანოს იქ, საცა სხვის ადამიანურს ღირსებას, სინილისს, წმიდათა-წმიდას შესაბლალავად და შესაგინებლად იმეტებენ.

ეს ანბანია ზნეობისა, ეს მისი პირველი და უკანასკნელი კანონია, მერე იმისთანა, რომელიც, რა თვალითაც გინდ შეხედოთ, ერთნაირად სავალდებულოა ყველასათვის, რა დასისა და რწმენის კაციც გინდ იყოს.

ეხლანდელი დრო და მასთან ერთად ყოველივე ცოტად თუ ბევრად გონება-გახსნილი კაცი და ქალი რომ ხმამალა ჰლაღადებს ხელშეუხებლობას ადამიანისას, განა მარტო პოლიციის მიერ ხელშეუხებლობა აქვთ სახეში, არამედ ყოველ-გვარი ხელშეუხებლობა და, სხვა შორის, იგიც, როცა. სამარცხვინო და სახელგასატეტხ ბრალს რასმე სდებს ერთი მეორეს ტყუილისა და მართლის წინასწარ გამოუძიებლად და აუწონლად.

ბევრი კაცი, და იქნება იმისთანა უხეირო რედაქციაც, სადმე იყოს, კაცთა საუბედუროდ, რომელიც ძალზე იჭაჭება და ბუკითა და ნალარით გაიძახის ამ შეუხებლობას ადამიანისას, მაგრამ ყოველ წარამარად მოტანტალე კორესპონდენტს სიხარულით კარს უღებს და ხელს უწყობს გამვლელი და გამომვლელი საერთოდ, და რედაქციის მიერ ნიშანში ამოღებული საკუთრივ, ლაფში ამოსვაროს თავი-დამ და ფეხამდე წინასწარ მოუკითხვად,—ვინ მტყუანია და ვინ მართალი.

ნუთუ ეს ამისთანა საქციელი ხელშეხება არ არის და ყველა ხელშეხებაზე უფრო საზიზღარი, უფრო შემადრწუნებელი და უფრო საშიშარი კაცის ერთმანეთობით ადამიანურ ცხოვრებისათვის. ნუთუ ეს არის იგი მადლცხებული თავისუფლება ბეჭდვისა, პრესისა, რომელსაც ასე სამართლიანად შეეხარით დღეს დიდი და პატარა და ასე გულმხურვალედ და თავდადებით ვეტანებით.

ეს ხომ, თავისუფლება-კი არა, ბოროტად ხმარებაა იმ გაპატიოსნებულ ძალ-ღონისა, იმ ძლევამოსილ შემძლებლობისა, რომელიც პრესას სამართლიანად ხელთ უპყრია და რომლის მეოხებით დღეს გვირგვინოსანნიც-კი ქედს იხრიან სასოებით და მოწიწებით.

ნუთუ ეს ამისთანა შემძლებლობა ბეჭდვის სხივმოსილ თავისუფლებისა რედაქციამ იმაზე უნდა ჩამოახდინოს, რომ კაცმა კაცი უთავბოლოდ გაჰპენტოს, კაცმა კაცს უთავბოლოდ სახელი შეუღახოს, ნამუსის ქუდი მოჰხადოს და ლაფში გადაუდღოს. რედაქციის კალამი ნიჩაბი ხომ არ არის, რომ აიღოს და ვინც არ ესიამოვნება, ლაფი და ტალახი შეასხას ან თავისის ან სხვისა ხელით.

ზოგისათვის ამისთანა საქციელი პრესისა თუ მთლად არ არის შესაძლებარი, ცოტად თუ ბევრად შესაწყნარე-

ბელია მით, რომ პრესისაგან უსამართლოდ და უსაბუთოდ შეზღუდვილს ღონისძიება აქვს თავი იმართლოს ბეჭდვითვეო. ბევრს ეს პრესის მეტზე-მეტის პატივისცემით მოსდის და არა იმისათვის, რომ ამისთანა უკადრისი საქციელი პრესისა არ ეხამუშებოდეს. ეხამუშება, სწყინს კიდევ, მაგრამ არ უნდა, რომ იმისთანა მზეს, როგორიც დღეს პრესაა, ლაქები რამ ჰქონდეს და არ გაუქარწყლოს.

მეც დიდი პატივისმცემელი ვარ პრესისა და ერთს დროს, ვიდრე ჯანმრთელობა არ შემერყა და ნებას მაძლევდა, მეც ერთი ჩანჩალა ვიყავ მისი, მაგრამ იმისთანა პატივისმცემელი-კი არას დროს არა ვყოფილვარ და არცა ვარ, რომ ყოველ წარამარად ბლაჯენას პრესის წმინდა სახელი ვუწოდო, ან პრესის ყოველივე საქციელი ვაქო და ვადიდო ბრმად და განუსჯელად. ბრმად თაყვანისცემა რისიმე, თუ ვისიმე, კერპთმსახურება და ყოველს მონობაზე უარესი და უკადრისი მონობაა.

პრესას, რომლის სამფლობელო მართალი და ჭეშმარიტებაა და რომელიც მარტო ამ ორთა წიაღში უნდა ატრიბულებდეს და ამოქმედებდეს უკეთესთა ადამიანთა ჭკუა-გონებას და უმაღლეს სულთა-სწრაფვას კაცობრიობისას გზას უკაფავდეს, განა ეპატიება უსამართლოდ გაბიაბრუება ადამიანისა მარტო იმ საზრისით, რომ, თუ აქ კაცი კაცს უსაფუძვლოდ ერჩის, იმედია, გაბიაბრუებული უსაბუთობას რჩოლისას დაგვიმტკიცებსო.

კიდევ ვიტყვი, რომ პირველდაწყებითი კანონი და მოძღვრება მთელის განათლებულის, 'თუ გაუნათლებელ კაცობრიობისა ის არის, რომ ჯერ ბრალმდებელს უნდა დაასაბუთებინოთ ბრალდება იმოდენად, რომ დასაჯერი მაინც იყოს, და მას მერმეთ, დიად, მხოლოდ და მხოლოდ მას მერმეთ მოეკითხოს ბრალდებულს პასუხი. უამისოდ

ბრალდებულთა სკამზე დასმა ადამიანისა პასუხის-საგებ-
ლად წაწყმედაა, მიწასთან გასწორებაა, პირქვე დამხობაა
იმ საკაცობრიო სამართლისა, მართლმსაჯულებისა, რო-
მელზედაც აშენებულია მთელი ადამიანური ურთიერთობა,
მთელი ადამიანური ყოფა-ცხოვრება.

ეს ყველაზე უწინარეს პრესამ, ვით სალარომ ადამია-
ნის ჭკუა-გონებისამ, უნდა იცოდეს და თვითოეულს გა-
ზეთს თუ ჟურნალს თავის დროშაზე დიდის ასოებით ეწე-
როს. ეს უნდა აუტილებლად კისრად იდოს პრესამ, ამას
უნდა აქეთ-იქით გადაუხვევლად ემსახურებოდეს. ამას
უნდა თავგამოდებით და უკან-დაუხვევლად სდევნიდეს
თითონ იგი ნაწილი პრესისა, რომელსაც ძირს არ და-
უშვია ყოვლად პატიოსანი დროშა ბეჭდურის სიტყვისა.
ღიაღ, თვით პრესამ უნდა თავი გამოიღოს, ამ შემთხვე-
ვაში, თუ სადმე მართლა ფეხადგმულია ცნობიერება და
ჭკუასა და გონებას თავის ადგილი უჭირავს. თორემ აქ
აღვირის მიშვება და სადავეს მიგდება კარის გაღებაა იმ
ერთ-გვარ უწმინდურებისათვის, რომელსაც „შანტაჟს“
ეძახიან და მაშინ ძალღიჯ ვეღარ იცნობს პატრონსა: ერ-
თი-ერთმანეთს შეეგუჯახებით, ერთი-ერთმანეთს თავს შე-
ვახლით, ერთი-ერთმანეთს დავჰამთ, მაშინ ტყეში მგელ-
თან და აფთართან ცხოვრება უკეთესი და უფრო მოსე-
ვენებული იქნება, ვიდრე კაცთა შორის.

ნუთუ ეს სასურველია პრესისთვის, რომლის ჭეშმარი-
ტი თავისუფლება მიჯნების განზე გადგმა კი არ არის
ბოროტისა, არამედ მისი შეზღუდვა და შეხუთვა. დიდი
მოვალეობა პრესისა, მისი ღვაწლი, გლეხისა და თავად-
აზნაურის, ან მდიდრისა და ღარიბის ერთმანეთზე მიყე-
ვა კი არ არის, შუა-კაცობაა, შუა-ჩადგომა მათ შორის,
მშვიდობიანობის ჩამოგდება, მოსარიგელის მორიგებაა,

შესარიგებელის შერიგებაა იმისდა მიხედვით,--ვის რა ზნეობრივი და მოქალაქეობრივი, ან ერობრივი სამართალი მიუძღვის ერთმანეთის წინაშე. ამას ითხოვს ადამიანობა, კაცური კაცობა და ერთობ იგი ჭეშმარიტი სიყვარული ადამიანისა, რომელიც, როგორც მზე, ყველას ერთად ანათებს, ყველას ერთად ათბობს და ყველას გამოუკლებლივ აწვდის ძალსა ცხოველ-მოქმედობისას, სიცოცხლის დაბადებისას, სიცოცხლის ზრდისას.

მართალია, გლეხკაცი და ღარიბი უფრო მეტად საზრუნველია, უფრო მეტად გაჭირვებული, ვიდრე თავადი, აზნაური, მღვდელი თუ ვაჭარი, მაგრამ განა აქედან ის გამოდის, რომ ყველა ესენი ადამიანები არ არიან? განა ცოდვაა, რომ ამათთვისაც ვიზრუნოთ და თავი შევიტკიოთ? რაკი ცხოვრებას და ისტორიას გლეხებთან ერთად ეგენიც გაუჩენია სამართლიანად თუ უსამართლოდ, განა შესაძლებელია ერთის კალმის მოსმით, თუნდ იმისთანა ძლიერისით, როგორიც დღეს „მოგზაურის“ რედაქციას ქვეყნის სასაცილოდ თავისი-თავი ჰგონია, განა შესაძლებელია, ვამბობ, ისე ამოდენა ხალხი დედამიწის ზურგიდან წაიშალოს!

მართალია, თავად-აზნაურობამ, როგორც წოდებამ, როგორც ცალკე კრებულმა, დიდი ხანია თავისი დრო მოიჭამა, მაგრამ თავადს, აზნაურს, ვით ცალკე კაცს, ადამიანობა ხომ შერჩა და ვინ რას ემართლება, რომ დღეს კაცი ისე არ გაუვლის გვერდით თავადს თუ აზნაურს,--წიხლი არა ჰკრას, ან მისს ხსენებაზე დოვრბლები არ წამოჰყაროს. ზოგიერთს ასე ჰგონია, რომ, თუ ესე არ მოიქცა, რეტროგრადობას დასწამებენ და ლიბერალობით თავს ველარ მოიწონებს, რადგანაც ჭეშმარიტის ლიბერალობისა არა გაეგება-რა და მთელი მისი ლიბერალობა

ამაზეა ჩამომხდარი და ამაზე შორს აღარ წასულა. ოღონდ წიხლი კი უთავაზოს, თავადია თუ აზნაური, და მიზეზს აღარავინ იკითხავს: ლიბერალობის გვირგვინი მზად არის. დიად, იყო ერთ დროს ამისთანა მიმართულება რუსეთში, მაგრამ დიდი ხანია ამ მიმართულების სუფრა ალაგდა და ჩვენი ლიბერალები დღევანდლამდე მის ნასუფრალით იკვებებიან, თითქო მას დღეს აქეთ თვალთა-ხედვამ ადამიანისამ არ გაიწვ-გამოიწია და უფრო დიდს მანძილს არ გადასწვდა ადამიანის ჭკუა და გონება.

თუ მართალი ხარ, თავი იმართლე ბეჭდვითვეო, ეს ადვილად სათქმელია და ზოგჯერ შეუძლებელი ასასრულებლად. მაგალითებო, განა არ შემოძლიან დაგწერო და დასაბეჭდად წავიღო, რომ ერთმა გლეხმა მიაშბო, ვითომც რედაქტორი „მოგზაურისა“ ერთს ვილაცის სახელში შესულა, ერთი მანეთი მოუპარავს და გაპარულა.

ნუთუ ის ყოვლად უსაბუთო, ყოვლად უგეშო ბრალდება უნდა დაბეჭდოს ან გაზეთმა, ან ჟურნალმა იმ იმედით, რომ თუ ეს ამბავი ტყუილია, ბრალდებული ამ ტყუილს დაამტკიცებსო.

განა აქ ტყუილის დამტკიცება შესაძლებელია? რით და რა გზით? სად არის გეში, სად არის საბუთი, რომ კაცმა ან ასე გახიოს, ან ასე გაფხრიწოს? აქ ცარიელ უარყოფის მეტი ხომ სხვა გზა და ღონე არ არის. რაკი დამტკიცებაზე მიდგა საქმე, უარყოფა განა დამტკიცებაა ბრალდების ტყუილისა? უარყოფა პატიოსან კაცისა და აშასკვრა ქურდისა ერთმანეთისაგან როგორ უნდა გაიჩეხს ამისთანა შემთხვევაში?

ან ვისა აქვს იგი ადამიანის ღირსებისათვის უკადრისი მართლა-და უფლება, იგი ყოვლად შეუწყნარებელი და ადამიანობის შემავინებელი ბატონობა, რომ კაცი პასუ-

ხის საგებლად მოედანზე გამოსჭიმოს, ვიდრე ბრალმდებს თავისი არ დაუსაბუთებია იმოდენად მაინც, რომ პირველ შეხედვით საბუთი—საბუთს ჰგვანდეს და არა ტყუილების გულას.

იქნება ყოველივე ეს, რაც ზემოთ ვთქვი, ჩვენის კორესპონდენტისათვის მგლის თავზე სახარების კითხვაც იყოს. მე ამ ვაჟბატონის დარდი არა მაქვს, რაკი ვიცი, რომ არა შეჯდა მწყერი ხესა, არა იყო გვარი მისი. საქმე ის არის, რომ მკითხველმა გაითვალისწინოს,—პრესას რა ცეცხლში შეუძლიან ტყუილად დასწოს და დაჰტუგოს, ზნეობრივად სტანჯოს და აწამოს ადამიანი, თუ თავისს წმინდა დანიშნულებას უღალატა და ადამიანის ღირსების პირქვე დასამზობლად, ადამიანის სახელის გასატეხად საბუთად მარტო ის იხმარა, დიად, მარტო ის, რომ კორესპონდენტი სწერს, ასე მიაშვსო.

სწორედ ამ-გვარად მომექცა ჩემზე ასე ძლიერ გაბოროტებული ავტორი: სამარცხვინო საქციელები დამწამა და საბუთად მარტო ის მოიყვანა, რომ ასე მიაშვო ერთს შემთხვევაში ერთმა გლეხმაო, მეორეში—მეორემაო, ზოგან თავისიც მოაჰორა და ცალიერის სიტყვის მეტი სხვა არა გვანიშნა-რა. მართლა უამბო თუ არა ან ერთმა, ან მეორე გლეხმა,—ეგ მაღლა ღმერთმა იცა-დეს და დაბლა თითონ ავტორის სინიდიშმა. ხოლო ნუთუ მბოზა ვისიმე საერთოდ და გლეხისა ცალკე საბუთია, რომ შეუძლოწმებლად კაცმა კაცი გასწიროს, ზნეობითად ჯვარს აცვას, ან შამფურზე ააგოს და სირცხვილის ნალევრდალზე შესწვას.

განა გლეხკაცის ნაამბობს კი კბილი არ უნდა გაესინჯოს, განა გამოძიება, განკითხვა, შიგ ჩახედვა და შემოწმება არა სჭირია და ისე სახტ-სალამად დასაჯერი და მისაღებია?

ვის არ მოეხსენება, რომ როგორც თავად-აზნაურობაში, ისეც გლეხეცობაში ყველა ანგელოზი არ არის, ჩვენდა სამწუხაროდ: ტყუილი და ერთმანეთის ბეზლობა არ დაეფიცება თითო-ოროლა უნამუსო კაცს, თავადი იქნება, აზნაური თუ გლეხი.

ნამეტნავად ეხლანდელ დროში, როცა ასე გამწვავებულია საქმე წოდებათა შორის, ყოველივე ამბავი და ნამბობი ათასჯერ ასაწონია, ათასჯერ გასაზომია და ერთხელ ძლივად დასაჯერებელი. თუ კაცი სინიდიისა და ნამუსზე ხელაღებულია და ვისიმე ჯავრის ამოყრა გულს მოსწოლია, ადვილად მოახერხებს ათქმევინოს თავად-აზნაურს, თუ გლეხს ავზნეობა და ავკაცობა ერთმანეთისა.

სრულიადაც არ გამიკვირდება, რომ იმავ თავდაუქცეულმა ავტორმა ხვალ არ დამწამოს შარა-გზაზე ხალხის ძარცვა და ამის საბუთად ის არ მოიყვანოს, რომ ერთმა გლეხმა ასე მიამბოო, და თუ გაჭირდა, ერთი ვინმე უნამუსო გლეხი, ანუ სხვა წოდების კაცი პირში არ წამომიყენოს. მოდი აქ და თავი იმართლე, თუ უსაფუძვლობა ამისთანა ბრალისა თქვენზე მოაგდეს დასამტკიცებლად.

ხოლო მეცაკუთრივ ღმერთმა მიბრალა და ამ შემთხვევაში იმისთანა წინდაუხედავი და საზრის-მოკლებული ბრალმდები მომივლინა, რომ ზოგან თითონვე თავისის ხელით ყელს იჭრის და ზოგან იმისთანა გარემოებას გვანიშნებს, რომლის ტყუილი და უსაფუძვლობა ადვილად დასამტკიცებელია და დასამოწმებელი თვალთა ხედვით და ხელშეხებით, თუ ასე ითქმის.

დიახ, ბატონებო, რუმცა ჩემს მხილებელს, ჩემს ბრალმდებელს სურვილი დიდი ჰქონია ჩემთვის სახელი გაეტეხნა და სირცხვილი ექმევია, მაგრამ საფანელი დაჰკლე-

ბია და ვერ მოუხერხებია. ვერ მოუხერხებია იმიტომ, რომ ტყუილსაც და ცილისწამებასაც ჭკუა და გონება სდომებია.

იგი იმისთანა ბრალეებსა მდებს, რომელთა გაქარწყლება ძალიან ადვილია, თუ კაცი გაირჯება და თვითოეულის ბრალის გარემოებას და ვითარებას ცოტაოდნად მაინც ჩაუკვირდება და ჭკუადასმით და გულმართლად განიკითხავს.

II

იგი სასახელო კორესპონდენცია, რომელმაც გამოიწვია ეს ჩემი წერილი, იმით იწყება, რომ საგურამოს საზოგადოების მცხოვრებლებმა ექვსს მარტს თავი მოიყარა და გადასწყვიტა: „ბოიკოტი გამოეცხადოს აქაურ მემამულეებს ილია ჭავჭავაძეს, გივი სტაროსელსკის და ტაბო ციციშვილსაო“. ამათთვისვე მიუბაძნია ჭოპორტის საზოგადოებასაც და აქ ვის გამოუცხადეს „ბოიკოტობა“ ჩვენს ავტორი, რა თქმა უნდა, ხმას არ იღებს.

რატომ? იქნება სხვა მემამულე აღარ არის საგურამოს და ჭოპორტის საზოგადოებათა წრეში, საცა ავტორის სიტყვით, 16 სოფელია. არა, ბატონებო, ბევრი სხვანიც არიან და ერთი ამ ჩვენს კეთილის-მყოფელს ავტორს ვკითხოვ: იმ ბევრს სხვას რაღა დაჰმართეს? იმათ-კი გლახობამ სალამ-ქალამი გაუგზავნა, ძღვენი მიაართვა და მართო ჩვენ სამნი შეგვერისხა?

პირდაპირი ანგარიშია, რომ ავტორი ასე მოქცეულიყო: ბევრს სხვაზე თვალები დაიბრმავე და მართო ჩვენს სამზე ყურიც აცქვიტა და თვალიც აახილა. ეგ იმიტომ, რომ ამ სამში ილია ჭავჭავაძეა, რომელიც თვალში ეკ-

ლადა სჩრია და რომლის ჯგერო გულს მოსწოლია და არ ასვენებს.

საგურამოს და ჭოპორტის საზოგადოებათა წრეში რომ ილია ჭავჭავაძე სულაც არ ყოფილიყო, დარწმუნებული ვარ, ავტორს არავითარი ნაღველი არ ექნებოდა არც საგურამოს, არც ჭოპორტის გლეხთა საზოგადოებისა და არავითარი დარდი გლეხისა არ აალაპარაკებდა.

განა მარტო ეს მაკმარა, რომ „ბოიკოტი“ გამოუცხადესო. დღევანდელ დღეს ვის არ შემთხვევია ეგ ამბავი და ამით ჭავჭავაძეს ბევრი არა წაუხდებოდა რა. რომ უფრო გააძლიეროს ამ „ბოიკოტის“ მნიშვნელობა ჩემდა სამარცხენოდ, ავტორი დიდის რიხით და პათოსით შემოგვძახის: „ასე გასინჯეთ, ი. ჭავჭავაძეს ჰყავდა (ვაი ჩემს შერცხვენას!) ერთი დედაბერი მექათმედ. იმის შვილის სახლს ცეცხლი წაუკიდეს,—რატომ დედა-შენი არ ანებებს თავს მებატონესთან სამსახურსაო, და კაცი იძულებული იყო ძალით გამოეთრია გაჯიუტებული დედაბერიო“.

მართალია, დედაბერიც, როგორც ყველა სხვა მოჯამაგირეები, სულ-მთლად დაითხოვეს, მაგრამ სხვა ყოველი, ამ ამბავთან ჩართული ტყუილი და ურცხვი ლათაიები თაფზე ხელაღებულ ადამიანისა.

ჯერ ერთი ის, რომ ეს ცეცხლის წაკიდება ცოცხალ-ცოცხალი ტყუილია და, როგორც მაცნობეს, ამისთანა ამბავი სრულებითაც არ მომხდარა, სახლიც ღმრთის მადლით არავისთვის არ გადაუწვავთ. მაშ რა ძალა დასდგომია ჩვენს ბედნიერს ავტორს, რომ ამისთანა აშკარა ტყუილი, რომ ამისთანა აშრობა უკადრნია და არ უთაკილნია! ამით ვითომ რა ჰსურვებია ეთქვა ჩვენს ბედნიერ ავტორს? ის რომ, რაკი ჭავჭავაძეს

დედაბერიც არ დაუყენეს,—სჩანს რაოდენად გაუწილებია ჰავკავადეს გლეხკაცობა, რამოდენად შეუძულე-ბია თავისი თავი, რომ მისდა საენებელად გლეხკაცებმა თავისი მოძმეც არ დაინდეს.

ავტორს ისიც-კი ვერ გაუგია, რომ თუ დედაბერი გა-ჯიუტებული და ჰავკავადესთან ყოფნა ურჩევია, ვიდრე შვილთან წასვლა, ეს ამბავი ჰავკავადისათვის უფრო ხელ-საყრელია, ვიდრე ავტორისთვის. აგრეთვე ის ამბავიც, რომ გლეხკაცებს ვითომც ამ დედაბერის შვილისათვის სახლი გადაუწევთო, გლეხთა ავკაცობას უფრო მოასწა-ვებს, ვიდრე საბუთს „ბოიკოტის“ ასე თუ ისე გაძლიე-რებისას ჩემდა სამარცხვინოდ. აბა ამას ჭკუა არ უნდა, რომ კაცი აშკარა ტყუილს იგონებდეს და ამ ტყუილით თითონვე თავისი ხელით ყელს იჭრიდეს. კიდევ ვიტყვი: არა შეჯდა მწყერი ხესა, არა იყო გვარი მისი.

ღმერთის მადლით და გლეხთა სასარგებლოდ, ეს სახლის გადაწვა, ეს საშინელი და ყოვლად შეუძნობარი აკაცობა ავტორისაგან მოგონილი ტყუილია, და გლე-ხობას რას ემართლება, რომ ასე სახელს უტეხავს, ასეთ ბრალში ჰხვევს.

ასეა თუ ისე, გლეხკაცობა დღეს ყველას შემოსწყრა და მართალი და მტყუანი, ავი და კარგი თან გაიტანა. ეს სტიქიონურ მოძრაობასა ჰგავს და ამიტომაც საერ-თოდ შემოწყრომა და „ბოიკოტობა“ იმის მაჩვენებელი არ არის, ვინ ვის უყვარს, ვინ ვისა სძულს! ძულებას და სიყვარულს ამისთანა შემთხვევაში ადგილი არა აქვს. ამიტომაც საზოგადოება, რომელსაც ჭკუა და გონება შე-რჩენია და ცნობიერება გაჰღვიძებია, მარტო იმას კი არ უნდა სჯერდებოდეს,—აი გლეხობა სხვასთან ერთად ამა-საც შემოსწყრა, ამას „ბოიკოტობა“ გამოუცხადა, არა-

მედ გულდამწეიდებული გარჩევა უნდა,—ვინ ვის რას ემართლება, ვინ ვის რას ერჩის, ვინ ვისზე სამართლიანად ხელს იწვედის. განა კაცთა ადამიანური ცხოვრება, ისტორია, პროგრესი და სხვა რაიმე სიკეთე შესაძლებელია, თუ ყოვლთ უწინარეს კაცთა ურთიერთობაში ისინი არ მოიკითხა, ამავების პასუხი არ იძია.

ამიტომაც მკითხველსა ვთხოვ ნება მიბოძოს მოვახსენო იგი ვითარება საქმისა, იგი გარემოება, რომელიც ასე თუ ისე ამ მხრივ შუქსა ჰფენს კორესპონდენტის მიერ ხსენებულს „ბოიკოტს“ ჩემდა მიმართ.

მე და ჩემი მეუღლე მემამულენი ვართ, არც მე და არც ჩემს მეუღლეს არც ერთი ნაყმევი, არც ერთი ხიზანი არა გვყავს, არამც-თუ საგურამოს, არამედ მთელს დედამიწის ზურგზე. მართალია, მე საკუთრივ ცოტა თუ ბევრი ყმები მყავდა კახეთში, მაგრამ ყმათა განთავისუფლების პირველ ხანებშივე მთელი მათ მიერ ხმარებული საკომლო, სახლ-კარის მიდამო, მათი ხვედრი ვენახები უსასყიდლოდ დავუთმე და ხელშეუხებელ საკუთრებად დავუმტკიცე და ამით მოვსპე ყოველივე ბატონ-ყმური ნაშთი ჩემსა და ჩემთა ნაყმევთა შორის. ხიზნებიცა მყავდა თიანეთის მაზრაში. ხაზინა შემომევაჭრა მათ მიერ ხმარებულ მამულს და მე მარტო მაშინ მივყიდე, როცა ჩემი ხიზნები სხვა, მათ მიერ არჩეულ და მოწონებულ სახელმწიფო მამულში გადავიყვანე და დავაბინავე თ. ლევან ჯანდიერის შემწეობით, რომელიც მაშინ მაზრის უფროსად იყო. ჩემმა მეუღლემაც გაყოფის დროს ისე გამოიწილადა მონაწილეობაგან მამული, რომ არც ერთი ხიზანი, არც ერთი ნაყმევი არ ირგუნა.

ამ-სახით, ჩვენ ორს რაც მამულები გვაქვს, სულ თავისუფალი და დამოუკიდებელია სხვისაგან. მაშასადამე,

მამულის გამო ჩვენ ვერაკაცი ვერც ნაყმეობით, ვერც ხიზნობით ვერას წაგვედავება, ვერას დაგვემდურება, თუ სადმე განკითხვა და სამართალია.

მართლაც, რა სიმართლე, რა საბუთი აქვს გლეხკაცს, რომელიც არც ხიზანია თქვენი, არც ნაყმევი, რომ თქვენს მამულზე ხელი გაიწოდოს მაშინ, როდესაც კერძო საკუთრება ჯერ კიდევ ქვაკუთხედად უდევს არამც-თუ მთელს სახელმწიფურს და საზოგადოებურ წყობას რუსეთისას, არამედ მთელს ცხოვრებას დაწინაურებულ ქვეყნებისას მთელ დედამიწის ზურგზე.

და თუ გლეხკაცობა დღეს თავისას მაინც-და-მაინც არ იშლის და კერძო საკუთრებას ხელს ატანს, ეს ცოტად თუ ბევრად შესაწყნარებელია იმით კი არა, რომ სამართალი რამ მიუძღოდეთ, არამედ იმით, რომ დღევანდელი მოძრაობა სოფლისა ცეცხლსავით მოედო მთელს საქართველოს და ყველა ნებით თუ უნებლიეთ თან წაიყოლია.

აქედამ ის არ გამოდის, რომ კაცმა დიდის მწუხარებით არ შეხედოს იმისთანა ამბავს, როცა კაცს სხვა საბუთი არ მიუძღვის იმის გარდა, რომ მე ცოტა მაქვს და შენ ბევრი და ამიტომ შენ უნდა წაგერთვას და მე მომერთვასო. აბა უკიდურეს სილატაკიდან უდიდეს სიმდიდრემდე რამდენი საფეხურია, რამდენი კიბეა, რამდენი ერთმანეთზე მეტია და მოდით და გააჩივით, რომელმა რომელი უნდა სწეწოს და ჰგლიჯოს მთელ ამ დიდს მანძილზე.

კერძო საკუთრება, სამართლიანად თუ უსამართლოდ, ჩვენდა საბედნიეროდ თუ საუბედუროდ, ჯერ კიდევ დიდხანს იქნება დიდს პატავში და მის სარბიელზე ძალმომრეობა, ერთმანეთზე მისევა, ვინც გინდ იყოს, იაფად არ დაუჯდება.

იქნება მე ვცდებოდე, მაგრამ ამაზე კი იმედია ყველა დამეთანხმება, რომ ეს დღევანდელი ამბავი დიდ-მიზეზიანი საგანია, დიდად გასაფხიზლებელი, დიდ-ფათერაკიანი. აქ საქმე იმაში კი არ არის, ვინ უფრო შორს გადახტება. ამ დღევანდელს ამბავს დიდის გულდადებით და ღრმად უნდა ჩაუკვირდეს ადამიანი, მთელი სიგრძე-სიგანე გაუზომოს, თავით ბოლომდე თვალწინ დაიყენოს.

ეს დიდ პასუხის-გების საგანია და ამ პასუხის-გების შიშ-ქვეშ თვით გლეხკაცობის წინაშე, დღევანდელ მოძრაობას თავი იქით უნდა უბრუნოს კაცმა, საიღკენაც ჯერ არს, და არა იქით, რომ ერთმანეთს მივესიოთ და ციხესიმაგრე ჩვენი ჩვენვე შიგნიდან გავტეხოთ. ამას თხოულობს არამც-თუ სიკეთე და ბედნიერება ჩვენის ქვეყნისა საერთოდ, არამედ გლეხკაცობისაც საკუთრივ.

III

ბოდიშს ვიხდი მკითხველის წინაშე, რომ ასე გავაქიანურე ჩემი პასუხი და აქამომდე, სწორედ რომ ვთქვა, არსებითად საპასუხო თითქმის არა ვთქვი-რა. რა ვქნა? დღევანდელი დღე ისეთი ცეცხლ-მოსაკიდებელი რამ არის, რომ ძნელია კაცმა თავი დაიჭიროს და მისს ამბებს გვერდი აუაროს, რაკი სიტყვა მოიტანს. ეგ ხომ ეგრეაო, მიბრძანებო, მაგრამ ჩვენ პასუხი მაინც გვინდა და გვინდაო. გნებავთ და აი მეც მზადა ვარ.

შევუდგები რა ამ ფრიად უსიამოვნო ამბავს, ყოვლთ უწინარეს გთხოვთ ყურადღება მიაქციოთ მას, რომ ჩემი კეთილის-მყოფელი ავტორი ოთხს ბრალსა მდებს, რომელთა შორის ერთი თითქმის კაცის-კვლაა.

ერთი დანაშაული ჩემი თურმე ისა ყოფილა, რომ ერთს „ახალ-სოფელს“ გლეს უამბნია, ვითომც ჩემს კალოზე „სანადელო“ ყანის ძნა მოუტანია მაშინ კი არა, როცა ჩემს მოურავს დაუვალებია, არამედ მეორე დილას ადრიანად, და მე უშვერის სიტყვით ლანძღვა დამიწყა და, რა თქმა უნდა, კყივილ-ყვირილით მითქვამს: „ეხლავე ეგ ძნა იქვე ჩაიტანე, სადაც დაუდე, და როცა მოურავს დრო ექნება, ჩამოვა, ახლად გადმოითვლის და გაჰყოფსო“. გლესკაცსაც ძნა ისევ „სანადელო“ მიწაში ჩაუტანია.

მართალია, მე და ჩემს მეუღლეს საგურამოს მამულებში წილი გვიდევს, მაგრამ „ახალ-სოფელში“-კი არც ერთი მტკაველი მიწა არ გაგვაჩნია. იგი სოფელი მთლად ეკუთვნის თ-დ ზაალ გურამიშვილს, რომლის მამულდედულს აპეკა განაგებს, რადგანაც პატრონი სნეულია, და იქ ერთი ნაყმევიც არამც-თუ ჩვენ, თვით მამულის პატრონსაც არა ჰყავს. მაშასადამე, „ნადელი“, რომელიც ჩვეულებრივ ნიშნავს მარტო უსტავნოი გრამოტით საკომლოდ მიზომილ მიწას ნაყმევისას, სრულიად უალაგოდ ხსენებულია და კორესპონდენტისაგან განჩრახ მოგონილი. რისთვის? ალბად იმისთვის, რომ უფრო მოჭირებულ ფერით შედებოს თავისი ღვარძლიანი გულთ-ნადები ჩემდა მომართ. აქ ავტორის ანგარიში აშკარაა და აირატომ.

ნაყმევი—ნამსახური კაცია, ახლად მართლადაც სამარცხვინო უღლიდამ გამოშვებული. აშიტრმაც უფრო გულშესატკივარია, უფრო შესაბრაალისი, როცა თავის ნაბატონარისაგან იჩაგრება, და თვით ნაბატონარიც უფრო უღმრთო და უადამიანო გამოდის თავის ნაყმევის წინაშე, ვიდრე წინაშე სხვა გარეშე კაცისა.

ალბად ეს ანგარიში ჰქონია ჩვენს ავტორს, თორემ რა მოსაგონია, რა ჰკუაში მოსასვლელია ამისთანა ტყუილი, რა სახსენებელია „სანადელო ყანა“ იქ, საცა ნაყმევი და, მაშასადამე, „ნადელიც“ არ არის. მართალია, ამისთანა ტყუილის დაჭერაში ბევრი არა ყრია-რა, მაგრამ, კაცმა კაცს რომ ხასიათი და ხარისხი ზნეობისა შეუტყოს, ამისთანა საქციელიც სათვალავში ჩასაგდება სხვასთან ერთად და ეს სხვა არა ერთგან კიდევ შეგვხვდება, ოღონდ მოთმინება ვიქონიოთ და ტყუილს ტყუილის კარამდე ვდიოთ.

უნდა გამოვტყდე, ჩვენი კორესპონდენტის სასიხარულოდ, რომ იმ ოთხს ბრალთაგან, რომელსაც იგი მე მწამებს, მარტო ამ ამბავს აცხია მართლის ნიშან-წყალი, მაგრამ ეს ერთი ნამცეცა მართალიც კი ისე ამოუვლია თავის გულის ზაფრაში, რომ თავისი ნიშან-წყალი დაუკარგავს, ტყუილს დიდ მანძილზე არ ჩამორჩება და მოგვაგონებს ხავსს, რომელსაც წყალწალბებული ეჭიდება ხოლმე, როცა მეტი გზა არა აქვს.

საქმე აი რაშია.

იმ ხუთ სოფელში, რომელნიც საგურამოს შეადგენენ, სულ სახელმწიფო გლეხნი დგანან და იქა ჰხენენ და სთესენ, საცა მამულის პატრონს მოურიგდებიან. ამ სოფლებში დიდის ხნიდან დადებულია, რომ, ვინც ვის მამულს მოხნავს, მამულის პატრონს მეოთხედი უნდა აძლიოს და თავისის ურმით მემამულეს კალოზე მიუტანოს.

ამ მეოთხედის დათვლა-მიტანა, ათეულების ადგილობრივი შეფარდება და სხვა ამისთანა, მრავალ-მიზეზიანი საქმეა და ხშირად ამ სარბიელზე ჩხუბი და დავიდა-რაბა მოსდით მოურავს და გლეხს ერთმანეთში. ნუ დავივიწყებთ იმ გარემოებას, რომ ერთსა და იმავე მიწაში,

ნამეტნავად თუ ცოტაოდნად მოზრდილია, შესაძლოა თავიდან ბოლომდე ერთნაირი ძნა არ იყოს, ხშირად თავში კარგი, პურიანი ძნაა და სხვილი, შუა წელში, ან ბოლოში აოღვილია, მომცდარია, პურნაკლებია, და ამის გამო ათეულები ხშირად ერთისა და იმავე ფარდისანი არ არიან ერთსა და იმავე მიწაში.

საკმაოა მარტო ეს გარემოება დავიყენოთ თვალ-წინ და მასთან ერთად ისიც, რომ ძნებს ცალ-ცალკე დადგმულ ათეულებით იყოფენ ერთმანეთთან შეფარდებით, საკმაომეტქი ეს წარმოიდგინოთ, რომ მიხვდეთ—რამდენი ხითათი მოსდევს ამ მეოთხედობას, თუ მოურავი ან გლეხკაცი ერთმანეთს გადაეკიდებიან და ერთმანეთის ჯავრის ამოყრას მოიწადინებენ.

კიდევ ვიტყვი, რომ როგორც მოურავი, ისეც გლეხკაცი ყველა უმანკო მტრედი არ არის. ამიტომაც, თუ საქმე მიზეზიანია, ეშმაკობა და მოტყუება ორსავე მხრივ ადვილად მოსალოდნელია. ერთის მხრივ ამისთანა ამბების ასაცილებლად, რაოდენადაც შესაძლოა, მეორეს მხრით იმისათვის, რომ კაცმა იცოდეს, მოურავი ვის ყანიდან რას ჰგზავნის, ვის რამდენს ართმევს, ერთის სიტყვით, იმისათვის, რომ კაცმა იცოდეს, ვისგან რა შემოსდის, და მოურავსაც საბუთიანი ანგარიში ჩამოართვას, მე დავაწე-სე, რომ მოურავმა თვითოეულ გლეხს იქავ, საცა მეოთხედს მიითვლის, ბარათი აძლოს, ვისგან რა ერგო, და თითონაც დავთარში ჩაიწეროს, იქავ თავის თვალწინ ურემზე დაადებინოს, რომ ძნები არ შესცვალონ და ისე გამოისტუმროს. გლეხკაცი რომ კალოზე მეოთხედს მოიტანს, ძნის მიმღებს ხსენებული ბარათი უნდა ჩააბაროს და ამ ბარათით მიუთვალოს. მერე ეს ბარათები და მოურავის დავთარი ერთმანეთთან შემოწმებით უსწორებენ

სიას მამულის პატრონს, რომელსაც ამით ღონისძიება ეძლევა თავისის შემოსავლის ანგარიში იქონიოს და მისი ავი და კარგი იცოდეს.

ეს წესი, დიდი ხანია, გამოცხადებული აქვს ყველა იმ გლეხს, რომელსაც ჩემთან ხენა-თესვის საქმე დაუჭერია. დიდმა ნაწილმა გლეხკაცობამ ეს ნებაყოფლობითი წესი მომიწონა,—მტყუანი და მართალი ამით გაირჩევაო, და მიიღო კიდევ.

ხოლო ამ წესის დადგენა განა შესაძლოა ჩვენში ისე მომხდარიყო იმ ცოტად თუ ბევრად მრავალრიცხოვან გლეხთა შორის, რომელნიც სახნავ-სათესად ჩვენს მამულს ეტანებიან, რომ შიგა-და-შიგ თითო-ოროლა კაცი არ გამოჩეულიყო და წესი არ დაერღვია, თუ ბოროტის გან-ზრახვით არა, მოუთმენლობით მაინც, რომ არ დაუგვიანდეს და საქმე წინ წაიგდოს. ბევრი ვეცადე—ეს უბრალო და უმანკო წესი არავისთვის დამერღვევინებინა, მაგრამ ვერარას გავხდი: წელიწადი ისე არ გაივლიდა, რომ შიგა-და-შიგ ხან ერთს გლეხს არ შეეშალა, ხან მეორეს. აქ ყურის მოყრუება წესის სრულიად დაფუშვას მოასწავებდა. ბოლოს, სხვა გზა რომ არ იყო, დავემუქარე,—ვინც ჩემს მამულში სახნავ-სათესად შემოხვალთ და მეოთხედს უბარათოდ მომიტანთ, დადებულ ურემს უკან გავაბრუნებ-მეთქი.

ხსენებულ წესის დადგენის აქეთ სულ ორი შემთხვევა იყო, როცა იძულებულ ვიყავ მე ჩემი მექმნა და ეს მუქარა ცალიერ სიტყვად არ დარჩენილიყო. ერთი ამ ხუთისა თუ ექვსის წლის წინათ მოხდა, რომ უბარათოდ მოტანილი მეოთხედი უკანვე დავუბრუნე, არ მახსოვს, წიწამურელს, თუ გურამიანთ-კარელს გლეხკაცს, და მას აქეთ მთელმა ხუთმა, თუ ექვსმა წელიწადმა ისე ჩაიარა,

რომ არავის დაურღვევია. ხოლო შარშან, თუ შარშან-წინ, ერთს გლესს უბარათოდ მოეტანა ძნა.

აშკარაა, ან ხელახლად ჩემი მუქარა უნდა ამესრულებინა, რომ წესი წესად დარჩენილიყო, ან წესზე ხელი ამელო, რადგანაც მაგალითი ამისთანა შემთხვევაში მოარულ ჭირზე უფრო ადვილად გადამდებია. რა თქმა უნდა, პირველი ღონისძიება ვირჩიე: გლესს მუქარა ავუსრულე, უკანვე დავუბრუნე,—მინამ ბარათს არ მომიტან, ძნას არ მივიღებ-მეთქი.

შესაძლოა, ამ წესის დამყარება იმად არა ღირდეს, რომ კაცმა კაცს ძნით დადებული ურემი უკან დაუბრუნოს, შესაძლოა ეს ამისთანა წესი ყოვლად გამოუსადეგარი, ყოვლად უაზროც იყოს, იქნება წესის ერთობ ჩამოგდება ქართველისათვის საჭიროც არ იყოს, რადგანაც ჩვენში ყველას, თავადია თუ გლეხი, ბერია თუ ერი, თვლა და ანგარიში ჭირივით ეჯავრება და ყელში ძვალსავით დაადგება ხოლმე, ნამეტნავად .საცა და როცა არ უჯობს; ყოველივე ეს შესაძლოა და კისრადაც მიდვია, მაგრამ ნუთუ ეს ამბავი, თუნდაც გლეხის მიერ ნაამბობი, ისეთი რამ არის, რომ კაცმა კაცი გასაბიაბრუებლად გამოიმეტოს?

რაკი საქმე იმაზე მიმდგარა, რომ ავტორს სდომებია ამისთანა ამბებით ფონს გასვლა, სჩანს საფანელი ძალიან დაჰკლებია და მე ისეთი ავი კაცი არა ვყოფილვარ, როგორც ჰსურვებია გამოვეყვანე, თორემ, მე იმის კეთილის გულის ამბავი რომ ვიცი, აბა რას დამზოგავდა.

ღმერთმა ჰქნას, თვითოეული ჩვენგანი და ჩვენთან ერთად თვით იმისთანა წმინდა წყლის კაცი, როგორიც კორესპონდენტი, ამისებრ დანაშაულის მეტს სხვას არას ჰგრძნობდეს წინაშე ადამიანისა საერთოდ და გლეხკაცისა საკუთრივ.

ალბად თითონ ავტორსაც უგრძნია, რომ აქ ხელჩასაკიდებელი მაგდენი არა არის-რა, რომ ჩემს ამისთანა საქციელს რაც შეიძლება მეტის ავზნეობის ფერი მოსცხოს, აუღია და მოუჭორებია, ვითომ გლეხი მელანძლოს უშვერის სიტყვით. ჩემს ხანგრძლივ სიცოცხლეში, ამიერიერეთის ქართველთ გარდა, ბევრ სხვადასხვა მიღეთის ხალხთან მქონია საქმე, ბევრი სომეხი, რუსი, თათარი, მებაღეებად, მწყემსებად, მოსამსახურეებად მყოლია. ზოგი ამათგანი ათი-ოცი წელიწადია რაც ჩემთან არის და აბა ერთი ვინმე წამომიყენეთ, რომ ჩემის პირისაგან ამოსული ლანძღვა-გინება ოდესმე გაეგნოთ და ისიც უშვერის სიტყვით, თუმცა იქნება ბევრჯელ გავჯავრებივარ და დამიტუქსავს კიდევ.

დღევანდელ დღეს ადვილად შესაძლებელია, რომ ერთი უნამუსო კაცი ვინმე იშოვოს ჩვენმა ნამუსიანმა კორესპონდენტმა და ჩემდა გასამტყუენებლად პირში წამომიყენოს, მაგრამ ტყუილი მოწმე განა ისე ადვილად გაასაღებს თავის ნათქვამს, რომ გზა და კვალი ველარ ვუპოვოთ?

მართალია, ლანძღვა-გინებაც ხელშეხებაა ადამიანის ღირსებისა, მაგრამ არა იმ ზომისა, რომ საქმიანმა პრესამ ამის გამო ბუკი და ნალარა დაჰკრას. ლანძღვა-გინება უმართებულო საქციელია და მარტო მლანძღველის სიბრიაყვეს მოასწავებს, ხოლო სიბრიაყვე ავზნეობის ნიშანი კი არ არის, გაუზრდელობის, გაუწურთენელობის საქმეა. იმდენი დღევრძელობა თქვენა გქონდეთ, რამდენი ქვეყანაზე ბრიაყვი და უზრდელი კაცი იყოს და ამასთან ყოვლად კარგი და პატიოსანი.

ალბად ესეც კარგად სცოდნია ჩვენს ბედნიერს ავტორს და, რომ უფრო გააძლიეროს ჩემი დანაშაული,

მკითხველს უფრო მეტად აუშლავს ჩემზე გული, გვარ-წმუნებს, ვითომც გლეხკაცს ჩემის საქციელის მიზეზით ძნა გაოხრებოდა.

აქ თუ თითონ ავტორი არ ავალაპარაკეთ, სულელობას ნალაპარაკევისას არავინ დაიჯერებს. გლეხს ვითომც ავტორისათვის უთქვამს: „ძნა ისევ იქ ჩაეიტანე (ესე იგი „სანადელო“ მიწაში), დავცალე ურემი და ველოდე ერთი დღე, მეორე დღე, მესამე, მაგრამ სად არის მოურავი. იქ ველოდე(?), მინამ საქონელმა ძნა არ დაშალა და არ გააოხრა“.

ის დალოცვილი გლეხი, რაკი იქ ელოდა, რადღა დააშლევინა და გააოხრებინა ძნა საქონელსა? თუ ჩემი მეოთხედი არ ენანებოდა, თავისს სამს მეოთხედს მაინც უპატრონებდა, რაკი იქ ყოფილა, ძნასთან. ეს ლოდინი, მინამ საქონელი ძნას გაუოხრებდა, რა სიტყვის მასალაა? იქ ელოდა და სეირს უყურებდა, საქონელი როგორ უოხრებდა ძნას, რადგანაც მარტო მაშინ გაუთავებია ლოდინი, როცა საქონელს ძნა გაუოხრებია.

აბა რა დასაჯერია ასეთი სულელური ამბავი! ვთქვათ, გლეხი გაბრიყვდა და ეს უამბო ავტორს, ან ამ ვაჟბატონმა, ან „მოგზაურმა“ ეს ცხადზე უცხადესი სულელობა როგორ დაიჯერეს და თავიანთ პირით მოჰფინეს მთელს საქართველოს. აი უჭკუო ტყუილს რა მოკლე ფეხები აქვს, აი საბოროტოდ აშლილს საღერდელს, დაქინებულს და თავდაუქერელ სურვილს ადამიანთა გაბიაბრუებისას სადამდე შესძლებია თვალის აბმა, ჭკუა-გონების დახშობა!

თუნდ ეგეც არ იყოს, განა არის საქართველოში სოფელი, რომ ან მამულის პატრონს, ან თითონ სოფელს არა ჰყავდეს მეველე, რომელიც, თუ მინდორში წანახედია სადმე, ვალდებულია ან თითონ უზღოს წანახედი პატრონს,

ან უტყუარი გეში მისცეს იმისი—თუ ვისს საქონელს წაუხდენია, და მერმე ორ კაცს უნდა გადააწყვეტინოს საზღაური.

თუ ის ძნის გაოხრება მართალია და აქ განზრახ ჩაკერებული არ არის, განა ძნის პატრონი შეარჩენდა ვისმე საზღაურს და არ შეატყობინებდა ან მეველეს, ან მამულის პატრონს, რომ წინახედი ასე თუ ისე დაებრუნებია. ვთქვათ, გლეხკაცმა სულგრძელობა და კაცთმოყვარეობა გამოიჩინა და საზღაური აპატია დამნაშავეს, ხარბი და გულქვა მამულის პატრონი ხომ თავისას არ შეარჩენდა და, მაშასადამე, ხსენებულ გლეხის ძნის გაოხრება შარშანდელ მეველეს შეტყობილი ექნება. აბა ეს მითამდა გლეხკაცის გულშემატკივარი ვაჟბატონი წავიდეს და მეველეს გამოჰკითხოს, მართლა გაუოხრა საქონელმა ძნა არამც—თუ იმ გლეხსა, რომელსაც ვითომ ეს ამბავი უამბნია, არამედ სხვას ვისმე ახალ-სოფელში.

მეორე ბრალი, რომელსაც გლეხისათვის ვითომდა გულდამწვარი კორესპონდენტი მე მწამებს, ის არის, ვითომც მე ერთ სხვა მემამულესთან ერთად მთავრობას ჯარი ვთხოვე „ბუნტის ჩასაქრობად“. ესეც მტკნარი ტყუილია ლილახანა-წამხდარ ავტორისა, რომ მეტი არა ვთქვარა. აი აქაც რა თაღლითობაა ავტორის მხრით და რა მოურიდებელი ტყუილია.

პირველ ხანებში, როცა გლეხთა მოძრაობამ საგურამომოდინაც მოახწია, მე ავად ვიყავ და ტფილისიდან ფეხი ვერ გავდგი. ზედი-ზედ ჩემის მოურავისაგან წერილი მომდიოდა*, მოჯამაგირეები, მწყემსები, პურის-მცხობელი და სხვანი სულ გაგვიფანტესო და გაგვირეკესო, ამოდენა

*) გლეხებსავე ჩამოჰქონდათ მალულად.

ცხვარი, საქონელი, ცხენი და ღორი,* ამოდენა სახლ-
კარი, პური, ღვინო უპატრონოდ დაგვრჩაო, ტყეს შეე-
სიენენ და სოფლეურად სჩვენო.

ჯერ არ დავიჯერე. სწორედ მოგახსენოთ, არ მეგონა,
რომ საგურამოს გლეხკაცობა ასე გამოიმეტებდა, მაგრამ
რა გაეწყობა? რაკი ნიაღვარი მოსკდება და მოვარდება,
მართალი და მტყუანი თან მიაქვს. ყური მოვუყრუე მო-
წერილ ამბებს და ოთხ თუ ხუთიოდ დღეს გაეუჩუმიდი. მით
უფრო, რომ სოფლის სასახლეში ერთი ნასწავლი მეფუტ-
კრე რუსი მყავს, რუსეთში სოფლის სკოლის მასწავლებ-
ლად ყოფილი და იმასგან არა ვიცოდი-რა. ბოლოს ამისი
ბარათიც მომივიდა. მწერდა: სასახლეში მარტო მე, მო-
ურავი და მისი ცოლი-ლა დავრჩით. ეს ამოდენა საქო-
ნელი გომებში დამწყვდეულია უსმელ-უკმელი უპატრონო-
ბისა და უკაცურობის გამო, გულამღვრეულ გლეხკაცობის
შიშით კარში ვეღარ გამოვსულვართო. თუ ასე იქნებაო
და მალე არ მოგვეშველებით, მეტი გზა არ არის, აქა-
ურობას თავი უნდა დავანებო და ამოდენა ფუტკარი
(ას-ორმოცამდე სკაა) ღმრთის ანაბარად დავტოვოო. მო-
ურავიც წასვლას აპირობსო.

მაშინ-კი ტფილისიდან კაცი გავგზავნე და მივწერე
მოურავსაც და მეფუტკრესაც, - ნუ შიშობთ, გლეხკაცი
ისე არ გასულელდებიან, რომ კაცს დაუშავონ რამ, ავკა-
ცობა რამ შეამთხვიონ. ერთი-ორიოდ დღე როგორმე
უპატრონეთ მანდაურობას და მე ვეცდები მოჯამაგირეები
აქ, ტფილისში, გიშოვოთ და მოგაშველოთ-მეთქი. ვიშოვე
და გაეუგზავნე კიდევ, მაგრამ გლეხკაცებს ესენიც დაე-
შინებინათ და გამოერეკნათ. აქეთ მოვდეგ, იქით მივდეგ

*) ყოველივე ესე კარგა ბლომად მყავს, ჩემის მხილებელის სამ-
წუხაროდ.

და კაცი ველარ ვიშოვე მოჯამაგირედ გლეხკაცობის და ამ არეულობის შიშით.

რა უნდა მექნა? ნუთუ ამოდენა ქონება და საქონელი უნდა დამელუპნა, ან გლეხებს ამით რა შეემატებოდათ? ბოლოს, რომ ველარას გავხდი, მაზრის უფროსს დეპეშით ვთხოვე, შეველა რამ გაგვიწიეთ-მეთქი. ღმერთმა უშველოს, მაშინვე სამი „სტრაჟნიკი“ გამოგვზავნა, — სასახლეს და კარ-მიდამოს უპატრონეთო. „სტრაჟნიკები“, რა თქმა უნდა, მე ჩემთან დავაყენე, მე ვასმევდი, მე ვაჭმევდი, ცხენებს მე ვუნახავდი და ერთი იმათგანი სოფელს არც-კი მიჰქარებია, არც ერთს მათგანს გლეხკაცის წკირისათვისაც ხელი არ უხლია. როცა მოჯამაგირენი ვიშოვე, „სტრაჟნიკები“ მაშინვე დავითხოვე.

ნუთუ ჩვენმა გალალებულმა მხილებელმა ეს ამბავი ჩაიწვეთა ყურში და ბუზს აქლემი აშობინა თავის ახირებულ სურვილისამებრ იმ სახით, — ვითომც მე ჯარი მეთხოვოს და გურამიანთ-კარს ჩამეყენებინოს. პირდაპირ ვამბობ: არც მითხოვნია და არც მოვითხოვ, თუ ჩვენის ავტორის და „მოგზაურის“ წყალობით ზედმოსევა ჩემზე გლეხისა არ მოხერხდა და ან ერთმა, ან მეორემ საქმე ისე არ გამიხადეს, რომ მათ მიერ მოსეულს და ასისინებულს გლეხკაცობას მტრულად დავხვდე, რაკი, ჩემდა სამწუხაროდ, ჩემდა საუბედუროდ, სხვა გზა არ იქნება თავის გადარჩენისა. ეს უფლება თავის გადარჩენისა ბუნებად ყოველ თვითოეულ ცალკე კია-ლუასაც-კი მიანიჭა, და ნუთუ მარტო ჩემთვის ღმერთმა არ გამოიმეტა, რომ მით ასიამოვნოს ჯერ პირველ „მოგზაურს“ და მერე მის მიერ ხელაპყრობით მიღებულს ავტორს. შესაძლოა, საწადელმა თავებრუდასხმულ ადამიანისამ ამ კჳუათა-მყოფელობამდე მიახწიოს, რომ მე ეს უფლება ჩამომართოს.

მე-კი მაინც პირდაპირ ვიტყვი, მე ჯარი არც მითხოვნია და არც მოვითხოვ.

ამას იმიტომ-კი არ ვამბობ, რომ ჯარის მოწვევა ძალ-მომრეობის და ერთმანეთზე მისევის დასაწყენარებლად, რაკი სხვა გზა არ არის, სამარცხენოდ რადმე მიმაჩნდეს; პირიქით, ბევრი იმისთანა კეშმარიტის გულით მოყვარეა გლეხისა, რომელსაც ჯარის მოწვევა ერთად-ერთ ღონისძიებად მიაჩნია, რომ გლეხკაცმა ჯარის შიშით ძალ-მომრეობა, ძარცვა-გლეჯა, ცეცხლწაქიდება და სხვა ამისთანა არა ჩაიდინოს-რა, რადგანაც მოვა დრო და ყველა ეს საზღაურად გაუხდება უამისოდაც მიწასთან გასწორებულს და წყალწაღებულ გლეხკაცობას. იმას აღარ ვიტყვით, რომ ამისთანა ცუდკაცობა და ავკაცობა ყოველს სასურველს მოძრაობას სახელს უტეხს და ამიტომაც ზოგს კაცს ორ წყალ-შუა აჩერებსო.

იქნება ესეც იყოს, მაგრამ მე ამ მოძღვრების თანა-ზიარი არა ვარ, რადგანაც ჯარის შიშით შესაძლოა ბევრ ავთან ბევრი კარგიც შეფერხდეს, ბევრი კარგი თან გადაჰყვეს. თუნდ ეგეც არ იყოს, თუ მარტო კაცთმოყვარეობა და სულგრძელება არა, პირდაპირი ანგარიში თხოულობს, რომ კაცმა ჯარი არ მიიწვიოს აწ გულზე-მოსულ გლეხკაცობის დასაწყენარებლად, რადგანაც ხვალე, ასე იქნება თუ ისე, ამ გლეხობასთან მოგვიხდება სულიერი და ზორციელი ცხოვრება. განა ეს მოსალოდნელია, განა ეს შესაძლებელია ჯარისაგან დაწიოკებულ და აკლებულ გლეხკაცობის მხრით? კაცს ადამიანის ბუნებისა არაფერი არ უნდა გაეგებოდეს, რომ აქ ჰო სთქვას.

დავანებოთ ამასაც თავი და ეხლა სხვა მხრივ გავუ-სინჯოთ კბილი ჯმ ჩვენის მამუზღარის ბეზლობას. ესთქვათ, კორესპონდენტის სიტყვისამებრ, მთავრობამ ჯარი გაგ-

ზაენა საგურამოში, სხვათა შორის ჩემის თხოვნითაც. რაკი ეს ჩემი თხოვნაც საბუთად დასდებია ჯარის გაგზავნას, ამ თხოვნას ხომ კვალი რამ უნდა დარჩენოდა ან მაზრის უფროსის, ან გუბერნატორის, ან მთავარმართებლის კანცელარიაში. ამისთანა არასახუმარად პასუხის-საგებელი მძიმე საქმე, როგორც ერთობ ჯარის გაგზავნა და ჩაყენება სოფელში, განა შესაძლებელია ისე, რომ მიწერ-მოწერა არ გაემართათ და შიგ თხოვნა სხვისასთან ერთად ჩემიც არ დაესახელებინათ, ვითარცა მიზეზი?

კორესპონდენტმა რომ თავისზე მეტი სუნი ამლები მეძებრები არბეინოს საძებნელად, საგურამოს ჯარის ჩაყენების საქმეში ვერსად ვერ იპოვის ჩემის სახელის ხსენებასაც, რადგანაც ჯარი არავისათვის შითხოვნია არც სიტყვით, არც წერილით. თუ გაჭირდა, ამის ოფიციალურ მოწმობასაც წარმოვადგენ.

ვთქვათ კიდევ, რომ იმდენი შევიძელი და ჯარი გავაგზავნი. სამოთხ დღეს შემდეგ ხომ ჯარი უკანვე წამოვიდა, თუმცა ხალხი დღეს-აქამომდინაც არ დაწყნარებულია და პირვანდელს ყოფაშია თითქმის. თუ ჯარის მიწვევა შევიძელ, ნუთუ იმას კი ვერ შევიძლებდი, რომ ჯარი იქავ დარჩენილიყო, მინამ გლესკაცობა არ დაწყნარდებოდა, და ეგრე მალე უკან არ წამოსულიყო.

მაშ რად უნებებია ამ ჩვენს გახუნებულს ავტორს ამისთანა ტყუილის ხელდახელ გამოცხობა? მად, რომ კაცია და გუნებაო. ღმერთმა ესეთი კაცობა და ესეთი გუნება, თუ ბუნება, მშვიდობაში მოახმაროს ავტორს იმ ერთ-გვარ ჯგუფის სადღეგრძელოდ, რომელიც არავითარ საზიზღარ ცილისწამებას არ ჰთაკილობს, ოღონდ-კი ჭუჭყი რამ მოსცხოს მისს არა-მასიამოვნებელს და არათანამოაზრეს.

მესამე ბრალი, სხვებზე არა ნაკლებ ტყუილი, ის არის, რომ „არც დიდებული ილია ჭავჭავაძე“ თურმე და არც სტაროსელსკი გლეხებს ნებას არ აძლევს ზეზე სადგომის აგებასაო. ამას კი ჩვენი პატიოსანი კორესპონდენტი თავისით ამბობს და არა სხვისა სიტყვით. სტაროსელსკისა არ ვიცი, და „დიდებული ილია ჭავჭავაძე“ კი არა-დიდებულს და ძალიან დანამცეცებულს ავტორს მოახსენებს, რომ საგურამოში გლეხთა საბინადრო ადგილები ერთი მტკაველიც არ ეკუთვნის არც ილია ჭავჭავაძეს, არც მის მეუღლეს და სულ სააპეკუნოშია და, როგორც ზევით აღვნიშნეთ, მთლად სხვისი მამულია. მაშასადამე, სხვის მამულში რა ხელი მაქვს ან დაევშალო ვისმე, ან ნება ვაძლიო ან მიწურის გათხრისა, ან ზეზეურად სახლის აგებისა, ძალიან გულითაც რომ მინდოდეს.

ან აბა რა ხელსაყრელია, რა სახეიროა ვისთვისმე,— გლეხკაცს, რომელსაც თავის საბინადრო ადგილში მიწურის გათხრის ნება აქვს, ზეზეურად სახლის დადგმას უშლიდეს ვინმე. აბა ეს ასეთი დაშლა რა ჭკუაში მოსასვლელია? იმ ჭკუაში, ბატონებო, რომელიც ღმერთს სხვებისთვის დაურიგებია და ზოგიერთისთვის კი არ გაუმეტნია,—მეტი ბარგი იქნება და ვერ ატარებსო.

ამ-სახით, ეს ზეზეურად სახლის დადგმის ამბავიც ჩვენ გახუთებულ ავტორის მიერ შეხანზლული ჭორია და მისდა სასახელოდ ისიც უნდა დავუმატოთ, რომ გლეხის ნაამბობი კი არ არის, მის მიერ საკუთრივ მოგონილი და შეთხუზულია და ამიტომაც არის ასეთი კარგი და ლაზათიანი.

რომ ეს მართლა ჭორია და არავითარი საბუთი არ მიუძღვის, ეთხოვ ავტორს წაბრძანდეს და თავის თვალით ინახულოს თუნდ ტფილისიდან პირველი სოფელი წიწა-

მური*, რომელიც სააპეკუნო ადგილშია და ითვლება ხუთ საგურამოს სოფელთა შორის და დიდს შარა-გზაზეა, წაბრძანდეს-მეთქი, თუმცა უამისოდაც აქამდე ათასჯერ აუვლია, და ინახულოს რამდენი სახლია ზეზეურად წამოჭიმული ბეჭობზე, ზოგი კარგა ხნის ნაგები და ზოგი დღესაც არ-დამთავრებული.

თუნდ ეგეც არ იყოს, საბძლები, სასიმიინდეები და სხვა ამისთანა სამამულო შენობანი ხომ ყველგან ზეზეურადა დგას და, თუ ამათს ზეზეურობას წინ არავინ უდგა, სახლების ზეზეურად დგმას რალა ჭკუაა წინააღუდგეს. განა აშკარა არ არის, სადაც სცემს ავტორი, როცა ამისთანა ქორს იგონებს; აშკარაა, ავტორს სდომებია ამ ქორით ქვეყანა დაერწმუნებია, რომ, აი „დიდებული ილია ჭავჭავაძე“ რა ღმრთის რისხვა კაცი ყოფილა,—გლესს უნდა მიწურიდამ ამოძვრეს, მზე დაინახოს, საღი ჰაერი ჰყლაპოს და ჭავჭავაძე კი არ უშვებს და ამ-სახით გლეხკაცს მიწურში აღშთობს.

მეტი შხამი-ლა შეიძლება გულში ატაროს კაცმა კი არა, თუნდ ასპიდმა გველმა, რომ კაცს არც სადმე გლეხი ჰყვანდეს, ერთი მტკაველი საბინადრო მიწა არ ებადოს, ერთი რამ სადმე მიწური გლეხისა არ გააჩნდეს და მაინც ამისთანა გესლიანი კბილი-კი გამოჰკრას, ამისთანა უღმერთობა დასწამოს! აკი მოგახსენეთ, დანახვით-კი მხედვენ და საიღამ და როგორ მომწვდნენ, ის კი არ შესძლებიათ.

ამაზეა ნათქვამი: თხამ სანეკრე დაინახა და სახტომი კი არ გაუსინჯაო.

*) მარტო ერთი რვა თუ ცხრა-კომლიანი სოფელია, წიწამურად წოდებული, საცა მარტო ორი თუ სამი კომლი ნაყმევია ზაალ გურამიშვილისა.

დაგვრჩა ეხლა მეოთხე და უკანასკნელი ბრალი, ყველაზე მეტად შემადრწუნებელი და საშინელი, რადგანაც თითქმის კაცის-კვლამდეა გაჭიმული. რა ზნეობურ ავლადიდების პატრონია ჩემი პატიოსანი მხილებელი, ისე აშკარად არსადა სჩანს, როგორც ამ მეოთხე ბრალის დაწამებაში, საცა მე და ჩემს მოურავს თუ კაცის მკვლელად არა, კაცის სიკვდილის მიზეზად მაინც გვხდის. აქ ამოდენა საზიზღარს ბრალსა გვდებს ორ კაცსა და ერთს სიტყვასაც, დიახ, ერთს სიტყვასაც მართალს არ ამბობს, თორემ ხომ ვნახავთ, თუ მკითხველი იმოდენა პატივს დამდებს, მოთმინება იქონიოს და ბოლომდე ჯერ თვით ავტორს მოუსმინოს მის მიერ მოთხრობილი ამბავი და მასთან ერთად ჩემი საბუთებიც განიკითხოს.

„ამ ზამთარსაო, — უთქვამს ვითომც ავტორისათვის ერთს გურამიანთ-კარელს გლეხს — დიდი ყინვებისაგან სოფლის სასმელი წყალი გაიყინაო ისე, რომ მთლად უწყლოდ დაგვრჩითო“.

ეს მთლად თავიდან ბოლომდე ტყუილია. ამის დასამტკიცებლად საკმარისია მარტო იგი ადვილად და უტყუარად შესამოწმებელი გარემოება მოვიხსენიოთ, რომლის კვალიც თავის-დღეში არ წაიშლება, თუნდაც მთელი სიბრძნე „მოგზაურისა“ და სიცრუე ავტორისა ზედ დააბლერტოთ. საქმე ის არის, რომ სოფელ გურამიანთ-კარს, მისდა საბედნიეროდ და ავტორის საუბედუროდ, შიგ სოფელში ეგრეთ-წოდებული თეზამის წყალი ჩამოუდის. ამას გარდა, შიგ სოფელშივე არის წყარო, როველიც ამ ოცის წლის წინათ გამოიყვანეს სტაროსელსკიანთ მილებით, როგორც თავიანთთვის, ისე სოფლისათვის. ეს წყარო კარგა მოზრდილია, ასე რომ კოდიც-კი უდგა საქონლის წყლის სასმელად.

თეზამის წყალი ხევის წყალია და გაშლილ მინდორზე მოდის შორიდან. რა თქმა უნდა, ბევრჯელ ზამთრობით იყინება. ხოლო გურამიანთ-კარის წყარო-კი თავის-დღეში, რაც გინდ ძლიერი ზამთარი იყოს, არა-დროს არც გაყინულა და არც გაიყინება, როგორც მოგეხსენებათ ბუნება წყაროს წყლისა. ვთხოვ ბატონ რედაქტორს „მოგზაურისას“ და მის მიერ განებიერებულს ავტორს მიბრძანდნენ და იქავ, ადგილობრივ შეამოწმონ ჩემი ნათქვამი. აქ მოწმად მომყავს იმისთანა უტყუარი, იმისთანა დაუქრთამავი მოწმე, როგორც ბუნებაა და თვალად დასანახავი გარემოება.

გზა რომ არ შეეშალოთ, წინათვე ვანიშნებ, რომ თეზამის წყალი და წყარო იქავ გურამიანთ-კარშია, ხიდქვეშ გამოდიან, სტაროსელსკის სახლის წინ. ამ სახლსა და ამ წყლებ-შუა სულ ორი საჟენი შარა-გზაა სოფლისა.

აშკარაა, ნაამბობი ვითომდა გლეხისა „ამ ზამთარს წყლები გაგვეყინა, ასე რომ უწყლოდ დავრჩით“, ან კუდიანი ტყუილია გლეხისა, ან ზღაპარია თვით ავტორისაგან ხელდახელ შეხანხლული იმის ძალით, რომ რაც მელას აგონდება, ის ეხმანებაო.

ესეთი ცხადზე უცხადესი ტყუილი ერთად-ერთი სათავეა, საიდანაც ჩვენს სახელოვანს ავტორს წარმოუდგენია იგი შემადრწუნებელი ტრაგედია, რომელსაც კაცის-კვლით ათაგებს და ამ კაცის-კვლის მიზეზად მე და ჩემს მოუარავსა გვხდის.

რაკი ეს ერთად-ერთი სათავე მიწით ამოვესო და ჩაეფუშა, რაკი ძირიან-ფესვიანად გამოენგრა ეს ერთად-ერთი საძირკველი, რომელზედაც ასე უშიშრად აუგია ჩვენს მაბეზლარს მთელი შენობა თავისის სიბრძნე-სიცრუისა, სხვა დანარჩენი ნაშენი ფეხზე როგორღა იდგო-

მილებს და როგორ არ დაემხოზა პირქვე თავის-თავად. ამიტომაც მე მარტო ამ ერთად-ერთის საძირკვლის დარღვევა უნდა მეკმარა და აქ დამესვა წერტილი. მაგრამ რა ვქნა, რომ თითონ ავტორი არ მეშვება და ჩემდა დასაბეზლად ტყუილზე ტყუილს აწებობს.

ხომ ათქმევინა გლებს ის აშკარა ტყუილი, ვითომც ამ ზამთარს გურამიანთ-კარელებს წყლები გაჰყინვიათ, ასე რომ მთლად უწყლოდ დარჩენილან. ეს ტყუილი თავის-თავად არაფერს ნიშნავს, კაცი იტყვის: ილია ჭავჭავაძის რა ბრალია, რომ გურამიანთ-კარში ზამთრობით წყლები იყინებაო. მოუთმინეთ, ბატონებო, ავტორს,—ის მოგახსენებთ, აქ ძაღლის კუდი სადა მარხია. აი იგი რას მოგვეთხრობს, ვითომდა გურამიანთ-კარელს უამბვნი:

„სოფელ-ზევით სამ ვერსტზე ტყეში მიუვალ ღელეში ჭავეჭავაძის მამულში გამოდის პატარა წყარო, რომელიც ზამთრობით არ იყინებაო“.

ესეც ისეთივე მტკნარი ტყუილი, ან მოლანდებული ზმანებაა თვით ავტორისა. თუ ჩვენი ცრუპენტელა მამულ-ლარი მოწყალებას მიიღებს და გურამიანთ-კარის ზემოთ ამ სოფლიდამ სამის ვერსტის მანძილზე ჩემს ტყეში „მიუვალ ღელეში“ ისეთს პატარა წყაროს მიპოვის, რომ ან კოკა მიდგმით აივსებოდეს, ან როგორმე და იქავ, საცა გამოჟონავს, ახლო მანძილზე სიპატარაობით არ იკარგებოდეს, დიდი მადლობელი ვიქნები და ვშიშობ არ ითაკილოს, თორემ სამახარობლოსაც მივართმევდი. აქაც მოწმად მოვიყვან თითონ ბუნებას და თვალთა სანახავს გარემოებას, რომელნიც ყოველთვის და ყოველ-ჟამს უტყუარნი არიან. სხვა არა იყოს რა, მე თითონ სხვისი მამულიდამ ჩემს ეზოში მილებით გამოყვანილ წყაროს წყალს ვხმარობ. იმას კი აღარ ვამბობ, რომ გურამიანთ-კარს ზემოთ

ტყე სტაროსელსკისაა და არა ჩვენი: ჩვენს ტყესა და გურამიანთ-კარის შუა სტაროსელსკის ტყე, მინდორი და ვენახებია კარგა მანძილზე.

მგონი ცხადია, რომ გურამიანთ-კარელნი ამ ზამთარს და არც როდისმე უწყლოდ არ დარჩომილან, ჩემს ტყეში მიუვალ ღელეში არავითარი წყარო არ მოიპოვება, არამცთუ სასმელად საკმაო იყოს, არამედ სახსენებლად ღირდეს... ამის-და მიუხედავად გაჯიუტებული ავტორი აი როგორ მოგვითხრობს ვითომდა გურამიანთ-კარელ გლეხის ნაამბობს:

„დავიწყეთ ამ წყაროთი სარგებლობაო. დავგისია თავადმა მოურავები*, ბიჭები და აგვიკრძალა წყლით სარგებლობაო და თანაც გვითხრეს: ვისაც წყალი უნდა, იმან სულ თითო საქონელზე ათი შაური უნდა გვაძლიოს თვეშიო და სასმელ წყალს მუქთად დაგითმობთო. იძულებული ვიყავით დავთანხმებულიყავით და მთელი ზამთარი ვაძლიეთ ეს ხარკიო“.

ამ-სახით, ავტორი გვარწმუნებს, რომ გურამიანთ-კარელებს დაუწყიათ სარგებლობა იმ წყაროთი, რომელიც არ არსებობს და მარტო ავტორის კკუილამ მოჩუხჩუხებს. თუნდაც ასე არ იყოს, რა დასაჯერებელია, —კაცმა მიუვალ ღელეში, სოფლიდამ სამს ვერსტზე „ზამთრის ყინვასა და სუსხში დაიწყოს სარგებლობა პატარა წყაროთი“ მაშინ, როდესაც ცხვირ-წინ შიგ სოფელში აქვს კარგა მოზრდილი წყარო, რომელიც არც გაყინულა და არც იყინება.

საქონლის სასმელ წყალში თვეში ათი შაური უნდა გვაძლიოთო, უთქვამს გურამიანთ-კარელებისათვის ჩემს

*) ჩემს-დღეში ერთის მეტი მოურავი არა მყოლია.

მოურავს და ისინიც დათანხმებულან, რადგან წყლების გაყინვის გამო მეტი გზა არა ჰქონიათ, თუ სოფელ-ზევით სამს ვერსტზე ჩემს ტყეში მიუვალ ლელეში პატარა წყაროთი არ დაეწყოთ სარგებლობა.

ჯერ ერთი ეს ვიკითხოთ: თუ იგი პატარა წყარო მიუვალ ლელეშია, საქონელი როგორღა უნდა მისულიყო წყლის სასმელად, და მეორე, — თუ წყარო პატარაა, როგორც ავტორი გვარწმუნებს, ნახირი რამდენი ხანი უნდა გაჩერდეს, ისიც მიუვალ ლელეში, ყანვა-სუსხის დროს, რომ წყურვილი მოიკლას? ერთი დაწაფება ხარისა თუ კამეჩისა და პატარა წყაროს ამოწრუტენა ხომ ერთი იქნება ამ შემთხვევაში.

ან რა საჭიროა გურამიანთ-კარისტვის სოფლის ზემოთ სამს ვერსტზე მიუვალ ტყეში ყინვისა და სუსხის დროს საქონლის არეკა წყლის დასაღევად პატარა წყაროზე? ჯერ ერთი, რომ შიგ სოფელში, როგორც უკვე მოგახსენეთ, ცხვირ-წინ მშვენიერი და საკმაო წყარო აქვთ საქონლის სასმელადაც და თავიანთთვისაც. მეორე, ვერსტ-ნახევარზე თუ ორს ვერსტზე გურამიანთ-კარს მთელი არაგვი ჩამოუდის, რომელიც, როგორც ღიდი და ჩქარი წყალი, ჩვენში არა-დროს არ იყინება მთელ სიგანაზე ისე, რომ საქონლისათვის წყლის სასმელი არა რჩებოდეს ან მთლად გაუყინავი, ან ისე თხლად გაყინული, რომ ყინული ადვილად ჩასამტვრევი არ იყოს.

გარდა ამისა, არაგვსა და გურამიანთ-კარს შუა, მაშასადამე სოფელზე უფრო ახლო, ერთი ღიდი ფშაა, რომელიც წისკვილებს აბრუნებს ზამთარ-ზაფხულს, რადგანაც ფშის წყალია და ფშის წყალი ხომ თავის-დღეში არ იყინება. ამ წყლებისაკენ უფრო ფართო, უფრო ვაკე და უფრო მოკლე გზაა, ვიდრე ჩემის ტყის მიუვალ ლელი-

საქენ და ეს გზა სტაროსელსკის მამულებზე გადის სოფ-
ლიდამვე დაწყებული ხსენებულ წყლებამდე. ამ წყალზე
სიარულს დასაღვე წყლის ამოსატანად, ან ნახირის წყალზე
გარეკას, მამულის პატრონი არავის არ უშლის და მე, რომ
ძალიან გულითაც მინდოდეს, სხვის მამულში რა ხელი
მაქვს ან დაშლისა, ან არ-დაშლისა.

ყველა ამის დასამტკიცებლად ხელახლად ვთხოვ „მოგ-
ზაურის“ რედაქციას და მის მიერ პატივისცემით მიღე-
ბულ მტყუან კორესპონდენტს მიბრძანდნენ და ადგილობ-
რივ გამოჰკითხონ იმისთანა მართალს და მიუდგომელ მოწ-
მეს, როგორც ადგილმდებარეობაა და ბუნება, რომელნიც
თავის-დღეში არა სტყუიან. მაშ გურამიანთ-კარს ისე
როგორ გაუჭირდებოდა ან როდესმე, ან ამ ზამთარს, რომ
ამდენ უფრო ადვილად ხელთ-მისაწვდენს უფრო დიდ
წყლებისათვის თავი დაენებებინა და უფრო შორს სადღაც
მიუვალ ღელეში დაეწყო „პატარა წყაროთი სარგებლობა“
და ამ სარგებლობისთვის თვეში ათი შაური ბაჭი ეძლია
თითო სულს საქონელზე, ვითომდა იმ მიზეზით, რომ სო-
ფელი უწყლოდ დარჩენილა და ჩემს იქით მეტი გზა არა
ჰქონებიათ.

მას მერმეთ, რაც მოგახსენეთ წყლების თაობაზე, ნუთუ
აშკარა არ არის, რომ გურამიანთ-კარს ბევრი სხვა გზა და
წყალი ჰქონია იქვე ცხვირ-წინ და, მაშასადამე, მთელი ეს
უწყლოდ დარჩენა, ეს პატარა წყაროთი სარგებლობა და
ამ სარგებლობისათვის თვეში ათი შაურის იძულებული
ძლევა თითო სულ საქონელზე, თუ ურცხვი ტყუილი არ
არ არის, მაშ რა ჯანაბაა.

პირველ შეხედვით კაცს ეგონება, რომ აქ მარტო
უმანკო მტრედის უგუნურებაა ავტორის მხრით და სხვა
არაფერი. ნურას უკაცრაოდ: ავტორს კარგად სცოდნია,

რისთვის რას ამბობს. რაკი გულზე მოსწოლია იგი საძაგელი საწადელი, რომ ასე თუ ისე გამაბიაბუროს, და ამისათვის ის ბრალი მოუგონია,—ვითომც წყლის ბაჟს ვახდევინებდე თვეში ათ შაურს თითო სულ საქონელზე, ავტორს უგრძენია, რომ ამისთანა ამბავი ბევრს არას იტყვის ჩემდა შესარცხვენად და ჩემი დანაშაული, ეგრეთ სადად მორთული, ისე შემაზრზენი არ იქნება, როგორც ავტორისათვის სასურველია. აშკარაა, ამ დანაშაულის გაძლიერება, გაზვიადება დასჭირებია და ეს ტყუილები კუდად გამოუბამს—ვითომც წყლის ბაჟი სადღაც მიუვალ ღელის პატარა წყაროში მირთმევია. უამისოდ კაცი იფიქრებდა: ილია ჭავჭავაძეს ალბად დიდი რამ წყალი, ადვილად მისაწვდენი, ჰქონია და თუ მართლა ბაჟი დაუდვია, ეს ჯერ იმისთანა ავკაცობა არ არის, რომ ცოტად თუ ბევრად შესაწყნარებელი და შესანდობარი არ იყოს.

აი ეს მცირე წყალობაც არ გაუმეტებია ჩემთვის ამ გულგაჯიქებულს პატიოსანს მამუზარს და მიუვალ-ღელეობა და პატარა-წყაროობა მოუგონია, რომ კაცს ათქმევინოს: ეს ილია ჭავჭავაძე რა კაცი ყოფილა, რომ სადღაც მიუვალ ღელეში პატარა წყარო ჟონავს და იმაშიაც კი ბაჟი ურთმევია და ხარჯი დაუდვია გლეხებისათვის. მერე რავდენი? თითო სულ საქონელზე ათი შაური.

საქმე კი აი რაშია: საგურამოში, რომლის წრეშიაც ხუთი სოფელია, გლეხკაცები სხვადასხვა მემამულის ტყესა და მიწდორს ჰხვდებიან საქონლის საძოვბლად, სხვათა შორის ჩემსა და ჩემის მეუღლის თავისუფალ მამულებსაც. დიდის ხნით დაწესებულია, რომ ვინც სხვის მამულს მოხვდება საბალახედ, მამულის პატრონს უნდა აძლიოს თვეში ერთი შაური თითო სულს საქონელზე, ესე იგი წელიწადში სამი აბაზი, სოფელ წიწამურის გარდა, საცა

თითო სულზე თითო მანეთს იხდიან წელიწადში, რადგანაც საძოვრად უფრო კარგი მამულია და ქალაქზე უფრო ახლოა, მაშინ, როდესაც მთიულები და სხვა შორიდან მორეკილ საქონლის პატრონები, სულ ცოტა რომ ვსთქვა, ექვს-შვიდს აბაზს და ზოგჯერ ორ მანეთსაც იძლევიან თითო სულზე საბალახეს, ისიც ხუთს-ექვს შემოდგომის და ზამთრის თვეებში და არა მთელის წლის განმავლობაში.

ალბად ეს არის იგი ხავსი, რომელსაც ჩვენი აქაც წყალწაღებული ავტორი ჩაჰკიდებია, არც უციებია, არც უცხელებია და თვეში ერთი შაური ერთი-ათად შეუყვაცია, ერთი შაური ათ შაურად გაუხდია და საბალახე წყლის ბაჟად უქცევია. აბა რა ეთქმის ამისთანა კაცს, რომელიც მამბეზლარის საქებურს ხელობას შესდგომია და იმოდენა მოხერხებაც კი არა ჰქონია, რომ ესე ადვილად გამოსაჩხრეკ თაღლითობასაც არ მორიდებია; ჟინი ბეზლობისა, შურისგებისა, ჟინი გულღვარძლიანობისა, როგორც ყოველივე სხვა უწმაწური ჟინი, ძნელად თავდასაჭერია, რაკი კაცს შესჩევია.

დაგვრჩა ეხლა ერთი ბრალიც, რომელიც ამ ზამთარს წყლების გაყინვას და ამის გამო გურამიანთ-კარის უწყლოდ დარჩენას მოჰყოლია ვითომც.

ავტორი უკანასკნელ ბრალის შესახებ ასე მოგვითხრობს,—ვითომდა გლეხის ნალაპარაკევს:

„ჩვენ სოფელში იყო ერთი ძალზე ღატაკი კაცი; ასე რომ ჩვენ—ღარიბებს გეყავდა ზურგზე აკიდებული თავისის ცოლ-შვილით. ერთს დღეს ამ კაცს აეგსო ორი კოკა, გადაეკიდნა მხარზე და მიჰქონდა სახლში. გზად გამოვლილი დაინახა ი. ჭავჭავაძის მოურავმა, გავარდა, სწვდა ყელში, დაუწყო ლანძღვა,—რატომ თვეში ათ შაურს არ

იხდიო.—თქვენ ათი შაური საქონელზე დაადგინეთ, მე-კი კატაც არა მყავსო. ან ათი შაური ვინ მომცა, მე სულ ორი კვირაა, რაც ქვეშაგებიდამ ავლანტალდი და, ხომ იცი, სულ ავად ვარო“... „შენთან ბევრი ლაპარაკი არა ღირსო“—და ამ სიტყვებით მივარდა მოურავი საცოდავს და ორივე სავსე კოკა ზედ დაამტვრია ნახევრად შიშველ გლეხსაო“.

თუ ეს მთელი ისტორიაც კოკების მტვრევისა თავი-დამ ბოლომდე ტყუილი გამოდგა და სულ მთლად მოუგონია სახელოვანს წარმომადგენელს ერთ-გვარ პრესისას, რა სახელი უნდა დაერქვას ან ავტორს, ან მის საქციელს!

ვიდრე ამ კოკების მტვრევის ამბავს კრიჭაში ჩავუდგებოთ და არაქათს გავუწყევტოთ, საჭიროა გავიხსენოთ, რომ ყველა ეს ამ ზამთარს მომხდარა. დავიჭდიოთ ისიც, რომ აქ ხსენებული საცოდავი გლეხი სულ ორი კვირაა, რაც ქვეშაგებიდამ ამდგარა და სულ ავად თურმე ყოფილა. ამისდა მიუხედავად, ამ ავადმყოფს კაცს ცხვირ-წინ წყაროსათვის თავი დაუნებებია, ზამთრის ყინვასა და სუსხში სოფლის ზემოთ სამ ვერსტზე წახეტილებულა, ორის კოკით აკიდებული, რომ სადღაც მიუვალ ღელეში, პატარა წყაროზე, ეს ორი კოკა აევსო, ზურგზე გადაეკიდნა და იმ სიშორიდან სოფელში ჩამოეტანა.

განა წარმოსადგენია, განა შესაძლოა, რომ კაცი, რომელიც სულ ორი კვირაა რაც აღანტალდა ქვეშაგებიდამ და სულ ავად არის, ნახევრად შიშველი, ორი კოკა სოფელ-ზევით მთაში სამს ვერსტზე მიუვალ ღელეში პატარა წყაროზე მიეტანოს, იქ ორი კოკა აევსოს, სავსე კოკები ზურგზე აეკიდნოს და სოფელში ჩამოეტანოს. ორი სავსე წყლით კოკა ჯერ სახედარისა და ცხენისათვისაც მძიმე

სატარებელია და ნაავადმოფარი, სნეული კაცი როგორ უნდა მორევოდა? ან რა საჭიროა, რა ჭკუაში მოსასვლელია, ნახევრად შიშველმა, სნეულმა კაცმა ეს მძიმე საპალნე აიკიდოს და სამის ვერსტის სიშორეზე მიუვალ ღელეში წავიდეს წყლის ჩამოსატანად, როცა რამდენისამე ლაჯის გადადგმაზე შიგ სოფელში მშვენიერი წყაროა, როგორცა ვთქვით.

რაკი ესეა, მაშინ ნახევრად შიშველი გლეხი და მის ზურგზე კოკების მტვრევა სრული ზღაპარია მამებლარისა და სხვა არა-რა. თუმცა ესეა, მაგრამ ჩვენი ტყუილისმცხოვრები მხილველი აპასაც არ ჰკმარობს და მოგვითხრობს, რომ ამ არა-ყოფილს მტვრევას კოკებისას არა-ყოფილ გლეხაკის ზურგზე ილია ჭავჭავაძე—

„ბალკონიდან ოთხას-მანეთიან ქურქში გახვეული უყურებდა (აბა, ტრაგედია აქ არის და: ცალკე ოთხას-მანეთიან ქურქში გახვეული გაბლინძული თავადია და ცალკე ნახევრად შიშველი გლეხი), გულიანად იცინოდა და თანაც აქეზებდა ერთგულს მოურავსო“.

ნუ დაივიწყებთ, რომ ნახევრად შიშველი გურამიანთ-კარელი გლეხი გზად მიმავალი ყოფილა ჩემის ტყიდან, როცა მე კოკების მტვრევისათვის მიყურებია. თუნდ ეგეც იყოს, ორმოც-თუმნიანი ქურქი აქ რა სახსენებელია! რა სიტყვის პასუხია! თუმცა მე ორმოც-თუმნიანი ქურქი ჩემს-დღეში არცა მქონია და არცა მსხმია, და თუნდ მქონებოდეს და მსხმოდეს, ამაში სამარცხვინოს არასა ვხედავ, რადგანაც მგონია, რომ არც ჩემი მამებლარი დაიწუნებდა ორმოც-თუმნიან ქურქს, თუ როგორმე მოიხერხებდა, მაგრამ მაინც სასურველია ვაცოდეთ: აქ ჩემი, ვთქვათ, ორმოც-თუმნიანი ტყუილი ქურქი რა მოსატანია, რა შუაშია?

რაკი უმიზეზო ქვეყანაზე არა არის-რა, უნდა ვიფიქროთ, რომ აქაც არის ერთი რამ მიზეზი: ან ის, რომ საშინელი უსამართლოება დაენახებინა ქვეყნისათვის, აქაო და ერთის მხრით ორმოც-თუმნიან ქურქში გახვეული გაბლინძული თავადია და მეორეს მხრით ნახევრად შიშველი საცოდავი გლეხი, ან ალბად მე გამფრთხილებია, არ გაცივდესო, და ორმოც თუმნიანი ქურქი წამოუსხამს, თუ მართლა არა, სურვილით მაინც.

ამ გამფრთხილებისათვის დიდი მადლობელი ვარ, ხოლო ვთხოვ ჩემს მწე-მქებარე ავტორს: მიბრძანდეს, ჩემს ბალკონზე დადგეს, ორმოც-თუმნიანი კი არა, თუნდ ას-თუმნიანი ქურქი წამოისხას, იქიდან გაიხედ-გამოიხედოს და, თუ ჩემის ბალკონიდან ტყიდან გზად მომავალს კაცს კი არა, სპილოს დაინახავს, ჩემი კისერი და მისი ხმალი. თუ კაცმა განგებ ჩემს შემოლობილ ეზოზე არ ჩამოიარა, კაცი ჩემის ბალკონიდან კაცს ვერა სასწაულით ვერ დაინახავს. ხოლო ჩემს ეზოზე ჩამოვლა გარეშე კაცს არ შეუძლიან ისე, რომ ჩემმა ძაღლებმა ფეხზე დააყენონ და არ გაწეწ-გაგლიჯონ.

იქნება ჩვენმა გულწრფელმა კაცთმოყვარე ავტორმა ეს ძაღლების ყოლაც დამიგმოს,—თუ ილია ქავჭავაძე კაი კაცია, გლეხისათვის საშიშარი ძაღლები რადა ჰყავსო და, თუ ჰყავს, რატომ ისე არ გაუწურთნია, რომ მარტო თავადი და აზნაური სწეწონ და ჰგლეჯონ და გლეხს-კი მუხლმოყრით მიეგებებოდნენო. იმიტომ მყავს ამისთანა კაპასი და გაუწურთენელი ძაღლები, რომ მარტო ვდგევარ მთაში, ტყის პირას, სოფელზე კარგა მოშორებით და, თუ კაპასი, აფთარი ძაღლები არ ვიყოლიე, ნადირისა და ქურდის შიშით მე იქ არ მედგომილება.

მაშასადამე, ჩემი ბალკონზე დგომა, იქილამ ყურება

მისი თუ—ჩემი მოურავი როგორ ამტვრევს გლეს ზურგზე კოკებსა, ჩემი გულიანად სიცილი და წაქეზება მოურავისა,—სულ მთლად, ეხლა-კი ვიტყვი, უნამუსო ზღაპარია.

არც ეს მაკმარა ამ ყოველ მართებულობაზე, ყოველ ადამიანობაზე ხელაღებულმა ავტორმა და აი სადამდე გაადგმევინა უწმინდური ფეხი საზიზღარ ბეზლობას. იგი აი რით ათავენს ამ მოჭორვილს ამბავს კოკების მტვრევისას.

„უბედური გლეხი, ვიდრე სახლში მივიდოდა დასველებული, გზაში მთლად გაყინულიყო. მივიდა სახლში, მარა იქაც კერა გაციებული დახვდა უშეშობის გამო. გახდა ხელახლად ავად და ერთს კვირაში გაათავა მრავალტანჯული და წამებული სიცოცხლეო“.

აი, ბატონებო, ხომ ხედავთ, რა ღმერთი გამწყრომია! კაცი თუ ჩემის ხელით არ მომიკლავს, სულ ცოტა რომ ვთქვათ, კაცის სიკვდილის მიზეზად ხომ ვარ გამომჟღავნებული, საქვეყნოდ, სამარცხვინო დალდაკრული, საქვეყნოდ სახელგატეხილი.

ეს გლეხკაცის სიკვდილის ამბავი რომ წავიკითხე, სწორედ მოგახსენოთ, თმები ყალყზე ამიდგა და კანკალი მომივიდა. ზუმრობაა, კაცის სიკვდილის მიზეზად გახდომა!.. თუმცა ვიცი, რომ ავტორი ჩემს დასწრებას კოკების მტვრევაში სტყუის და მით ცოტაოდენი ნუგეში უნდა მეცა ჩემის თავისათვის, რომ დანარჩენიც ტყუილი იქნება, მაგრამ რა მაფუქრებინებდა, რომ ეს ამ ზამთარს გურამიანთ-კარს გლეხკაცის სიკვდილი მაინც მართალი არ იქნებოდა.

განა შესაძლოა კაცს ღმერთი იქამდე გაუწყრეს, რომ კაცის სიკვდილი ვისმე დააბრალოს მაშინ, როდესაც თვით

სიკვდილი არ მომხდარიყოს სრულებით. ამიტომაც გულში გამიარა,—ვაი თუ მართლა ჩემს მოურავს ღმერთი გასწყრომია, ეს კოკების მტვრევა ჩაუდენია და ამ მტვრევას კაცის სიკვდილი ზედ მოჰყოლია. მოვკითხე ამისი პასუხი, ვისაც ჯერ არს, და იცით, ბატონებო, რა გამოვიდა ჩემდა სასიხარულოდ და ავტორის სამარცხვინოდ?

ის გამოვიდა, რომ ავტორის მიერ შეთითხნილს ტრაგედიას ბოლოც იმისთანა ტყუილი ჰქონია, როგორც დასაწყისი.

თურმე ნუ იტყვით: გურამიანთ-კარს ამ ზამთარს არც რთი მამაკაცი გლეხი არ გადაცვლილა არამც-თუ ჩემის მიზეზით, არამედ სხვა მიზეზითაც.

პირველ ზანს ეს საოცარი ამბავი არ დავიჯერე, კიდევ ვიტყვი: აბა ჰქუათა-მყოფელი ადამიანი კაცის სიკვდილის მიზეზად როგორ გამხდოდა საქვეყნოდ იქ, როცა არავინ მომკვდარა. გავგზავნე გურამიანთ-კარს იქაურ მღვდელთან კაცი და, რადგანაც ჩვენში და ერთობ ვაკე საქართველოში ზამთარი და ნაშეტნავად ყინვა ქრისტეშობისთვიდამ იწყება და არა ადრე, ვკითხე, შარშან ქრისტეშობისთვიდამ წლევანდელს აპრილამდე მომკვდარა ვინმე გლეხკაცი გურამიანთ-კარს,—და აი რა პასუხი მომივიდა წერილით: „შარშან პირველ დეკემბრიდამ წლევანდელ პირველ აპრილამდე მამაკაცი გლეხი არავინ გარდაცვლილა“.

ნუთუ ქვეყანაზე მოიპოვება სხვა მაგალითი, რომ ზეზლობას ამისთანა რამ მოეხდინოს სადმე? ნუთუ მაგალითი ყოფილა სადმე, რომ კაცის სიკვდილი არსად იყოს, კაცმა ეს სიკვდილი თვით განგებ მოაჰქოროს და ამ არ-ყოფილის სიკვდილის მიზეზად კაცი ვინმე გახადოს.

ნუთუ იქნება-ღა მთელს ქვეყნიერებაზე სხვა საგანი ბეზლობისა ამაზე უფრო უუსაძაგლესი, ამაზე უფრო შემაზრზენი, ამაზე უფრო გულის-ასამღვრევი?—ნუთუ ამისთანა მამბებლარის ხელშემწყობს გაზეთს, თუ ჟურნალს, პრესა ჰქვიან თვით პრესის სამარცხვინოდ? თუ ასეა, ნუთუ სამართალი არ მიგვიძღვის წყევლა-კრულვით ეს ამისთანა ადამიანის ხელუხლებლობის წამწყემდი და ძირს დამცემი პრესა შევაჩვენოთ! ნუთუ სამართლიანის გულისწყრომით არ უნდა მიღებულ იყოს თვით პრესისაგანვე ამისთანა ყოვლად უკადრისი საქციელი?

მე ამას მარტო იმისათვის კი არ ვამბობ, რომ ამ შემთხვევაში მე ვარ გაწბილებული, შეგინებული და ასე უწყალოდ ხელშეხებული. ხოლო ეს აქლემი ხვალ თქვენწინაც დაიჩოქებს. ვინ არის თავმდები, რომ ხვალ ამისთანა დღე თქვენც არ მოგაყენოს ერთმა ვინმემ თავზედ-ხელაღებულმა მაჩანჯალამ იმ ერთ-გვარ გაზეთისამ თუ ჟურნალისამ, რომელსაც წმინდა სახელი და დანიშნულება პრესისა მჩვრად უქცევია, ადამიანობა და ადამიანი ბეზლობის და ცილისწამების საგნად გაუხდია და დიდი მოძღვრება ადამიანის ხელუხლებლობისა მარტო თავის სახეიროდ, თვის საფარველად გარდუქმნია.

აფსუს, სამართლიანად თავმოწონებულო პრესავ, რომ შენი დიდებული სარბიელი მყრალ გუბედ გაუხდიათ და, საცა პატიოსანი ჭკუა და წმინდა გული უნდა ხელმწიფებდეს, ჭია-ლუა ბეზლობისა ჰყუპალაობს და თავის ბუდეს იკეთებს.

ბეზლობა, ჯაშუშობა, სამართლიანად ცნობილია ვითა ყოვლად საზიზღარი საქციელი და უტყუარი, უცილობელი მაჩვენებელია მამბებლარის და ჯაშუშის გულ-ჭუჭყიანობისა, სულმდაბლობისა და ერთობ ზნეობა-დაცემულობისა.

არ ვიცი,—რომელი ბეზღობა და ჯაშუშობა უფრო საძაგელია: იგი, რომელიც პოლიტიკის ხელჯოხიანობას გამოიწვევს, თუ იგი, რომელიც ერთს კაცს მეორეს გადაჭკიდებს მტრად, ერთს წოდებას მეორეზე აალურსებს და აასისინებს, ან თუნდ ცალკე კაცს, როგორც ამ შემთხვევაში მე ვარ, მთელს გლეხკაცობას პირში მისცემს, ვითარცა მათ მოძმეთა მყვლეფელს და მათ მოძმეთა მკვლელს, ყოვლად უსაბუთოდ, ყოვლად უმიზეზოდ. დასასრულ, კიდევ ხელმეორედ მოგახსენებთ: არის ზოგიერთი იმისთანა ზნეობრივი კანონი, რომელიც კაცთა ერთმანეთობით ცხოვრებას საძირკველად უდევს და რომელიც ყველასათვის ერთნაირად სავალდებულოა, რა დასისა და რწმენისაც გინდ იყოს, და ერთი ამ კანონთაგანი ის არის, რომ, რაც შენ არ გინდა მოგივიდეს, იმას ნურც სხვისთვის მოინდომებო.

[1905 წ.]

ფ ე ლ ე ტ ო ნ ე ბ ი

(1877—1902)

„კარგი რამ მჭირდეს გიჟმირდეს, ავი რა საქვირველია“.

აი ესეც ახალი გაზეთი ჩვენის ძეგლის სახელითა*. ძლივს არ დაიბადა!.. მაგრამ რაღაც უგემური კი გამოდის. ფხა არა აქვს, ფხა!.. მოჰყოლიან, ბატონებო, ეს მეცნიერებაო, ეს ცხოვრებაო, ეს ისაო, ეს ესაო. ვსთქვათ, რომ მართლაც მეცნიერი იყოს (ტყუის კი, თქვენმა მზემ), ვსთქვათ, რომ ცხოვრების ამწონიც და დამწონიცა, — ვითომ მაგით რაო? არა, ვის წინა თამაშობთ მალაყებსა? მაგითი გინდათ თვალი აგვიბათ, განა? მაშ კარგად გიცვნიათ ქარფელები. მოგესევით, ბატონებო, ასეთს კორიანტელს აგიყენებთ, რომ თქვენის საქმისა ვერც თავი გაიგოთ და ვერც ბოლო. ვითომ ბევრი ქეჩა და თავისტკენა დაგვექირდება თუ!.. ამის მეტი ხომ არა დაგვეხარჯება-რა, რომ ეგ თქვენი „ივერია“ უკულმა წავაკითხოთ საზოგადოებასა. ეგ სახელი უკულმა რომ წავიკითხოთ, „აირევი“ გამოვა. აი აგერიოთ გზა და კვალი!.. კაი სახელი დაგირქმევიათ, ო, თქვენმა მზემ!

რაო? მეცნიერება და ცხოვრებაო?!.. აი, მეხი კი დაცვათ. გაზეთიო მეცნიერებისა და ცხოვრების შორის შუამავალიაო. მაჰანკალი გეთქოთ. არა, ჯერ ერთი ეს მითხარით: ჩვენს უფერულს, უგემურს, ზღაზვნით მორულს ცხოვრებას რა აქვს დასაბარებელი მეცნიერებასთან, რომ მოციქული აგიჩენიათ. ან თითონ მეცნიერებას ნუთუ უჩვენოდ ველარ გაუძლია, ნუთუ უჩვენოდ

*) ეს ფელეტონი დაიბეჭდა ახლად დაარსებულ გაზეთ „ივერიის“ პირველ ნომერში (1877 წელს).
რედ.

ფეხი წინ ვერ წაუდგამს, რომ მის მხრითაც შუამავლის მოგზავნა საჭიროდ დაგინახავთ. ჩვენს ცხოვრებას მეცნიერებასთან რა ხელი აქვს და მეცნიერებას ჩვენს ცხოვრებასთან? ვითომ აქამომდე რომ ესენი უმძრახად იყვნენ და უერთმანეთოდ სუფევდნენ, — რა ცული იყო, რა დაგვაკლდა? არაფერი, თქვენმა მშემ. მაშ იხე რა გასჭირებია ან მეცნიერებას, ან ცხოვრებას, რომ ერთმანეთთან მოციქულის მიგზავნა დასჭირებიათ და ამ მოციქულად ამოურჩევიათ ეს ახალი გაზეთი. მაგრამ ვინ იცის? იქნება ერთს მეორის ვალი ედოს, იქნება ეხლა დრო მოვიდა გადახდისა და, ვიდრე ისტორიის წინაშე განიბჰობიან, სურთ რომ მოციქულის პირით როგორმე მოშველდნენ? იქნება თითონ ცხოვრებაც ადამიანისა სესხი და ვალი იყოს? ზოუ ეგრეა, ჩვენ, ქართველებს, ათადამბაბადამ მაგ სესხისა და ვალის მეტი არა გვიკეთებია რა! გვიღია სესხიცა და გვიხდია ვალიცა. ეგ დიდის ხნის ამბავიაო, მეტყვი, მკითხველო! მაშინდელია, როცა ჩვენი ცხოვრება ჩვენს მხრებზედ ეყუდა; როცა ამ მძიმე ტვირთილამ მხარის გამოცლა ჩვენში სირცხვილი ყოფილა. ეხლაო? ეხლა სესხია ჩვენი ცხოვრება ყველასათვის და ვალია თუ არა ვისთვისმე — ეგ კი ღმერთმა იცის.

შორს წავედი. რაზედ დავიწყე ლაპარაკი და რაში გავები. ქართველი ვარ და ტიტინი მიყვარს. შემინდეთ მეტი სიტყვა.

გაზეთმაო მეცნიერების შენობისათვის ცხოვრებისაგან მოგროვილი ქვა-კირი უნდა ზიდოსო და იქილამ კიდევე დედა-აზრები უნდა გადმოიტანოს ცხოვრებაშიო. ნეტა რას მიჰქარავთ!.. მაშ ჩვენი ცხოვრება ქურახანა ყოფილა და თქვენი გაზეთი ტვირთთა-მზიდველი სახედარი და სხვა არა-რა? ეგ ეგრეც რომ იყოს, რათ გიტკენიათ თავი,

მაგოდენა ტვირთი რათ აგვიკიდნიათ? ორში ერთი: ან უნდა გვაჩვენოთ, რომ ღონივრები ვართო, შემოგვხედეთ რამოდენა ტვირთსა ვძრავთო, ან გინდათ დაგვანახოთ, რომ გაზეთი ტვირთია და არა ქეიფი, შრომაა და არა ცუდლუტობა, საქმეა და არა მასხარობა. ვითომ თქვენ მართლა მეცნიერების კარი უნდა გაგვიღოთ?.. თუ ეგ მაგრე ადვილი იყოს, ვითომ ჩვენ უთქვენოდაც მაგას არ ვიქმოდით?.. მეცნიერება სალაროა, საცა აწყვია უკეთესი განძი, ადამიანის უკეთესის ჭკვითა და გრძნობით მოპოვებული; იგი უდიდესი ტაძარია, საცა დაყუდებულია დიდებული ხატი კაცობრიობისა, ადამიანის ჭკვითა და გულით ძვირფასის თვლებით შეჭედილი, საცა განუქრობლად ანთია უმშვენიერესი ხომლი ადამიანის ჭკვითა და სულით ანთებულის ქეშმარიტებისა. თქვენ იქ, ამ უწმინდესს ტაძარში, თქვენი გაზეთი—ეგ ტვირთთა-მზიდველი სახედარი უნდა შეიყვანოთ?!.. ფიცი მწამს და მეშინიან ბოლომ არ გამაკვიროს.

ფიცს მალე ვიწამებთ ხოლმე, იმიტომ რომ გულჩვილნი ვართ და მალე დამჯერნი, მაგრამ ბოლო კი ყოველთვის გვაკვირვებს, იმიტომ რომ უბედურნი ვართ; ყოველი ჩვენი უკეთესი იმედი მტვრად აუფვია ამ უღმობელს ქვეყნის უკუღმართობას და ცხოვრების მღვრიე წყალთა დენასა წაულამავს, წაულეჭნია. ესტირით და ვვალალებთ, რომ ეს ასრე მოხდება ხოლმე, და როცა ღრმად ჩაფიქრდებით, ის კი აღარ გვიკვირს, რომ უბედურნი ვართ, მარტო ის გვიკვირს—როგორღა ვართ ცოცხალნი. შაბაშ, ქართველთ გამძლეობას!..

ნუ დამიღონდი, მკითხველო! რა ექნა, სიცილით ვიწყებ და გლოვით ვათავებ ხოლმე. სიცილი და გლოვა ვითომ და-ძმანნი არ არიან? ვითომ ხელი-ხელ გაყრილნი

არ დაიარებიან იმ მუშტის-კრივში, რომელიც არსებითის პურისათვის დღე-ყოველ გამართულია და რომელსაც ცხოვრებას ეძახიან? ორ-პირია, ბატონო, ცხოვრება: როცა ერთი პირი უცინის, მეორე უტირის. ნუ დამიღონდი. ავყვეთ კიდევ ამ ჩვენს ახალს გაზეთსა. თუ ეგრეა დაწესებული, დეე სიცილ-ტირილმა, ამ და-ძმამა გვდიოს ჩვენ ბოლომდინა.

მოჰყოლია ეს ახალი გაზეთი და ყვირის: ჩვენ არ ვიკადრებთო ადამიანის შეურაცხყოფასაო. ნუ იკადრებთ, თუ გიყვარდეთ. განა ქართველები არა ხართ? ვაი თქვენს ღზენასა, თუ ეგრეა. და თუ ქართველები ხართ, გული გაგიძლებთ, რომ არ იმასხარაოთ!.. ყოველი წესი, ჩემო საყვარელნო, პატიჟსა ჰგავს: თუკი ერთი წვერი შემოერღვა, გათავდა კიდეც—სულ ბოლომდე რღვევით წავა. ეს კარგათ დაიხსომეთ და ჩაიჭდიეთ გულში.

ეს ადამიანის უფლებაო, ეს ზნეობითი კანონიო!.. დასწყევლოთ ღმერთმა. რეებს არ მოიგონებენ კაცის მაცდურებისათვის. გვიხსენ, უკუღმართო წუთო-სოფელო, ამ ბოროტებისაგან! ბევრი კევრი დატრიალებულა ჩვენს თავზედ და ამისთანა კი ჯერ არც ერთხელ. რაებს ბოდვენ!.. ახლა გინდათ ეგ ვალიც დაგვადოთ კისერზედ, რომ კაცის უფლებას, ზნეობითს კანონს საყარაულო გაუუმართოთ—ცოტა ვალი გვაქვს, რომ ეგეც ზედ არ დაართათ. ამ საადგილ-მამულო ბანკებს კი გაღურჩით, რომ მაგაებისათვის მოვიცალოთ! თუნდ ეგეც არ იყოს, მაშ მასხარაობას ქვეყანაზედ ადგილი აღარ ჰქონია. მაშ ადამიანმა რით უნდა მოიშოს გულიდამ ყოველ ცისამარის დღის ვალალება! რით უნდა გაართოს გული! და თუ მასხარაობას ადგილი აქვს, რაზედ და ვისზედ იმასხარებთ, თუ არ ადამიანზედ, თუ არ ჩვენს მოძმეზედა? დავიჯერო, რომ თქვენ აქ ფეხი არ წაგისხლტებათ და ადამიანის უფლე-

ბას და ზნეობითსა კანონსა თქვენ ცოტად თუ ბევრად არ დაარღვევთ? პატიჟი გახსოვდეთ, პატიჟი! მაგრამ რა? მიგიხვდით, მიგიხვდით თქვენს ოინბაზობას. დახეთ, დახეთ, შიშით რა სოროში შეძერა დაბადების უმაღ ეს „ივერია“? თუმცა სოროში მიმალეთ თავი, კული კი გარეთ დაგრჩათ. არ ვიკადრებთო! ეს კაცის უფლებათ, ეს ზნეობითი კანონით, დამეკარგენით! თქვენ კარგად იცით, რომ თქვენს გაზეთს გამჩხრეკი აუჩნდება ვინმე. უამისოდ გაზეთი უსულოა, უფეროა, უღონოა. რადგანაც თქვენ თქვენის თავის იმედი არა გაქვსთ, რომ თქვენს მოპირდაპირეს სიტყვა შეუბრუნოთ, თვალი გაუსწოროთ, შიშით და სირცხვილით ხმას გაიკმენდთ და იტყვიან: არა ვკადრულობთო. თუ ეგრეა, ასე მოუუხილოებთ ამ თქვენს „ბურთივით რგვალს“ რედაქტორსა, ასე მოუყეფავთ, რომ აილოს და თითონვე გამოძერეს სოროდამა. აბა სერი მაშინ იქნება, აი! აბა მაშინ ვიცინებთ და ვიხარხარებთ. ჩვენს უგემურს ცხოვრებაში ამის მეტი არც გვინდა. ჩვენ ქართველები ვართ, ბედს ჩვენთვის გული არასფერზედ არ აუსუყებია, ამიტომაც ზოგჯერ ცოტასაც ვიწყოფინებთ ხოლმე.

ადამიანის უფლების დარღვევაო!.. ვიშ, რა მოუგონიათ! რა გაბერილი სიტყვაა!.. რამოდენი კალთები აქვს! რასაც გინდა, ქვეშ იმას შეაფარებ. აი, აი, აი!.. ახლა მაგ ქანდაარზედ რომ შემსხდარხართ, ვითომ ფეხს მოიკიდებთ და თავდაყირა ძირს არ დაეშვებით? ერთი მითხარით, თქვენ ადამიანები ხართ თუ არა? თუ ადამიანები ხართ, „არა-რა ადამიანური თქვენ არ უნდა გეუცხოებოდეთ“... ვითომ თქვენ უარპყოფთ ვნებათა-ღელვის ძალმომრეობასა; ვითომ უმსგავსოდ დაბრეცილი და აწოწვილი თავმოყვარეობა ადამიანისა--- არაფრად მიგაჩნიათ; ვითომ ადამიანის შური, მტრობა, შურისძიება თქვენ დაგიმორჩი-

ლებიათ; ვითომ გაწუწუკებულის გულის ლაქლაქობის სენი—ადამიანის თვისებად არ გიცვნიათ! დავიჯერო, რომ ესენი ყველა ერთად და თვითთველად ცალკე გულიდამსამუდამოდ გაგიდევნიათ? მაშ ადამიანობისა საერთოდ და ქართველობისა საკუთრივ რაღა დაგრჩენიათ? აი, თქვე ანგარების მოყვარენო! თქვე ადამიანის უარმყოფელნო, თქვე ქართველობის მოლაღატენო! მიგიხვდით, მიგიხვდით: რაც ადამიანობის, ქართველობის უბედურებას შეადგენს, იქიდან თავს ისხლეთ, და რაც სიკეთეს და ბედნიერებას, იმაში კი წილს იღებთ. ფუ, თქვენს ვაჟკაცობასა, გულშემატკივრობასა, თქვენ სულგრძელობასა! განა ეგრე უნდა? ლხინში მეც შენთანაო, ჭირში კი შენ შენთვისო და მე ჩემთვისო. ამას უცილობდ თქვენ ვინ დაგითმობთ!..

ჩვენი გაზეთით ჩვენის ცხოვრების სარკე უნდა იყოსო. თუ ეგრეა, მაშ ხომ ჩვენს ცხოვრებაში უნდა ჩაებათ. ის კი აღარ იცით, ხარი ხართან დააბიო, ან ზნეს იცვლის, ან ფერსაო. ვნახოთ, თუ ფერიცა და ზნეც არ გაცვლევინოთ. მე ადამიანის ცხოვრება ცოტად თუ ბევრად მიწვნივია და მწამს, რომ შექსპირი მართალია; „სულელთ თამაშაა ადამიანის ცხოვრებაო,—ამბობს იგი,—გინდათ თუ არა, უნდა ჩავდგეთ და ვიტრიალოთ“. ჩვენც, გვინდა თუ არა, ჩავდგებით, ვიტრიალებთ და თან ჩავითრევთ ამ ახალს გაზეთსაცა. მაშინ ვნახავთ, ეს თქვენი „ივერია“ როგორ გადინხატავს ამ ტრიალსა. ერთი სიტყვით, კარგი რამ გეჭირება—გაგვიკვირდება, ავს კი აღარ გავიკვირვებთ. ვნახოთ, მოვიცდით! ჯერ კი როგორღაც უგემურია. უფხოა, უფხო, თუ შენც იტყვი, მკითხველო. იქნება გემო და ფხა იმაშია, რისთვისაც ამ „ივერიას“ თავი დაუწებები? ვინ იცის! ეჰა, ქვეყნის უკუღმართობავ, არა იყავნება შენი!..

[1877 წ.]

ღმერთმა ნუ დაგაბეროთ

წავიდა ძველი წელიწადი — ეგ უგემური, უმადური, უმადლო, ილაჯ-გაწყვეტილი და პირგამშრალი ბებრუცანა. გუშინ ღამის თორმეტს საათზედ ანდერძი ავუგევით და ჩავაბარეთ მის გაუმაძლარს პატრონს, რომელსაც არც თავი აქვს, არც ბოლო, და საუკუნოება ჰქვია. ნეტა რა პირით შეეცრება მაგ უღმობელს პატრონს ეგ პირშავი, პირუტყვი წელიწადი? რა ანგარიშებს დაულაგებს, დავთრებს რა მაცდურობით გადაუშლის, სასწორის უღელს როგორ ასწევს და დასწევს? ეს ძველი წელიწადი ჩვენგან, კაცთაგან, ისე გაცუღლუტებული იყო, რომ არა მგონია თავის უტყუარ გამკითხავის წინაშე თავისი ოინბაზობა დაიშალოს, ერთს-ორს მაღაყს მაინც გადავა. ხოლო მისი პატრონი საუკუნოება, თუმცა გაუმაძლარია და ბევრად-ბევრი მაგისტანა წელიწადი გადაუყლაპავს, და როგორც ვეშაპს წვეთი, ისე ადვილად მოუნელებია, მაგრამ რომის პაპსავით შეუცდომელი გამკითხავია, და თუ უწინდელ დიამბეგსავით დაუქრთამებელი არ არის, მაინც უანგაროა. რაც უნდა მაღაყებს გადავიდეს, იგი გამკითხავი თავის უანგაროს, უტყუარს და პირმოუფერებელს მსჯავრს დასდებს. ამ მსჯავრს არც აპელაცია აქვს, არც კასაცია, თუმცა-კი ამაებში გავარჯიშებული, გაწურთვნილი და ადვოკატებისაგან გაცუღლუტებული ძველი წელიწადი თავისას ეცდება, რომ ერთიკ მოახერხოს და მეორეც. მაგრამ ამოდ-კი: განაჩენი საუკუნოებისა და-ურღვეველი და შეუცვლელია.

საზარელი სახე ჰქონდა ამ მიცვალებულს ბებერსა: კბილები ჩამტვრეული, პირის-სახის კანი მეშსავით შემხმარი, დამკნარ ლელვსავით დანაოკებული, წელწახრილი, ხელ-ფეხ-გაშეშებული, თვალებ-ჩაცვივებული, უსულო, უგულო, უსისხლო და უსიცოცხლო. შემეზარა, თვალი მოვარიდე, ზურგი შევეუქციე, პირი მზის ამოსვლისაკენა ვქენი და რა დავინახე? პატარა ოქროს-თმიანმა, თურაშაულ ვაშლსავით წითურმა, ჩაბურთებულმა, ჩასუქებულმა, ახლად დაბადებულმა ბავშმა შემომცინა თავის უმანკოებით სავსე მშვენიერ ღიმილითა. ზურგთ უკან ძველია, თვალ-წინ ახალი, იქ სიკვდილია, აქ სიცოცხლე, იქ გახრწნილებათ, აქ აღყვავება, იქ მზე ჰშლის, ალპობს და ჰხრწნის, აქ ჰბადავს, ჰზრდის და აკოკრებს, იქ მომწყდარია წყარო ცხოვრებისა, აქ ღუღს და ჩუხჩუხებს, იქ სამარეა, აქ აკვანი. წავიდა ნაგარდზედ ჩემი გულისთქმა, როგორც გათამამებული მიმინო და ვსთქვი გულში: ამ ახლად-შობილის აკვანს ნეტა რა-რიგი ბედი დაარწევს-მეთქი. ვაი თუ!.. მაგრამ რა ვაი თუ? დღეს ახალი წელიწადია და შავი ფიქრი შორს ჩვენგან.

ახალი წელიწადია, მაგრამ როგორ მოგილოცოთ ეს პირველი დღე ახალის წლისა,—არ ვიცი. ჩვენს ძველს ჩვეულებას რომ ავყვეთ, უნდა შაქრის-ყინული მოგართოთ და მოგახსენოთ: „ღმერთმა ასე ტკბილად დაგაბეროთ“. მე თუ მკითხავთ, ამის თქმა ვერ მეჭაშნიკება. არ ვიცი, სხვა რას იტყვის და მე-კი ეგ წყევლა მგონია და არა დალოცვა. ნეტა რა სანატრელია სიბერე? სიბერე ყველა კირზედ უფრო ძნელი კირია. სხვა კირი ან მოვა, ან არა, სათუო საქმეა. სიბერეს კი სად გაექცევა ადამიანი? დღეს იქნება თუ ხვალე უსათუოდ მოცოცდება თავის-თავად და ჩვენდა დაუკითხავად იასაულად ჩაგვიდგება ტანში. ვერც

ვერავენ გადაუდგება წინ, ვერც ვერავენ გადაურჩება. ეს ერთი. მეორე ისა, რომ სხვა ჭირს, თვინიერ მამულების გამიჯვნის ჭირისა, რაც უნდა იყოს, როგორმე მოველება, თუ კაცი არ გაბრიყვდა და ჩვენებურ ექიმებს არ ჩაუვარდა ხელში, სიბერეს კი წამალი არა აქვს. სიბერე დროთა-ბრუნვის „ისპოლნიტელნი ლისტია“. დროთა-ბრუნვა კიდევ ჩვენს საადგილ-მამულო ბანკზედ უფრო უღმობელი, უფრო შეუბრალებელი მოვახშეა. რაც უნდა ძვირფასს ღერბიან ქალღმრთელსა ჩივიდეს, მაგ „ისპოლნიტელნი ლისტს“ ვერავენ გააუქმებს! სიკვდილის ბოქა-ულს, სულთამხუთავს, ხელთ უპყრია აღსასრულებლად. ღმერთმანი, ზოგიერთებსავე დაჰქრთამავ, ხახას ჩაუღბობ და უკან გააბრუნებ! მოვა, კარებს დაგიკაკუნებთ, თუ არ გაუღებთ, ისე შემოგეპარებათ, რომ ვერც-კი გაიგოთ. ვერავენ ვერ წაუვა ხელიდამ, თუნდა მთელი რაც მარშლებია, სულ წამოგესარჩლონ.

პრიკაზის ვალი შეიძლება გაპატიონ, შეიძლება საადგილ-მამულო ბანკი იმისთანა ბანკად გადაიქცეს, რომელსაც ჩვენი სანატრელი სახელი ჰქვია: „ავილე და აღარ მოგეცია“;

შეიძლება სომეხმა გუთანს მოჰყიდოს ხელი და ქართველმა—ღუქანს; შეიძლება ქართველი კაცი ისე დაჰყვიანდეს, რომ ადვილად ასაღებს ვალს ძნელად შეჰბედოს და ზვალინდელი ქათამი დღევანდელ კვერცხს ამჯობინოს. შეიძლება ქართველი კაცი ისე გამოკეთდეს, რომ არამც-თუ ძმამ ძმას უმტროს და აბეზლოს, არამედ სხვის მტრობაც შეეზაროს;

შეიძლება ჩვენმა ქალებმა ქართული ლაპარაკი აღარ ითაკილონ, იქნება რაღაცა დაისწავლონ, იქნება დაისწავლონ კიდევ და ძერა-დედობის სათამაშოდ მოწყობილი

ტიურნიურები, როგორც იყოს, ცრემლის ფრქვევით და ვაი-ვაგლახით დასთმონ;

შეიძლება ქართველმა კაცმა სასკოლო ფული, თავის შვილების გასაზრდელად, ჰაპან-წყვეტით როგორც იქნება გამოიმეტოს;

შეიძლება ქართული ლიტერატურა ისე გამოკეთდეს, რომ ლანძღვა და თრევა ლიტერატურად კი არა, უკადრისობად ჩაითვალოს და გაუპატიურება ადამიანისა უწვრთნელობაში ჩამოერთვას გამაუპატიურებელს;

შეიძლება ჩვენი მტკვარი დოდ იქცეს, გორის ციხე ჯამად, იალბუზი ჯამში ჩაყრილ მჭადად, მცხეთის ხიდი კოვზად და ისეთი მუცელიც ჰქონდეს კაცს, რომ ყოველივე ეს ერთ სადილადაც არა ჰყოფნიდეს,—გლეხურის სიმღერისა არ იყოს; შეიძლება—

ზღვა დაშრეს,

ქვიშა გამოჩნდეს,

თევზი მთას ვლიდეს სიარულითა,

ვირი ბჭედ იჯდეს,

ჯორი შვილს ზრდიდეს,

მგელი თავს ადგეს კიანურითა*.

ყოველივე ეს შესაძლოა, მხოლოდ ოთხი ჯამ არის ყოვლად შეუძლებელი: ერთი—ვალში ჩავარდნილ ქართველ კაცის ვალიდამ გამოსვლა, მეორე—ქართველ ლიტერატორის კუჭმადლობა, მესამე—აქაურის ექიმებისაგან კაცის მორჩენა და მეოთხე—დროთა-ბრუნვის „ისპოლ-ნიტელნი ლისტის“ გაუქმება და თავიდან აცდენა.

სიბერე, ბატონებო, რაც გინდა სთქვით, სენია, და სენი ტკბილი იყოს, თუნდა მწარე, ორივე ღმერთმა დასწყევლოს. სხვისა არ ვიცი და მე-კი ღმერთმა თავის-

*) ძველი სიმღერაა.

დღეში ნუ დამაბეროს. ღმერთმა ცხოველმყოფელი სიკაბუკე არ მომაკლოს, არ მომიშალოს, ვინემ პირში სული მიღვა, ანუ ვინემ შევესწრებოდე იმისთანა ქართველის კაცის ნახვას, რომ მოძმესათვის არ ემტროს, სხვის სიკეთე არ შეშურებოდეს და ვალი თავის-დღეში არ აეღოს და, თუ აეღოს, გადაეხადოს. ბევრი წყალი ჩაივლის მინამდის, მართალია, მაგრამ სიცოცხლე არავის მოსჰარბდება. მეც დიდის ხნით სიცოცხლე მინდა თქვენთვისაც და ჩემთვისაცა.

მართალია, არც იმისთანის ნატვრა უნდა, რაც უიმი-სოდაც არ აგვცდება, და არც იმისთანისა, რასაც თითონ ბუნება უარყოფს და არ გვითმობს. სიკაბუკე ბუნებითად წარმავალია, მოკლე ხნით მოსული სტუმარია, დილით მოვა და საღამოთი მიდის და, როგორ შეიძლება ადამიანს სამუდამოდ შეჰრჩესო, მეტყვიან? მართალი ბრძანებაა. სიკაბუკე მოკლე ხნის სტუმარია. ხოლო ვიკითხოთ: ვისთვის და რისთვის? მარტო ხორცისათვის. დროთა-ბრუნვა მარტო ხორცს ერჩის, ხორცსა სძლევს. ხორცს მაგისათვის არც ფარი აქვს, არც ხმალი. ადამიანი ხატებაა ღვთაებისა განა ხორცითა? ადამიანს ხორცის გარდა ერთი რამ სხვა მოჰმადლებია, რომლითაც იგი ადამიანობს ვით კერძო ღვთისა. ის ერთი—სული და გულია, უჭკნობლობის ნიჭით და ღონით დალოცვილი. ეგ ღვთაებრივი ნიჭი, როგორც ყოველივე ღვთაებრივი, დროთა მბრძანებელია და არა ყმა. შესაძლოა, ხორცი დაბერდეს, დაუძლურდეს, სული და გული-კი ისევ ჰყვაოდეს, ზეგარდმო მაღლით შუქმოფენილი და მრავალფერად გადაშლილი, თუკი ადამიანი საკადრისად უბატრონებს, ადამიანურად მოუვლის, ხორცის მბრძანებლად გახდის და ხორცს არ გააღახვიანებს. მე ვსთქვი—ეგ ნიჭია-მეთქი და ნიკს ზრდა, წრთვნა,

გახსნა და გაშლა უნდა. ყოველი ცოტად თუ ბევრად სხვაზედ აღმატებული კაცი არ შეიძლება ამ გზას ასცდენოდეს, და ამიტომაც მოხდება, რომ ხორციით დაბერებულს სული და გული ჭაბუკისა შერჩება ხოლმე საფლავის კარამდინა. უკეთესნი და უდიდესნი კაცნი ქვეყნიერობაზედ ამისთანანი ყოფილან. საქმე ის არის, ხორცითან ერთად არ დაგიბერდეს სული და გული, სულით და გულით ყოველთვის ჭაბუკი იყო, და მაშინ ფარიც ხელთ გაქნება მოსაგერად და ხმალიც სატევრად.

ეხლა-კი შემიძლიან ჩემებურად მოგილოცოთ ახალი წელიწადი: მაშ ღმერთმა თქვენც თავის-დღეში ნუ დაგაბეროთ, ღმერთმა ყოვლად შემძლებელი, ცხოველმყოფელი სიჭაბუკე არ მოგაკლოთ, არ მოგიშალოთ, ვინემ ცოცხალ ხარო.

„ვინემ ცოცხალ ვართ, ეგრე ექნათ,
ვახაროთ ჩვენსა იასა,
მოვეკვდებით, გაუხარდება
სამარის კარსა ჭიასა“*.

მაინც ვშიშობ, ვაი თუ ეს დალოცვა მიწყინოთ-მეთქი. უწინდელს ისე შევჩვეულვართ, რომ მეც თითონ ტანში ჟრუანტელი მივლის, როცა ვამბობ: ღმერთმა ნუ დამაბეროს-მეთქი. ეს ამისთანა თქმა წყევლად არის ჩვენში მიღებული. ჩვენმა მოხუცებულმა დედაბერმა რომ გამიგონოს; ღვთის გმობად ჩაჰომართმევს, მომვარდება, პირზედ ხელს ამაფარებს და მეტყვის: „ნუ, ნუ, შვილო, ეგრე თავს ნუ გამოიმეტებ, შენ გენაცვალოს ჩემი თავი. ნუ აწყენინებ ღმერთსა, ნუ იწყევლი თავსაო“. ლამის გული გადამიდგეს და ამ დედაბერს მიემხროს! რა ძნელი ყოფილა ჩვეულება.

*) ფშაური ლექსია.

მე რომ თვითოეულთან ცალკე მქონდეს ამ შემთხვევაში საქმე, იქნება დედაბერს დაეძლია და მე ჩვენის ძველის ჩვეულებისამებრ მოვქცეულვიყავ და ეს ახალი დალოცვა, თუ მოლოცვა არ შემომელო.

მე სახეში მყევხართ ყველანი ერთად. ყველანი ერთად ხომ ერია, ქვეყანაა. ნუთუ ერს, ან ქვეყანას, მოუხდება ესეთი დალოცვა: ღმერთმა ტკბილად დაგაბეროსო. ღმერთმა ნუ ქნას. ერის სიბერე ერის აღგვაა დედამიწის ზურგიდამ. შორს ჩვენგან სიბერე! ერს ერთი სული, ერთი გული აქვს, ხოლო ხორცი იმდენი, რამდენიც ცალკე ადამიანია. როგორც ყველასი ერთად და ერთს დროს დაბერება არ შეიძლება, ისეც ერისა. ივანე ბერდება და მიდის, პეტრე იბადება და მოდის, და ერი-კი ისევ ერია, ერთ-სულ, ერთ-გულ. ერი თავისის სულით და გულით იმ ტურფა საბალნაროსა ჰგავს, საცა, რუსთაველის სიტყვით, ერთი მიდის და მის მაგიერ სხვა მოდის, თითონ ბალნარი-კი არის და არის მუდამ მწვანე, მუდამ დაუტყნობელი, მუდამ ყვავილოვანი, ია-ზამბახ-ვარდ-გაშლილი, როგორც ჩვენი ძველი პოეტი ბესიკი იტყოდა.

მართალია, ხან ცა მოუღრუბლებს ხოლმე და მშვიდობიანი, მორცხვი, კდემით-მოსილი ია ნაღვლიანად თავს ჩაჰკიდებს, ყელმოღერებული და თავმოძვონე ზამბახი წელში გადიხრება, ეშხით ცეცხლმოღებული არშიყი ვარდი აღარ აკენებს თავის ბუჩქებში ტრფიალებით დამთვრალს და გახელებულს ბულბულსა, მაგრამ ბალნარი მაინც ბალნარია, მაინც ჰყვავის, მაინც ფშვენს, მაინც სიცოცხლის ძარღვი დაუღალავად უტემს სიცოცხლისათვისვე და ემზადება კარგის დღისთვის, სხვა უკეთეს დროსთვის. აბა ახლა მაშინ ნახეთ ერი, როცა ფირუზის ფრად გადაწმენდილი ცა, უღრუბლო და შუქმოფენილი, თა-

ვის უშველებელ ფრთებს ზედ გადმოაშლის ხოლმე, რო-
გორც ფრინველი თავის ბლარტებს; მაშინ ნახეთ ის ტურფა
საბაღნარო, რომელსაც მე სული და გული ერისა და-
ვარქვი, რა ყვავილების კონას შეჰკრავს! ნუთუ გინდათ
ეს სული და გული დაგვიბერდეს!

ღმერთმა ნუ ქნას.

მაშ გაუმარჯოს დაუქნობელს სიკაბუკესა, აწ და მა-
რადის!

[31 დეკემბერი, 1885 წ., ტფილისი].

ს ა ა ხ ა ლ წ ლ ო დ

ტფილისი, 31 დეკემბერი 1898 წ.

ჩვენ გვესმის, და ადვილად გამოსაცნობიც არის, რისთვის გვიხარიათ იესო ქრისტეს შობის დღე, გვესმის ეს დიდი დღე რისთვის არის დიდი, რისთვის არის ყოველ-წლივ სიხარულით და მილოცვით მისაგებებელი, რისთვის არის სადღესასწაულო დიდისა და პატარისათვის. ამ დღეს დაიბადა სიკვდილითა სიკვდილის დამთრგუნველი და ცხოვრების მომნიჭებელი მაცხოვარი ქვეყნისა, ღმერთი ყოვლად მოწყალეებისა და ყოვლად მხსნელის სიყვარულისა. ღმერთი ნუგეშის-მცემელი უძლურისა და უღონოსი, დავრდომილთა აღმადგენელი, სნეულთა მაურვებელი, ცოდვილთა შემწყნარებელი, მაშვრალთა და ტვირთმძიმეთა მეოხ-პატრონი და მოწყალებელი. მან აღამალა ღირსება და პატივი ადამიანისა იქამდე, სადამდინაც მისდა მოსვლამდე ვერ მიმწვდარიყო ადამიანის შეშინებული გონება და გაულევიძებელი გრძნობა. „ვით მამა ზეცის იყავ შენც სრულიო“, უმოძღვრა კაცს და ამით გვამცნო, რომ კაცი შემძლებელ არის აღსლვად ღვთაების სისრულემდე. რაოდენი ღიღებაა და პატივი კაცის ბუნებისა ამ ექვსს სიტყვაში, ღვთისა ბაგეთაგან წარმოთქმულში!.. იღვაწე და ღვთის სისრულემდე შენც შეგიძლიან ახვიდე და მიახწიო. ესოდენი განდიდება და აღმატება ადამიანის ღირსებისა ჯერ მინამდე არა ადამიანს არ გაჟღონა და საკვირველია განა, რომ

ყოველ ამის შემდეგ ყოველ-წლივ იესო ქრისტეს შობის დღეს ღიდებით ვადიდებთ, ერთმანეთს სიხარულით ვულოცავთ, ვმხიარულობთ და თვითოეულის გული მოწყალებისათვის და მადლისათვის სძგერს.

ხოლო არ გვესმის, რა მიზეზით ამისთანავე, თუ არ მეტის, სიხარულით ვეგებებით ხოლმე პირველ დღეს ახალის წლისას. აი ესეც ახალი წელიწადი და არ ვიცით რა მოგილოცოთ: წასვლა ძველისა, თუ მოსვლა ახლისა. ან ერთში რა ყრია, ან მეორეში, ვერ გამოგვიცნია. წასვლა ძველისა თავის-თავად ბევრი არაფერი სასიხარულოა. პირიქით, სანაღვლელო უფროა. ჯერ იმიტომ, რომ კარგი იყო თუ ავი, მაინც შეჩვეული კირი იყო და შეჩვეული კირი ხომ ზოგჯერ ქართველისათვის შეუჩვეველ ლხინსა სჯობია. მეორე იმიტომ, რომ ძველი წელიწადი წავიდა და სასიცოცხლოდ მოთვლილ დღეთაგან თვითოეულს ჩვენგანს მოაკლდა მთელი სამას-სამოც-და-ხუთი დღე და სამას-სამოც-და-ხუთის დღით ახლო მიუვდით იმ აუცილებელს სადგურს, საცა შესვლაა და გამოსვლა-კი აღარა. ნუთუ ეს მისალოცველია და სასიხარულო!.. ხუმრობაა, მთელი სამას-სამოც-და-ხუთი თორმეტ-საათიანი დღე და მთელი სამას-სამოც-და-ხუთი თორმეტ-საათიანივე ღამე!.. წავიდა და დაიღუპა ეს ამოდენა დღე და ღამე, ეს ამოდენა დრო და ჟამი იქ, საცა სიცოცხლე უამისოდაც წუთია. დროთა ბრუნვამ რომ ეს ამოდენა ღალა წაართვა ჩვენს სიცოცხლესა, სამაგიეროდ რა ნუგეში მოგვცა, რა გვათესინა, რა მოგვამეყვინა, რა დაგვაბუნათა? რომ გვეთქმოდეს—ბევრი არაფერიო, ცოტა მაინც საგულეებელი გვექნებოდა. საქმე ის არის, რომ სულ არაფერი მოუცია, და ეს რა ნუგეშია. მიდიან დღენი, მიდიან წელნი და ჩვენ ისევ ისე პირდაღებულნი ვართ, ისევ ისე

ხელცარიელნი, როგორც ვყოფილვართ, და ვიძახით: სად წავიდეთ, ვის შევჩვილოთ, ვის ვუთხრათ, ვინ განგვიღებს დახშულ კარსა ბედისას?..

ბედის კარის გაღებას ვინ სჩივის. ეს ის ძეხვია ჩვენთვის, რომელსაც მშვიერი კატა ვერ შესწვდა და თავი იმით ინთუგეშა, რომ პარასკევიაო. ჩვენთვის ისიც დიდი ბედნიერება იქნებოდა, რომ უბედურობის კარის დახურვას და შიგნიდამ ჩაკეტას მაინც ვღირსებოდით. ეს რომ მაინც ეწყალობებინა ძველს წელიწადს, კიდევ ღმერთს მაღლობას ვეტყოდით და არ დავინანებდით ამისათვის იმ ძვირფას საფასურის გაცემას, რომელსაც დღენი სიცოცხლისანი ჰქვიან, და რომელიც მით უფრო ძნელი გასამეტებელია, რომ ჩვენდა დაუკითხავად მიდის და აღარ ბრუნდება უკან. სხვა ყველა გაცემული ისევ ხელახლად მოიხვეჭება და სიცოცხლის წარსულნი დღენი-კი აღარა. ვაი ფუჟად განვლილს სამას-სამოც-და-ხუთს დღეს და ღამეს! ჩვენს სიცოცხლეს ეს ამოდენა ხანი მოაკლდა და ერთის ბეწვის ოდენიც-კი არა შეგვიმატნია-რა. უნდა ვტიროდეთ და არ გვიხაროდეს-კი, რომ ესე უგემურად, ურგებად დღენი ჩვენნი დაველიეთ. აქ სინანულს უფრო მეტი ადგილი აქვს, ვიდრე სიხარულს, გლოვას და სამძიმარს, ვიდრე მხიარულებასა და მილოცვ-მოლოცვას.

სინანულიც კაი საქმეა, კაი საქონელია, თუ მართლა საგონებელში რაშიმე ჩავვაგდო და ნამუსი და სინიღისი თავისის უტყუარის სასწორით ხელში კარზე მოგვაყენა ჩვენდა განსაკითხავად. განკითხვა თავისის-თავისა ბევრს მიზეზს დაგვანახვებდა ჩვენის უბედურობისას და ქარისა-გან მოტანილს სიხარულს ძველის წასვლისას და ახალის მოსვლისას ქარსვე გაატანდა, მაგრამ სად არის. სინანუ-

ლისა და განკითხვისათვის აღარც გული გვაქვს გულის ადგილას და აღარც ჭკუა ჭკუის ადგილას და ვიძახით წარამარად „დრონი მეფობენო“ მაშინ, როდესაც დრო მხოლოდ იგი ქვევრია, რომელიც მარტო იმას ამოიძახებს ხოლმე, რასაც თითონ კაცი ჩასძახებს.

რალა საკვირველია, რომ ჩვენ, ძველის წელიწადისაგან გულგატეხილნი და ასე უნუგეშოდ დარჩენილნი, ახალ წელიწადს რალაც იმედით ვებლაუჭებით, რალაც სიხარულით შევნატრით. მეტი რა გზაა, წყალწალღებული ხავსს ეჭიდებოდაო ჩვენც ასე მოგვდის. ხოლო საკითხი ეს არის: ეს კარზე მოსული ახალი წელიწადი ჯერ ხომ გაუჭრელი ნესვია და რა საბუთია, რომ შევხარით. ქრისტეს აქეთ სრული ათას-რვაას-ოთხმოც-და-თვრამეტი წელიწადი გასთენებია ადამიანს საერთოდ და ჩვენ, ქართველებს, ცალკე და ათას-რვაას-ოთხმოც-და-თვრამეტჯერ სიხარულით და მილოცვით მივგებებივართ და ამდენჯერვე მოვტყუებულვართ, იმედი და სიხარული გაგვცრუებია და ათას-რვაას-ოთხმოც-და-მეცხრამეტე წელიწადისაგან რალას უნდა მოველოდეთ, ჩვენ, ქართველები მაინც.

მართალია, დღევანდელის დღით გამწარებული კაცი ხვალის იმედზეა ხოლმე, მაგრამ ესეც კი უნდა ვიცოდეთ, რომ ხვალე შეიღია დღევანდელის დლისა და დღევანდელი დღე შეიღია გუშინდელისა. რაკი ესეა, მაშ დედა ვუნახოთ, მამა ვუნახოთ და შეილი ისე გამოვნახოთ, ქართულის ანდაზისამებრ, და მაშინ დავინახავთ, —რა წითელი კოჭი უნდა ბრძანდებოდეს ჩვენთვის ეს ახლად შობილი ახალი წელიწადი, რომლის მზე და მთვარე, ნათელი და ბნელი პირველ შეხედვით თვალად არა სჩანს. აბა ერთი გვიბრძანეთ, —რა მოვუხანით, რა მოვუთესეთ, რომ რა მოგვამკვივნოს.

„ყოველი მსგავსი მსგავსსა ჰშობსო“, ნათქვამია, და უხეირო, უსაქმურ წელიწადისაგან ნაშობი რა ხეირს მოგვიტანს. განა ამისთანა წელიწადი ერთი და ორია!.. ეს რამდენი დრო და ჟამია, რაც ჩვენ ვიძახით: „წახდნენ ყოველნი ჩვენთვისა, რაიც გვქონდა ქონებანიო“. ვინ არის ამისი მიზეზი? არავინ, ჩვენის მეტი, და იმის მაგიერ, რომ ყოველმა ახალმა წელიწადმა ჩვენს თავზე მიგვახედოს, დაგვიჩინა „შემოვდგით ფეხი და გწყალობდეს ღმერთიო“ და გვგონია, რომ, რაკი ესა ვთქვით, ციდამ მანანა ჩამოვა და პირში ჩაგვივარდება. ის-კი აღარ გვახსოვს, რომ ღმერთი მარტო გამრჯელის მწყალობელია და უხეიროს, უქმს, უსაქმურს პირს არიდებს. დღენი დღესა სცვლიან, წელიწადნი წელიწადს, და ჩვენი თავი კი ისევ ისე წყალს მიაქვს, ანდაზისა არ იყოს,—ურია წყალს მიჰქონდა და გზაც ის იყოვო. გაურჯელს კაცს წყალი წაიღებს, მაშ რა მოუვა. ამას დიდი ღარი და ხაზი არ უნდა.

„ღმერთმა ტკბილად დაგაბეროსო“, ერთმანეთისათვის ენატრულობთ ხოლმე, როცა-კი ახალი წელიწადი კარს დაგვირაკუნებს. რა დიდად სანატრელი რამ არის ეს დაბერება. დაბერებიდამ ერთი ფეხის გადადგმა-ლაა სიკვდილამდე, და რაკი ამაზე მიდგება საქმე, მაშინ ყოველის-ფერი მწარეა. ან თითონ სიბერე თავის-თავად მწარეზე უმწარესი არ არის განა? თუ ესეა, აბა ეხლა სთარგმნეთ, რას ნიშნავს ტკბილად დაბერება? აშკარაა, ტკბილად დამწარებას და ნუთუ ამაზე უკეთესი სანატრელი აღარა გავაჩნია-რა, ამაზე უკეთესი სანატრელი ველარა გვიპოვია-რა. ნატერის უნარიც-კი დაგვკარგვია, მოდი და წყალი ნუ წავიღებს ამისთანას. სხვა რა გზაა?

სხვა გზა ის არის, რომ ერთმანეთს ერთმანეთით გული გაუფუჭულადოთ და ამისათვის ღონე ღონეს გადავა-

ბათ, მხარი მხარს მივცეთ, ერთმანეთის სიყვარული. ვამოციქულოთ და ამ წინდებულს ახალს წელიწადს იმას ვაქმნევენებთ, რაც ჩვენ გვინდა, და არა იმას, რაც მასა ჰსურს. ვიმზნეოთ ერთად-ერთის გულით, ერთის სულით, ერთმანეთის ნდობით. ვინც მზნეა, ის ძლიერია. მაშ „მზნე იყავ და გაძლიერდი“!.. აი ჩვენი საახალწლო მოლოცვა, ჩვენი საახალწლო ნატვრა.

პატარა საუბარი

ქართველნო დედაკაცნო, დღეს თქვენთან მინდოდა პატარა საუბარი გამემართნა, მაგრამ პირველ სიტყვაზედვე ძალიან შევეფრთხი, შევლონდი. აქ დედაკაცად გახსენეთ ჩვენი დედები, ჩვენი დები, ჩვენი მეუღლენი, ერთობ დიდი და პატარა დედათა სქესისანი და შევშინდი. ვაი თუ ეს სახელი ითაკილოთ, იუკადრისოთ, გვიწყინოთ. ვაი რა დრო მოვიდა, რომ კაცობით ხსენება დედათა სათაკილოდ გაგვიხდა!..

ლეკვი ლომისა სწორია, ძუ იყოს თუნდა ხვადიო, უთქვამს რუსთაველს. ლომი ლომია, ერთია,—ძუ იყოს, თუნდა ხვადიო, ამბობს დღესაც გლეხკაცი. მართალია, სწორია, ერთია. ამასა ჰმოწმობს ჩვენი ქართული ენაც და ენა ხომ ერთობ იმისთანა რამ არის, რომ მარტო იმას ამოიძახებს ხოლმე, რასაც კაცი ჩასძახებს. ქართველი დედასაც კაცად ჰხადის და ამიტომ „დედა-კაცს“ ეძახის, როგორც მაჰას—„მამა-კაცს“. განსხვავება მარტო იმაშია, რომ თქვენ ერთის სქესისანი ხართ და ჩვენ მეორისანი, თქვენ დედობითა ხართ კაცნი და ჩვენ მამობით. არსება-კი ერთია, ორნივე კაცნი ვართ, ორნივე ღვთის სახისა და მსგავსებისანი. ასე შეუვნახავს დიდი ღირსება დედისა ჩვენს ენას. არა გვგონია, რომელსამე სხვა ენაში დედაცა და მამაც ერთნაირად კაცად წოდებული იყოს.

აშკარაა, კაცობა დედათა ისეთივე საპატიო და დიდი სახელია ქართველის აზრით, როგორც კაცობა ერთობ

ადამიანისა. დედაც კაციაო, გვეუბნება ჩვენი ენა, და მამაცაო. სხვა რაა უდიდესი და უპატიოსნესი კაცობის სახელზედა ადამიანისათვის, რომელის სქესისაც გინდ იყოს! ჩვენო დედებო, ჩვენო დებო, ჩვენო მეუღლენო და ერთობ გასათხოვარნო, თუ გათხოვილნო, შეირჩინეთ ან შეგარჩინეთ-კი ყოვლად პატიოსანი, მაღალ-მნიშვნელობიანი სახელი „დედაკაცობისა?“ ვაი რომ არა!..

ეხლა დედაკაცად თქვენი ხსენება საწყენია, სათაკილოა. ეს დიდი სახელი დაიფუჟა, შეიკუმშა, დაპატარავდა. საგანი დადნა, დადნა სახელიცა. დღეს დედა დედაკაცი კი არ არის, ქალია. მთა ბეჭად გადაიქცა, მუხა ლელწმად, ზღვა წყაროდ, ადამიანი პეპელად. ცოდვა არ არის, სად დედაკაცობა და სად ქალობა!.. დღეს „დედაკაცი“ მღაბიოთა სახელი-ღაა, თითქო „კაცი-დედა“ მარტო მათ-ღა შერჩენიათ. დღეს „დედაკაცი“ რომ ან თავადის, ან აზნაურის ქალს, ან ერთობ „შლიაპოსანს“ უწოდოთ, გიწყენთ, იუკადრისებს, ითაკილებს: მე ქალი ვარ და არა დედაკაციაო“, თითქო ქართული „დედაკაცი“ და რუსული „მამა“ ერთი და იგივე იყოს. ცოდვა არ არის, „დედაკაცი“ სათაკილო იყოს და „ქალი“ თავმოსაწონებელი!.. „დედაკაცი“—ეს ბრგე და ახოვანი ადამიანი „ქალად“ დავადნეთ!.. ცოდვა არ არის „დედაკაცი“ დავკარგეთ და „ქალი“ შევიძინეთ!.. ეს რას ჰნიშნავს, წინსვლას, თუ უკან დაწევას? აბა დაუკვირდით, დაუფიქრდით...

ქალი და ვაჟი ყმაწვილებს გვიქვიათ და არა მოზრდილებს, არა დამთავრებულს სულითა და ხორციით ადამიანებს, არა უკვე კაცამდე მოყრილს, კაცად დასრულებულს. როგორც კვირტი ჯერ ხილი არ არის, ისეც ქალი, ან ვაჟი, ჯერ კაცი არ არის. ქალი თუ ვაჟი ისევ

მოზარდია, კაცი—უკვე გაზრდილი. ჩვენ აქ მარტო ხორციელ ასაკოვანობაზე არ ვლაპარაკობთ. ჩვენ სახეში გვაქვს ასაკოვანებაც სულისა, იმიტომ რომ მარტო ასაკოვანება სულისა ადამიანს კაცადა ჰხდის. სხვა ყოველი მარტო ქალ-ვაჟიანობაა და სხვა არაფერი, თუნდ ერთიცა და მეორეც ას-ასის წლისანი იყვნენ და შვილებ-გარ-შემორტყმულნი. ქალი გასათხოვარია, თუ გათხოვილი, შვილებიანია, თუ უშვილო,—მარტო სულიერ ასაკოვანებით მიაღწევს „დედაკაცობამდე“ და მინამ არ მიულწევია, იგი ქალია და არა „დედაკაცი“.

ქართველებისათვის „დედა“ მარტო მშობელი არ არის. ქართველი ღვიძლს ენასაც „დედა-ენას“ ეძახის, უფროსს ქალაქს—„დედა-ქალაქს“, მკვიდრს და დიდ ბოძს სახლისას—„დედა-ბოძს“, უდიდესსა და უმაგრესს ბურჯს—„დედა-ბურჯს“, სამთავრო აზრს—„დედა-აზრს“. გუთნის გამგებელ მამაკაცსაც-კი—„გუთნის-დედას“. რამოდენად განდიდებულია მნიშვნელობა დედისა, რამოდენად გამრავალგვარებული, გაპატიოსნებული, გაძლიერებული, გაღონიერებული და თავმოსაწონებელი!.. სიდიდე, სიმაგრე და სიმკვიდრეც-კი აღნიშნულია დედობით!.. ამაზე მეტი პატივი რაღა უნდა მოუტანოს სახელმა! სიტყვა „ქალი“ განა იმოდენას გვეტყვის, რასაც გვეუბნება დიდებული სიტყვა „დედა“ და მასთან ერთად „კაცი“!

ამიტომაც „დედაკაცის“ „ქალამდე“ ჩამოსვლა და „მამაკაცის“ „ვაჟამდე“—ცხენოსანის დაქვეითებაა, დიდისა პატარად გარდაქმნაა, გარდაცვლაა აზრისა და სამცნების ჩამოდნობაა, დაუუყვანა. მამაკაცი კილევ ბევრს არას დაჰკარგავს, რომ „ვაჟამდე“ ჩამოხდეს. ვაჟს კილევ მიეკერება სახელი კაცისა, „ვაჟი-კაციო“. ქალს-კი ჩამოეცალა სახელი კაცისა. „ქალი-კაცი“ არ ითქმის, არ მოდის, არ

ეხერხება ენას. იქნება იმიტომაც, რომ ქალი მეტად სუსტია და თან ვერ ატარებს, ვერა ჰზიდავს „კაცის“ მძიმე სახელს. თუნდ ეგეც არ იყოს, აქ სიტყვა არ უხდება საგანს და საგანი სიტყვას. ქალი ქალილაა და თითქო არა კაცი. სად ქალობა და სად დედაკაცობა!.. ქალი შესანახია და არა შემნახველი, იგი ბარგია და არა კირნახელი, იგი პეპელაა და არა ფუტკარი. ქალისათვის ეს წუთისოფელი სასეირნო წალკოტია, დედაკაცისათვის—სახლია პატიოსანის შრომისა, მინდორია სახნავ-სათესი, ყანაა სამკალი, ძნაა სალეწი, სარბიელია საომარი ჭკუითა და მარჯვენითა. ქალი უფარ-ხმალო დედაკაცია, დედაკაცი ფარ-ხმლიანი ქალია და სად მოვლენ ერთმანეთთან!..

ვაი რომ „დედაკაცი“ წავიდნენ, აღარა გვყვანან და მარტო „ქალები“-ღა დაგვრჩნენ და, ჩვენის ფიქრით, აქ არის სხვათა შორის სათავე ჩვენის უბედურებისა.

[1898 წ.]

გოგარათელის ფილოსოფია და არჩილ ჯორჯაძის ფსიქოლოგია.

ჩემო მაინც კარგო თეკლევ!

შენი წიგნი მივიღე. მწერ და მემდურები, რომ ამოდენა ხანია მე ჩემი ამბავი არ მომიწვდია შენთვის, და მემუნათები, რომ თუ მე, შენი ჯვარდაწერილი ცოლი არ გაგონდები, ეს შენი ოჯახი მაინც რატომ არ მოიკითხეო.

მე რომ უწინდებლად ძველის აზრების კაცი ვიყო, შენს საყვედურებს ჩემს თვალში დღესაც ისეთივე დიდი ფასი ექნებოდა, რაც ჰქონდა, და ეხლა-კი, როცა მე ველირსე და დავეწაფე ახალ აზრების უკვდავების წყაროსა „კვალისა“ და „ცნობის ფურცლის“ ლოცვითა და კურთხევითა, შენი საყვედურები უმიზეზო წუწუნი-ლა მგონია გუნებანაქცევ დედაკაცისა.

ოჯახი მაინც რატომ არ იკითხეო!.. ვაი შენ, ჩემო თეკლევ, რამოდენა მანძილზე უკან ჩამორჩენილხარ ქვეყნიერობას, ანუ, უკეთ ვთქვათ, ახალთ-ახალს ხანას ადამიანის ცხოვრებისას. შენ, ჩემო კარგო, ცოცხლებში გასარევი აღარა ყოფილხარ... რა ოჯახი! რის ოჯახი! ეგ როდინდელ ანაბანას მიკითხავ! ეგ ძველის-ძველი ტიბიკონი, ეგ ძველთა-ძველი ძილისპირები შენთვის შეინახე, მე-კი ახალ მიმართულების კაცი ვარ და თავზე ლაფს ვერ დავისხამ მაგაების ხსენებით და მოკითხვითა.

ოჯახიო! ეს რომ ძველებსავით ბრიყვმა და გაუნათლებელმა სთქვას, კიდევ ჰო, შენ ხომ განათლებული ხარ, შენ ხომ მუდამ „კვალსა“ კითხულობ, რომ სხვა არა იყოს-რა, და როგორ არა გრცხვენიან,—მაგისტანა ძველ-ძულებს მისდევ და თავს არ ანებებ. რა ოჯახი!.. რის ოჯახი!.. შენ იქნება ეხლანდელი დრო ისევ ის ძველი დრო გგონია, როცა ოჯახების შენება, მოვლა და პატრონობა დიდი სახელი იყო ადამიანისათვის! ვაი სირცხვილო!..

მას აქეთ, რაც ჩვენმა სასიკადადლო გომართელმა—ამ დიდის ჭკუის პატარა კოლოფმა,---თავისი წერილი დაბეჭდა „კვალში“*, ოჯახის მოკითხვა და გახსენება რა პატიოსანის კაცის საკადრისია. რა სახსენებელია ეგ შენი ობმოკიდებული „მცნება“, ეგ შენი ოჯახი ეხლანდელ დროში, როცა „კვალისა“ და „ცნობის ფურცლის“ წყალობით ახალი მეცნიერება, ახალი მიმართულება, ახალ-ახალი აზრები დულან და გადმოდიან.

რას ამბობ, ადამიანო! ოჯახი მოსაკითხი კი არა ყოფილა, როგორც ხავსმოკიდებულ ძველებს ჰგონიათ, დასანგრევი და დასაქცევი თურმეა, როგორც ამას ჰლალადებს ჩვენის მწერლობის ახალ-ახალი ყარამან ყათილ სააპყირანი ბ-ნი გომართელი. გესმის, —გომართელი-მეთქი!.. მერე იცი რა კაცია ეს გომართელი? ეს ის კაცია, რომელმაც ერთის ლახტის მოქნევით მთლად შეჰმუსრა ფეოდალობა და ერთის კალმის მოსმით გააქრო ქვეყნიერობაზე ხსენება თავად-აზნაურობისა ასე, რომ ამის მერმეთ თვით არჩილ ჯორჯაძესაც-კი შიშით ენა მუცელში ჩაუვარდა და ხელის-გულზე გაუგორდა გამარჯვებულს გო-

*) იხ. „კვალი“ № 2, გვ. 348, სვეტი 2, ბ-ნ გომართელის წერილი.

მართელსა, —ოღონდ ძველებში ნუ ჩამწერთ და თქვენებრ დავიწყებ გალობასაო. აკი დაიწყო კიდეც, ჯერ, რასაკვირველია, წვრილის ხმით და იმედია, რომ ღვთით თანდათან მოუსხვილებს.

გეუბნები, —ოჯახი იმისთანა რამ ყოფილა, რომ ღღეს ამას იქით ყოველი კაცი, ვისაც-კი გომართელის სიბრძნის სუნი მისდენია, ვინც-კი მისი ფილოსოფიით „აღფრთოვანებულა“, ყოველი იგი უნდა ჰცდილობდეს ოჯახი ძირიან-ფესვიანად ამოაგდოს და სამუდამოდ აღგავოს დედამიწის ზურგიდამ. მეც ღღევანდელ ღღეს იმის ცდაში ვარ, რომ მაგ წყეულს ოჯახს, მაგ ღღევანდელ ბოროტს ბოლო როგორმე მოვუღო, იმიტომ რომ ახალ მიმართულების კაცი ვარ-მეთქი და არ მინდა სხვას უკან ჩამოვრჩე, რაკი გომართელს წერაქვი აუღია ხელში და ოჯახს მისდგომია დასანგრევად. მეც ღღეს იმის ცდაში ვარ-მეთქი, რომ ღღეს ამას იქით ოჯახის ხსენებაც-კი აღარ იყოს ქვეყნიერობაზედ და შენ-კი საყვედურსა მწერ, —რატომ ოჯახს მაინც არა კითხულობო. მოდი და სიცილით ნუ დაოსდები!

აბა მოთმინებით და დინჯად დამიგდე ყური და იმედი მაქვს, რომ შენც, როგორც „კვალის“ ფილოსოფიით ჩემებრ თვალ-ახილებული და ჰკუთ-გაჩაღებული, არამც-თუ ჩემს სიტყვაზე მოხვალ, ინანებ კიდეც, —რატომ მე არ დავასწარ ჩემს ქმარსა, და მინამ ის მომწერდა, რატომ ჩემი თავი არ გავიწირე და გომართელის ფილოსოფიას მტლად არ დავუდეო.

აქ თავის გაწირვა და მტლად დადება რა შუაშიაო, იკითხავ. აი ძაღლის კუდი სწორედ აქა მარხია, ჩემო კარგო! შენ ხომ ჩემი ჯვარწერილი ცოლი ხარ და მე შენი ჯვარწერილივე ქმარი, მაგრამ ღღეს იქით მშვი-

დობით: უნდა ერთმანეთს გავეყარნეთ, ერთმანეთს დავეთხოვოთ. ნუ გეშინიან: ეს შენის უსიყვარულობით არ მომდის, და თუნდაც უსიყვარულობით მომდიოდეს, დიდი ცოდვა არც ესა ყოფილა, რადგანაც, სხვისა არ ვიცი და, ბ-ნს გომართელს-კი „მწარედ ეცინება ხოლმე, როდესაც კითხულობს აღფრთოვანებულს პოეზიას ძმობაზე, ერთობაზე, სიყვარულზე (გესმის: სიყვარულზეც-კი!) და სხვა ამ-გვარს უშინაარსო მცნებებზე“*.

ხომ ჰხედავ, —სიყვარული თურმე უშინაარსო მცნება ყოფილა და ხსენება მისი პოეზიაში მწარედ აცინებს ხოლმე ბ-ნს გომართელსა. არ გებრალება, რომ სიცილიც-კი მწარე ჰქონია! სიბრალული იქით იყოს, მე ეს მიკვირს და მაოცებს, ამ სიმწარესთან ასეთი ტკბილი ქართული საუბარი როგორ მოუხერხებია, როგორ სცოდნია. აბა ვის არ მოჰგვრის სიამოვნების და სიტკბოებას ჟრუანტელს ეს „სიყვარულზე აღფრთოვანებული პოეზია“, თუნდაც ძმობაზე და ერთობაზე! ძველი ქართველი იტყოდა: აღფრთოვანებული პოეზია ძმობისა, ერთობისა, სიყვარულისა, მაგრამ სად ეს გაცვეთილი ლულულუი ძველისა და სად ის მშვენიერი ახალი ჭიკჭიკი გომართელისა! წაწყმდეს ძველი და გაუმარჯოს ახალსა!..

თუმცა სიყვარულს ისე წახდენია ლილახანა, რომ მწარედ აცინებს ჩვენს უცინარს და უწუნარს გომართელსა, მაგრამ მაინც გარწმუნებ, რომ მე შენის უსიყვარულობით არ მომდის, როცა გწერ—უნდა ერთმანეთს გავეყარნეთ-მეთქი. არა, აქ სხვა უდიდესი და უმძიმესი მიზეზი ჰლადღებს. ყური დამიგდე.

*) იხ. „კვალი“ № 2, გვ. 348, სვეტი 2, ბ-ნ გომართელის წერილი.

დავიწყეთ იქიდან, რომ ჯერ ყოველთ უწინარეს გა-
მოვარკვეოთ,—რა არის ოჯახი და რის მომავლინებელია?
იგია თურმე მიზეზი ქვეყნის უბედურებისა, იგი რალაც
ეშმაკისა და ქაჯის თესლი თურმეა. მე რომ ყოველივე
მისი ბოროტი გითხრა, არ დამიჯერებ. ისევ სჯობია
ჩვენს ბრძენთა-ბრძენს გომართელს ვათქმევინოთ. სხვა
არა იყოს რა, ჭკვასაც გვასწავლის და ყურსაც დაგვიტყ-
ბობს მშვენიერის ქართულითა. ეს ახალთ-ახალი ფილო-
სოფოსი ბრძანებს, რომ თანამედროვე ოჯახი ადამიანის
იდეალურ მისწრაფებათა ბორკილიაო. „ეს აზრი სრულ
(გესმის: სრულ!) ქეშმარიტებად უნდა ჩაითვა-
ლოსო“... ყოველივე დაწესებულება, რომელიც წინ ელო-
ბება ადამიანის ძალ-ლონეს და არ უშვებს მას საზოგადო-
ებრივი (ვიშ, ვიშ ამ ქართულს) იდეალებისაკენ, დღეს
დრო-გადასულ (გესმის: დრო-გადასულსო!..) და მავნე
დაწესებულებად უნდა ჩაითვალოსო. ასეთს დაწესებულე-
ბათა რიცხვს ეკუთვნის დღევანდელი ოჯახიცაო“ *.

ხომ ჰხედავ: ოჯახი თურმე ადამიანის იდეალურ მის-
წრაფებათა ბორკილი ყოფილა, ესე იგი პროგრესის შემ-
ხუთავი, პროგრესის დამაბრკოლებელი, გესმის: პროგრე-
სისა!.. იცი-კი,—რა არის პროგრესი? არც მე ვიცი, მაგრამ
რადგანაც ჩვენს სასიქადულო „კვალს“ და მის არა-ნაკლებ
სასიქადულო გომართელს სულ ეს პროგრესი აკერიათ
ენაზე და თუ საქმით არა, სიტყვით მაინც ებლაუჭებიან,
ეს პროგრესი სწორედ კარგი რამ უნდა იყოს, უსათუოდ
ქვეყნის საბედნიეროდ გაჩენილი.

მაშ გახსოვდეს, რომ ოჯახი ადამიანის პროგრესის
ბორკილია. ეს ბორკილი ხომ ბორკილია, გარდა ამისა,

*) იხ. „კვალი“ № 2, გვ. 348.

ოჯახს სხვა ჭირიც სჭირებია: ადამიანის ძალღონეს თურმე წინ გადალობებია და არ უშვებს საზოგადოებრივ იდეალ-ბისაკენ, ერთის სიტყვით, კაცობრიობის საზოგადოებრივი წინსვლა შეუყენებია, და, მაშასადამე, ისევ ის კაცობრიობის პროგრესი შეუკრავს და შეუბოჭავს. ჰხედავ: ამ წყეულ ოჯახის ცოდნები სადა სცემს! ხოლო მაგაებს ვილა სჩივის? ოჯახს რომ მარტო ეგ აგები და ბოროტებანი სჭირებოდა და სხვა არა-რა, წავიდოდით, დავუწოქებდით და ყოვლად-მოწყალე გომართელი როგორმე აპატიებდა. საქმე ის არის, რომ ყოველ ამასთან ერთი იმისთანა ჭირიც სხვა სჭირებია, რომ მარტო ესეც საკმარისია, კაცმა სამუდამოდ გააქროს ოჯახის სახსენებელი ქვეყანაზე. თურმე ნუ იტყვი, — დრო-გადასული და, მაშასადამე, ძველი რაღაც რამ ყოფილა. გესმის: დრო-გადასული და ძველი-მეთქი!.. და ეხლანდელს დროში დრო-გადასულის და ძველის ქომაგობა და კეთილად ხსენება ხომ საციმიბირო საქმეა, „კვალისა“ და „ცნობის ფურცლის“ პუბლიცისტ-ფილოსოფოსებს რომ ჰკითხო.

აი რა გველი და მორიელი ყოფილა ეგ შენი ოჯახი, აი რა ბაღლამი და შხამი სდგმია ტანში მაგ შენ მოწონებულ ოჯახსა! ეხლა შენც, მეონი, ჩემს ჭკუაზე მოხვალ და ჩემთან ერთად იტყვი, რომ ოჯახი მოსაკითხი კი არა, მართლა დასაქცევ-დასანგრევი ყოფილა დედა-ბუდიანად, რათა ამას იქით „ადამიანის იდეალურ მისწრაფებათა“ ბორკილი გამოეყაროს ფეხებიდამ და „ადამიანის ძალღონე საზოგადოებრივი იდეალებისაკენ“ სასრბოლად გაშვებულ იქნას. რა თქმა უნდა, ბ-ნ გომართელის ბრძანების შემდეგ მთელი კაცობრიობა წერაქვებს ხელში აიღებს და მოჰყვება ოჯახების ქცევა-ნგრევას და ჩვენც ჩვენსას უნდა ვეცადნეთ, რომ ამ საქებ-სადიდებელ საქმეში სხვას.

უკან არ ჩამოვრჩეთ, თორემ ძველებში გაგვრევენ და სირ-
ცხვილით კარში ველარ გამოვალთ. ჩვენში-კი დარჩეს და
რა ვქნა, ეს ოჯახის წგრევა-ქცევა ახალი ამბავი, მგონი,
არ უნდა იყოს აქ, ჩვენს საქართველოში მაინც. ჩვენ, ქარ-
თველები, ათადამ-ბაბადამ სულ ამ ოჯახების ქცევა-წგრე-
ვაში არა ვართ განა! მაშ რომ ოჯახი მავნე და პროგრე-
სის-ბორკილი ყოფილა, ჩვენ ძველის-ძველადვე გვცოდნია,
თუ არა და საიღამ გაჩნდა ჩვენში ოჯახების ხელაღებით
ქცევა-წგრევა? გომართელი რომ ამ ათასის წლის წინათ გა-
ჩენილიყო თავისის ფილოსოფიით, ვიტყვი,—ეს ამბავი
იმისი ბრალა, იმისი ღვაწლის შედეგია-მეთქი. ჩვენდა
საბედნიეროდ და ჩვენის საუკუნის სასახლოდ გომართე-
ლი ჩვენს დროშია გაჩენილი და მაშ საიღამ მიხვედრილა
ძველის-ძველი ქართველი, რომ ოჯახი შესარჩენი არ
არის, რომ ოჯახს ქცევა-წგრევა უნდა და არა შენება და
მაგრება. ნუთუ ძველებსაც სცოდნიათ, რომ ოჯახი ჩაჰბლუ-
ჯებია კალთაში ადამიანის ძალ-ღონეს და არ უშვებს „სა-
ზოგადოებრივი იდეალებისაკენ!“

აი საკითხი, რომელიც მე ჩემის ჰკუთხე ვერ გამოვარ-
კევი და ღმერთმა უშველოს არჩილ ჯორჯაძეს, იმან მიხ-
სნა ბოროტისაგან. ხომ იცი, ვინა ბრძანდება ბ-ნი არ-
ჩილ ჯორჯაძე? ეს ის ახალი კაცია, რომელიც მარტო
იმის ფიქრსა და ცდაშია, რომ ახლებსაც აამოს და არც
ძველები მოიმდუროს. ამიტომაც ამისთანაებში ასე ბრძნუ-
ლად იტყვის ხოლმე: ძველები, მართალია, მიხვდნენ, მაგ-
რამ საქმე ახლებსავით კარგად ვერ გამოვიგნეს, გულ-
ღვიძლი კარგად ვერ გაუჩხრიკესო; მიხვედრა ძველებისაა,
გამოჩხრეკა-კი ახლებისაო. აი გომართელის ღვაწლი თუ-
რმე სად არის! ოჯახის ქცევა-წგრევა, მართალია, ძველი
ამბავი ყოფილა ჩვენში, ხოლო ფილოსოფიური საბუთი-კი

გომართელს დღეს აღმოუჩენია. მე-კი,—ღმერთო შეგცოდე—პირველ ხანში გომართელს შევეწამე, — ეს ოჯახის ავად ხსენება და გაპენტვა ძველებს ხომ არ მოჰპარა-მეთქი, და დილოცა, ღმერთო, შენი სამართალი, ამ ცოდვი-საგან მიხსნა „ცნობის ფურცლის“ პუბლიცისტმა.

ახლა იქნება იკითხო: თუ ათადამ-ბაბადამ ჩვენ, ქართველები, ჩვენის ოჯახების ქცევა-ნგრევაში ვართ, ნუთუ აქამომდე ვერ დავაქციე-დავანგრეთ? საკვირველიც ეს არის, რომ ვერ დავაქციე-დავანგრეთ: აი კიდევ სადა მარხია ძაღლის კუდი! აქ უნდა კელავ არჩილ ჯორჯაძის ფილოსოფია მივაშველოთ გომართელის ფილოსოფიას, თორემ გზა-კვალს ველარ გავიგნებთ. არჩილ ჯორჯაძის ფილოსოფიით—ძველებმა ხომ მარტო ალლოს ალება იცოდნენ და საქმის კეთება-კი ახლების უნარია. საქმე ის არის, რომ ძველებს არა სცოდნიათ საიდან მისდგომოდნენ ოჯახს, რომ სამუდამოდ დაექციათ, თუმცა ალლო-კი ალებული ჰქონიათ. შენც ხომ იცი და თუ არ იცი, ეხლა მაინც შეიტყე, რომ თუ. რისამე დანგრევა-დაქცევა გინდა და ერთბაშად დაფუშვა, საძირკველი უნდა მოუნახო და მთლად გამოუთხარო. ოჯახი რომ გამოშიგნო, გულ-ღვიძლი რომ გაუჩხრიკო, ჰნახავ, რომ საძირკველი მისი ცოლ-ქმრობაა, ასე რომ საცა ცოლ-ქმრობა არა ყოფილა, იქ არც ოჯახი გაჩენილა. ცოლ-ქმრობაზე არის აშენებული ოჯახი. აქედამ განა აშკარა არ არის, რომ ოჯახის ძირიან-ფესვიანად ამოგდება არ შეიძლება, თუ აწ არსებული ცოლ-ქმრობა არ შეიმუხრა, არ დაირღვა, არ გაუქმდა.

ვინ უნდა მისცეს ამ სახელოვანის საქმის მაგალითი ადამიანსა? რასაკვირველია, იმან, ვისაც არ უნდა ძველის აზრების სამარცხვინო ჩაჩი დაიხუროს თავზე და ახალ მიმართულების კაცთაგან გამოირიცხოს თავი. აი, კიდევ

ძაღლის კუდი სადა მარხია, ჩვენდა საუბედუროდ. ჩვენდა საუბედუროდ-მეთქი! მაგრამ ჩვენი საკუთარი უბედურება იქ რა სახსენებელია, საცა ახალი ჰალაღდებს და გვიწვევს თავი გავიწიროთ და გომართელის ფილოსოფიას გზა გავუხსნათ „ადამიანის იდეალურ მისწრაფებათა ბორკილის“ დასამსხვრევად.

ხომ ჰხედავთ, — რა ჭირსა და ვაგლახში ჩავვარდი მე, შენი ჯვარდაწერილი ქმარი. რომელი უნდა ვირჩიო: გომართელის ფილოსოფია, რომელიც „ადამიანის იდეალურ მისწრაფებათა“ ბორკილს ამსხვრევს, თუ ცოლ-ქმრობა, რომელიც ამ ბორკილს სჭედავს თურმე? ამ სახით, ან ახალ მიმართულების კაცის სახელი უნდა ვგმო და დავკარგო და ოჯახი ვაშენო და ვინახო, ან სახელის ღირსი უნდა გავხდე და მაგ წყეულ ოჯახის დასაქცევად ცოლიც გავწირო, შეილიც და ის ჩემი საკუთარი ბედნიერებაც, რომელიც მე ჩემსა და შენს ცოლ-ქმრობაში მოვიპოვე.

აქ დიდი ლარი და ხაზი არ უნდა იმის გამოსაცნობლად, თუ რომელი ამოვირჩიე. ვინც იცის, რომ ჩემი განმანათლებელი მარტო „კვალი“ ყოფილა, არის და იქნება, მინამ ჰირში სული მიდგა, ის ვერ იფიქრებს, რომ მე მრუდე გზას დავადგებოდი, ახალს მიმართულებას ვგმობდი და ვუღალატებდი. იმიტომ, რომ დღეს ისეთი დღეა, ოღონდ ახალი კი იყოს, და რაც გინდ იყოს. კაცი ხარ და ქუდი გხურავს და ამაზე მეტი ახალი ლა იქნება, რომ ოჯახის დასაქცევად ცოლს გაეყარო მარტო იმისთვის, რომ ამას ითხოვს ფილოსოფია ახლად-მოვლენილ გომართელისა.

მაშ მშვიდობით, ჩემო კარგო! დღეის ამას იქით შენ შენთვის, მე ჩემთვის. ხომ ჰხედავ: ჩვენი უფიცობით რა ცოდვაში ვმდგარვართ, რა მძიმე დანაშაული ჩავგიდენია ქვეყნისა და კაცობრიობის წინაშე. ვაი ჩვენ!.. ჩვენით

თურმე არსებულა იგი რკინის ბორკილი ადამიანის პროგრესისა, რომელსაც ოჯახი ჰქვია და რომელიც ასეთს დიდს პატივში თურმე ჰყავთ დღესაც ზოგიერთს ძველებს თავისდა სამარცხვინოდ და ქვეყნის საუბედუროდ. ჩვენ დღეის ამას იქით ერთად ველარ გვეცხოვრება. მშვიდობით, ჩემო კარგო, მშვიდობით, სამუდამოდ. მე-კი გული მტკივა, გული მეთანაღრება, „ესტირ და ვლრიალებ“, რომ გემშვიდობები გომართელის ფილოსოფიის მიზეზით. ჩვენში-კი დარჩეს და, სწორედ გითხრა, ერთის გულით თითქო ვწყევლი კიდეც, ღმერთო შემინდე, გომართელსა, რომ თვალი ამიხილა და მით შენი თავი დამაკარგვინა. მაგრამ ღვთის წყალობა შენა გქონდეს, რამდენი სხვა უჩემო ცოლი და ქმარი ლოცვა-კურთხევას შეუთვლის გომართელსა.

ბევრი ცოლი და ქმარია, რომ ერთმანეთი ჭირივით ეჯავრებათ, უნდათ და ვერ გაჰყრიან ერთმანეთს, რადგანაც, რაც გინდ იყოს, ცოლ-ქმრობის დარღვევა მძიმე და სათაკილო საქმეა და თუ არ დიდად პატივსადები მიზეზი, ძნელი გასაბედიია; სირცხვილის შიშისა გამო, კაცი როგორღაც უფროთხის და ცოლ-ქმრობას შეჩვეულ ჭირსავით ითმენს. ეხლა-კი ბ-ნ გომართელის წყალობით ცოლ-ქმრობის დარღვევა არამც-თუ სათაკილო საქმეა, არამედ ქვეყნისათვის დადებული ღვაწლია, სასახელო და საქებ-სადიდებელი, და ჰნახე ამას იქით, რამდენი ცოლ-ქმრობა შეიმუშურება, რამდენი ოჯახი დაიქცევა სამუდამოდ. მაშ წაწყმდეს ძველი და იხაროს ახალმა! გაუმარჯოს გომართელსა! გაუმარჯოს „კვალსა“, — ამ ჩვენის დროის „სიბრძნე-სიცრუის“ წიგნსა!

რა წამსაც წავიკითხე და შევითვისე, როგორც რიგია, ოჯახის ფილოსოფია გომართელისა, მაშინვე შუბლზე თითი

მივიკარ და ვთქვი დიდის გულისხმითა ჩემითა: ჰა!.. აი ქვეყანას როდის გაეხსნება-მეთქი გზა „საზოგადოებრივი იდეალებისაკენ“, აი, როდის წაავლო კუდში ხელი ქვეყნის ბოროტს ჩვენმა გომართელმა-მეთქი. მაშინვე დავჯეგ და მივდოდა მომეწერა შენთვის, რომ უნდა ერთმანეთს გავეყარნეთ ქვეყნის სიკეთის გულისათვის, მაგრამ ერთმა გარემოებამ დამაბრკოლა: მომაგონდა, რომ შენი მზითვის ფული ჩემს სახელობაზეა ბანკში მიბარებული და ვაი თუ მომთხოვოს, და მივცე, თუ არა-მეთქი. აქეთ ვეცი, იქით ვეცი და ამ გარემოებას ვერც თავი გავუგე და ვერც ბოლო. აღარც ვაციე, აღარც ვაცხელე და ავდექ და გომართელთან გავიქეც დარიგებისათვის. გომართელი ტფილისიდგან სადღაც წასულა და დავრჩი სახტად. ბოლოს ვიფიქრე: არჩილ ჯორჯაძეც ხომ ქადულობს ახალს მიმართულებას, მოდი და იმას დავეკითხები-მეთქი. ვთქვი და წავეღო კიდეც. რაკი უჟამზე ჩემი ჭირი და ვარამი, იმან აიღო და 10-ს იანვრის „ცნობის ფურცელი“ მომაჩეჩა ხელში და მითხრა: შენის დარდის პასუხი აქა სწერიან და წაიკითხეო. მე პასუხად მოვახსენე, რომ ჩვენ გაფიცულნი ვართ, „კვალის“ მეტს სხვას არას ვკითხულობთ-მეთქი. შენი ნებააო, მითხრა, ეს-კი იცოდეთ, — შენის ჭირისა და ვარამის პასუხი აქ არის და სხვაგან ვერსად იპოვნე, სანთლითაც რომ ეძებოო. ვთქვი, უსათუოდ გასაღება უნდა „ცნობის ფურცლისა“ და ამიტომ მაჩეჩებს ხელში-მეთქი. მეტი გზა არ იყო, ვიყიდე ის ნომერი და შინ წამოვიღე.

წავიკითხე და სიხარულით ფეხზე ველარ დავდეგ. აი, ღმერთმა აცოცხლოს არჩილ ჯორჯაძე, მისი ახალი მიმართულება, მისი ახალი მეცნიერება და მისი ახალი ფსიხოლოგია. ვერ წარმოიდგენ, ქვეყანას რა დოვრანი დასცემია, რა ილბალი ჰქონია და დღეს-აქამომდე-კი არა სცოდ-

ნია. აქამდე მუშაობით წელს ვიწყვეტავდი, დღესა და ღამეს ვასწორებდი, მეგონა, რომ ერთად-ერთი ნამუსიანი სახსარი ცხოვრებისა გარჯაა და მუშაობა, მეგონა, რომ კაცი სულ იმის ფიქრსა და ცდაში უნდა იყოს,—პატიოსანის შრომით ლუკმა-პური სჭამოს, და თურმე ნუ იტყვი, ყველაფერი ეს ტყუილი ყოფილა, ეს სულ ძველების ფლასტი-ფლუსტია, ძველების ლათაიებია თურმე. საქმე-კი იმაშია, რომ ვინც თავისას არა სჯერდება, ვისაც თავისი საკმარისი არა აქვს, ის სხვას შეჰყურებს თურმე, ის თურმე სულ იმის ფიქრსა და ცდაშია, რომ „სხვისით“ შეივსოს თავისი დანაკლისი. აი თურმე ახალი ფსიხოლოგია ადამიანისა რას ჰღალატებს!.. ეს მე რომ მეთქვა, არ დამიჯერებდი. ამას არჩილ ჯორჯაძე ამბობს, ის არჩილ ჯორჯაძე, რომელიც თავისს ქადილისამებრ ადამიანის გულში კარგად ჩახედულია. ეს ახლად-გამომცხვარი ფსიხოლოგი გვიქადაგებს, რომ, „კაცი მაშინ არას ინდომებს სხვისას, როცა თავისით (?) სჯერდება, თავისი საკმარისი აქვს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ის სხვას შეჰყურებსო და სულ იმის ფიქრსა და ცდაშია, რომ „სხვისით“ (ფრჩხილები ავტორისაა) შეივსოს თავისი დანაკლისი“ (იხილე „ცნობის ფურცელი“ 10-ს იანვრისა, წერილი არჩილ ჯორჯაძისა).

იქნება იკითხო, — „თავისით სჯერდება“ სადაური ქართულია? გარუსებული ქართული გახლავს. მართალია, ძველი ქართველი ამ შემთხვევაში იტყოდა, — „სჯერდება რას?—თავისას“ და არა თავისით; მაგრამ „კვალსა“ და თვით ბ-ნ გომართელს არა-ერთხელ კვერი დაუტრავს და ბეჭედი დაუსვამს, რომ ჩვენ, ქართველები „გვავეროპი-ელდით“ და რათ გიკვირს, რომ არჩილ ჯორჯაძემ ქართული გაარუსულა და ამით გაავეროპიელა, სურვილისა

და ნატერისამებრ „კვალისა“ და გომართელისა. თუნდ ეგეც არ იყოს, სიტყვას რას დასდევ!.. შენ აზრი გაუსინჯე, აზრი, და სიტყვას თუნდ ჯანაბამდე გზა ჰქონია.

ხომ ჰხედავ: ვინც იმას არა სჯერდება, იმას არა ჰკმარობს, რაცა აქვს, ის სულ იმის ფიქრსა და ცდაშია თურმე, რომ „სხვისით“ შეიესოს დანაკლისი. არა მგონია ქვეყანაზე ბევრი იყოს იმისთანა კაცი, რომ იმას სჯერდებოდეს, იმას ჰკმარობდეს, რაცა აქვს. შორს წასვლა რად გვინდა, თითონ როტმილდი, თვით ამერიკის მილიონერები, ყელთამდე ოქრო-ვერცხლით ავსილები, არა სჯერდებათ იმას, რაცა აქვთ და დღე-ღამე იბრძვიან და იღვწიან მეტი შეიძინონ. აქედგან განა აშკარა არ არის, რომ თუ ათასში ერთი არა, დიდად დიდი ნაწილი კაცობრიობისა მაინც არა ჰკმარობს იმას, რაცა აქვს, სჩანს,—დიდი ნაწილი კაცობრიობისა სულ იმის ფიქრსა და ცდაში ყოფილა, რომ „სხვისით“ შეიესოს დანაკლისი. რაკი ასეა, მე, შენი უმორჩილესი მონა, რაღა წითელი კოჭი ვბრძანებულვარ და მე-ღა რატომ არ უნდა ვიყო სულ იმის ფიქრსა და ცდაში, რომ „სხვისით“ იოლად წავიდე. განა ცოტა რამ მაკლია!..

მართალია, პირველ ხანში დიდ საგონებელში ჩავვარდი: ყველა კარგი და ეს „სხვისით“ შევსება დანაკლისისა როგორ უნდა მოხდეს უიმისოდ, რომ ციმბირს იქით არ უკრან კაცს თავი მეთქი, რადგანაც „სხვისით“ შევსება დანაკლისისა შესაძლებელია მარტო მაშინ, როცა კაცი ან მოიპარავს, ან გასძარცვავს, ან მოიტაცებს. სხვაფრივ „სხვისით“ შევსება დანაკლისისა წარმოუდგენელია, იმიტომ რომ „სხვისი“ სხვისაა და პატრონი თავისის ნებით არ დაგანებებს. ამას სხვისთვის ვამბობ, თორემ მე, რაკი შენი მზითვეი ჩემს ხელთ არის, არც მოპარვა მომიხდება,

არც გაძარცვა, არც მოტაცება და აი არჩილ ჯორჯაძის ფსიხოლოგია რით არის უფრო საამური ჩემთვის.

აბა ეს ახლად-ახლადი ფსიხოლოგია არჩილ ჯორჯაძისაა წინ წაიმძღვარე და სწორედ მითხარ: განა ადამიანის სულის მოძრაობას, ადამიანის სულიერ ბუნებას ვლალატობ, რომ, როცა ჩემსას არა ვჯერდები და ჩემსას არა ვკმარობ, სულ იმის ფიქრსა და ცდაში ვარ,—შენის მზითევით შევივსო ჩემი დანაკლისი? ყოველი ადამიანი თურმე ასე იქცევა, რაკი თავისას არა სჯერდება და თავისას არა ჰკმარობს. სჩანს, ბუნება ადამიანისა ასეთია, თორემ არჩილ ჯორჯაძე იმას არ იტყოდა, რაცა სთქვა... და მეც ზომ ადამიანი ვარ და არა-რა ადამიანური არ უნდა მეუცხოებოდეს: ღმერთი, რჯული, მეც, ბევრს სხვასავით, არა ვჯერდები და არა ვკმარობ იმას, რაცა მაქვს. მაშ ღვთით და არჩილ ჯორჯაძის წყალობით ნურას უკაცრაოდ, რომ არც ვაცხელო, არც ვაცივო და ჩემის დანაკლისის შესავსებლად ვსთქვა, აფუ მე-მეთქი და შენი მზითევი შევიტყაპუნო. თუ მე ამაში გამამტყუნოს ვინმემ არჩილ ჯორჯაძის ფსიხოლოგიის შემდეგ, ჩემი კისერი და შენი ხმალი.

ეხლა სწორედ გითხრა, არ ვიცი,—რომელი უფრო დიდი მეცნიერია და რომელი უფრო წინ მივრბის „საზოგადოებრივ იდეალებისაკენ“ —ბ-ნი გომართელი, თუ ბ-ნი არჩილ ჯორჯაძე? ეს-კი ვიცი, რომ ეს მეოცე საუკუნე ჩვენ, ქართველებს, კარგს ეტლსა და ვარსკვლავზე დაგვებადა: ხუმრობაა, ორი ამისთანა კაცი მოგვევლინა, როგორც ფილოსოფოსი გომართელი და ფსიხოლოგოსი—ჯორჯაძე.

ახალ-მოსული.

[1902 წ.]

ჩვენი ესლანდელი სიბრძნე-სიცრუე

(პამფლეტი)

~ 1896 წ.

ჩვენი ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე

ლექცია პირველი.

მოწყალებო ქაღბატანებო
და მოწყალებო ბატანებო!

მე არ ვიცი როგორ აღმოვთქვა, რა სიხარული ჰდულს და გადმოდის ეხლა ჩემს გულში, რომ გხედავთ ამდენს ბრწყინვალე გვამს, აქ მობრძანებულს ჩემდა სასმენლად. ბაგენი ჩემნი ნამეტანობისაგან სიხარულისა ვერ შემძლებელ არიან აღმობეჭდონ ის, რაც აწ ჩემს გულშია. სწორედ მოგახსენოთ, არც სასურველია. ვშიშობ, რომ ეს გულიდამ აღმობეჭდვა ჩვეულებად არ გაგიხდეთ, აქაო და ასე ჰქმნაო ლექტორმა. ბაძი ხომ კარგია ზოგჯერ, ზოგჯერ-კი ღმერთმა შეინახოს. გულიც არის და გულიც. ვისაც ფაქიზად გული შენახული არა აქვს, იქილამ ამოსული არც ყოველთვის კეთილ-სასურნელია, არც ყოველთვის სასიამოვნოდ დასანახი, მაგალითებრ, ბოყინი, ზაფრა და სხვა ამისთანა. ბოყინი, ზაფრა კუჭის საქმეაო, მეტყვიოთ, და არა გულისაო. მართალია, მაგრამ გული, გონება და კუჭი ერთმანეთზედა ჰკიდებიან, ნამეტნავად ეხლანდელ დროში. ამას მერმეცა ვნახავთ. ეხლა-კი უკაცრაოდა ვარ, რომ ამისთანა ცუდ-გუნებიანი სიტყვა, როგორც ბოყინი და ზაფრაა, ვიხმარე. სიტყვამ მოიტანა, მაგრამ სიტყვამ ისეთი რამ უნდა მოიტანოს რომ სასიამოვნო

მოვნო. იყოს, ბოყინი და ზაფრა ამისათვის რა გამოსადეგია. კიდეც მოგახსენებთ, უკაცრაოდა ვარ-მეთქი.

მე ვხედავ, ბატონებო, რომ ჩემმა უკაცრაობამ თქვენ გაგაკვირვათ. ნუთუ ამ სიტყვას თქვენში ლილახანა წაუხდა და ხმარებისაგან განდევნილ იქმნა? არც საკვირველია. მე მეგონია, ერთი დიდი საბუთი უნდა გქონდეთ ეს უკაცრაობა ჯვარს აცვათ და საიქიოს გაისტუმროთ. თუ ბოყინი და ზაფრა საბოდიშოა, თუ ამისთანა უმანკო სიტყვებისათვისაც უკაცრაობას მოვითხოვთ, მაშინ ხომ ჩვენმა სასიქადულომ „კვალის“ რედაქციამ თავისი ღუქან-ბაზარი უნდა აალაგოს, რადგანაც წლითი-წლობამდე, ყოველს საათს, წამ-და-უწყუმ ამ უკაცრაობის თქმას მოუხდება. როდისღა მოიცლის იმ მშვენიერ და ტბილ უმვერ-სიტყვაობისათვის, რომლითაც ასე სამართლიანად იტაცებს ჩვენს სულსა და გულს და რომელიც ობოლ მარგალიტებსავით მოეყვანა ამას-წინათ „დავიწყებულ მწერალს“ „ივერიაში“.

მე მესმის, ბატონებო, თქვენი საბუთიანი შიში, რომ ამ უკაცრაობას არ გადააყოლოს ბ-ნმა გ. წერეთელმა იგი ლაზათი, რომელიც ასე ამშვენებს „კვალსა“ და მით არ მოგაკლდეთ დიდი სიამოვნება „კვალის“ კითხვისა. მართლაც, უკაცრაობის ცხრილში რომ გაატაროთ „კვალი“, რალა დარჩება ძირს, რომ ვიკითხოთ, ვისწავლოთ და ვისიამოვნოთ ისე, როგორც დღეს ვკითხულობთ, ვსწავლობთ და ვსიამოვნებთ. რაკი ეგრეა, მეტი რა გზაა, მეც მოვიხრი თავს ამ შიშის წინაშე და თქვენთან ერთად პანდურსა ვკრავ ამ დროგარდასრულს უკაცრაობას. ხომ ჰხედავთ, ბატონებო, რა დრო და ჟამის ამყოლი და მორჩილი კაცი ვარ. ტყუილად-კი არ არის ნათქვამი, დრონი მეფობენო. დიალ, მე არა ვგეგვარ იმ ვილაც „და-

ვიწყებულ მწერალს“, რომელმაც „ივერიაში“ რაღაც ძველს ზრდილობასა და მართებულ აზარზე ჩამოაგდო ლაპარაკი. იმიტომაც არის დავიწყებული, რომ ამისთანა ძველ-ძულეზე, ხარა-ხურაზე ჰლაპარაკობს. უკაცრაობა მკედარი სიტყვაა და დეე მკედარი მკედარს აეკიდოთ— საფლავამდე წაიღოს. მე-კი ახალი კაცი ვარ და არა რა ახალი არ მეუცხოების.

ერთის სიტყვით, რა მეტი გზაა, დაგეთანხმებით და ამ მეტ-ხორცს უკაცრაობას თავის ძველ პატრონებს ჩავაბარებ. იქნება გეგონოთ, ამით მინდოდეს თავი მოვაწონო გ. წერეთელს, რომ მესამე დასში შესასვლელად თავის ბედნიერის ხელით კარგად გამიღოს. სულაც არა. მე უფრო შორს მინდა გადავაბოტო. თუ ღმერთი შემეწყვედა და მე ჩემით მოვაწონეთ თავი, მე მეოთხე დასს შევადგენ და მეთაურად გავუხდები. ოთხი სამზე ერთით წინ არის და მეც მინდა, თუ ვიქნები, წინ ვიყო. ბნ. გ. წერეთლის დიდი ღვაწლი მით არის დაუვიწყარი, რომ ამისთანა ადვილი გზა გვიჩვენა წინაურობისა: საქმე ეხლა თელაშია, მეოთხეს მეხუთე მოჰყვება, მეხუთეს—მეექვსე და წავა ესე, მინამ ადამიანს სათვალავი შემოაკლდება. ქართული პროგრესი ეს არის და ევროპისა-კი რა მოგახსენოთ.

მეტყვით, რომ მეთაურობას ცოტა რამ სხვა ყუბათიანი საფანელიც უნდაო. არ ვიცი, რათ უნდა გეგონოთ, რომ მე ამ საფანელს მოკლებული ვარ. მე, როგორც ვხედავ, მინამ ჩემს განზრახულს საგანზე დავიწყებდე ლაპარაკს, მომინდება მოგახსენოთ ჩემი ვინაობა: რა ვარ და რას უნდა მოელოდეთ ჩემგან. მე, ბატონებო, ასეც მჩვარში ნუ გამახვევთ. მე ბევრი რამ კარგი მჭირს. ვილაცამ წამოროშა, რომ თავისის-თავის ქება დამპალ კიტრადაც არა

პლირსო. სტყუის, თქვენმა მზემ. მაშ რამ ააცოცა ჩვენი ბრძენი ბ-ნი გ. წერეთელი და დაასკუპა მუმიასავით „მესამე დასის“ თავზე? ამისთანა ცხადს მაგალითს მარტო ბრმა თუ ეურჩება და იმედი მაქვს, თქვენში ბრმა არავინ არის, ღვთისა და თქვენის წყალობითა.

ერთის სიტყვით, მე ბევრი რამ კარგი მჭირს. ჯერ ერთი, რომ ბრძენი ვარ, თუმცა თ. მ. მაჩაბელსავით მარტო მე ვიძახი ჩემს თავზე ამას და სხვისაგან ჯერ არავისაგან გამიგონია. რა ვუყოთ, რომ სხვას არ მივაჩნივარ ბრძნად? გალილეი ბრძენი კაცი იყო და კინალამ ცეცხლში არ დასწვეს, როგორც სულელი. განა გალილეი ბრძენი არ იყო!.. თუ მაშინ ვერ იცნეს, ეხლა ხომ იცნა!.. მე და თ. მ. მაჩაბელი ამითი ვნუგეშობთ.

მეორე, რომ თუ ლაპარაკი გავაბი, ცხრა უღელი ხარიც ველარ დამაყენებს, თუნდა ენაზე წისქვილის ქვაც დამკიდოთ. ნუ იტყვით, რომ ყბედი ვარ, ან ენის ქავილი მჭირდეს, ღღეს ჩვენში ისე გახშირებული, როგორც ინფლუენცა. ნურას უკაცრაოდ, თუ თ. მ. მაჩაბელი ყბედია, მეც დეე ყბედი ვიყო. აბა თ. მ. მაჩაბელზე ვინ იტყვის ყბედიო. ცოდვა არ არის იმაზე ეს ითქვას. ენა ძირში არ უნდა მოეჭრას ამის მთქმელს!.. თუნდ ვთქვათ, ისიც ყბედი იყოს და მეც. მე ამისი არ მეფიქრება. ამისთანა კაცთან ჯოჯოხეთიც სამოთხეა, თუ ნამეტნავად ყურები დამულებული გაქვს. არ მეფიქრება-მეთქი, იმიტომ რომ თქვენ ისე გაგაჩვიათ და დაგაჩვიათ თ. მ. მაჩაბელმა, რომ მის მერმეთ ძნელია ვინმე დაიწუნოთ, აქაო და ყბედიო. ამსახით, თქვენისა და უფრო თ. მ. მაჩაბლის წყალობით, იმედი უნდა ვიქონიო, რომ მეც იმოდენა მოთმინებას შემაწევთ, რამოდენადაც შეაწევდით ხოლმე ჩემს წინამორბედს თ. მ. მაჩაბელსა, მით უფრო, რომ სად მე და სად ის,

რაკი ყბედობაზე მივარდება საქმე. სად კუის ცოცვა და სად გაჰენებული ცხენი. აწი-აწოც რომ იძახო, ვერ მოვეწევი. ვერ ვიტყვი, რომ ყბედობა ჭირი იყოს და თუ ჭირია, შეჩვეული ჭირია, ნამეტნავად თქვენთვის.

მე ვამბობ თქვენთვის, იმიტომ რომ ქართველები ხართ და ქართველებს განა ერთი და ორი ბედნიერი შემთხვევა გქონიათ გეწვნიათ მთელი სიტკბოება ლაპარაკისა, როცა თ. მ. მაჩაბელი მოხსნის ხოლმე პირს თავისს გულდას. ამიტომაც მოგახსენეთ, თქვენ ამ პირს შეჩვეული ხართ-მეთქი და შეჩვეული ჭირი ხომ შეუჩვეველს ლხინსაც სჯობია. აი, თუნდა ყბედადაც მიმიჩნოთ, ჩემი ნუგეში რაშია. მართალია, ბევრჯელ მოუბეზრებია თქვენთვის თავი თ. მ. მაჩაბელს და გიცივლიათ: კაი, თუ ღმერთი გწამს, გეყოფა, გაგვეცალეო. მაგრამ შენც არ მამიკვდე. იმას წარბიც არ შეუხრია, მითამ აქ არაფერიაო. ფეხიც არ მოუცვლია, ისე მდგარა, როგორც გაუტეხელი ციხე. მეც თუ ასე მოგაბეზრეთ თავი და დამიკივლეთ, წადი, მოგვმოვრდიო, რა გგონიათ? განა მე იმაზე ნაკლები ვაჟკაცი ვარ, რომ კალთები ავიკრიბო და გაეჩქე. მე თ. მ. მაჩაბლის დარიგებული ვარ: თუ უნდათ, თითონ წავიდნენ და სულ ერთიანად გალაგდნენ, შენ შენსას ნუ დაიშლი, თუნდაც მარტო დარჩეო. ეს უბრალო კაცის სიტყვა ხომ არ არის, რომ ერთს ყურში შეუშვა და მეორიდან გაუშვა.

მესამე ჩემი კარგი ის არის, რომ როცა გული ფულურო მაქვს და შიგ არა არის-რა, გულში ცემა ვიცი, როგორც თ. ი. მაჩაბელმა, მითამ და იმის ნიშნად, რომ ვიწვი და ვიდაგვი ქვეყნისათვის. მე მირჩიეს, რომ სჯობს ხახვი იქონიო ჯიბეში და როცა მაგისტანა რამ დაგჭირდეს, თვალები ხახვით მოისრისო, ცრემლები მოგედინება და უფრო დაგიჯერებნო. მაგრამ შენც არ მამიკვდე, სად გულში

ხელის ცემა და სად ხახვი!.. გულში ცემა ვაჟკაცური საქ-
მეა. ხახვი რას მიქვიან. ეს ჩემი ჩვეულება გულში ხელის
ცემისა, ეგრეთ კარგად შეთვისებული თ. ი. მაჩაბლისაგან,
იმიტომ მოვიტანე აქ, რომ გაგაფრთხილოთ და ხელის გაშ-
ლაზე შორს იყვნეთ ჩემგან. რა ვიცი? იქნება ხელის ქნევაში,
როცა ძალიან გაფეიცხდები, ველარა გავიგო-რა და ვისმე
ხელი მოგახვედროთ. გთხოვთ, თუ ეს მოხდა, მეტის-მეტს
ჩემს გულის-ტკივილს მიაწეროთ და სხვას არაფერსა. რა
ექნა? გულში რომ ნაპერწკალიც არ იყოს, მაინც ხანდის-
ხან დამპირდება გაჩვენოთ, რომ შიგ გახურებული თორნეა.
თორნე ხომ იციან: პურს არსებისას აცხობს.

ახლა იმას იკათხავთ: რაზე გააბი ლაპარაკი ასე ქსელ-
სავით და აღარ ათავენო. მასზე, ჩემო მოწყალენო ქალ-
ბატონნო და ბატონებო, რომ ხენაში პირობის დადება
სჯობს, თუ გინდა რომ მკაში არ წამოგედევონო. ეხლა
რაკი გამოგემცნაურეთ, მე აღარაფრის შიში არა მაქვს.
უსათუოდ ჩემთან ერთად იტყვიან, რომ მე, ესე იგი
თქვენს ყურმოჭრილს მოსამსახურეს, ყოველი ის სიკეთე
მჭირს, რაც საჭიროა მეოთხე დასის მეთაურობისათვის.
ხუმრობაა, ერთს კაცს წილად ჰრგებოდეს უშვერსიტყვაობა
გ. წერეთლისა, ყბედსიტყვაობა თ. მ. მაჩაბლისა, ფულურ-
სიტყვაობა თ. ი. მაჩაბლისა! მართალია, ზოგიერთი სწავ-
ლული და მეცნიერი ამტკიცებს, რომ ეს სამივე ერთად
დომხალსავით რომ აურიო, კარგად დაზილო და ერთს
კეცზედ გამოაცხო, ის გამოვაო, რასაც რუსები „ნულს“
ეძახიან, ფრანგები „ზეროს“ და ქართველები ილია ხო-
ნელს. მაგრამ სცდებიან, ნუ გჯერათ. ამ სამის კაცის
ღირსება მარტო მე მარგუნა ბედმა და სამება იგი, ზე-
ლით, თუ გათქვეფით ერთ-არსებად ქცეული, მარტო მე
ვარ!.. მე ვარ-მეთქი!.. ხომ ხედავთ, რაკი „მე“ ვთქვი,

გულში ისე ვიკარ ხელი, რომ კინალამ გადავიქეცი. ასე იცის თ. ი. მაჩაბელმაც, როცა თავის-თავს ახსენებს და თავისს „მეს“ მიეყუდება ხოლმე, როგორც ბოძსა. ეხლა გკითხავთ თქვენ: აბა რა მიმიგავს რუსულს „ნულს“, ფრანგულს „ზეროს“ და ქართულს ილია ხონელს.

მე გავათავე რაც სათქმელი მქონდა, მინამ შევუდგებოდი ჩემს განზრახულს საგანს. იქნება, გიხარიათ კიდეც, მაღლობა ღმერთს, ძლივს გაათავაო. მერწმუნეთ, მე თუ აქ ვიღვწი, მარტო თქვენის გახარებისათვის. მარტო ერთი რამ მედარდება. მე — ჩემის თავის ამბავი რომ ვიცი — თუ ერთი ალვირი მოვუშვი ჩემს ენას, ხშირად მოგინდებათ ნატვრა: უჰ, თქვენი ჭირიმე, როდის გაათავებსო. მაშასადამე, ხშირად მოგეცემათ მიზეზი გაიხაროთ, — მაღლი უფალსა, ძლივს არ გაათავაო. ეს გახარების გახშირება და, მაშასადამე, გაიფეება ვერაფერი თამასუქია ჩემთვის. ვიცი, კარგად ვიცი, რომ ოდეს ტურფა გაიფედეს, აღარა ღირს არცა ჩირად. მაგრამ გულს არ გავიტეხ. საცა თევზი არ არის, იქ კიბოს თევზად ჰხადიანო, იტყვიან რუსები. „დრო მოვა და გატკბილდების, ხილად სჭამენ პანტის ჩირსა,“ ამბობენ ქართველები. მეც ვითომ კიბო ვარ უთევზურ ადგილას, ან პანტის ჩირი უხილო ქვეყანაში. გთხოვთ, გამიტანოთ და დამჯერდეთ, რაცა ვარ.

ეხლა დროა შევუდგეთ ჩემის ლექციების საგანს. სმენა და გაგონება!.. საგანი ჩემის ლექციებისა არის ეხლანდელი ჩვენი სიბრძნე-სიცრუე.

იქნება ამ სათაურმა გაგაოცოთ. მე იმდენი თქვენი გაცემა არ მინდა, რამდენიც ის, რომ ამ უთაგბოლო დრო-ჟამს, როცა ჩვენში დავთრები აირია, როცა ძაღლს, უკაცრავად არ ვიყო — პატრონი ვერ უცვნია და პატრონს ძაღლი, შესაფერი სახელი რამ დაერქვას. მე

ვამტკიცებ, რომ ეხლანდელი დრო დროა სიბრძნე-სიც-
რუისა, მე ვამბომ ჩვენი, ესე იგი ქართველების დროა-
მეთქი ასეთი. სხვებთან მე საქმე არა მაქვს. ყველა ერს
ეხლანდელს დროში იმდენი თავისი საკუთარი თავში სა-
ცემი აქვს, რომ ძნელია სხვისთვის მოიცალოს ვინმემ.
მაინც-და-მაინც, დეე სხვამ თავისი იცოდეს, ჩვენ ჩვენი
უნდა შევიტყოთ.

გთხოვთ დაიხსოვოთ, რომ ამ საგანს პირველად მე
მივეყარე, ეს საგანი პირველად მე აღმოვაჩინე, თორემ
ბოლოს, როცა მე ამით სახელს ვიშოვი, ბ-ნი გ. წერე-
თელი წამომეცილება, სახელს პირველობისას ის დაი-
ჩემებს და სადაოდ გამიხდის საქმეს. ესეთია მისი საქე-
ბური ზნე-ჩვეულება.

რას ჰნიშნავს ეს ორი სიტყვა—სიბრძნე-სიცრუე, ერთ-
მანეთზე გადაბმული? ამის პასუხი, ამისი ახსნა შორიდან
დაწყებას ნდომულობს. ვეცდები ჯერ ყველაზე უწინარეს
მოგახსენოთ, რა აზრი უნდა ჰქონოდა ამ ორს ერთმანეთ-
თან განუყოფელად ჩართულს სიტყვას უწინ. ეს ახსნა
მოგვინდება, რომ წინანდელი სიბრძნე-სიცრუე ეხლან-
დელს პირისპირ წაუყუენოთ და მით გავიადვილოთ გაგება,
ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე რით არის განსხვავებული.
ჰხედავთ, ბატონებო, რა მეცნიერულ გზით მივდივარ.
მაშ!.. განა ტყუილი გეგონათ, რომ ვთქვი, ბრძენი ვარ-
მეთქი. ბრძენი ვარ, მაშ რა ჯანაბა ვარ.

საბა ორბელიანმა რომ თავისი ზღაპრები დასწერა,
სიბრძნე-სიცრუის წიგნი დაარქვა. მე ხშირად ჩავფიქრე-
ბივარ ამ უცნაურს სახელს წიგნისას. მართლაც, სადაც
სიბრძნეა, იქ სიცრუეს რა ხელი აქვს? სიბრძნესთან სიც-
რუე რა მოსატანია? რა სიტყვის მასალაა? რა უგავთ
ერთმანეთსა? საბა ორბელიანი—ეს ბრძენი, დარბაისელი

კაცი, რათ იკადრებდა სიბრძნეში გაერია სიცრუე? ან რა სახარბიელო სახელია სიცრუე?

მე ვფიქრობ, რომ საბა ორბელიანს ამის თქმა უნდოდა: მე ზღაპარს გეუბნები და სიბრძნეს-კი გამცნებო. ზღაპარი მოგონილი ამბავია, არა-მართალი, მაშასადამე, სიცრუეა. ამ მხრით წიგნი საბა ორბელიანისა სიცრუეა. ის სიცრუე-კი არა, რომელიც სწამლავს და ჰშხამავს ადამიანს და სიცრუის მთქმელს უფრო სთხრის და აუწმინდურებს, ვიდრე სხვას. ის სიცრუე-კი არა, რომელსაც აუღია ურცხვად თავი და ქურდულად იკბინება გესლიან მორიელისაგით და რომელიც ასე საზიზღარია და სამართლიანად დევნული ყოველ პატიოსან კაცისაგან. ის სიცრუე-კი არა, რომელსაც ბუდე გაუკეთებია ჩვენს სასიკადულო „მესამე დასის“ ჟურნალში, ბ-ნი გ. წერეთელის თავმოსაწონებელ „კვალში“, და რომელშიაც იგივე ბ-ნი გ. წერეთელი კრუხადა ზის და სჩეკს ტყუილების წიწილებს და ყოველ-კვირა გამოჰყავს იარმუკაზე გასასყიდად.

საბა ორბელიანის სიცრუე-ჲჲჲ, რა ცუდი სიტყვაა! ნეტავი ეს სამი სიტყვა ერთმანეთზე გადასაბმელი არ იყოს!.. საბა ორბელიანის სიცრუე-მეთქი სულ სხვაა. საბა ორბელიანის სიცრუე ზღაპარია, არაკია, იგავია. იგავი, არაკი, ზღაპარი ამისთანა სახეა, კანია აზრისა, რომელიც საჰკუო და საზნეო ჭეშმარიტებას ზედმიწევნით გვიხატავს ზორცშესხმულად, ჰკუას გვასწავლის, გვარიგებს, ზნეს გვიწურთნის, ავსა და კარგს გვანიშნებს ერთმანეთში გასარჩევად. თუ საბა ორბელიანისებური ზღაპარი, არაკი ამას არა სჩადის, განზრახვად, საგნად-კი სწორედ ეს უნდა ჰქონდეს, თორემ ზღაპარი, არაკი, იგავი თავისს მიზეზს არსებობისას მოკლებულ იქნება. ამ მხრით ზღაპარი, არაკი, იგავი სიბრძნეც არიც და სიც-

რუეც. სიცრუე თითონ ამბავია, სიბრძნე—შიგ ჩასახული აზრია. ერთიც, მეორეც და მესამეც ხელოვნური ხორცთ-სხმაა საკუთო, საზნო სწავლა-შთაგონებისა, განსახოვნებაა აზრისა, ისეთი განსახოვნება, რომელიც მარტო შემოქმედობითის ნიჭის საიდუმლოებას შეადგენს.

ჩვენი ზღაპარი ტყუილად-კი არ იწყება „იყო და არა იყო რათი“. „იყო“ შიგ ჩასახული აზრია და აზრი ხომ ყოველთვის ყოფილა, არის და იქნება. „არა-კი იყო რა“ ეკუთვნის თვით ამბავსა, რომელიც არც ყოფილა და არც არის. ამიტომაც არაკი, რომელშიაც ცოცხლად, ცხოვლად არის ჩასახული აზრი, იზიდავს ადამიანის გულის-ყურს იმდენად, რომ თვით არაკის სიცრუეც-კი მართალი გგონია და სულ გავიწყდებათ, რომ ყურს უგდებთ მოგონილ ამბავსა. ამ სასწაულს სჩადის ხელოვნება.

მე მგონია, რომ თვით სიტყვა „არაკი“ წარმომდგარია „არა-კი იყოდამ“, მხოლოდ შემოკლებულია.

აქაც გთხოვთ, მემოწმნეთ, თორემ ამასაც ხელიდამ გამომგლიჯეს ჩვენი გ. წერეთელი, ეგ სიტყვა პირველად მე აეხსენიო და დავიღუპე ხომ კაკალი კაცი. მესამე დასი ხომ დაუჯერებს და დაუჯერებს და ერთს ადღზე კიდევ მაღლა აასკუბებს თავისს მეთაურს.

როცა მთქმელი ასე იწყებს ზღაპარს: „იყო და არა-კი იყო რაო“, თითქო თავიდანვე ჰსურს გაუწყოთ, რომ არ-ყოფილს, არ-არსებულ ამბავს გეუბნებიო, ხოლო სულს ადევნე გულის-ყური და არა ხორცსაო, აზრსა და არა ამბავსაო, რადგანაც ამბავი მარტო აზრის გამოსახავად არის აქ ჩართული და მოგონილიო. ამიტომაც, თუ ზღაპარს, არაკს, იგავს აზრი არა აქვს, უგემურია, უმარილოა, როგორც ოხუნჯობა კევი-ღეჭია „გზა-კვალისა“, ამ „კვალის“ უქვითკირო და ბურბუშელა დედა-ბურჯისა.

ზღაპარი, არაკი, იგავი მხოლოდ მაშინ აიყოლიებს ხოლმე გატაცებით ადამიანის გულის-ყურს, როცა გამცნებთ რასმე საჭკუოს და საზნეოს მართალს, რომელიც ისე შიშველად, ხორცშეუსხმელად, უსახოდ, უსურათოდ, უფერადოდ ყველასათვის ადვილად დასანახი არ არის. ვიმეორებთ: სწორედ ამიტომ ზღაპარი, არაკი, იგავი ერთსა და იმავე დროს სიბრძნეც არის და სიცრუეც, სიბრძნე სულით, სიცრუე ხორციით. აქ სიცრუე ხატებაა, განსახოვნებაა სიბრძნისა. ამიტომაც ესეთი სიცრუე არამც-თუ ცოდვაა, ასე სამართლიანად საზიზღარი კაცთა ურთიერთობაში და ასე მოწონებული „კვალში“, არამედ მაღლია, რომლითაც ასე გამოჩენილნი არიან ეზოპე, ლაფონტენი, გრიმები—ძმანი, ანდერსენი, კრილოვი, საბა ორბელიანი და სხვანი, ამ სახით მქადაგებელნი სიბრძნისა და ჭეშმარიტებისა. თითონ საღმრთო წერილის იგავნი ამავე ორკეც თვისებისა და ღირსებისანი არიან.

მთელი ეგრეთ-წოდებული სიტყვაკაზმული ლიტერატურაც ამ საფუძველზეა აშენებული: მოგონილის ამბით ცხადჰყოს მართალი. იგიც ამ სათავიდამ მოდის, ამიტომაც ამ-გვარს ლიტერატურაში არ არის არც ერთი მოთხრობილი ამბავი, რომ მართლა მართალი იყოს, მართლა ნამდვილი იყოს: სულ ადამიანის ფანტაზიით შექმნილია და ისეთის შემოქმედობით ხორცთშესხმული, სულთ-ჩასახული, რომ კაცს-კი არ ეჯავრება, დიდადაც მოსწონს და ესურვება. ტარიელი, ნესტან-დარეჯანი, ავთანდილ, ფრიდონ, თინათინ არც თავისს-დღეში ყოფილან და არც არიან, არც ოდესმე უცხოვრიათ და არც ეხლა სცხოვრებენ, მაგრამ აბა ჰნახეთ ჩვენი საკვირველი რუსთაველი როგორ სასწაულთ-მოქმედობს ადამიანზე, როცა იმათს ცხოვრებას გვიამბობს, მათის ცხოვრების მაჯისცემას

გვატყობინებს!.. შოთამ მის მიერ მოგონილ ამბავს ისეთი სული ჩაატანა, რომ ამ ჭეშმარიტ სულისაგან თვით არა-ჭეშმარიტი ამბავი მართალი გვეგონია. აი ეს საოცარი გარდაქმნა, ანუ უკეთ ვთქვათ, ქმნა არ-ყოფილისა ყოფილად, მარტო შემოქმედს შეუძლიან და ამიტომაც ამ ღვთიურს ძაღლონეს ქმნისას შემოქმედობას ეძახიან.

დიახ, ესეთია იგი საიდუმლოება ერთ-გვარის მადლისა, რომელსაც ზეგარდამო-შთაგონება ჰქვია და რომელიც თვით ცოდვილს სიცრუესაც-კი მადლს აქმნევინებს ხოლმე და ყურმოჭრილ მსახურად უხდის სიბრძნესა.

კიდევ სხვა მაგალითს მოვიყვანდი ამისთანა მადლიან შემოქმედობისას, ზეგარდამო-შთაგონებისას, თუნდა „რუხი მგელს“ გ. წერეთლისას, მაგრამ ვწუხვარ, რომ არავის წაგიკითხავთ და თავგებს დარჩათ შესაქმელად. თავგებმა უფრო იციან ამისთანა სანუკბარის ყადრი. რითი ჩამოუვარდება ეს „რუხი მგელი“ ვეფხვის-ტყაოსანს? მარტო იმით, რომ აიღებ ხელში თუ არა, გადააგდებ, სხვით ხომ არაფრით! აი ეხლაც გვპირდება გ. წერეთელი, ოღონდ „კვალზე“ ხელი მომიწერეთო და ჩემს ახალს ნაწერს „გულქანს“ მუქთად მოგართმევთო. მოდით და ამისთანა საჩუქარს ზურგი შეაქციეთ. თავგებს ეხლავე სუნი აუღიათ, კბილებს თურმე ჰლეცენ და სიხარულით იძახიან: რა გვეშველებოდა, რომ ბ-ნი გ. წერეთელი არა გვეწყალობდესო.

მართალია, სიცრუეს ისე სამართლიანადა აქვს წამხდარი სახელი, ისეთი საზიზღარი რამ არის ადამიანის ყურისათვის, რომ სჯობდა ამისთანა საქმეში სულაც არ ხმარებულიყო. მე დიდის სიხარულით აქ არც-კი ვახსენებდი. ღმერთმა სიცრუეც შეარცხვინოს და მისი მადლიც. ამ საქმის საკადრისი სხვა სიტყვაა საჭირო!.. ხო-

ლო იმისთანა ბრძენი და სათნო კაცი, როგორიც საბა ორბელიანია, რაკი სიბრძნესთან სიცრუესაც ახსენებს და თავისი გონების ნაღვაწს სიბრძნე-სიცრუის წიგნს არქმევს, ჩვენ ამისთანა სიტყვისათვის ჰკუთუნდა მოგვენახა. უსათუოდ უნდა გვეკითხნა: ამით რის თქმა უნდოდა იმისთანა წინდახედულს, ჰკუთიანს და სათნოებით სავსე კაცს, როგორიც საბა ორბელიანია. ამას მოითხოვს იგი სამართლიანი პატივისცემა, რომლითაც ჩვენ აღსავსენი ვართ საბა ორბელიანის მიმართ. საბა ორბელიანის სიცრუე და ერთობ სიტყვაკაზმულ ლიტერატურისა უცოდველია, უმწიგნუროა, უბოროტოა, უბრყვილოა. იგი ნაპუსიანია, არც არავისა ჰმტრობს, არც არავისა ჰგმობს. ამაზე მეტსაც ვიტყვი, იგი მადლიანია იმ მხრით, რომ აზრის ამხსნელია, მაუწყებელია, გაგების გზა და ხილია, ცოცხალი ხატია, ხელთქმნილი დიდის გრძნეულებით.

ამით ვათავებ ჩემს პირველს ლექციას. თუ ვერა გაგაგებინეთ-რა, ნურას უკაცრაოდ. საქართველოში განა ვინა ჰლაპარაკობს იმისათვის, რომ გაგაგებინოთ რამ? მე რა წითელი კოკი ვარ? ვისი მეტიჩარა? ამაზე ნუ ამიხიადებით, თორემ გავაბამ და აღარ გავათავებ ლაპარაკსა. ეხლაღ მე თქვენგან მოწონების ტაშს ველოდი და ამის მაგიერ ვხედავ, რომ თავს აკანკურებთ თვლემისაგან და მიწამ ხვრინვა არ ამოგიშვიათ, გეთხოვებით მეორე ლექციამდე.

ლექცია მეორე.

მოწყაღენო ქაღბატონებო
და მოწყაღენო ბატონებო!

წინა-ლექციაში მოგახსენეთ, რომ საბა ორბელიანისე-
ბური სიცრუე ნამუსიანია. არც არავისა მტრობს და არც
არავის ჰგმობს. მეთქი, არც არავის ჰყიდის და არც არა-
ვის ჰყიდულობს. იგი ერთგული მსახურია სიბრძნისა და
ამიტომაც მაღლიანიც არის.

სულ სხვაა ჩვენი ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე. ეხლა
სიცრუე, ვით გამოუქნელი ხარი, სიბრძნის უღლიდამ გა-
მოეშვა და გაყალბებული დაიარება თავისად. თუ სადმე
წააწყდება სიბრძნეს, მარტო იმისთვის, რომ თითონ ბატო-
ნად გამოეკიმოს და სიბრძნე მსახურად გაიხადოს. მაგა-
ლითებისათვის შორს არ მოგვინდება წასვლა.

ხომ გახსოვთ 23-ს დეკემბერს მომხდარი კრება სათა-
ვად-აზნაურო სკოლის საქმეზე. ისიც გეხსომებათ, რომ
ჩვენს საზოგადოებას ოდესღაც ამოურჩევია კამისია და
მიუხდვია გამოარკვიოს რა სახის სკოლაა უფრო საჭირო
ჩვენთვის: ის, რაც ეხლა არის, თუ სხვა-გვარი რამ სკო-
ლა. კამისიას უმუშავნია კარგა ხანს, ბევრი რამ საბუთი
და ცნობა შეუკრებია, რაც ძალი და ღონე ჰქონია არ
დაუზოგავს, საქმეში ჩაუხედნია, აუღია, დაუღია და ეს
დაუსკვნია: აწ არსებული სკოლა დარჩეს, როგორც
დღეს არის და მის სისწვრივ საჭიროა გაიმართოს სა-
მეურნეო სკოლაცაო.

მე იმის განხილვაში არ შევალ, მართალია ამაში კა-
მისია, თუ არა. ასეა თუ ისე, —ეს მისი აზრია, მისი

დასკვნა და როგორც თვით სიმძიმე საქმისა ითხოვს, ისე უნდა გამოჰკიდებოდნენ კამიისისაგან დასკვნილს აზრსა. რა თქმა უნდა, ამ საგანზე ბევრი ჰოც ითქმის და ბევრი არაც და არავის არ აეკრძალება თავისი სიტყვას. ხოლო ჭკუა-დამჯდარი, წინ-მოფიქრებული, წინ-დახედული, აზრიანი თქმა-კი უნდა და არა ბორბოშელა სიტყვების რახუნი, აქაო და ენა მექავებაო, ანუ სხვის ნაღეჰის ხელახლად ღეჰვა, როგორც ბ-ნმა გ. წერეთელმა იცის და ახალ ამბად-კი ასაღებს თავისის სახელით.

გადასწყვიტეს, რომ აწ არსებული სკოლა იმ სახისა და პროგრამისავე იყოს, როგორც არის და ყოველ-წლივ თითო კლასი მოემატოს, ვიდრე სრულ გიმნაზიად გადაიქცეოდეს. კარგი და პატიოსანი. ამ-სახით, გაიმარჯვა ბერძნულმა და ლათინურმა ჩვენში. ნეტავი ჩვენ!.. ყველა-ფრით სავსენი ვიყავით, ეს ბერძნული და ლათინური-და გვაკლდა და ამასაც ხომ ვისწავლით!.. ერთმა იქ დამსწრემ კაი ნუგეში მოგვცა: რა ძალიან უფროხით ამ ბერძნულს და ლათინურსაო. ერთიცა და მეორეც მკვდარი ენაა და შორს არ არის ის დრო, რომ დასამარხავი გაგვიხდებო. დეე იყვნენ, მინამ დაიმარხებიანო. ყველამ სიხარულით პირები დავაღეთ, ეს ნუგეში რომ მოგვეცა.

იყვნენ, მაგრამ ჩვენ რომ ისე მოგვივიდეს—მკვდარი მკვდარს აეკიდა, საფლავამდე წამიღეო? ან მინამ პეტრე მოვიდოდა, პავლეს ტყავი გააძვრესო! მაშინ რაღა ექნათ? თუნდა ეგეც არ იყოს, ეგ მკვდრები ჩვენ რათ უნდა შეგვანახვინონ! იმიტომ ხომ არა, რომ ყვავმა თავისი მკვდარი ბახალა ბუს მიუგდო, დიდი თავი გაქვს და შენ იტირეო. რა დამტირებელნი და ჰირისუფალნი ჩვენა ვართ ბერძნულისა და ლათინურისა. მკვდარი მკვდრის პატრონისათვის ჩაგვებარებინა უფრო უპრიანი არ იყო? სხვა ველა-

რავინ იშოვეს ჩვენს მეტი?!. მადლობა ღმერთს!.. ცხონებულმა მიხეილ ნიკიფორიჩმა კატკოვმა ბერძნულს და ლათინურს კაი მაგარი აკლდამები აუშენა და ბევრიც: ერთ-ერთგან მიგვესვენებინა!.. ჩვენი რა შესანახნი არიან! ან რა ძალა გვადგია, რომ მკვდრების სუნიტ გვინდა მოვშხამოთ საღი ჰაერი სკოლისა. ყოველივე ეს მერე მოგვივიდა ფიქრად, მაგრამ გვიან-ლა იყო. ნუგეშმა თავისი გაიტანა. მკვდრებმა გაიმარჯვეს ცოცხლებზე.

იქნება ეს ასეც უნდა. დეე მართლა იყვნენ ეს მკვდრები, მინამ აიღებს ვინმე და დასამარხავად გაიტანს. ასეა, თუ ისე ბ-მა გ. წერეთელმა სიხარულით მაშინვე დეპეშა გაუგზავნა საიქიოს ნეტარხსენებულს კატკოვს და მიულოცა, რომ თუმც მოჰკვდი, შენის ანდერძით აწ ისევ ჰსაქმობ მკვდარიო. ჩვენ, ქართველები, ძლივს მივწვდით შენს სიბრძნე-სიცრუესაო. გიხაროდენ, მიხეილ ნიკიფუროვიჩ, შენ მანდ, ვითარცა მიხარიან აქ მე, გიორგი ექვთიმესძესაო“. არ ვიცით-კი, ეს სასახელო დეპეშა მარტო თავისის სახელით გაუგზავნა ჩვენმა ღვთიით ბედნიერად ბრძანებულმა გ. წერეთელმა, თუ მესამე დასის სახელითაც. არა გვგონია. თუ სასახელო სადმე რამ არის, სხვას ძნელად უწილადებს ხოლმე ჩვენი ბ-ნი გ. წერეთელი, შინ რომ წვრილ-შვილი გიტბროდეს, გარეთ ტაბლას რა უნდაო. ეს თუ აქამდე არ გაუგია მესამე დასს, მალე შეიტყობს,—მაინც-და-მაინც იმაზე ადრე, ვიდრე ბერძნულსა და ლათინურს დაასაფლავებენ ღვთისა და თქვენის წყალობით.

ერთის სიტყვით, მკვდრები ჩვენს სკოლაში დავაყუდეთ. ვუცადოთ, მინამ დასამარხად გახდებიან. მაინც სხვა საქმე არა გვაქვს-რა. ავილოთ ხელში საცეცხლურები და საკმეველი ვუკმოთ, მინამ საქმე რამ გამოგვიჩნდება. ცუ-

დად ჯდომას ხომ ცუდად შრომა სჯობია. ამინ და კირიელეისონ. მორჩა და გათავდა. ჩვენ სხვას აღარას ვიტყვით იმაზე თუ,—რამდენად ზედმიწევნილი პასუხია ეს განაჩენი იმისი, რაც ჩვენთვის საჭიროა დღეს. დავდგით ტახტი და ზედ წამოვასკუპეთ მკედრები, ბერძნული და ლათინური. დრო გამოაჩენს, ვაი ეკუთვნის გამარჯვებულთა, თუ ვაშა.

ბოლოს ჩამოვარდა ლაპარაკი, -საჭიროა თუ არა აწ არსებული სკოლაც იყოს და ამასთან ერთად სამეურნეო სკოლაცა. აი აქ გატყდა ტახიკი. აქ გამოეშო სიცრუე სიბრძნის უღლიდამა. ეხლანდელმა სიბრძნე-სიცრუემ აქ შემოიყარა თავმოსაწონებელი დოინჯი. თ. მ. მაჩაბელი—ეს ყველასაგან ცნობილი მეთოფე თ. ი. მაჩაბლის მეცრე-ხოვნეთა, ეს წყნარი და ტკბილი მოუბარი ყოველ აბდაუბდისა და გადასკუპდისა—წამოდგა... განა ერთხელ და ორჯერ? მე თექვსმეტი დავთვალე. ბევრი ილაპარაკა, როგორც მოგეხსენებათ იმისი ამბავი, და იქამდე წაიტყუა თავისის საკუთარის სიტყვის ლაზათმა, რომ კინალამ დაგვაჯერა, ვითომ ჩვენში საკმაოდ გაბრძნობილნი არიან სამეურნეო ცოდნითა და სწავლითა. სხვა რამ სთქვით, თორემ სამეურნეო ცოდნა ჩვენში საკმაოაო. წარმოიდგინეთ, სიცილიც არავის მოსვლია, რომ ამ ბრძენთა-უბრძენესმა ორატორმა ასე ადვილად ამოაჩინა ჩვენში ეს უცნაური ამერიკა.

საკვირველი კაცი ბრძანდება ეს თ. მ. მაჩაბელი. შეჯდება ხოლმე მეტყველების ჯაგლაგს მერანზე, დაეშვება თავთავქვე და როცა საძუე შემოაწყდება, ყირამალა გადადის, თავი ცალკე მიგორავს იქით, ენა ცალკე ლაყლყებს აქეთ, თავს ენა ველარ უპოვნია და ენას თავი. გე როცა თ. მ. მაჩაბელსა ვხედავ მოლაპარაკეს, მამლაყინწა

მაგონდება. თ. მ. მაჩაბელიც ისე დახუჭავს ხოლმე თვალებს და ჰყივის უპრაგონოდ, თითქო არ უნდა დაინახოს, რა არის მოსარიდებელი და რა გვერდასაქცევი. იმისთვის სულ ერთია, მართალი და ტყუილი, შესაძლებელი და შეუძლებელი, ოღონდ ნუ დაუშლით-კი, ქვეყნის დასასრულამდე გააბამს და აღარ გაათავებს. ენა რომ გასატეხი იყოს, აქამდე ათას ალაცას გადუტყდებოდა. არც გასაცვეთია ეს ოჯახდაქცეული, თორემ ეს მაინც გვექნებოდა ნუგეშად.

ამ თვალთა ხუჭვაშია მიზეზი იმისი, რომ ხშირად თ. მ. მაჩაბელი თავის ნათქვამს გადასთქვამს ხოლმე, მე ეგ არ მითქვამსო. მართალიც არის: თითონ ყურს რომ არ უგდებს თავისს ლაპარაკს, საიღამ დაახსომდება, რა სთქვა და რა არა.

თ. მ. მაჩაბელმა ის არ გვაქმარა, რომ ჩვენ სამეურნეო სწავლა-ცოდნით საკმაოდ საესენი ვართ. თავმოწონებით, როგორც მოგეხსენებათ „მერმე და მერმე“ მისი კეთილი ამბავი, წამოარახუნა: საჭიროა თუ არა ჩვენთვის სამეურნეო სკოლა, მე ამაზე ვერას ვიტყვიო, რადგანაც ეს საგანი ჯერ ნათლად არ გამიგდია თვალწინა, ჯერ ნათლად ვერ გამომირკვევიაო და ამიტომ გთხოვთ ამაზე საუბარი შემდეგისათვის გადასდოთო. როგორ? უმაღლესს სამეურნეო სასწავლებელში ნამყოფი კაცი გვეუბნება, საჭიროა თუ არა სამეურნეო სკოლა, ჯერ ვერ გამიგიაო. მაშ რაღად მირბოდა სამეურნეო სკოლაში, მერე უმაღლესში, თუ გაგებული არა ჰქონდა სამეურნეო სწავლა-ცოდნის საჭიროება? მაშ როდის-ღა გაიგებს და გამოარკვევს ამ საჭიროებას, ან ვინ-ღა გამოურკვევს, თუ უმაღლესმა სასწავლებელმაც ვერ გააგებინა, ვერ გამოურკვია? შენი მტერის იყოს, რომ რაკი უმაღლესს სამეურნეო სკო-

ლაში ასე მომცდარა და აქამდე ასე დარჩენილა, ეხლა ველარა გამოარკვიოს-რა, ველარა გაიგოს-რა.

ან რა სიტყვის პასუხია, რომ ითხოვა, რადგანაც მე ჯერ არ გამოიმირკვევია საჭიროება სამეურნეო სკოლისა, სხვა დროსთვის გადასდეთ ამაზე საუბარიო. აშკარაა, ამით ამის თქმა სდომებია: დამაცადეთ, ჯერ მე გამოვარკვიო და მერე დავიწყოთ ლაპარაკიო, თორემ თქვენ რა იციოთ. დიდი კადნიერებაა კაცისაგან სთქვას, ამოდენა კრებული წადით, დაიშალენით და მიცადეთ იმ დრომდე, ვიდრე მე სამეურნეო სკოლის საჭიროებას გავიგებდეთ. ხომ შეიძლება თავის-დღეშიაც ვერ გაიგოს, როდემდის ვუცადოთ? ერთი ჰკითხეთ, რა წითელი კოჭი ბრძანდება, რომ რაკი იმას არა გაეგება-რა, სხვამაც ხმა გაიკმინდოს. მითამ რა? უიმისოდ სხვანი, თუნდაც გაგებულნი იყვნენ, საქმეს ვერ მოუვლიან, თავისს გზას ვერ მისცემენ? შენი მტერი, თუ თ. მ. მაჩაბელს აყუევით და რაც იმას არ ესმის, იმ საქმეს ხელი აღარ მოვკიდეთ და იმას ვუცადეთ! აბა ბევრს საქმეს მაშინ გავარიგებთ აი, თუ თქვენც იტყვით!.. მაშ დავილუბა საქართველო რალა, რომ თუ თ. მ. მაჩაბელს არ გაეგება, სხვამ უმისოდ ისაქმა რამე! აი გასიება, გაბერვა თავისის-თავის მნიშვნელობისა ამასა ჰქვიან.

საწყალო საქართველოვ, ვაი შენს მტერს დაეყაროს, რაც შენ დაგეყრება, თუ საქმე ისე გაგიხდა, რომ თ. მ. მაჩაბლის გაგებას უცადო და ელოდინო. ბევრი წყალი ჩაივლის მინამდე. წყალს ჯანი გავარდეს, იეფია. შენ იმისთანა საქმე მაჩვენე, რომ ცდა და ლოდინი არ მოგვინდეს თ. მ. მაჩაბლის წყალობითა!..

წარმოიდგინეთ, ამ სასაცილო და ამასთანა კრების ღირსებისათვის საწყენო თხოვნამ თ. მ. მაჩაბელისამ იქამ-

დე მიაღწია, რომ კენჭი ჩამოატარეს: ვუცადოთ, თუ არ ვუცადოთ ამ ვაჭბატონის გაგებასაო. სასაცილო და ამასთან საწყენი არ არის ამისთანაებისათვის კრების მოცდენა!.. კიდევ კარგია, მობეზრებულმა კრებამ აინუნშიაც არ გაიტარა—თ. მ. მაჩაბელს გაეგება რამე თუ არა. ეგ მისი საქმეა და არა ჩვენიო, უმისოდაც ჩვენ იოლად წავალთო. ნურას უკაცრაოდო, უთხრა კრებამ კენჭითა. აკი ვამბობთ, რომ კიდევ ღვთის წყალობაა, რომ კრებამ ამისთანა პასუხი უთხრა, თორემ ლოღინი მეორედ-მოსვლამდე მოგვინდებოდა, რადგანაც, როგორც ვიცო, თ. მ. მაჩაბელი გაგებაზე პატარა მწყრალად და უმზრახად ბრძანდება, თუმცა არც ერთს შემთხვევას არ გაუშვებს, რომ არ გვითხრას მისებურის თავმოწონებით და გულში ხელის ცემითა: რაცა ვარ, მე ვარო!

ვთქვათ, დაუჯერებელი არა არის-რა, რომ თ. მ. მაჩაბელს სამეურნეო სკოლის საჭიროებისა არა გაეგება-რა. კაცია და გუნება. ზოგი იმისთანაც არის, რომ თავისდოეში არა გაეგება-რა არასფერში. ეს ერთი როგორ არ შეენდობა ჩვენს საყვარელს თ. მ. მაჩაბელს. მხოლოდ ღმერთსა ვთხოვთ, რომ ეს ერთი იყოს და სხვა ბევრი არა. ღვთით ასეც არის, თუ ვინმე კარგად იცნობს თ. მ. მაჩაბელს. სხვა ყველაფერი კევსავით დაუღუქია, ყველაფერი იცის, სხვა ყველაფერში დიდი ოსტატია. თუნდა თითონა ჰკითხეთ, თუ ჩვენი არა გჯერათ. ის გულახდილი კაცია, არაფერს დაგიმაღავთ. ცოტა ამისთანაებში მორცხვია, როგორც მოგეხსენებათ იმისი ამბავი. მაგრამ არა უშავს-რა, ღაინც გამოგიტყდებათ. იქნება ცოტაც წაუმატოს რამ, ნურც ამისი შეგეშინდებათ. ყველაფერი ზნე-ჩვეულების საქმეა.

ერთის სიტყვით, ნუ ვაწყენინებთ თ. მ. მაჩაბელს და

დავუჯეროთ, რომ მართლა არა გაეგება-რა სამეურნეო სკოლის საჭიროებისა. ეს-კი—უკაცროდ ვიყენეთ—დასა-ჯერებელი არ არის, —კაცს უმაღლესი სასწავლებელი გამოეცვლოს და იქამდე გულისყურ-დაბნეული იყოს, რომ ვერ გაეგოს სამეურნეო სწავლა-ცოდნა საჭიროა თუ არა იმისთანა ქვეყნისათვის, როგორც საქართველოა, რომლის ავლა-დიდება სოფლის მეურნეობაა. ეხლა ვიკითხოთ: რო-დის იყო მართალი თ. მ. მაჩაბელი? მაშინ, როცა უმაღ-ლესს სამეურნეო სასწავლებელში ეწაფებოდა სიბრძნეს, თუ ეხლა, როცა ამ სიბრძნეზე ასე აშკარად ჰაშა ჰკრა. ორში ერთი: ან სასწავლებელში ვერა გახდა-რა და ამ სამეურნეო სწავლა-ცოდნის ალთაი-ბალთაის გონება ვერ მიაწვდინა, ან ამ სწავლა-ცოდნით აიგოს, გაიტენა და ჰნახა, რომ ყველა ეს ამაოა ამაობათა და სხვა არა-ფერი.

მე უფრო პირველი მგონია. იგი უფრო დასაჯერებე-ლია და აი რა მიზეზით. უმაღლესს სასწავლებელში ყო-ფილა და იმოდენადაც თვალი არ აუხილებია, რომ დაე-ნახა რამოდენად წინ წასულია დღეს სამეურნეო სწავლა-ცოდნა, თორემ როგორ გაკადნიერდა და სთქვა: ჩვენში ეს სწავლა-ცოდნა საკმაოაო. საკმაო კია? მაშ უნდა ვი-გულისხმობთ, რომ ჩვენში ბევრი აღარა დარჩენია-რა სა-თქმელი სამეურნეო მეცნიერებას, რომ თუ ჩვენ წინ არა ვართ ამ საქმეში, ფეხ-და-ფეხ მივდევთ, ან მეცნიერება თუ იმაზე არ შემდგარა, რაც ჩვენ ვიცით, ბევრით წინ აღარ წასულა. განა მართლა ესეა? ესეა მართო იმის თვალში, ვისაც ამ მეცნიერებისა სუნიც არ მისდენია. შორს გაი-ტანა და ძალიანაც შორს ამ მეცნიერებამ, ამ სამეურნეო სწავლა-ცოდნამ თავისი საზღვარი და კაცს რომ უმაღ-ლესს სასწავლებელშიც-კი ეს არ დაენახოს, რას უნდა

მიეწეროს, -- გულისყურის დაბნეულობას, გონების დახშულობას, ჭკუის უილაჯობას, თუ თითონ სწავლა-ცოდნის ამაოებას?

მეტყვიან, მტრობით მოგდის ეს, თორემ როგორ შეეწამება თ. მ. მაჩაბელს უგულისყურობა, ჭკუის უილაჯობა, გონებადახშულობაო. რატომ არ გჯერაო, რომ სამეურნეო სწავლა-ცოდნა იწვნიას სავსებით, მხოლოდ დარწმუნდა, რომ ყოველივე ეს ფუჭია და უქმიო? იქნება ასეც იყოს, არ ეაგიჭირვეულდებით. რომ არაფერში გამოსადეგია ეგ სწავლა-ცოდნა, თითონ თ. მ. მაჩაბელზედაც აშკარად ვხედავთ. რით არის ამისთანა საქმეში სხვაზე წინ? რომელი ხოდაბუნები მოხნა-მოთესა? რომელი მინდორი აქცია ვენახად? სად უჭირავს გუთანნი? მარტო რაღაც პორთფელი ამოუჭრია ილიაში და დადის, ვითომ მეც ნახირ-ნახირო. განა ცხადი არ არის, რომ მისთვის სამეურნეო სწავლა-ცოდნა ფუჭია და ამაო!..

ეს ყველაფერი ვიცი, მაგრამ მაპატიოს თ. მ. მაჩაბელმა, ისევ სწავლა-ცოდნის პატივი ვირჩიე და ამ ლილოელი ფილოსოფოსის გულისყური გავწირე. ხუმრობაა, გაკადნიერებულვიყავ და ერთობ სწავლა-ცოდნისათვის, თუნდ სამეურნეოც იყოს, უპატიურად წიხლი მეკრა, ფუჭი ხარ და ამაო-მეთქი. მაშინ რას მეტყოდა ჩვენი ავყია „გზაკვალი“, თუ ბუზან-კალი!.. არა, ისევ სჯობია ყველა ეს თ. მ. მაჩაბლის გულისყურს დაჰბრალდეს, ვიდრე სწავლა-ცოდნის ამაოებას. ამას, მე მგონია, თვით თ. მ. მაჩაბელიც მომიწონებს. იგი ყოველთვის მზად არის ჭეშმარიტებისათვის თავი დასდოს, მაგრამ ისე-კი, რომ ენა შერჩეს სალაპარაკოდ. ამას-კი, სწორედ მოგახსენოთ, არავის დაუთმობს. ძნელიც არის. შეჩვეული ჭირია და შეუჩვევარს ლხინს ურჩევნია.

ეხლა ვიკითხოთ: თ. მ. მაჩაბლის მიერ თქმული, რომ აქამდე ვერ გამიგია, საჭიროა თუ არა ჩვენთვის სამეურნეო სკოლა და მომიცადეთ, ვიდრე გავიგებდეთ, უმაღლესის სასწავლებლის სიბრძნეს მივაწეროთ, თუ უმცირესის ადამიანის სიცრუეს? პასუხი ცხადია. ამიტომ ვამბობთ, რომ ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე სულ სხვაა. მშვიდობით, მესამე ლექციამდე.

ლექცია მესამე.

მოწყაღენო ქაღბატონებო
და მოწყაღენო ბატონებო!

ერთი ბრწყინვალე წარმომადგენელი ეხლანდელის სიბრძნე-სიცრუისა მე უკვე დაგისახელეთ წინა-ლექციაზე. ამ ახალს მიმართულებას სიბრძნე-სიცრუისას სხვებიცა ჰყავს, არა-ნაკლებ ბრწყინვალე წარმომადგენელნი. ჩემის ფიქრით, ისტორიას არ უნდა დაუკარგოს კაცმა იმისთანა სახელოვანის კაცების სახელები, რომელნიც ახალის მიმართულების პიონერები არიან. ნუ გგონიათ, ახალი მიმართულება ღილახანა იყოს, რომ მაშინვე გახშირდეს და ვინც გინდათ და არ გინდათ ხელი შიგ წაუღიოს. ისტორიაში არც ერთი მაგალითი არ არის, რომ ახალი მიმართულება პირველ ხანშივე ადვილად იკაფავდეს გზას. მარტო „რჩეულნი ამა ქვეყნისანი“, მარტო ცით ერთგვარ მადლცხებულნი მიუხედებიან ხოლმე ახალ მიმართულებას, — რის მომასწავებელია და რაშია გამოსადეგი ამ არსებობისათვის ბრძოლაში. ამიტომაც ცოდვია ამისთანა კაცებს საუკუნო სახსენებელი არ აეგოს. მეც ამი-

სათვის ვცდილობ, თორემ არც ისეთი მოცლილი კაცი ვარ, რომ ამისთანაებზე გამეწირა ძვირფასი დრო და ეს ქართველთათვის თავმოსაწონებელი კაცები იმავ ბნელეთში დამეტოვებინა, საიდანაც ეხლა მე გამომყავს სინათლეზე.

მეორე „რჩეული ამა ქვეყნისა“ და ბრწყინვალე წარმომადგენელი წამოგვისკუპდა ჩვენ იმავ 23-ს დეკემბერს სკოლის კრებაზე. ხომ მოგეხსენებათ, ვინა ბრძანდება თ. ი. მაჩაბელი. იგი თავია იმისი, რის ფეხებიც თ. მ. მაჩაბელია თავისის პორთფელითურთ. ისე გადაბმულები-კი არიან ერთმანეთზე, რომ ძნელი გამოსაცნობია, —სად თავდება ერთი და სად იწყება მეორე.

მინამ ლაპარაკი იყო იმის თაობაზე, —რა სახის და პროგრამისა უნდა იყოს ჩვენი სკოლაო, ბ-ნმა როსტომაშვილმა წარმოსთქვა, რომ თქვენ დღეს სკოლა არა გაქვთო. ეგ თქვენი სკოლა თავისად-კი არ არისო, მსახურია სხვისა სკოლისაო. თუ გნებავთ თქვენი საკუთარი სკოლა იქონიოთ, სხვის მოსაწონებლად კი არ უნდა იყოს, ჩვენი საკუთარი მოსაწონებელი უნდა იქმნესო, ჩვენ და მარტო ჩვენ უნდა გვახეიროს, მარტო ჩვენი გამოსადეგი, ჩვენი სვე-ბედის ამტანი და გამტანი უნდა იყოსო. თუ ასეთის თვალთ დავუწყებთ ყურებას ჩვენს სკოლას, ადვილად დავინახავთ, —რა სახისა და პროგრამის სკოლაა ჩვენთვის საჭიროო.

მართალია თუ არა ბ-ნი როსტომაშვილი, ამის გამოძიება ჩემის ლექციის საქმე არ არის. ხოლო იმისი თქმული იმისთანაა, რომ ვისაც თვალნი აქვს ხედვად და ყურნი სმენად, თვალთ უნდა აეხილნა და ყურებიდანაც ბამბა გამოეღო. ჩემის ფიქრით, ცოდვაა ასე თუ ისე თვალი და ყური არ ათხოვოს კაცმა ამ ბ-ნ როსტომაშვილის მიერ

გამოთქმულს დედა-აზრსა და თავისს სასწოროზე არ ასწონდასწონოს ან საპოოდ, ან საარაოდ. ამისთანა ძარღვიანმა აზრმა განუკითხველად არ უნდა ჩაიაროს, თუ ჭკუა ჭკუობს და გული გულობს სადმე.

ამისთანავე ძარღვიანი აზრი, ხოლო სხვა თვალთახედვიდამ-კი მოვლინებული, წარმოადგინა ბ-ნმა ცხვედაძემ, რომელმაცა სთქვა, რომ ჩვენც ვიცით რა სახის და პროგრამის სკოლაა ჩვენთვის სასურველიო, ხოლო დროჟამი და ეხლანდელი ჩვენთვის უცხო გარემოებანი ითხოვენ, რომ ჩვენი სურვილი, ჩვენდა სამწუხაროდ, ჯერხანად მაინც დადუმდესო, თუ გვინდა, რომ ჩვენს სკოლაში კურს-შესრულებულთ შემდეგისათვის გზა ჰქონდეთ სწავლის განგრძობისაო. ამიტომაც სახე და პროგრამა ჩვენის სკოლისა ამ დრო-ჟამს და უცხო გარემოებას უნდა შევეუფეროთო.

ამ-სახით, ორ-ტოტად დენა დაიწყო აზრმა კრებაში და ორსავე ისეთი მართლა-და მძიმე საბუთი ჰქონდა, რომ ერთიც და მეორეც ღირს იყო განეკითხა კრებას გულდასმით და ჭკუადაჯდომით.

არა-ნაკლებ საბუთიანი და ღირს-განსაკითხავი აზრი წარმოსთქვა ბ-ნმა გოგებაშვილმაც, გ. იოსელიანმა, თ. ვ. მიქელაძემ და დეკანოზიშვილმა. თუმცა იმათი აზრები ერთმანეთში განირჩეოდნენ, ზოგი აქედამ უფლიდა საქმეს, ზოგი იქიდან, მაგრამ ყველამ გარკვეული აზრი სთქვა და მისცა კრებას საბუთი ან ჰო ეთქვა, ან არა. წამოდგა თ. ი. მაჩაბელიცა. ერთმა კუნჭულმა კრებისამ წინათვე მოამზადა ხელები ტაშისათვის.

ეს რომ დაეინახე, ვთქვი: ცანგალას ხმაზე ხომ არ აპირობს თ. ი. მაჩაბელი ლაპარაკსა-მეთქი. სწორედ ასე იციან ხელების გამოშვება ტაშისათვის გლეხებმა, როცა

ცანგალას აპირობენ. გამიკვირდა. მართალია, თ. ი. მაჩაბლის „დინასტიაში“ (ჩვენი სიტყვა არ არის) მგალობელიც არის, როგორც უკვე შენიშნული იყო ერთს დროს ერთს აქაურს გაზეთში, მაგრამ რომ თითონ თ. ი. მაჩაბელს გალობის უნარი ჰქონოდა, არავის გაეგონა. მეც არ გამიგონია, თუმცა ბევრი სხვა რამ-კი გაგონილი მაქვს. მოგახსენებთ, გამიკვირდა: ვინ თ. ი. მაჩაბელი და ვინ ცანგალა-მეთქი. შევხედე ხელახლად იმ კუნჭულს და ხელები ისევ ტაშისათვის გამოშვებული ჰქონდათ. ყურები ვაცქვიტე. ერთი ვნახოთ, ეს ახალი უნარი როგორ დააშვენებს თ. ი. მაჩაბელსა და ან თ. ი. მაჩაბელი ამ ახალს უნარსა-მეთქი. ერთშიაც და მეორეშიაც მოგტყუვდი, იმიტომ რომ თ. ი. მაჩაბელმა თავისს-თავს არ უმტყუვნა.

დიახ, თ. ი. მაჩაბელმა არც აქ უმტყუვნა თავისს-თავსა. ერთის იოტის ოდენადაც არ დაუწევია ძირს იმ სიმაღლიდამ, საცა იგი ღვთის განგებას დაუყენებია ყელმოღერებული. ისევ ძველებურად, თავისებურად მოჰყვა სხაპასხუპს, თითქო თავზე წვიმა დასდის და სჩქარობს მალე დაროშოს დასაროშელი და სადმე ფანჩატურს შეეფაროსო. როგორც მოგეხსენებათ ამისი კეთილი ამბავი და ჩვეულება, გაუგორდა და გამოუგორდა ხელის-გულზე კრებას, უკმია შესაფერი საკმეველი სკოლის მასწავლებელთაცა. ბევრი იყო „ჰაი, საქართველოვ!.. ჰოი, ქართველობავ!.. ჰაი, ვინ გაბედავს და შესწამებს, რომ ქართული გული არ უცემთ ჩვენის სკოლის მასწავლებელთა!.. ვინ, აბა ვინ!.. სად არის ის საწყაო, რომ ასწყონ ამათი ღვაწლი!.. სად!.. ეს კრება!.. ოო, ეს კრება!.. ამ კრებამ კარგად იცის, ზედმიწევნით იცის, ვინ არის სკოლის მტერი და ვინ არის მოყვარე! (აქ თ. ი. მაჩაბელმა და ბ-მა გ. წერეთელმა ერთმანეთს თვალი უყვეს, თუმცა,

მგონია, უმზრახად-კი არიან)... მე!.. მე!.. მე, რომელიც (აქ ერთი ორჯერ გულში ხელი ჩაიკრა თ. ი. მაჩაბელმა ჩვეულებისამებრ და გ. წერეთელმა ტუჩები ზევით აიწია) მე!.. რა მე?!.. აქ, აი ამ კრებაში... ოღონდ კარგი რამ დაეწყოს, თორემ ეს კრება... მე... მე... დარწმუნებული ვარ, ან ვინ გაბედავს დარწმუნებული არ იყოს, რომ ეს კრება... არასფერს დაზოგავს სკოლისათვის, უხვად გასცემს, დაახ, უხვად, უხვად გასცემს, არაფერს დაჰზოგავს სკოლისათვის!.. და სხვანი და სხვანი.

იგრილა იმ ერთს კუნჭულში წინათვე მომზადებულმა ტაშმა, თუმცა-კი ძალიან თხლად, თითქო ქალების უძლური ტაშიაო. თ. ი. მაჩაბელსაც მარტო ეს უნდოდა, როგორც ეტყობოდა. იგი გამარჯვებული წავიდა და იმ კუნჭულში ყელმოღერებული გამოიჭიმა, მითომდა ბურთი მოედნიდამ გაიტანა და გაიტანა. ბუხრის ქუდი რომ ჰხურებოდა, თავმოწონებით ჩაიკეცავდა, ყელს უფრო მოიღერებდა და იქნება დოინჯიც შემოეყარა.

რა თქმა უნდა, თ. ი. მაჩაბლის თქმულს სიტყვა-სიტყვით ვერ აღვადგენ. ხოლო ვინც იქ იყო, გულზე ხელი დაიდოს და მითხრას: იმის სიტყვაში იმ ჰაი-ჰოის მეტი ეყარა რამე?.. იმ პირფერობის, ლაქუცისა და კუდის ქნევის მეტი ვის რა დარჩა ხსოვნაში, ვინ რა გამოიტანა?

არა მგონია, იმის გაგორ-გამოგორებასაც კრებისა და სკოლის მასწავლებელთა წინაშე ბევრი რამ კეთილი შეეძინოს თ. ი. მაჩაბლისათვის. ლილახანა დიდი ხანია წაუხდა ჩვენში ამისთანა კუდის ქნევას, ამისთანა მაღაყებსა, მით უფრო, რომ ეს ასეთი ამბავი თ. ი. მაჩაბლისაგან არ ახალია, ძველია. წავიდა ის დრო, როცა ამისთანა ბუჩოიან ხორბლის მარცვლითა წაიტყუებდნენ ხოლმე ბელურაჩიტებსა. სხვისა არ ვიცით და სკოლის მასწავლებელნი

მაინც ისეთნი არ არიან, რომ თავისი საკუთარი თვალ-
თა-ხედვა არა ჰქონდეთ და თავისი საკუთარი ყურთა-
სმენა. ამათ წინაშე ზიზილ-პიპილები და კუნტრუში ვერა-
ფერი ლარი და ხაზია სვის გატანისათვის. ამათ კარგად
იციან,—რა ფასისაა, რა ღირებულობისა იგი მიწანარევი
საკმეველი, რომელსაც თ. ი. მაჩაბელი „ვისაც ჯერ არს
და სადაც ჯერ არს“ ასე უხვად უკმევს ხოლმე. კიდევ
კარგია, რომ ამისთანა კმევას ჯერ ბაჟი არ ადევს, თორემ
დიდი გადასახდელი დააწებოდა თავზე თ. ი. მაჩაბელს.

პირში ქებას ჭკუადამჯდარ კაცის თვალში დამპალ
კიტრის ფასიც არა აქვს, პირში მაქებაარს თავისის-თა-
ვის პატივმცემელი კაცი აი რას ეტყვის ხოლმე: ეგ ქება
შენთვის შეინახე, სხვანაირი გამოგადგება. მე-კი, ვაი რა
ბალლი გგონივარ, რომ ჭფიქრობ მაამო და მით მო-
მატყუო...

არა მგონია, თითონ კრებაც მოტყუებულიყოს, რომ
უქო და უდიდა გულუხვობა და არ-დაზოგვა სკოლისა-
თვის. კრებამ ძალიან კარგად იცის,—რა უკადრისი გუნ-
დრუჯთ-კმევია ამისთანა ბალღური ლათაიები. კრებამ ძა-
ლიან კარგად იცის, რომ თვით არაფერს შუაშია ამ
გულუხვობაში და არ-დაზოგვაში. რა დასამალავია, რაც
ყველასათვის ცხადია, რომ კრებას თავისი საკუთარი
ერთი გროშიც არა აქვს. მაშ რა მოსატანი იყო აქ
გულუხვობა და არ-დაზოგვა კრებისა? რაც კაცს თი-
თონ არა აქვს, იმისი უხვად გაცემა და არ-დაზოგვა
რა ისეთი ვაჟკაცობაა, რა ისეთი სასახელოა, რომ კაცმა
კაცი ამისათვის აქოს და ადიდოს? მითამ რა ეწვის, რომ
ეს წვა-დაგვა სამსახურად და ქველობად ჩაეთვალოს? აქ
ან ის კაცია სასაცილოდ აგდებული, ვისაც ამ გზით და
მიზეზით აქებენ, ან ის, ვინც ამ გზით და მიზეზით აქებს

და უნდა ამით ლარი გაიტანოს. ჩვენში-კი რომ ითქვას, არც ერთია მოსაწონებელი და არც მეორე. მაშ ტაში რაღა იყო?—იკითხავთ. აი ნასკვი ეხლანდელ სიბრძნე-სიცრუისა სწორედ აქ არის და თქვენ გამოხსენით.

როგორც იყო გათავდა ეს ქება-დიდების ზარის რეკაც და თხლად ტყლაშუნი ტაშისა ჩაჰბარდა თავის პატრონს. დაიწყეს ლაპარაკი იმაზე თუ,—საჭიროა თუ არა აწ არსებულ სკოლასთან გამართულ იქნას სამეურნეო სკოლა. გამარჯვებული და გამხნევებული თ. ი. მაჩაბელი, რა თქმა უნდა, აქაც წამოხტა თავისებურად. მეგონა, აბა ეხლა იქნება სერიო-მეთქი. ჩემს გაკვირვებას საზღვარი არა ჰქონდა, როცა ბაგეთა მისთაგან წარმოიღინდა შემდეგი: ჯერ რადგანაც მე არ გამოიმირკვევია ნათლად საჭიროება სამეურნეო სკოლისა, ამიტომაც აი აღვსდევ და მივიღივარ და კენჭის ჩამოტარებაში მონაწილეობას ვერ მივიღებო. გავოცდი, და რათ გავოცდი—ბოლოს შეიტყობთ. ადგა ეს ვაჟბატონი და ისევ ვაჟკაცურად და ყელმოღერებით გავიდა კრებიდამ. აიშალა ის ერთი კუნჭულიც დედა-ბუდიანად და, როგორც კრუხს წიწილები, უკან გაედევნენ. კრებამ თუმცა არა სთქვა, ვაი უმისოდ რა გვეშველებო, მაგრამ თითონ თ. ი. მაჩაბელი-კი უსათუოდ იტყოდა: აბა, ეხლა დაილუპნენო, აი!..

ლეთის მაღლით, კრება მშვიდობით გადარჩა ამ ლეთის-რისხვა უბედურობას, რომ თ. ი. მაჩაბელმა ასე უნუგეშოდ დასტოვა და კენჭის ჩამოტარებაში მონაწილეობა არ მიიღო. მეც მაღლობა შევწირე ღმერთს, რომ თავზეცა არ წამოგვექცა, თორემ შენი მტერი. წარმოიდგინეთ თ. ი. მაჩაბლის გულქვაობა, მოკითხვის კაციც არ გამოგზავნა შეეტყო—უჩემოდ დაიხოცნენ, თუ კიდევ სული უდგათო. რაც იყო, იყო, მორჩა და წავიდა.

ახლა საქმე რაშიაო? აქ სიბრძნე-სიცრუე რა შუაშიაო?—
მკითხავთ. იმაშია, ბატონებო, რომ ამ სამი-ოთხის წლის
წინათ სათავად-აზნაურო სკოლის კომიტეტს დაუდგენია,
—აწ არსებულ სკოლასთან საჭიროა გამართულ იქმნას
სამეურნეო სკოლა. ჩამოთვლილია რა გარემოებანი
ჰქონია ხსენებულს კომიტეტს საბუთად იმ დადგენილე-
ბისა, რომელიც ასე თავდება: „ამ გარემოების მიხედვით
უნდა დაარსებულ იქმნას ქალაქის გარეშე სამეურნეო სას-
წავლებელი სამის წლის კურსით, სადაც შეეძლოთ შესვლა
ყველა იმ მოსწავლე ყმაწვილებს, რომელნიც ათავებენ
კურსს სათავად-აზნაურო პროგიმნაზიაში და სხვადასხვა
მიზეზების გამო ვერ ახერხებენ სახელმწიფო სასწავლე-
ბელში შესვლას“. *

სიტყვა-სიტყვით არის ეს დადგენილება ამოწერილი.
როგორ გგონიათ, ვის უწერია ხელი ამ დადგენილებაზე
სხვათა შორის? არამც და არამც თ. ი. მაჩაბელს, რად-
განაც თითონვე ამ 23-ს წარსულს დეკემბერს დაგვიფიცა,
რომ სამეურნეო სკოლის საჭიროების თაობაზე ჯერ აზრი
ნათლად არა აქვს გამორკვეული და სამის და ოთხის
წლის წინათ სად ექნებოდა. ხომ!.. კარგი და პატიოსანი.
წარმოიდგინეთ, რომ სწორედ თ. ი. მაჩაბელს ხსენებულ
დადგენილებაზე ხელი უწერია, ვითარცა სათავად-აზნაურო
სკოლის კომიტეტის წევრსა!.. გესმით, ბატონებო, იმ თ.
ი. მაჩაბელს, რომელიც 23-ს წარსულს დეკემბერს გვეფი-
ცებოდა, ამ სკოლის საჭიროებისა ჯერ ნათლად ვერა
გამომირკვევია-რა, აზრი არ შემიდგენიაო! გესმით, ბა-
ტონებო, ეხლა ჩემი გაცემა, როცა თ. ი. მაჩაბელის ბე-

*) იხილე მეთექვსმეტე გვერდი სკოლის საქმეზე ამორჩეულ კომი-
სიის მოხსენებისა.

დნიერის ბაგისაგან გავიგე, მე ეს „არ გამომირკვე-
ვიაო“.

ვიფიქრე: იქნება ეს თ. ი. მაჩაბელი ერთია და ის თ.
ი. მაჩაბელი, რომელსაც დადგენილებაზე ხელი უწერია,
მეორე-მეთქი. ვკითხე ერთს ჩემ გვერდით მდგომარეს:
ერთი მიბრძანეთ, სხვა თ. ი. მაჩაბელი ხომ არსად არის
საქართველოში-მეთქი? იმან ისე შემომხედა, თითქო გა-
მიწყრა: „როგორ არა გცხენიან და მაგას ჰკითხულობო?
განა თ. ი. მაჩაბელი პანტაა, რომ ეგრე წყვილ-წყვილად
ცვიოდეს ციღამაო.“ პასუხიც არ მაღირსა, მიბრუნდა და
ზურგი შემომაქცია. ვიფიქრე: უსათუოდ ბ-ნი ალექ. მირ-
ზაშვილი იქნება ეს ვაჟბატონი-მეთქი. ნამდვილად-კი არ
ვიცი დღესაც, ვინ იყო.

ამას გრძლად განმარტება არა სჭირია. ეს ორთავიან-
ობა, ეს ორპირიანობა, ეს ორგულიანობა ერთსა და იმა-
ვე საქმეში, ეს ასეთი აშკარად ჰაშას კვრა იმაზე, რაც
გუშინ უთქვამს და რაზედაც ხელი უწერია, თვის-თავად
გვეუბნება რას ჰნიშნავს და რას მოასწავებს. „ასე, ჩემო
მანასეო, ხან ისე და ხან ასეო“, სწორედ ამასა ჰქვია.
აღარ იკითხავთ: თუ დღემდე არ გამოუტყვევია საჭირო-
ება სამეურნეო სკოლისა, ამ სამის-ოთხის წლის წინათ
სადღა ექნებოდა გამოტყვევული? ან თუ მაშინ გამოტყვე-
ვული ჰქონდა, ეხლა რა ალაღმა დაჰქროლა ამისთანამ,
რომ რაც სიმღერები იცოდა, სულ დაავიწყა? განა დასა-
ჯერებელია გულმართლობა ამისთანა ადამიანისა ან რო-
ცა „ჰოს“ ამბობს და ან როცა „არას“? ადამიანი ბუმბული
ხომ არ არის, რომ ქარი ხან აქეთ ატრიალებდეს და
ხან იქით!

აღარ იკითხავთ: როდის იყო გულმართალი თ. ი. მა-
ჩაბელი? მაშინ, როცა სამი-ოთხის წლის წინათ ამტკი-

ცებდა, რომ საჭიროა ჩვენთვის სამეურნეო სკოლაო, თუ 23-ს წარსულს დეკემბერს, როცა გვეფიცებოდა, ამ საჭიროებისა ჯერ არა გამომირკვევია-რაო და აზრი არ შემიდგენიაო? ამბობენ, 1884 წ. ბანკის გამგეობას ამ საგანზევე სჯა ჰქონია და ერთხმად, თ. ი. მაჩაბელთან ერთად, გამოურკვევია და ცხადად და ნათლად მოუხსენებია ზედამხედველ კომიტეტისათვის საბანკო კრებაში წარსადგენად, რომ მეტის-მეტად და აუცილებლად საჭიროა სამეურნეო სკოლა ჩვენთვის, პირდაპირი სარგებლობა მისი ჩვენთა მიწათ-მომქმედთა და მიწათ-მფლობელთათვის ცხადია და ყოველ ეჭვ გაზეშეაო, და ამ არსებითს საჭიროებას იმისთანა მიწათ-მომქმედ გუბერნიისათვის, როგორც ჩვენი გუბერნიაა, უნდა უსათუოდ ეშველოს რამეო, და ეხლა-კი გვეუბნება იგივე თ. ი. მაჩაბელი, ჯერ ამ სამეურნეო სკოლის საჭიროებისა ნათლად არა გამომირკვევია-რაო! რომელი ერთი დაუუჯეროთ? თუ მაშინ გონება მისი ამ საჭიროებას ნათლად ჰხედავდა, ეხლა რა ჯანაბამ დაუბნელა? აქ ქარის ძლიერება უფროა საკვირველი, თუ ბუმბულის სისუბუქე და სიმჩატე? ეს თქვენ გამოიცანით, ბატონებო, და მე-კი ამის დავიდარაბისა არა ვიცი-რა.

მე ასე ვფიქრობ: იქნება მას მერმეთ ამანაც, ესე იგი თ. ი. მაჩაბელმაც, იგი ბოლაზი სამეურნეო ცოდნისა იპოვა ჩვენში, რომელიც ტელესკოპით დაუნახავს ლილოელს ვარსკვლავთმორიცხველს თ. მ. მაჩაბელსა და რომელიც 23-ს დეკემბერს ჩვენ გვაუწყა.

ეხლა მაინც გვიბრძანეთ: რასა ჰგავს ამისთანა საქციელი იმისთანა მძიმე საქმეში, როგორც სკოლის და, მაშასადამე, ჩვენის მოზარდის თაობის განათლების საქმეა! ეს არის განა სიყვარული საქმისა? ეს არის განა გულისა და თავის დადება საქმისათვის? ეს არის განა იგი გულ-

მართლობა, რომლის ნიშნადაც ასე ხშირად გულში ხელს იცემს ხოლმე ეს მართლა-და „თამარაშნელი ბულანჯე“! ვინ რას იტყვის, თუ რომ ერთს კაცს ერთის სახის სკოლა მოსწონდეს, მეორეს—მეორის სახისა. ეს სხვადასხვაობა აზრისა კაცთა შორის მარტო ბ-ნ გ. წერეთელს მიაჩნია ცოდვად და სხვას არავის ქვეყნიერობაზედ. ხოლო ეს „ჰო“ და „არა“ ერთსა და იმავე საგანზე ერთსა და იმავე კაცისაგან ხომ ან ერთია სიცრუე, ან მეორე. აქ სიცრუე ხომ აშკარაა ერთ-ერთში და აშკარა. სიბრძნე სადღაა? ეგ თითონ თ. ი. მაჩაბელსა ჰკითხეთ. აი ამიტომ მოგახსენეთ, რომ ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე სულ სხვაა-მეთქი.

მშვიდობით, ბატონებო, მეოთხე ლექციამდე.

ს მ გ ბ უ რ ი ა რ ე ს ე

(1887—1889)

ტფილისი, 9 დეკემბერი 1887 წ.

ჩვენში ამ ბოლოს ხანებში ერთი საოცარი ამბავი მოხდა: სომხებმა თავის ჟურნალ-გაზეთებში მთელი სომხობა სამარცხვინო ბოძედ გააკრეს: ერთმა ჟურნალმა ერთი ნაწილი სომხობისა მიწასთან გაასწორა, მეორე გაზეთმა—მეორე ნაწილი და ამ-სახით ის გამოვიდა, რომ თითქმის მთელი სომხობა გარყვნილია, წამხდარია და ალარაფერში გამოსადეგი აღარ არის.

ესე ხელალებით დამხობა მთელის ერისა არ შეიწყნარა „Новое обозрение“-მ და განკიცხულნი თავის საფარველ ქვეშ მიიღო. ამ გაზეთმა სანართლიანის გულისწყრომით შეუთვალა სომხურ ჟურნალ-გაზეთებს, რომ ყველა-ყველაო და მეტისმეტია მთელის ერის ეგრე უწყალოდ გაპენტვა, მეტისმეტია იმისი თქმა, რომ მთელს ერში არავინ არ ვარგა და ყველა წყალში გადასაყრელიაო. ერთმა სომხურმა გაზეთმა თურმე ეს შენათვალა იწყინა: დახე, სადამდე მივიდა ჩვენი საქმეო, რომ ქართველები ესარჩლებიან სომხებსა და ქართველების საქომაგოდლა შევიქენითო.

დღეს იმაზეა თურმე შემდგარი სიტყვა, რომ სომხური გაზეთი ქართველების გამოსარჩლებას ჰთაკილობს, სამართლიანს განკითხვას „Новое Обозрение“-სას ყურს აშორებს და რაღაებსაც ჰბოდავს თავში დაკრულსავით. იმასკი აღარა ჰფიქრობს, რომ ტყუილად გაბღინძული ამაო

თავმოყვარეობა ვერაფერი თამასუქია, ვერაფერი საწყაოა თითონ იმის ღირსებისათვის, ვინც იბღინძება. აქ საქმე იმაში იყო, „Новое Обозрение“ მართალია, თუ არა. ამას სომხურმა გაზეთმა „მშაკმა“ გზა აუქცია და მარტო იმას მიჰხედა, რომ ქართველი გვეუზნებო, —ნუ ჰლანძღავთ ხელალებით მთელს თქვენს ერსა, კარგიც ყველგან არის და ცუდიცაო, და რაკი ქართველი გამოგვესარჩლა, უნდა გვეთაკილებოდესო. ცრუპენტელა კაცი ყველგან ასეთია: რაკი საფანელი შემოაკლდება, საგზალი ჭკვადამჯდარის საუბარისა გაუწყდება, მაშინ, აქაო და მიზეზ-მიზეზ დოს მარილი აკლიაო, ყალბხედ შედგება, აბელას ფეხებს გაიკეთებს, გაპბუდდება, გადიდგულდება და უკვირს —რატომ ვერა მხედვენ, რა სიმაღლეზე ვდგევარო.

საცოდაობა, სულისა და გულის ნამცეცობა ამისთანებში იჩენს თავს და ამის გამომჩენელი კაცი უფრო შესაბრალისია, ვიდრე განსაკითხი და მჯავრდასადებელი. ტყუილად კი არ არის აღიარებული, რომ ამპარტავნობა, ცუდმედიდობა ერთი მომაკვდინებელი ცოდვათაგანი არის და ვწყუხვართ, რომ „მშაკს“ სწორედ ამ ცოდვაში წაუყვია ცხვირი. ჩვენ სხვა არა დაგვრჩენია-რა იმის მეტი, რო „მშაკს“ ვუთხრათ: ღმერთმა გილხინოს!

საკვირველია!.. სად უყიდნია „მშაკს“ ეს სასაცილო დიდგულობა? რათ უყიდნია? თუ უყიდნია, რატომ თავის სარდაფში არ შეუნახავს და ბაზარში რათ გამოუტანია გასასყიდად. იქნება ჰგონია —გავასაღებ და მოვიგებ რასმეო. ვერაფერი საქონელია ჩვენს ბაზარში გამოსატანად და გასასყიდად. ჩვენში მაგის მუშტარს ვერ იშოვის და გვეცოდება —არ იზარალოს. ეგ იმისთანა საქონელია, რომ მყვარსავით მარტო სუნს აუშვებს და თუ ჰგონია, ქართველებს ამით მოვცხებ რასმეო, ტყუილად გარჯილა.

ჩვენ მაგ მყვარს ახლოც არ გავუვლით, შუა დიდი მზლვა-
რი გვიდევს. „მშაქმა“ უნდა იცოდეს, რომ:

ქორი მყვარს არა იკადრებს,
არცა სდევს საჭმლად ნდომითა.

ისიც უნდა იცოდეს, რომ არც მყვარის პატრონს გა-
მოვეციდებით ძალიან, იმიტომ რომ:

სონღული მუმლთა შეპყრობად
ფრთებსა არ გაშლის ზომითა.

ტფილისი, 4 თებერვალი, 1889 წ.

ერთი არა-სასიამოვნო თვისება დაეკეცა აქაურს სომხის ლიტერატურას და სომხის ლიტერატორებსა, თუ ყველას არა, უფროს-ერთს მაინცა. საცა-კი შემთხვევა ეძლევათ ქართველი ახსენონ, ისე ვერ მოურჩებიან, რომ ქართველი და ქართველობა არ გაჰკინწლონ ცოტად თუ ბევრად. ღვთის წინაშე, უნდა ითქვას, რომ არც ჩვენ, ქართველები, ვაკლებთ რასმე სომხებს და ჩვენც ხელიდამ არ ვუშვებთ შემთხვევას ასე თუ ისე ავად არ ვახსენოთ. ხოლო ჩვენდა გასამართლებლად ესეც უნდა ითქვას, რომ ჩვენ, ქართველები, ავად ვიხსენიებთ ხოლმე მარტო იმ ჯურის სომხებს, რომელნიც წურბელებსავით მოჰკიდებიან აქაურობას, სწოვენ ქვეყანას და რომელთაც ჰკიცხვენ და ავად იხსენიებენ თითონ გონიერნი და პატიოსანნი სომეხნი. ვერც ჩვენს ლიტერატურაში, ვერც ჩვენს საზოგადოებაში ერთს მაგალითსაც ვერ გვიჩვენებენ, რომ ქართველი ავად იხსენიებდეს მთელს სომხობასა, მის ინტელიგენციას, რომელზედაც დამყარებული აქვს სომხობას მთელი თავისი სამართლიანი სასოება და რომელიც ხსენებულ ჯურის სომხების წრეს გარეთა ჰდგას თავის სასახელოდ და თავის მოძმეთა ნუგეშად. ჩვენში ჩვენგან მთელი სომხობა, როგორც ერი, თავის-დღეში არც გაკითხულა, არც გაკიცხულა და არც ავად ხსენებულა. სულელობაც იქნებოდა ეს ჩვენ მიერ, იმიტომ რომ ქვეყანაზედ არ მო-

იპოვება იმისთანა ერი, რომ ავთან კარგიც არ იყოს შის შორის. პირიქით, არა ერთი და ორი მაგალითი ყოფილა, რომ ყოველს კარგს სომხისას პატივისცემით დაჰხვედრია ქართველობა და მისი ინტელიგენცია. ამის საბუთს იპოვით როგორც ჩვენს ლიტერატურაში, ისეც ცხოვრებაში.

სამწუხაროდ ჩვენდა, ესე არ იქცევია აქაური სომხის ლიტერატორები. ვიმეორებთ, ყველაზედ ამას ვერ ვიტყვით და უფროს-ერთი-კი სწორედ უკუღმართად იქცევა ყოველს ამისთანა შემთხვევაში. ჩვენ ამის დასამტკიცებლად შორს არ წავალთ. ამ იანვრის თვიდან დაიწყო გამოსვლა ახალმა სომხურმა ჟურნალმა, რომელსაც „მურჯი“ ჰქვია. ამ ჟურნალში დაბეჭდილია ბიოგრაფია პატივცემულ სომხის დრამატურგისა ბ-ნ სუნდუკიანცისა. ამ ბიოგრაფიის ავტორი ბ-ნი ჩიმიშკიანცი ძალიან გაუფიცხებია ხსენებულ თვისებას სომხის ლიტერატორებისას და ამ სიფიცხეს იქამდე გაუთამამებია, რომ შემდეგის თქმა უნებებია:

„პეპომ“ * იმოდენად გაითქვა სახელი, რომ პირველ წარმოდგენის შემდეგ გავიდა მცირეოდენი ხანი და ქართველთა ინტელიგენციის ყმაწვილკაცობამ, მოისურვა-რა გამოცოცხლება ქართულის თეატრისა, რომელმაც დიდი ხანია დაღია სული, ამ პიესით აღადგინა მკვდრეთით უკვე მიცვალებული ქართული სცენაო“.

საკვირველია ეს სასწაულთ-მოქმედება ხსენებულ პიესისა, და თუ მართლა ეგრეა, ჩვენ მადლობის თქმის მეტი არა გვმართებს-რა. ხოლო მეტი არ იქნება ეს ვიკითხოთ: თუ ეგ პიესა ესეთ უკვდავების წყაროდ გაუხდა ქართულს სცენას და მკვდრეთით აღადგინა ქართული თეატრი,

*) „პეპომ“ ბ-ნ სუნდუკიანცის პიესაა.

სომხებს რაზედ შემოსწყრა, რომ მის ხელში ცოცხალი სომხური სცენა ეგრე უდროვოდ მოკვდა და დღესაც მკვდარია? მკვდარია, ვამბობთ, იმიტომ, რომ მულმივი სცენა ჰქონდათ და დღეს აღარა აქვთ სომხებსა და ხამუზ-ხამუზად წარმოდგენანი სცენის მოყვარეთაგან ხომ ამ შემთხვევაში ანგარიშში მოსატანნი არ არიან. როგორ მოხდა ეს, რომ „პეპომ“ მკვდარი ქართული გააცოცხლა და ცოცხალს სომხურს-კი იმოდენაც ვერ უშველა, რომ არ მომკვდარიყო. აქ ან ის უნდა ვიგულოთ, რომ რაც ქართველისათვის მაცოცხლებელია, ის სომხისათვის მომაკვდინებელია, ან ის, რომ ბ-ნ ჩიმიშკიანცის აზრი თავიდან ფეხამდე ტყუილია. ქართველებიც და სომხებიცა დაგვეთანხმებიან, რომ უკანასკნელი საგულგებელი უფრო ჭკუაზედ ახლოა. ბ-ნი ჩიმიშკიანცი ტყუილად გაუჭირვეულებია წყურვილს ქართულის გაკინწვლისა და მოუფიქრებლად ტყვედ მისცემია თავის გაჯანჯლებულს გულისნადებსა. ბ-ნი ჩიმიშკიანცი შემდეგ ამბობს:

„პეპო“ იმოდენად გაქართველებულია ეხლა, რომ დღესაც-კი მოიპოვება იმისთანა ქართველი, რომელსაც ძნელად დააჯერებთ, რომ „პეპო“ სომხურს ენაზეა დაწერილი და სომხის პოეტის გენიოსობით შექმნილიო“.

არ ვიცით, ბ-ნს ჩიმიშკიანცს საიდან აჰკვიატებია ამისთანა უცნაური აზრი. ჩვენ დავეუშოშმანებთ ატკივებულს გულს ბ-ნს ჩიმიშკიანცს და დავარწმუნებთ, რომ მაგისთანა ქართველს მარტო თავის საკუთარს ფანტაზიაში თუ იპოვის. თუნდ რომ ეგრეც იყოს, რა ცუდი უქმნია ქართველს, რომ სომხის კარგი შეუთვისტომებია, საკუთარ შვილად მიუჩნევია. ეგ მარტო ჩვენს სიტყვას ამტკიცებს, რომ ყოველივე კარგი სომხისა ჩვენში ჰპოულობს პატივისცემას და სიყვარულს იმოდენად, რომ თავ-

ვისას და სომხისას ერთმანეთშიაც აღარ არჩევენ. თუ ესეა, ბ-ნი ჩიმიშკიანცივე საბუთს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ ქართველი არ არის დამწყვდეული თავის გვარტომობის ვიწრო წრეში, არამედ სხვა ერის პატივისცემაიც იცის და გულგაშლით ეკიდება ყოველს სხვა გვარტომსა. ესეთი თვისება საქებურია და არა საწუნარი. თუმცა ბ-ნი ჩიმიშკიანცი ამ შემთხვევაში ქართველის საქებელ საბუთს გვაძლევს, მაგრამ არ ესმის, რომ ეს საბუთი მართლა ქების მომასწავებელია. იგი ამას ჰხმარობს წუნის დასადებად და ქართველთა გასაკიცხად—რათ იშვილეს სომხური ქართველებმაო. აკი მოგახსენეთ, ჩვენ არ ვიცით, ქართველებმა იშვილეს თუ არა და თუნდაც ეშვილათ, ვის რა დააკლეს ამითა? აქ ცუდი რა არის? გონების ნაწარმოები იმისთანა მაღლიანი რამ არის, რომ მთელის კაცობრიობის კუთვნილებას შეადგენს და აქ გვარტომობის ჩაჩხირება ჭკუის უღონობას მოასწავებს და სხვას არა-რას. ხელოვნებასა და ერთობ გონების ნაწარმოებსა გვარტომობა არა აქვს. ერთიცა და მეორეც მთელის კაცობრიობისაა და ამ აზრს ვერ მისწვდენია დაქვეითებული ავტორი ბ-ნ სუნდუკიანცის ბიოგრაფიისა.

ბ-ნი ჩიმიშკიანცი, გაჭირვებულბული იმ თვისებისაგან, რომ ქართველს ავად ხსენება უნდაო, სწამებს, ვითომც ჩვენა ვცდილობდეთ ამოვფხვრათ კაცის ხსოვნისაგან, რომ „პეპო“ სომხურ ენაზეა დაწერილი, „სომხის პოეტის გენიოსობით“ შემქმნილი.

ამის დასამტკიცებლადო, ამბობს იგი, შესაძლოა მოვიყვანოთ შემდეგი გარემოებანიო: პირველი, თავის-დღეში, როცა „პეპო“ ქართულად წარმოუდგენიათ, აფიშაზედ არა წერებულა, რომ თარგმანია სომხურიდან; მეორე გარემოება, შეურაცხყოფელი სომეხთა ერის თავმოყვარეო-

ბისა, გარემოება, რომელიც საზოგადო მაგალითია ქართველის ბაქიაობისაო, იმაში მდგომარეობს, რომ ქართულს სცენაზედ თითონ „პეპოს“, ამ ზოგად გმირს სომხის „პა-ჟარნისას“, ქართველ აზნაურად მორთვენ ხოლმე მაშინ, როდესაც ხალხის მყვლეფავი სომხის ვაჭარი-კი, მდიდარი არუთინა, უთუოდ სასაცილო სომხის ვაჭრად გამოჰყავთ. ამ გარემოებათა მიზეზით, რამდენსამე წელიწადს შემდეგ, ვინ იცის მოიპრვება-ლა თუნდ ერთი იმისთანა ქართველი მთელს საქართველოში, რომელსაც დააჯერებთ, რომ „პეპო“ სომხურს ენაზეა დაწერილი და არა ქართულზედ.

გაგიგონიათ სადმე ან ამისთანა ჩივილი და ან ამისთანა საბუთები!.. არა, როგორ მოგწონთ ეგ შეურაცხყოფა სომეხთა ერის თავმოყვარეობისა მით, რომ ქალაქელი კინტო ქართველებმა ვითომ-და გაააზნაურშვილეს და სომეხი არუთინა გაასომხეს. გაგიგონიათ სადმე ესეთი თავმოყვარეობა, მერე ამ-რიგად გაუპატიურებული.

ან სად უნახავს და როდის ბ-ნს ჩიმიშკიანცს, რომ წარმოდგენის დროს „პეპო“ ქართველ აზნაურშვილად მოერთვათ და გადაეკეთებინოთ? ჩვენ ბევრჯელ დაესწრებივართ „პეპოს“ წარმოდგენას და ეს არც ერთხელ არ შეგვინიშნავს. ან რას ეგვანებოდა ქალაქელი კინტო მეთევზე, მებაღური, ქართველ აზნაურშვილად მორთული! თითონ ბ-ნ ჩიმიშკიანცს არა-ერთხელ უთამაშნია „პეპო“ ქართულ სცენაზედ და ნუთუ ქართველ აზნაურშვილად ირთვებოდა? ტყუილი იქნება და ასე მოკლე-ფეხებიანი!

ამაებისთანა ნაზუქებს თავი დაფანებოთ. ჩვენ ბ-ნ ჩიმიშკიანცის ნაწერს სხვა მხრით მივაქციეთ ყურადღება, და ტყუილს ამბობს თუ მართალს ბ-ნი ჩიმიშკიანცი, ეს, არამც-თუ გარჩევისა, ყურადღების ღირსიც არ არის. არც იმის მართლით მოგვემატება-რა, არც იმის ტყუი-

ლით დაგვაკლდება. ტყუილიცა და მართალიც ამ შემთხვევაში მისი საკუთარი საქმეა. ჩვენ გვინდოდა გამოგვეჩვენა მართო მიმართულება და თვალთა-ხედვის ავ-კარგთანობა ზოგიერთა სომეხთ ლიტერატორებისა, რომელთაც ცოდვად მიაჩნიათ ქართველი გაუცინწლავად ახსენონ. ხომ ჰნახეთ, რა საბუთებით მოგვესია ქართველებს და რა ჩივილით ბ-ნი ჩიმიშკიანცი.

ახლა ვიკითხოთ, ამ საბუთებით და ჩივილით რასა გეწამებს ბ-ნი ჩიმიშკიანცი? იმას, რომ „სომეხთ პოეტის გენიოსობით“ შექმნილს პიესას ჩვენ ვიჩემებთ და დღე-ღამე იმ ფიქრში ვაწრთ, რომ ქართველებს აღარ ახსოვდეთ, რომ იგი სომხური პიესაა. როგორ მოგწონთ შიში ბ-ნი ჩიმიშკიანცისა? განა თითონ პიესა იმდენად სახარბიელო-კია, რომ კაცმა მის დაჩემებისათვის თავი იტყინოს. ვის რად უნდა? ღმერთმა მშვიდობაში მოახმაროს სომხობას თავისის „პოეტის გენიოსობით“ შექმნილი პიესა. დაგვიჯეროს ბ-ნმა ჩიმიშკიანცმა, რომ მაგ პიესაზედ ხელს არავინ წაიწვდენს და სომხებს ქვეყანაზედ არავინ შეეცოლება. ნუთუ ბ-ნს ჩიმიშკიანცს ჰვონია, რომ რაკი „პეპო“ „სომეხთა პოეტის გენიოსობით“ შექმნილია, მართლა გენიოსური რამ არის! სხვა რომ არა იყოს-რა, ჯერ თითონ პიესის გმირი „პეპო“ გასინჯეთ. რა არის „პეპო“? ეგ ზოგადი სახე-კი არ არის „სომხის პაჟარნისა“, როგორც ჰვონია ბ-ნს ჩიმიშკიანცს, ეგ ერთი აბელას ფეხებზედ შეყენებული ორფეხია, განგებ გაბერალი და გატენილი მაღალ ფარდების ფრაზებით. სხვას რას ჰხედავთ „პეპოში“? ვერ ვიტყვით, რომ პიესაში ზოგიერთი მართალი სახეც არ იყოს, ცოცხლად გამოხატული, და თუ „პეპოს“ მოთმინებით ისმენენ თეატრში, ამ ზოგიერთა მართალ სახეთა წყალობით მოსდით. ამაზედ მეტსაც ვიტყვით: ჩვენს ქარ-

თულს რეპერტუარში, ნათარგმნთა გარდა, „პეპო“ ბევრს პიესას სჯობია, მაგრამ მაინც ეგ პიესა თავის-თავად ბევრი არაფერია და არავის არ მოჰვერის არც შურს, არც სიხარბეს დაჩემებისას. კიდევ დაუფიციბთ ბ-ნს ჩიმიშკიანცს, რომ მისი შიში ტყუილი. მოლანდებაა: მარხვას არავინ გასტეხს დოსთვისა და ქურდობას არავინა იქმს ხბოსთვისა.

რა უნდა ვსთქვათ ყოველ ამის გამგონთა სომხურ ახალ ჟურნალზედ? ჩვენა ვწუხვართ, და გვეონია ყოველი გონიერი სომეხი შეწუხდება, რომ ახალმა სომხურმა ჟურნალმა პირველ ხმის ამოღებაზედვე ჭაჭიროდ დაინახა მისიოს ქართველებს და ასეთის სასაცილო საბუთებით უკიჟინოს. ბ-ნ სუნდუკიანცის ბიოგრაფიაში რა მოსატანი იყო, ქართველებმა როგორ ჰთარგმნეს „პეპო“ და როგორ მოჰრთეს წარმოდგენის დროს გმირი პიესისა, ან სწერენ თუ არა ქართველები აფიშაზედ, რომ „პეპო“ სომხურიდამ არის ნათარგმნი? აშკარაა, აქ აშლილს საღერღელს ქართველების ავად ხსენებისას თავბრუ დაუსხამს მწერლისათვის, თორემ ყოველი ეს რა შუაშია ბ-ნ სუნდუკიანცის ბიოგრაფიაში, მერე ეგრე სასაცილოდ აკონკებული? ბ-ნ ჩიმიშკიანცს კიდევ ეპატიება ამისთანა საქციელი, იმიტომ რომ ამისი ჟინი ჰქონია და ჟინს ყველა კაცი ვერ დაიმორჩილებს ხოლმე. რედაქცია-კი, როგორც კრებული მოღვაწეთა, ამისთანაებში უნდა ჰფრთხილობდეს, რადგანაც ეს ერთი იმისთანა საგანია, რომლის გამოც ნათქვამი სიტყვა მიმართულების მანიშნებელია, და თუ ამ-გვარს მიმართულებას იჩემებს ეს ახალი სომხური ჟურნალი, გზა დაგვილოცნია: ბევრს ეგ ერთიც მოემართოს. როგორც იქნება გავუძლებთ.

კავკასიის რუსული პრესა

(1886—1898)

ტფილისი, 17 აპრილი 1886 წ.

გუშინდელს „Новое Обозрение“-ს ნომერში ბბ-ნთ აკაკის და სოსლანის გამო დაბეჭდილი იყო ერთი წერილი, სახელ-და-გვარმოუწერელი. თუმცა ამის გამო ნება გვაქვს ვიფიქროთ, რომ იგი წერილი ან თითონ რედაქტორისაა, ან მის მიერ თანაგაზიარებული, მაგრამ ჩვენ ამას ვერ ვაკადრებთ პატივცემულს რედაქტორს „Новое Обозрение“-სას. ჩვენ კარგად ვიცნობთ ბ-ნს რედაქტორს: იგი კარგად გაზრდილი, კარგად მომზადებული და განათლ ჟულია და, მაშასადამე, თავის-თავისა და სხვის პატივის-მცემელიცა. იგი თავის-დღეში თავის-თავს ნებას არ მისცემდა საპოლემიკო საგანს გაღუხვიოს, უმიზნოდ გადასწვდეს ერთობ ქართულს ლიტერატურას და როგორც გაუნათლებელმა ბატონმა ყმა, ამოოდ გაზვიადებულმა დიდმა მცირე, უზრდელმა მდიდარმა გლახაკი, რალაც ზიზლით მოიხსენიოს ქართული ლიტერატურა, თითქო ერთი რამ უკადრისი და ფეხით გასასრესი ჭია იყოსო. სამართლიანის ქებით და დიდებით იხსენიებს ავტორი ხსენებულის წერილისა ერთობ რუსულ ლიტერატურას, მაგრამ დიდება რუსულის ლიტერატურისა სხვის დამცირებასა და ზიზლით ხსენებაზედ არ არის დამყარებული. ჩვენც დიდი პატივისცემა გვაქვს რუსულის ლიტერატურისა, მით უფრო, რომ მისთა უკეთესთა წარმომადგენელთაგან გრძნობა აღამიანის ღირსებისა აღიარებულია საქვეყნოდ დიდსა

და მცირეშიაც, მდიდარსა და გლახაკშიაც ბატონსა და ყმაშიაც, თავადსა და გლეხშიაც; ყველგან იგი კაცსა ჰხედავს და კაცსა სცემს პატივსა.

ეს უკეთესი მოძღვრება რუსულის ლიტერატურისა ხსენებულის წერილის ავტორს როგორღაც დაჰვიწყებია და ისეთის თავსაცილით იხსენიებს ქართულს ლიტერატურას, თითქო იმისი ფეხის მტვერი იყოს. ჩვენა გვგონია, ვინც ასე იქცევა, ის ტყუილ-უბრალოდ ჰჩემობს ერთობას რუსულს ლიტერატურასთან, იმიტომ რომ უკეთესნი წარმომადგენელნი მისნი, ყოფილნი და დღესაც არსებულნი, ამისთანა ქცევას არ იკადრებენ და უცებობაში ჩამოართმევენ თვით მქცეველსაც.

„აღმოსავლეთის“ ეტიკეტი სახსევით მიუთვინებია ქართულს ლიტერატურასაო“. ვინც სხვის დაბეზლებით არ იცნობს ქართულს ლიტერატურას და თავისით დაჰკვირვებია, ის არამც-თუ ერთმანეთის ქებას და დიდებას დააბრალებდა ქართულს ლიტერატურასა, პირიქით, გადაქარბებულს ერთმანეთის კილვასა და კიცხვასა, ჩვენდა სამწუხაროდ.

ჩვენში წუნი უფრო ხშირია, ვიდრე ქება და დიდება ერთმანეთისა. არც ერთს ქართველს მწერალს, დღეს ცოცხალს, ვერ გვიჩვენებთ, რომ თავისი სახელი მოეპოვებინოს სხვისის ქებითა და დიდებითა. ყოველი ჩვენი მწერალი, თუ რამ სახელი მოუპოვებია, თავისის ნიჭის მაღლობელია და არა ლიტერატურულ რეკლამებისა. თუ ეს ტყუილია, ვთხოვთ წინააღმდეგი მაგალითი გვიჩვენონ. ჩვენს სიცოცხლეში მარტო ერთი შემთხვევა გვახსოვს, რომ ორს მწერალს საჯაროდ ერთმანეთი კეთილის სიტ-

*) მითამ-და „ყიზილბაშურიო“.

ყვით ეხსენიებინოს და გვგონია, ამ შემთხვევაშიაც ვერავინ იკადროს ან ერთს, ან მეორეს უსაბუთოება, პირმოთნეობა და ყიზილბაშობა შესწამოს. მაშასადამე „Новое Острожение“ რომ თავისის დიდების ქანდარიდამ წუნსა გვდებს, ვითომც ქართულს ლიტერატურაში მწერალნი ერთმანეთს ქება-დიდებით იხსენიებენო, როგორც ყიზილბაში ჰაჯიებო, მტკნარი ტყუილია და მარტო სხვის სიტყვით მოგონილი ცილია.

„რუსულ მწერლობაში, რომელიც-კი თავის-თავის პატივცემელია,—ამბობს ავტორი,—არ არის მიღებულიო, რომ სხვადასხვაობა აზრისა აუგობაში ჩამოერთვას კაცსა. პირიქით, აღიარებულიაო, მოპირდაპირე პატიოსან კაცად მიაჩნდეს, ვიდრე წინააღმდეგი არ დამტკიცდებაო. ამ ორს ძირეულს წესსა არ მისდევს ქართული მწერლობაო“.

ქართულს მწერლობაში, როგორც ყოველ სხვა მწერლობაშიაც, ბევრი რამ არის ცუდი, ამას ჩვენ ქართულს მწერლობას ვერ დავუფიცავთ, მაგრამ, რომ ხსენებულს „ორს ძირეულს წესს“ არ მისდევდეს ქართული მწერლობა, ეგ კი ტყუილია. აქაც ეთხოვთ მაგალითი გვიჩვენონ. წინათვე-კი აღვიარებთ, რომ მაგისტანა მაგალითს მოიპოვებენ მხოლოდ იმ მწერალთა შორის, რომელთაც თითონ „Новое Острожение“ ასე ცხარედ ესარჩლება და რომელთაც ერთი-ორი დამქაში სხვადა ჰყავს. ჩვენ-კი თუნდა არა ერთს მაგალითს მოვუყვანთ იმისდა საბუთად, რომ ქართულს მწერლობას არა-ერთხელ გაუქიცხავს მაგ „ორის ძირეულის წესის“ წინააღმდეგი მტკეველი. ეხლა ვიკითხოთ: ნუთუ რუსულ ლიტერატურას მარტო ხსენებული ორი ძირეული წესი მიუღია და მესამე-კი, რომელიც მართლის თქმას ვალად სდებს მწერალსა, ღობეს იქით გადაუსროლია, როგორც უხმარი რამ საგანი?.. ჰკი-

ცხვენ მთელს ლიტერატურას, უმართებულობის ბრალსა სდებენ, ჰფიცავენ, რომ ყოველი მოპირდაპირე პატიოსნად მიგვაჩნია, ვიდრე წინააღმდეგი არ დამტკიცდებაო, და წინააღმდეგის დასამტკიცებლად ტყუილი საბუთები-კი მოჰყავთ. აი ამასა ჰქვია: ფიცი მწამს და ბოლო მაკვირვებსო.

„რადგანაც,—ამბობს ავტორი,—თავის ნაწარმოებზედ ლაპარაკი ქართველ ლიტერატორისათვისაც-კი სათაკილოა“ და სხვანი. მიაქციეთ ყურადღება ამ კილოს. „ქართველ ლიტერატორისათვისაც-კი“. მითამ რაო? ქართველი ლიტერატორი-კი ადამიანი არ არის რა-ლა!.. მისი გრძნობა თაკილობისა სქელის ტყავით არის შემოსილი ასე, რომ სათაკილო რამ ადვილად ვერ გაატანს ტყავსა და გრძნობამდე ძნელად მიაღწევს. ასე უშვერად ხსენება არამც-თუ ერთის ცალკე კაცისა, არამედ რამდენისამე, არა გვგონია წესად ჰქონდეს მიღებული რუსულს ლიტერატურას, რომლის სახელის ქვეშაც ამოსდგომია ასე კადნიერად და თვითნებობით ხსენებულის წერილის ავტორი.

საკვირველი არსებაა ადამიანი. მართალია, თავის ნაწარმოებზედ ლაპარაკი სათაკილოა ქართველ ლიტერატორისათვისაც-კი, მაგრამ „Новое Обозрение“-ს ვკითხავთ: ეგ თავის ნაწარმოებზედ, ანუ უკეთ ვსთქვათ, თავის-თავზედ ლაპარაკი ყოველთვის და ყოველ შემთხვევაში სათაკილოა, თუ არა? როგორც ვხედავთ, არა. ეგ სათაკილო ყოფილა მხოლოდ მაშინ, როცა სხვა ჩაიდენს მაგ სათაკილო საქმეს, თორემ „Новое Обозрение“-ს თავის გარეშემო რომ თვალი მოეტარებინა, ჰნახავდა, რომ არიან მწერალნი, რომელნიც საქვეყნოდ იძახიან „დევ-გმირები“ ჩვენა ვართო; ამასაც არა კმარობენ და მოურიდებლად გვარწმუნებენ, რომ პოლემიკა ჩემს ხელში ლახტია და

სხვისაში კი ჩოგანო. იქნება მართლა დევ-გმირებიც იყვნენ, იქნება მართლა პოლემიკა მათ ხელში ლახტი იყოს, მაგრამ ხსენებული თაკილობა აქ სადღა არის, იგი თაკილობა, რომელიც „Новое Обозрение“-ს სიტყვით თვით ქართველ ლიტერატორის სქელს კანსაც-კი გაატანს?

„სოსლანმაო,—ამბობს იგივე ავტორი,—დასწერაო რეცენზია „თამარ-ცბიერზეო“. აქამ-მდე რაც იყო თქმული „Новое Обозрение“-ზედ ასე თუ ისე ცოტაოდნად მაინც მისატიყვებელია, რადგანაც ეგ გაზეთი ქართულს ლიტერატურას თუ იცნობს, სხვის სიტყვით იცნობს და შესაძლოა ამ შემთხვევაში შეცდომაში შეეყვანოს ვისმე. ხოლო არ მიეტყვება ამის თქმა, რომ „თამარ-ცბიერზედ“ დაწერილი „Новое Обозрение“-შივე რაღაც ცარიელი ფრაზები „რეცენზია“ იყოვო. რა უგვანდა „რეცენზიას“? „რეცენზია“ თითქმის იგივე კრიტიკაა, ჩვენის ფიქრით. რეცენზიაში, როგორც კრიტიკაში, გარჩევა თხზულებისა, მისი დაფასება, მისი კარგი და ავი საბუთებით აღნიშნული უნდა იყოს. ცარიელი სიტყვები, მაგალითებო, კარგია, ანუ ცუდია, ვერ მორევია ავტორი მასალას, თუ მორევია, მოძრაობა არ არის პიესაში, ანუ არის, და სხვანი ამისთანები ხომ უსაბუთო ფრაზებია და არა რეცენზია. რეცენზიას ბევრი რამ მოეთხოვება და იგი ბევრი რამ აკლდა იმ წერილსა, რომელსაც „Новое Обозрение“ რეცენზიას ეძახის. ჩვენ ამას იმისთვის-კი არ ვამბობთ, რომ სარჩლი გავუწიოთ ბ.ნ. აკაკის, არამედ იმისათვის, რომ „Новое Обозрение“ სწამებს ქართულს ლიტერატურას, რომელიც, როგორც მიმდივარი „აღმოსავლეთის ეტიკეტისა“, ვითომც არ იწყნარებს მცირეოდენს კრიტიკასაც. ჩვენ ეს კი არ გვიკვირს, ის გვიკვირს, რომ „Новое Обозрение“-ს „თამარ-ცბიერზედ“ დაწერილი ორიოდე უსაბუთო სიტყვა კრი-

ტიკად, ანუ რეცენზიად შეუწყნარებია, და ვისაც ამისთანა კრიტიკა არა სჯერა, იმას ეუბნება, რომ ეგ მარტო „აღმოსავლეთის ეტიკეტის“ გამო მოგდისო. ეს კი დავიწყებისათვის მიუციათ, რომ არამც-თუ უსაბუთო ძაგება, უსაბუთო ქებაც-კი საწყენია მართებულის კაცისათვის და ვურჩევთ ქართულს ლიტერატურას თავის-დღეში არც ერთი და არც მეორე არ შეიწყნაროს, რაც უნდა პტყელი სახელი კრიტიკისა, თუ რეცენზიისა დაარქვან უსაბუთო ქცევასა. კიდევ ამ-გვარი „აღმოსავლეთის ეტიკეტი“ სჯობია იმ უწყსო და უკადრისს ეტიკეტს, რომლის კანონებითაც კაცს თუ არ თავის-თავი, სხვა ადამიანად არ მი-აჩნია.

ჩვენ არა გგონია, რომ ერთობ იგი წერილი, რომელიც, ჩვენდა სამწუხაროდ, იძულებულ ვიყავით ძალუწებურად ეხლა გაგვერჩია, „დასავლეთის ეტიკეტისათვის“ ძალიან სასახელო იყოს, და გგონია, არც იმ ლიტერატურამ თავის სასიქადულო ნაყოფად ჩაითვალოს, რომელსაც მცირის პატივისცემაც ძირეულ წესად მიღებული აქვს, და რომელსაც ავტორი ძალმომრეობით თავის ფარადა ჰხმარობს. ჩვენ გვიკვირს, ქართულის ლიტერატურის ავად ხსენება რა გასამართლებელი საბუთია „Новое Означе-ние“-სათვის იმაში, რომ ბ-ნს აკაკის პასუხი არ დაუბეჭდა ბ-ნ სოსლანის წინააღმდეგ... ქართული ლიტერატურა აქ რა შუაში იყო... ქებულო დასავლეთის ეტიკეტო, ნეტავი ძაგებულ აღმოსავლეთის ეტიკეტისაგან ამ შემთხვე-ვაში ცოტა რამ მაინც მოგცხობოდა!..

ტფილისი, 19 დეკემბერი, 1887 წ.

ვის არ წაგიკითხავთ ჩვენი აქაური რუსული გაზეთი „Кавказ“-ი, გირჩევთ წაიკითხოთ. სულ-კი არა, — ღმერთმა დაგიფაროთ ამისთანა სატანჯავისაგან. ჩვენ გირჩევთ წაიკითხოთ მარტო № 332, ისიც მთელი ნომერი არა, — ესეც საკმაო სატანჯავია — მარტო მეორე გვერდის მეექვსედის ნახევარი. ეს-კი სწორედ სასაცილოა. ჰკვადამჯდარი, დარბაისელი „Кавказ“-ი, თუმცა ყოველთვის სასაცილოა, მაგრამ ძნელად გაიცინებს ხოლმე და თუ გაიცინა, ისე გაიცინებს, რომ მართლა სიცლია.

მას აქეთ, რაც ამ ბებერს გაზეთში ერთის ჯურის პუბლიცისტი დაიბუდა და ბინა გაიკეთა, ახირებული მასხარაობა დაიწყო გაზეთმა. ეს მასხარაობა მთელმა რუსეთმა შეჰნიშნა და მარტო ამას ჰკვირობდა, რომ თითონ „Кавказ“-ი თავის მასხარაობას წარბშეკრულს ჰკვიანობას ეძახდა. თქვენ რა იცითო, — შეუთვალა „Кавказ“-მა იმის მიერ გაოცებულს მწერლობასა: — თქვენ რა იცით, ხურმა რა ხილიაო. აიგდეს სასაცილოდ „Кавказ“-ი, მაგრამ „Кавказ“-მა ყურიც არ შეიბერტყა: გენიოსებს სიკვდილის შემდეგ იცნობენ ხოლმეო, — მოიცადეთ, ჯერ დავიხოცნეთო!

ღმერთმა ნუ ჰქმნას. შორს თქვენგან ავი თვალი, იცოცხლეთ მრავალ-ჟამიერ სადიდებლად... ნეტა ვის სადიდებ-

ლად? ჩვენ არ ვიცით, და მაინც ღმერთსა ვთხოვთ, იცოცხლონ მრავალ-ქამიერ. რას ბრძანებთ? რომ ესენი აღარ იყვნენ, ვილა გვეტყოდა იმას, რაც „Кавказ“-მა 332 ნომერში სთქვა!

აი საქმე რაშია: ბ-ნმა ზელინსკიმ თურმე ერთი საშინელი ჭორი მოაჭორა: ვითომც ქართველი ქართველი არისო. აბა „Кавказ“-ის მეცნიერი პუბლიცისტი რას დაანებებდა თავს ამისთანა ჭორსა... ამან არც აცივა, არც აცხელა და ასე უკიჟინა წყევალ-კრულვით მეჭორესა:

Автор... делает, как мы сказали выше, обобщения преждевременные и неимеющие достаточных оснований. Так, например, он устанавливает рубрику Картвельский или Иверский народ, который отождествляется им с грузинами (დახე, რა ჭორი მოუგონია ბ-ნს ზელინსკის!) и далее причисляет к последним имеретин (ეს რა მოსვლია ზელინსკის, — განა, Кавказ-ო!) мингрельцев, хевсур, сванет და სხვანი და სხვანი.

რას იტყვიან ამაზედ? მართლა და ბ-ნს ზელინსკის ეს რა ჭორი მოუგონია, რომ ქართველი ქართველიაო. მერე როგორ? ეს წიგნშიაც დაუბეჭდია, წიგნში! ჭორი ხომ ჭორია, მაგრამ ეხლა დააკვირდით, რა სიბრძნეა, რა ლოლიკაა, რა ჭკუადამჯდარი მეცნიერებაა „Кавказ“-ის პუბლიცისტისაგან...

„Совершенно также преждевременно причислять, напр. сванет и мингрельцев, равно и многие другие племена (მაგალითებრ: კახელი, ქართლელი, ქიზიყელი, ხევსური, ფშაველი, გურული, იმერელი განა?) к грузинам. Если между ними и последними и являются может быть некоторые сходные обычаи, слова, то этого недостаточно еще для такого заключения. Напротив‘

эти племена, равно и многие другие (კიდევ კახელი, ხევსური, ქართლელი, იმერელი, გურული, ქიზიყელი და სხვანი განა? ბაშუსტა!) представляют такие резкие отличия типа и языка и даже обычаев и национального костюма, что их никоим образом нельзя причислять к грузинам.

როგორ მოგწონთ ეს „კოსტიუმების“ თეორია? თუ „კოსტიუმების“ თეორიას გაცყვებით, არა გვგონია თითონ „Кавказ“-ის ბედნიერი პუბლიცისტი გამოდგეს იმ თესლისა, რა თესლსაც თითონ ეკუთვნის.

არა, ბ-ნო პუბლიცისტო! ამ ჯაგლაგ თეორიით შორს ვერ წახვალთ და თუ მაინც-და-მაინც დაიჟინებთ, იქამდე მიხვალთ, რომ ტულის გუბერნიის გლეხკაცსაც ჩამოართმევთ რუსობას, იმიტომ რომ ტულის გუბერნიაში სხვანაირ ქუდეებს ატარებენ და მოსკოვისაში სხვანაირს. ეგ ახალი გაზანდრის ადლი აგილიათ ხელში და ღმერთმა მშვიდობაში მოგახმაროთ; ჩვენ-კი მაგით ვერას გაგაზომინებთ.

„Кавказ“-ი ჰკილავს ბ-ნს ზელინსკის, რომ ჯერ ადრეა იმისი თქმა, ვითომც ქართველი ქართველი იყოსო, და ჩვენ-კი „Кавказ“-ის მეცნიერს პუბლიცისტს ვეტყვი: ბ-ნო, გვიანლაა იმისი თქმა, რომ ქართველი ქართველი არ არისო.

დავანებოთ თავი ამ სასაცილო ამბავს. განა ამისთანაებს განმარტება-ლა უნდა და აპაზედ მეტად კვალში ჩადგომა! რაც უნდა ზიზილ-პიპილებით მოირთოს, როშვა მაინც როშვაა.

ისა სჯობია, ზურგი შევაქციოთ ამ განკერძოებულ ამბავსა და საზოგადო ჭირი ეხლანდელის დროებისა აღვნიშნოთ.

ვის არ გაუგია ერთი სასაცილო ზღაპარი ჭალაში მომკედარის ჩიტისა, რომელიც არც დიდს ქვაბში ეტეოდა და პატარაშიაც ლაღე იყო. სწორედ ამ ჩიტის ამბავი დაემართა ადამიანის ჭკუასა და ლოლიკასა ჩვენს დროში: აღარც დიდ თავში ეტევა და პატარაშიაც ლაყეა თუ ლაღეა. რაებს არა ჰბოდვენ? რაებს არა ლაყბობენ?

რა დაემართა ადამიანს? არ ვიცი. უჭკვონი, ულოლიკონი, სულელნი განა *წინათ-კი არა ყოფილან, მაგრამ სულელს თავის-დღეში სულელი ჰრქმევია და ყური არავის უთხოვია. ეხლა-კი სულელობას თითქო კაი ბაზარი აქვს, თითქო კაი ფასად გადის და ვისაც ეს განძი ბლომად ჰქონია, საპალნეებით ზედი-ზედ ეზიდება გასასაღებლად, თითქო დროს ეხარბება, მაზანდა არ წაჰხდეს, ფასი არ დაჰვარდეს და არ დავილუპოვო.

სულელობა ხომ სულელს ექნება და საკვირველი ეს არის,—სულელს იმოდენა გონიერება ვინ მისცა, რომ ასე ეშურება თავისი განძის გასაღებას. რაკი ეშურება, სჩანს იცის, რომ სულელობის ბაზარს დიდი ხანი არა აქვს და რაკი ეს იცის, სჩანს სულელი მთლად სულელი არა ყოფილა. მაშ რა ხათაბალა ამოქმედებს ამისთანა კაცს? თუ მთლად სულელი არ არის, მთლად რათა ჰსულელობს? აქ მარტო ერთი პასუხია: ან სხვისი სულელობა აქეზებს, ან სხვის გასულელებასა ჭლამის და ამით მუშტრის შოვნასა. რაც გინდა სთქვით და არც ეს არის მთლიანი სულელობა. აქაც ანგარიშია და ანგარიში შეუცდომელი ამისთანა გამბედაობა დღეს თანხაა და თანხას ტრიალი უნდა, რომ სარგებელი აიღოს, იბლარტოს, იმატოს. კაი ხელობაა და ნუ გგონიათ-კი, რომ სუბუქი ხელობა იყოს.

აქ კაცმა სინიდიისიც უნდა დაიფიწყოს, ნამუსიც უნდა მჩვარში გამოჰკრას, პატიოსნებაცა ჰგმოს, ერთის სიტ-

ყვით, ყოველს ღვთაებურს ნიჭს ადამიანისას უნდა გა
დუდგეს და ამ ხელობას ისე მოჰკიდოს ხელი. ხუმრობა-
ნუ გგონიათ ასე სამარცხვინოდ თავის გაწირვა, ასე გა-
ბიაბრუება, გაუპატიურება საკუთარის თავისა, საკუთარის
კაცობისა. ამასაც ღონე უნდა, მართალია ღონე საზიზ-
ღარი, თავლაფდასხმული, შემადრწუნებელი, მაგრამ მაინც
ღონე. ვაი რომ ამისთანა ღონესაც ფასი აქვს და მუშ-
ტარი ჰყავს!

ტფილისი, 22 იანვარი, 1888 წ.

ქვეყანაზედ მრავალ-გვარი ავკაცობაა, მრავალ-გვარი სულმდაბლობა და საღაზანაობა. ხოლო ყველაზედ უარესი, ყველაზედ საზიზღარი, ყველაზედ ჩირქიანი,—ურცხვობაა. ქურდს, მაგალითებრ, ზოგჯერ ქურდობა ეპატივება, ავაზაკს ავაზაკობა, ზოგჯერ მკვლელს კაცის კვლასაც-კი შეუნდობენ ხოლმე. ამისი არა ერთი და ორი მაგალითია. ამ შემთხვევაში ქურდსა თუ ავაზაკს ზოგჯერ იმისთანა მიზეზები მოეპოვება, რომ ადამიანის გულშემატკივარობას გამოიწვევს ხოლმე და ავკაცობას დამნაშავესას ცოტად თუ ბევრად შესაწყნარებლადა ჰხდის და ზოგჯერ სრულად მისატყვევებლადაც.

ურცხვობა-კი იმისთანა რამ არის, რომ არასოდეს ადამიანის გულს თავისაკენ სიბრაღულით ვერ მოახედებს. იგი იმოედნად მყრალია, იმოედნად ბიწიერია, იმოედნად საზიზღარი, რომ კაცს, ურცხვობის მნახავს, ვერას-გზით ვერ მოინადირებს და ვერ შეირიგებს. იგი მძოვრსა ჰგავს და რამოდენადაც ახლო მიუხვალ, უფრო ჰყარს, და თუ ხელიც ახელი, უფრო ასეთს სუნს ამოუშვებს, რომ ცხვირის დაცობა თუ უშველის ადამიანს, თორემ სხვა ვერაფერი.

ბიწს ურცხვობისას საზღვარი არა აქვს. რაკი ერთხელ კაცმა ურცხვობისათვის პირი გაიხია, იმას აღარა დააყენებს-რა, თუნდა ათასი ალაყი გაუკეთო და ათასი ნა-

ლო გამოაბა. ნუ გგონიათ-კი, რომ ურცხვობა უღონო რამ იყოს. არა, იგი ძლიერია მარტო მით, რომ ურცხვობაა, და რაკი ურცხვობაა, იმის ხელთ ბარაქიანი ტყუილიც არის, ზორბა უნამუსობაც, სამარცხვინო სულელობაც, საზიზღარი ცილისწამებაც, ერთის სიტყვით—ყოველივე თავს-ლაფგადასახმელი უწმინდურობა ადამიანისა.

პატიოსანს, ნამუსიანს კაცს ხელთა აქვს მარტო პატიოსანი და ნამუსიანი სახსარი მტრის მოგერებისა და გაძლოლისათვის. თუ არ ამისთანა სახსარს, იგი ხელს არა ჰკიდებს, თუ არ ამისთანა იარაღს, იგი სხვას არას ჰკადრულობს, და ამის გამო უფრო ჰრჩეობს დამარცხებულ იქმნას უნამუსო მტრისაგან, ვიდრე უწმინდურის იარაღით ეჭიდოს და გაიმარჯვოს. ურცხვს და უნამუსო კაცს-კი ამისი დარდი არა აქვს: ოღონდ თავისი გაიტანოს და ყოველ-გვარს სძაგლობას ჰკადრულობს, ყოველ-გვარს უკადრის იარაღს ხელსა ჰკიდებს. რას უნდა ეკრძალებოდეს და ერიდებოდეს!

ყოველ ამით ურცხვი კაცი უფრო ღონიერია, უფრო შემძლებელია პატიოსან და მორცხვს კაცზედ, რომელიც მარტო შეუუგინებელ და პატიოსანს ფარ-ხმაღს ჰკადრულობს სახმარებლად მტერთან და სხვა ყოველი სამართლიანად ეთაჟილება, ეზიზღება. ურცხვი კაცი ღონიერიაო, რომ ვსთქვით,—ეგ იმას არა ჰნიშნავს, რომ გამარჯვებულიც იგია, და თუნდ გამარჯვებულიც იყოს, სამარცხვინო გამარჯვებას ისევ პატიოსანი დამარცხება სჯობია, როგორც ნაძრახს სიცოცხლეს—სახელოვანი სიკვდილი.

ვიცი, რომ ამ სახარებას მგლის თავზედ ვკითხულობთ და ამიტომ ამ საგანზედ გრძლად ლაპარაკი სჯობია შეეწყვიტოთ და ჩვენი სიტყვა დარბაისელ „Кавказ“-ს მიემართოთ.

წაიკითხეთ ამ სასაცილო გაზეთის მეთაური წერილი, დათარიღებული 21-ს იანვრითა? ჩვენ წაგიკითხეთ და უნებლიეთ წამოვიძახეთ გაოცებულებმა: ერიჰაა!.. აი, და-უშტინეს რომ იტყვიან, სწორედ ეს არის. თქვენ ვინა ჰყრიხართო, ჰყოყინებს „KABKA“-ი თავმოწონებულის ყოყინითა: მართალია, ივერია ძველის-ძველათგანვე ცნობილია კაცობრიობის ისტორიისაგან, მაგრამ თქვენ, ქართველებს, ამით რაო? თქვენ ვინა ხართო? გუშინდელი მოსულები, საიდლანაც მოთრეულხათ და იძახით ორი ათასი წლის ისტორია გვაქვსო? სადა გაქვთ თქვენ ისტორიაო? თქვენი ისტორია სულ გუშინდელი ამბავია და ტყუილად მოგაქვთ თავიო.

როგორ გგონიათ? ყოველ ამის ლალად მთქმელს სად უნდა ამოაყოფინოთ თავი, თუ ქვეყანაზედ სამართალია? განა ჰკვათამყოფელმა კაცმა, მინამ ამას იტყოდეს, ყველაზედ უწინარეს თავის ადამიანობაზე ხელი არ უნდა აიღოს!.. განა ყოველივე მოვალეობა თავის ქვეყნის წინაშე არ უნდა დაივიწყოს და ქვემძრომსავით მარტო მიწა არ უნდა ჰლოკოს!

გავიგონიათ ვისმე ისეთი პირმოხეული ურცხვობა, რომ კაცმა თავის უწმინდურის სიტყვის გასაყვანად განზრახ უარჰყოს საჯაროდ, საქვეყნოდ, მეცნიერებაც, ისტორიის უექველნი ნაშთნიც, სამღთო და საერო მატთანეთა მოწმობაც, თავის-თავიც და სხვაცა! თუ კაცს ღმერთი გასწყრომია და ყური დახშული აქვს სმენისათვის, თვალთახედვის უნარი სად ჯანაბაში-ლა დაჰკარგვია, რომ თავის გარეშემო ველარა ჰხედავს ათასის წლების ნაშენებს და ნაკეთებსა. ჩვენში ხომ ისე ფეხსაც არ გადასდგამთ, რომ ამისთანა უტყუარნი მოწმენი თვალ-წინ არ აღგემაართონ თავისის დიდებითა და სახელოვანებითა. ჩვენში ქვებიც,

ქვებიც-კი ჰღალადებენ, რომ საქმე ისე არ არის, როგორც „Кавказ“-ს მოსწყურებია. ჩვენში ეგ მკვდარი, უსულო, უგულო და უენო მოწმენიც-კი მოგვითხრობენ ათასის წლების ამბებსა, მაგრამ პირმეტყველი, სულოვანი და გულოვანი „Кавказ“-ი ქვაზედ უფრო ქვა ყოფილა.

ერთი ვიკითხოთ,—რა აკაკანებს ეგრე ლალად, ეგრე ურცხვად?

თითონ „Кавказ“-იც მიმხვდარა, თითონ „Кавказ“-საც-კი უგრძენია, რომ სტყუის და აშკარადაც სტყუის, სტყუის ისე სამარცხვინოდ, როგორც ქვეყანაზე არავის არ უმტყუენია, არ უტრუენია. თითონვე გაჰკვირვებია თავისი ტყუილი,—კაცო, ეს რა წამოვროშეო, და წამოროშეილის ჩასაფუჩეჩებლად ამბობს: ჩემს ნათქვამს მევე ვერ ვიკისრებო; რაცა ვსთქვი, იმის პასუხისგებას ჩემს თავზედ ვერ მივიღებო.

მოდი და ამისთანა თავში დაკრულს და დამთხვეულს სულიერს ეშხზედ ელაპარაკე! მაშ რა ეშმაკი და ქაჯი გალაპარაკებს, თუ შენს ნათქვამს შენვე არ ჰკისრულობ და იმის გამო პასუხისგებას თავიდან იცილებ? განა სადმე გაგონილა, ესე სასაცილოდ აგდება ბეჰდვისა, სიტყვისა, ადამიანისა და ქვეყნისა, გაგონილა, კაცმა ისე დაიბრიყვოს თავისი მსმენელები, რომ დილიდან საღამომდე ატყუოს და ბოლოს უთხრას: რაც გითხარი, მე მაგის პასუხისგებას არა ვკისრულობ, ეს იცოდეთო! ისეთი რა შესცოდეს „Кавказ“-ის მკითხველებმა თავის საყვარელს გაზეთს, რომ ეს ოინები „Кавказ“-ისა უნდა აიტანონ და პასუხისგებაც არ მოსთხოვონ? ნუთუ ეს აბები ხმაამოუღებლივ უნდა გადაჰყლაპონ? „Кавказ“-ი ამისთანა მაღაყებს რომ გადადის თავის მკითხველების წინაშე, ნუთუ ჰგონია, რომ მის მკითხველებს გრძნობა ადამიანურის

ლირსებისა დაკარგული აქვთ და ვერ იგრძნობენ, რომ „Кавказ“-ი სასაცილოდ იგდებს ყველას ერთად და თვითოეულსა ცალკე. განა უტვინო კაცად არ უნდა მყვანდეს მიჩნეული ის, ვისაც გავუბედავ და ვეტყვი: მე ვსთქვი, და ჩემის ნათქვამის გამო პასუხისგებას არა ვკისრულობო.

სხვა ქვეყანაში რომ გაზეთი ასე გაბრიყვდეს და ასე გაუკადნიერდეს მკითხველს, მეორე დღესვე გულნაწყენი მკითხველი შეუთვლის ბარათითა—შენმა მყრალმა სუნმა ლამის დამარჩოსო და ჩემს სახლში ნულარ გაიქაჭანებო, ფულზედ ნუ ინალვლი, შენთვის მიჩუქებიანო. ეს სხვა ქვეყანაში და ჩვენში? ჩვენში, ღვთისა და თქვენის წყალობით, ყველაფერი მშვიდობიანად ჩაივლის.

ტფილისი, 19 იანვარი 1888 წ.

არის ქვეყანაზედ ბევრი იმისთანა საგანი, რომლის გამოც ჰოც ითქმის და არაცა, რადგანაც საგანი ან გამოძიებული არ არის ჯერ მთლად, ან მეტად რთულია და დახლართული და ჯერ კაცის თვალი ვერ მიმწვდარა მრავალ-გვარის ხლართის ერთ კრებულად დანახვისათვის. აქ ამისთანა საგანზედ ბევრი საბუთი აქვს კაცს გააბას საუბარი, თავისი სიქვას და სხვასაც მისი ათქმევისნოს. ხოლო ქვეყნიერობაზედ ბევრი იმისთანა საგნებიც არის, რომელთ ვითარებაც ცხადია, როგორც ორჯერ ორი — ოთხი. აქ საუბარის გაბმა და ერთმანეთთან ლაპარაკი, საგნის ვითარების გადატრიალ-გადმოტრიალება, წაღმართულმად თრევა და წეწვა, მეტი ბარგია. ამისთანაებზე ლაპარაკი სულგრძელობაა იმის მხრით, ვინც იძულებულია ეჩიჩინოს მეორეს, რომ ორჯერ ორი ოთხიაო, და იმის მხრით-კი, ვინც ამ ჩიჩინისათვის ვისმე იძულებულ ჰყოფს, მეტისმეტი სიბრიყვეა და გონების დახშულობა.

მაგრამ რას იზამ, რომ დღე არ გავა, იმისთანა კაცს არ შეხვდე, რომელსაც ბევრი კვერიც რომ ურახუნო თავში, ვერ გააგონებ, ვერ დაანახვებ ორჯერ ორის ოთხობას, შესდგება გაქირ სახედარსავით ერთს უარზედ და, რაც გინდ ბევრი ნიშადური მოსცხო, წინ ბიჯსაც ვერ გადაადგმევენებ, არას ჰოზედ ვერ შეაცვლევენებ. ზოგს

ეს გაქირი დაბადებითვე აქვს თითქო დაყოლილი და ზნედ გადაჰქცევია, ზოგმა-კი გაქირი განგებ იცის, იმიტომ რომ სარფაა, გაქირს გამორჩომაც მოსდევს, და სარფა და გამოჩომა ხომ დღევანდელის დღის მაცხოვრებელი სულია. ამ უკანასკნელის ჯურის გაქირები მეტისმეტად გამრავლდნენ და ფეხს ისე არ გადასდგამს კაცი ჩვენში, რომ მთელს ამისთანა ჯგუფს არ წამოჰკრას.

აბა იმაზედ ცხადი და უცილობელი რა არის, რომ მოსამართლეს მოჩივარის ენა უნდა უსათუოდ ესმოდეს, იმიტომ რომ თავის ყურით გაგონილი, თავის ყურით სმენილი უფრო უტყუარია, უფრო ზედმიწევნლია, უფრო მართალია და, რადგანაც მართალია, უფრო შეუცდომელს საბუთს აძლევს შეუცდომელის განკითხვისა და განაჩენისათვის. მოსამართლე და მოჩივარი, რომელთაც ერთმანეთისა არ ესმით, ერთმანეთის ენა არ იციან, ერთმანეთისათვის მუნჯებიც არიან და ყრუნიცა. ამისთანა მოსამართლე და მოჩივარი ერთმანეთისათვის აღარ არიან და ამათი ერთად შეყრა სწორედ იმასა ჰგავს, რომ მკვდარი მკვდარს აეკიდა, საფლავამდე წამილეო.

ჩვენში დიდი ხანია ნათქვამი, რომ „საცა გაგება არ არის, კარგვაა სამართლისაო“. აბა ჰკვათამყოფელმა კაცმა ამ უბრალოს და მარტივად თქმულს ჭეშმარიტებას საი-დამაც ჰნებაეს მოუაროს, თუ ერთი იოტის ოდენა იმისთანა რამ უპოვოს, რომ იმ ნაპოვნის მეოხებით ამ ჭეშმარიტებას მცირეოდენი ჩრდილი უარყოფისა ჰკვაზედ ხელაულებლად მიაყენოს. ამას რა დიდი ღარი და ხაზი უნდა, რომ მთქმელს გამგონი უნდა და კარგი გამგონიცა, და თუ მთქმელს და გამგონს ერთმანეთის ენა არ ესმით, იქ არც თქმაა და არც გაგონება, მაშასადამე არც განკითხვაა და არც სამართალი.

„Новое Обозрение“-მ თავის მეთაურს წერილებში საპიროდ დაინახა ზოგიერთ პუბლიცისტისათვის ყურები-
დამ ბამბა გამოეცალა და ეს ორჯერ ორი—ოთხი როგორმე
ჩაეწვეთნა. თქვენც არ მომიკვდეთ, დაიწყეს ბლავილი
უპატრონო ძროხასავით იმ ზოგიერთებმა: ვის გაუგონია,
რომ მთქმელს გამგონი უნდაო, და თუ უნდა, მთქმელმა
ისწავლოს გამგონის ენაო. ჩვენო ჭკუის კოლოფნო ბატო-
ნებოო, უპასუხა „Новое Обозрение“-მ:—მთქმელნი ათასნი
და ათი-ათასნი არიან და გამგონები-კი თითო-ოროლა,
და თუ სწავლაა, ამ თითო-ოროლას სწავლება უფრო
ადვილი არ არის, ვიდრე ათასებისა და ათი-ათასებისაო;
სამართალი იმისთანა რამ არის ადამიანისათვის, რომ
მარტო თავის დანიშნულებას უნდა ემსახურებოდეს, და
თუ სამართალი ორს კურდღელს გამოუდგა, ვერც ერთს
ვერ დაიჭერსო.

გაიბა ამაზედ ლაპარაკი და ჩვენ მარტო სულგრძელება
„Новое Обозрение“-სი გვიკვირდა, რომ ცერცვს კედელს
ამოდ აყრიდა. რაკი „Кавказ“-ის პუბლიცისტებმა არ
იმორცხვეს და კაცთა ნათესაობას ტანისამოსით არჩევენ,
რაკი ქვეყნის სასაცილოდ თავმოწონებით გამოაცხადეს,
რომ ჩვენ ნუ გვეხუმრებით, ამიერკავკასიის ავკარგიანობა
ზედმიწვევით გვისწავლია იმისთანა ავტორიტეტებისაგან,
როგორც ლაქიები და მზარეულები არიანო,—აბა ამის
შემდეგ როგორ-ღა გაუყადრა თავი „Новое Обозрение“-მ
და არ მოერიდა იმათთან ლაპარაკსა. ნუთუ „Новое
Обозрение“-ს დაჰვიწყებია, რომ მკვდარი არ გაცოცხლ-
დება და ყორანი არ გათეთრდება, რაც გინდა ჰხეხო
ქვიშითა. ან რა საჭიროა? რწმენასთან რომ ჰქონდეს კაცს
საქმე, კიდეც ჰო, მაშინ თქმასა და ლაპარაკს საბუთი აქვს,
ჩააგონებ რასმე, დააჯერებ რასმე. აქ ხომ სულ სხვა მი-

ზეზი იღვწის და ჰმოქმედობს. აბა ერთი სხვა ალაღმა დაჰქროლოს ამ უარყოფელ ვაჟბატონებს, თუ სულ სხვა ჰანგზედ არ დაიწყონ გალობა და სულ სხვანაირად არ ჩაჰბუქონ. არიან ქვეყანაზედ იმისთანა ჯურის ფალავნები, რომ რასაც დღეს მოსაკლავად სდევენ, იმას ხვალ ფეხ-ქვეშ გაეშლებიან ფიანდაზად, და რა გულმოდგინებითაც ეხლა სდევნიან სამტროდ, ხვალ იმავე გულმოდგინებით გალობას ეტყვიან:

უი შენ-კი ჩაგვეგრიხე
უსურვაზის წნელივითაო.

ტფილისი, 17 იანვარი, 1898 წ.

თ. გ. თუმანოვს, როგორც უკვე ყველას მოეხსენება, არამც-თუ საკუთარი აზრი არა აქვს, სხვისის აზრის გაგების უნარიც არა ჰქონია. ორში ერთი: ან მართლა ამ უნარს მოკლებულია, ან ცოტა თუ ბევრი ლიტერატურული კუდიანობა სცოდნია და ამასთან მეღუზად მიცოცვა და გველურად კბენა. ჩვენ წინათაცა ვთქვით, რომ იგი რაღაც განსაკუთრებულ ბედზეა გაჩენილი. იგი ცალის ყბით, რომელიც ჩვენკენა აქვს მოქცეული, მითამ ჩვენთვისა სტირის და სწუხს, და მეორეს ყბით, რომელიც თავის ამქრებისათვის მიუშვებია, იცინის და ჰხარობს, მითამ, ნუ გეშინიანთ, სულელებს ვაბრეყვებო. არ გვიკვირს: ნათქვამია — „ყოველი ბუნება გვართაკენ მიიზიდებაო“.

ჩვენ ამას-წინათ „პატარა საუბარი“ დავბეჭდეთ „ივერიაში“ * და ცოტა არ იყოს ვუსაყვედურეთ ჩვენს ქართველ „დედაკაცებს“, რომ ქალებად გადაიქცნენ და „დედაკაცობა“ გონებიდამ ამოიღეს. ჩვენ ამის გამო ის აზრიც გავატარეთ, რომ „დედაკაცობა“ უფრო მაღალი, სასიკეთო დანიშნულებაა ჩვენის დედებისა, დებისა და მეუღლეებისა, ვიდრე „ქალობა“, და „დედაკაცობის“ ჩამოხ-

*) იგულისხმება ფელეტონი, იხ. ზევით, გვ. 243.

რ ე დ.

დომა „ქალობამდე“ იმ დიდ სამცნების დადნობაა, რომელიც გამოიხატება სიტყვით: „დედა-კაცი“. რაკი საგანი დადნა, დადნა სახელიცა, ვთქვით ჩვენ. ამისთანა ამბავი ჩვენ ჩვენის დღევანდელ უბედურების მიზეზად დავსახეთ და ამ-სახით ჩვენი ერთი ძლიერი ნაკლი დავასახელეთ.

რა პატივით ჰქონდა ქართველს შენახული საგანი და მცნება „დედაკაცობისა“ და, მაშასადამე, სახელიცა, ამის დასამოწმებლად მოვიყვანეთ რამდენიმე მაგალითი ჩვენის ქართულის სიტყვიერებისა, საცა სიტყვა „დედა“ ხმარებულია ვითარცა ასამაღლებელი საგნისა, სამცნებისა. ესეთი პატივი, რა თქმა უნდა, უსაბუთო, უმიზეზო არ იქნებოდა. მართალიც არის. მინამ დედაკაცობა ჩვენში მართლა დედაკაცობდა, მამაკაცებს დიდი ზურგი ჰქონდათ, მტერსაც და მოყვარესაც, როგორც იყო, უძღვებოდნენ სახელგაუთქხლად, ჩვენი ოჯახი მაგრად იდგა და მაგრად იდგა ჩვენი ქვეყანაცა. შინ დედაკაცი ჰპატრონობდა ოჯახს, ქვეყანას, და გარეთ მამაკაცი; დედაკაცი ბურჯი იყო ოჯახისა, ქვეყნისა, და მამაკაცი ზღუდე, გალავანი. სწორედ ამან შეგვინახა, სწორედ ამან შეგვარჩინა ჩვენი მიწა-წყალი.

დღეს ეს ბურჯი, ეს ციხე-სიმაგრე ჩვენის ოჯახისა, ჩვენის ქვეყნისა, მისუსტდა, დადნა, თითქმის გაუქმდა. თითო-ოროლა იშვიათ მაგალით გარდა, დღეს აღარც ოჯახისათვის გვყავს „დედაკაცი“, აღარც ქვეყნისათვის. ეს იმისთანა ნაკლად ჩავსთვალეთ, რომელსაც დიდი წილი უდევს ჩვენს დღევანდელ უბედურებაში. შევძელით ყოველ ამისი დასურათება და დასაბუთება თუ არა, ეს სულ სხვა ამბავია. ამ მხრით ჩვენზე ზედმოსევას, ამ მხრით ჩვენის „პატარა საუბრის“ განკითხვას, წმინდა ლიტერატურულ მართებულობის შნო და ფერი დაედებოდა, ჩვენ მიერ პატივით მისაღები და პატივით ანგარიშ-გასაწეველი.

თ. გ. თუმანოვმა ამ მხრით არ უკიჟინა ჩვენს „პატარა საუბარს“. იმან სულ სხვა მხრით მორთო თავისი მელოური კულის ქნევა და გველური სისინი. იგი სხვა გზით მოგვეპარა და ცხვირი თავისსავე საკუთარ ბუჩოში წაჰყო. იგი ამბობს: „ჩვენა გვეგონიაო, რომ „ივერიის“ მკითხველებს უფრო სერიოზული, უფრო ცხოველმყოფელი საგნები სწყურიათ და ენატრებათ, ვიდრე ზემოხსენებულებისთანაო“. ეს სწორედ კუდიანური და კუდიანი ფრაზა, ეს გველური სისინი ასე ითარგმნების: რა დროს მაგისთანა აბდა-უბდაზე ლაპარაკია ქართველისათვისაო? რა სადღეისო საგანიაო და რის მაქნისიაო? „დედაკაცობის“ სულით და გულით დაუძღურება ქართველისათვის რა დიდი ჭირია, რომ მაგისათვის თავს იტკიებთო? ქართველს რაში ეჭირვება კაი დედაკაცობაო? ქართველს მაგისთანა რაღაცეები რად უნდა, აწყენსო და სხვანი და სხვანი. დანარჩენი თ. გ. თუმანოვმა თავისისა და თავისის ამქრის დაჭორებიდამ ამოწეროს, როცა პირდაპირ თქმამდე გაგულადდება. ჩვენთვის ესეც საკმაოა, რომ გავუგოთ კრაჭუნი გაცვეთილის კბილისა, თუ ნამეტნავად გავიხსენებთ ერთს რუსულს ანდაზას: „Что русскому здорово, то немцу смерть“.

განა არა ვხედავთ, კუდი რათ ეწვის ამ შემთხვევაში თ. გ. თუმანოვს? განა ექვია, რომ თ. გ. თუმანოვს არ მოეწონებოდა და არც არასოდეს მოეწონება, რომ ქართველმა თავისს ავკარგიანობას თვალი გაუსწოროს, თავისი ნაკლი დაინახოს, თავისი ტკივილი იცოდეს და რაიმე გზა და წამალი ხსნისა იძიოს. ქართველს განა ის არ ურჩევნია, თავისს ნაკლს, თავისს სატკივარს თან გადაჰყვეს!.. დანახვა ნაკლისა ხომ ნახევრად გასწორებაა, ცოდნა სატკივარისა ხომ პირველი და თავი-და-თავი საჭიროებაა

განკურნებისათვის და თ. გ. თუმანოვს რაში ეპიტანავება? ქართველმა რომ ნაკლი თავიდან მოიშოროს, სატკივარი-საგან გამოკეთდეს, ქართველმა რომ თავს უშველოს, თ. გ. თუმანოვს და მისს ამქარს რალა ეშველება?

სულით გაძლიერება ჩვენის „დედაკაცობისა“ გაძლიერებაა ოჯახისა, ერისა, ქვეყნისა, და ეს რომ მოხდეს, ჰომ აირია მონასტერი თ. გ. თუმანოვის ამქრისა, ზომ დაეფანტათ დავთრები და ძალმა პატრონი ველარ იცნა. აი ვისთან კაკანებს და ვისთანა სდებს კვერცხს ჩვენი გულშემატკივარი და კეთილის მყოფელი ქათამი. რა სერიოზული და ცხოველმყოფელი საგანიაო? ნუთუ ამას თ. გ. თუმანოვი მართალის გულით ამბობს!.. ორში ერთი: ან ეს მართალის გულით არის ნათქვამი, ან ჩვენი გაბრიყვება მოუწადინებია. პირველ შემთხვევაში თვალთა-ხედვის ისარი ძალიან მოკლე ჰქონია და თვალი ვერ გადაუწვდენია საგნიზათვის მთელ მისს სიგრძე-სიგანეზე. რადგანაც თ. გ. თუმანოვს თავისი საკუთარი ჰკუა არ უჭრის და სხვისასაც არ იჯერებს, რაც გინდ მართალი იყოს, და შიშით ენა მუცელში ჩაუვარდება ხოლმე მარტო სხვა ქვეყნის მეცნიერის ხსენებაზე, მოვიყვანთ მარქსის ნათქვამს: „როგორიც დედაკაცია, ისეთი ოჯახიცაო, როგორიც ოჯახია, ისეთი . სახელმწიფოცაო“. ჩვენ ამას არ დაგვიჯერებდა, ეხლა-კი იქნება იგრძნოს რა წამოროშა, როცა გვიკიჟინა, „დედაკაცობის“ გამო საუბარი სერიოზული არ არისო. აბა თ. გ. თუმანოვი რათ მოინდომებს, რომ ქართველმა იცოდეს—რა დიდია მნიშვნელობა დედაკაცობისა ყველგან და, მაშასადამე, ჩვენთვისაც. რათ მოინდომებს, რომ ჩვენი დედები, დები, მეუღლენი ამ მნიშვნელობამდე ამაღლდნენ და არა პეპელასავით დაფრინავდნენ. მაშინ სადლა სძოვოს მისმა ამქარმა?

.

გვაწყენს განა ქართველებს ამაების გათვალისწინება, ამეებზე ზრუნვა და ფიქრი. რა სერიოზული საგანიაო?.. მართალიც არის, დღეს ქართველმა დედაკაცობამ რომ მაღალი დანიშნულება დედაკაცისა თვალწინ დაიყენოს, ოჯახს უპატრონოს და გუშაგად დაუდგეს, ესე ადვილად ვეღარ გავა საძოვარზე იგი ჩრჩილი, რომელიც ჩვენს ოჯახსა სჭამს, იგი თავგი, რომელიც ჩვენის ოჯახებიდამ ეზიდება თავის სოროში ჩვენს საცხოვრებელს. ამით ცოტა არ იყოს ხახა დაუპატარავდებათ, კუჭი დაადნებათ, და აბა სერიოზობის მგალობელი თ. გ. თუმანოვი რათ ინდომებს ამას. რათ ინდომებს ამას ჩარჩულ ბურჟუაზიის ნაძირალობა!.. აკი არც ინდომა და ქოქოლა მოგვაყარა თ. გ. თუმანოვის პირით. ძმობა და ერთობაო, მაინც არ იშლის და გაიძახის ეს უსტაბაში თავისის ამქრისა. რომელი იუდა ისკარიოტელი იქნება, რომ ძმას უკიჟინოს—თვალს რათ ახელ, რად გინდა შენის ნაკლის დანახვა, შენის ნაკლის თავიდან მოშორებაო? რად გინდა კარგი და მხნე დედაკაცობა გყვანდესო? მაგაზე უფრო სერიოზული სადარდელი ბევრი სხვა გაქვს და დახე, შენი გაზეთი „ივერია“ რაებზე გაცდენსო. თ. გ. თუმანოვის მანიფესტი ხომ არ არის მაგაზე უფრო სერიოზული, იგი მანიფესტი, როცა ქალაქის მოურავობა შორიდამ თითით ალოკვინეს და ამ კოლო-ბუზმაც „თავის ერთგულს ერს“ მაღლობა გამოუტხადა, ბევრი თანხები დაჰპირდა და მერე-კი ვაჟკაცურად ომიდამ გამოეპარათ. რა თქმა უნდა, ეს მანიფესტი და ერთობ ეს „მე მინდა კნეინა გავხდეს“ კომედიია, ეს „კნეინა და ვეღარ კნეინა“ უფრო სერიოზულია, თორემ ამ ნაჯღაბნს სასაცილო გაბუებისას თ. გ. თუმანოვი არ გამოსკიმავედა თავის სასახელოდ „Новое Оризрение“-ში, რომელსაც „Novus“-მაც-კი, ამ სახელგათქმულმა მებუკემ

თ. გ. თუმანოვის ამქრისამ, აშას-წინათ შიართვა ტიტული სერიოზობისა.

კიდევ ვიტყვით: რა თქმა უნდა, ეს მანიფესტი უფრო სერიოზულია, ვიდრე საგანი ჩვენის „პატარა საუბარისა“. არჩევანის საომრიდამ თ. გ. თუმანოვის გამოქცევა ხომ უფრო გადამეტებით სერიოზულია. ხუმრობაა, ამ სამსოფლიო ამბავმა შესძრა ცა და ქვეყანა, კინალამ გერმანიის იმპერატორმა თავისი ხომალდები ჩინეთიდან უკანვე არ დაიბარა, და დაიბარებდა კიდევ, რომ თ. გ. თუმანოვს არ დაესწრო და უშველებელი წერილები არ გამოეკიშნა ამ საგანზე თავის სერიოზულ „Новое Обозрение“-ში და მით შერყეული ცა და ქვეყანა არ დაეწენარებინა. რა ვუყოთ, რომ გამოვიქეციო, „საცა არა სჯობს, გაცლა სჯობს კარგისა მამაცისაგანაო“, იძახდა ჩვენი თ. გ. თუმანოვი და ამით ყურები გამოუჭედა თავისს მკითხველებს. ყოველი ეს განა სერიოზული არ არის? იმაზე მეტი სადარდელი სხვა რა უნდა ჰქონდეს ქართველს, რომ თ. გ. თუმანოვი ვერ აცოცდა ქალაქის მოურავის ტახტზე და დააობლა „თავისი ერთგული ერი“, რომელიც, ცოტა რომ ვთქვათ, სულ ცოტა, 27 კაცისაგან მაინც შესდგება და ხუმრობაა ამოდენა ზღვა ერი!.. განა არა, დიდი შეცდომა მოგვივიდა, რომ დღეს-აქამომდე ამ უფრო სერიოზულ საგანს არა ვჩივით და არა ვტირით.

ხუმრობა-გაშვებით, და განა ამისთანა სასაცილო და სამახარო საგანი სხვა-ლა იქნება ქვეყნიერობაზე, და ამა-ების მჯღაბნავი სხვას უკიჟინებს არა-სერიოზობას!..

დაგვიწუნა ჩვენი „პატარა საუბარი“, ამაზე უფრო სერიოზული საგანი სწყურიანთ ქართველებსო. როგორ? როცა ვხედავთ, რომ ჩვენს სახლს, ჩვენს ოჯახს, ჩვენს ნაოფლს, ჩვენს ნალვაწს, ერთობ ჩვენს საცხოვრებელს შინ თუ გა-

რეთ დედაკაცობის მხნეობა, გარჯა, გაფრთხილება, მოვლა, ჭკუა-გონება, მამულის-შვილობა მოაკლდა, მაშინ გვეუბნებით—ეგ რა სერიოზული საგანიაო!.. ლამის ოჯახები თავზე წამოგვექცეს, მიწა-წყალი ხელიდამ გამოგვეცალოს, ენა დაგვიმუნჯდეს, დაგვეკარგოს, სახელი ქართველისა დედამიწის ზურგიდამ აიგავოს და მაშინ გვეუბნებით,—რა სერიოზული საგანია დედაკაცობამ თავისი ნაკლი დაინახოს და გასწორების გზას დაადგეს!.. ჩვენი საქმე ლამის სულის ამოხდამდე მივიდეს, და უდედაკაცოდ უღონოდ ქმნილი მამაკაცობა იწვევს თავისს დედებს, დებს, მეუღლეებს, თქვენც კაცნი ხართ, როგორც ჩვენ, მოდი, მოგვეშველენით, ერთმანეთით გავლონიერდეთ, გავძლიერდეთ, გავმხნევედეთ, რადგანაც უთქვენოდ ყოველივე ეს შეუძლებელია, და თ. გ. თუმანოვი-კი გვირჩევს, ამას თავი დაანებეთ, ამაზე უფრო სერიოზული საგნები გაქეთო!..

„О, дружба, о братство, это, ты!“

არ გავიკვირდება, რომ თ. გ. თუმანოვის დავთარში და მისის ამქრის ტიბიკონში ამაზე უფრო ცხოველმოყველი, ამაზე სერიოზული საგანი ბევრი სხვა ეწეროს, ნამეტნავად ქართველების საოხად და საბედნიეროდ. ეგ თქვენი დავთარი და ტიბიკონი თქვენთვის შეინახეთ. ჩვენ ჩვენი სახარება გვაქვს და თქვენის ამქრის მეტუკე Novus-ი იუდა ისკარიოტელს მაცხოვრად ვერ გაგვიხდის, ბევრიც რომ კული იქნით, ერთი-ერთმანეთზე გადაბმული.

* *

ტფილისი, 19 იანვარი, 1898 წ.

თ. გ. თუმანოვი თავისს გაზეთში* ამბობს: „თ. ი. გ. ჭავჭავაძე და მისი უმთავრესი თანამშრომელი ახნაზაროვი სომხის ჩამომავლობისანი არიან. როცა ეგენი ჰლაპარაკობენ ქართველთა საქმეებზე, არ ეშინიანთ შესწამონ ქართველის ძულება, და როცა თ. გ. თუმანოვი ხმას იღებს ამავე საგანზე, იგი-კი დაუძინებელი მტერი გამოდის ქართველებისათ. ლოლიკავ, სადა ხარო!“ ამ ძახილით ათავენს თ. გ. თუმანოვი თავისს ლათაიას.

რომ თ. გ. თუმანოვს დიდი ხანია შემოსწყრომია ლოლიკა—ეს ახალი ამბავი არ არის. ახალი მარტო ის არის, რომ ეხლა დაუნახავს საჭიროდ მონახოს დაკარგული ლოლიკა და სასოწარკვეთილებით ჰყვირის: ლოლიკავ, სადა ხარო. ჩვენ ამ ყვირილზე მოვახსენებთ, რომ ლოლიკა სწორედ იქ არის, საცა არ არის თ. გ. თუმანოვი.

ჩვენ თ. გ. თუმანოვს იმას-კი არ ვუწუნებთ, რომ იგი სომეხია. ჩვენ ვამბობთ, რომ იგი ორპირი კაცია, რომ იგი ჩვენთან ჰკაკანებს და კვერცხს-კი სხვაგან ეზიდება. თუ რაც აქამდე გვითქვამს საკმაო საბუთი არ არის ამ ორპირობისა, ნურას უკაცრაოდ, თუ რამდენსამე საბუთს კიდეც მოვაგონებთ.

*) იხ. „ნოვ. ობ.“ № 4825.

ჩვენის სატახტო ქალაქის საბჭოში ქართველი თითქმის ერთიც არ გააჰყანეს. თ. გ. თუმანოვი, რომელიც ასე გულტკბილად გვიქადაგებდა და გვიქადაგებს "ძმობასა და ერთობას, როგორ მოიქცა? იმან არამც-თუ ამაში არ დაინახა გატეხა ძმობისა და ერთობისა, არამედ თავისის საქციელით ბეჭედიც დაჰკრა. სხვა, მართლის გულით მქადაგებელი ძმობისა და ერთობისა, ამისთანა საბჭოს ზურგს შეაქცევდა, არც-კი მიეკარებოდა და ნამდვილი „საცა არა სჯობს, გაცლა სჯობს კარგისა მამაციისაგან“ ეს იქნებოდა. მაგრამ თ. გ. თუმანოვისათვის საქმე სხვაა, სიტყვა სხვაა, შუა უზის დიდი ზღვარი. მიიღო ხმოსნობა ამ ძმურად შემდგარ საბჭოში და მოიფხანა გული წინააღმდეგ თავისის სიტყვისა. ამასაც არ დასჯერდა: მოურავობაც კი მოეწყურა ამისთანა ძმურად შემდგარ კრებულისა. ეხლა გვითხარით: სხვას რას ეძახით ორპირობას? ძმობის გამტეხთა შორის ჯდომა და მეთაურობა, ესე იგი მ.ოურავობა, განა ორპირობა არ არის იმის მხრით, ვინც ძმობისა და ერთობის იავ-ნანას გვიგალობს ყოველ-დღე?

ტფილისი არც დღეს არის თქვენი და არც ოდესმე ყოფილა, და ამას დასამტკიცებლად მითამდა ისტორიული საბუთებიც წარუდგინა თავის ამქარს. მართალია, კვირანდელ თავისს გაზეთში * ამაზე ცხელ-ცხელი აშა ჰკრა და საბუთად მოიყვანა, რომ „Новое Обозрение“-ს № 4547 ჩვენა ვთქვითო, რომ „როგორც პეტერბურგს არ ეთქმის, რომ ნემეცების ქალაქია, ისეც ტფილისს—სომეხების ქალაქიაო“. მართალია, № 4547 ესა სთქვა, მაგრამ თ. გ. თუმანოვს ჰგონია, სხვებსაც ისეთი მოკლე ხსოვნა აქვთ, როგორც მას თითონ. აი იგი რას ამბობდა წინათ ამავე

*) იხ. „ნოვ. ობ.“ № 4824.

საგანზე (Новое Обозрение № 4533): „1701 წ. ტურნე-
ტორი სწერს: ტფილისში თითქმის 20.000 მკვიდრია,
ამათში 14.000 სომეხი, 3.000 მუსლემანი, 2.000(?) ქარ-
თველი და 500 რომის-კათოლიკენიო. აი რასა ვკითხუ-
ლობთ ვლადიკინის წიგნშიო: 1803 წ. 2700 სახლიდამ
ტფილისში 2681 სომეხებს ეკუთვნოდა. თითქმის დაუჯე-
რებელია, მაგრამ ნამდვილი-კია, რომ სატახტო ქალაქი
მაშინ შეადგენდა მთლად სომხის საკუთრებასა. აი რას
გვეუბნება იმისთანა კავკასიის მცოდნე კაცი, როგორიც
ბ-ნი ვეიდებაუმიო, — განაგრძობს თ. გ. თუმანოვის გაზეთი
და მოჰყავს მისი სიტყვებიც: ეტნოგრაფიის მიხედვით
ტფილისი არის და, მგონია, ძველთა დროთაგანვე ყოფილა
სომხის ქალაქიო“.

ხსენებულ საბუთების გაძლიერებისათვის თ. გ. თუმან-
ოვის გაზეთი წარბეჭდულად ამასაც უმატებს: „ГЛАВ-
НЫМ ЛИЦОМ“, როგორც ეტყობა, „მელიქი“ ყოფილა ტფი-
ლისშიო (№ 4533). რასაკვირველია, „მელიქი“ და არა
საქართველოს მეფე!.. ზენ-კი გვეგონა, რომ ქართველე-
ბის სატახტო ქალაქში საქართველოს მეფე იქნებოდა ГЛАВ-
НОЕ ЛИЦО და არა „მელიქი“, და რადგანაც „მელიქი“ ყო-
ფილა, გამოდის, რომ პოლიტიკურადაც ტფილისი სომეხე-
ბისა ყოფილა.

რას ნიშნავს ყოველივე ეს? ნუთუ იმას, რასაც დღეს
თ. გ. თუმანოვი იძახის? საბუთები მოჰყავს, რომ ტფი-
ლისი ყოფილა და არის სომხის ქალაქი, გვეუბნება — ხუმ-
რობა არ არის, ამას გვემოწმება კავკასიის დიდი მცოდ-
ნე კაციო, ამასთან იმასაც გვარწმუნებს, რომ ტფილისში
სომეხებს „მელიქის“ სახელით თითქმის თავისი მეფეც
ჰყოლიათ, და ეხლა-კი გვეფიცება: „როგორც პეტერბურგი
ნემეცებისა არ არის, ისეც ტფილისი სომხისაო“.

ერთი ჰკითხეთ, რათ იხარჯებოდა და ესეთი პირდაპირ დაუჯერებელი საბუთები წამოგვიშალა; თუ მართლა ეგრეა? გაგონილა!.. 1701 წ. 20.000 მკვიდრთა შორის ქართველები მარტო 2000 ყოფილან, თათრებზედაც-კი ნაკლები, სომხებზედ ხომ რალა თქმა უნდა. 1803 წ. 2700 სახლში მარტო 19 სახლი ქართველებისა იყოვო ტფილისში!.. 19 სახლი ხომ მარტო მეფეების თავლასაც არ ეყოფოდა, რაც გინდ ღარიბნი ყოფილიყვნენ. ის ლოლიკა, რომელსაც დღეს თ. გ. თუმანოვი ასე თმაგლეჯით გაჰკივის, „სადა ხარო“, მართლა სად იყო, რომ ეს სასაცილოდ ასაგდები ციფირები დაიჯერა და სხვასაც დასაჯერად მიაბრთვა? ორპირობა არ არის, მაშ სხვა რა ჯანაბა! კაცი გუშინ იქაჰებოდა იმისათვის, რომ დაამტკიცოს ტფილისი სომხებისა ყოფილა და არისო, და დღეს კი გვეფიცება, „როგორც პეტერბურგი ნემეცებისა არ არის, ისეც ტფილისი სომხებისაო“. ასე, ჩემო მანასეო, ხან ისე და ხან ასეო, განა? ორპირობა სხვა რალა!

სულ ერთი კვირა არ არის, რაც ასი წელიწადი შესრულდა მეფე ერეკლეს გარდაცვალების დღიდან. ქართველობამ ეს ღვაწლით მოსილი თავისი მეფე გაიხსენა, პანაშვიდი გადაუხადა, შეავედრა ღმერთს სული მისი, სანთელი დაუთოო, საკმელი უქმია ლოცვითა და კურთხევითა. ყველა თესლისა და ხარისხის კაცმა პატივი სცა საქართველოს სახელოვან მეფის სახელს და მარტო თ. გ. თუმანოვის ამქრის წარმომადგენლებმა ცხვირი ზევით აიწიეს, აინუნშიაც არ გაიტარეს. ახალ ისპანახის ბაზარში შემოტანის ამბავს უფრო მეტის პატივით მოეპყრობოდნენ დედა-ბუდიანად, ვიდრე ამ ჩვენს საპატიო დღეს მოეჰყვნენ. ეს ამბავი სამართლიანის გულის-წყრომით და რისხვით შენიშნა ყველამ, და თ. გ. თუმანოვმა აქაც თავისე-

ბურად მოიქნია კუდი. ჯერ ხომ დიდებით მოიხსენია მეფე ერეკლე, ფრიდრიხ მეორის მიერ ქება-დიდებაც-კი ამ მეფისა აღუყა თავისს მკითხველებს, მერე-კი სარჩლი და ქომაგობა დაუწყო თავისის ამქრის თვითმმართველობას, ვერ შეიტყეს, ვერ გაიგესო და სხვა ამისთანა. მითამ ჰნანობს კიდევ, რომ ეს ასე ფაფერაქსავით მოხდა, მითამ სწუხს კიდევ, და ბოლოს, რაც გულში ედვა, ველარ მოითმინა და თავისს გაზეთს წამოაროშვინა,—მართალია, ჩვენცა ვწუხვართ, რომ მეფე ერეკლეს სახსენებელ დღეს ასე უპატიურად მოექცა ჩემის ამქრის თვითმართველობა, მაგრამ „დროა დავივიწყოთ წვრილმანი ანგარიშებიო“. რომელი ანგარიშებია „წვრილმანი“? აშკარაა, სხვათა შორის ისიც, რის გამოც საჭიროდ დაუნახავს ამისი თქმა. აშკარაა, ეს მეფის ერეკლეს სახსენებელი დღე რომ არაფრად ჩააგდეს, ეს ღვაწლმოსილი მეფე რომ არ მოიხსენიეს, როცა დიდი და პატარა აქ, მათ თვალთა წინ იხსენიებდა, „წვრილმანი“ ყოფილა, იმისთანა „წვრილმანი“, რომ დავიწყებას უნდა მიეცეს. თუ მეფე ერეკლე იმისთანა სახელოვანი და ღვაწლმოსილი მეფე ყოფილა, რომ თ. გ. თუმანოვის სიტყვით, თვით ფრიდრიხ დიდსაც-კი დიდის პატივით უხსენებია, მისი არ-ხსენება აქ, ტფილისში, მისს სატახტო ქალაქში, რათ უნდა იყოს „წვრილმანი“ და არა სხვილმანი ამბავი?

ორში ერთი: ან მეფე ერეკლე ღირსსახსენებელია და მისი ხსენება სხვილმანი ამბავია, ან სახსენებელი არ არის და მისი არ-ხსენება „წვრილმანი“ საქმეა, არაფრად ჩასაგდები. ან ერთი სთქვით, ან მეორე. მესამეც შესაძლოა ითქვას, თუ ვისმე ხალისი აქვს თუნდ ერთს წუთს თ. გ. თუმანოვად გადაიქცეს. მაგალითებრ, მეფე ერეკლე დიდი სახელოვანი კაცი იყო, თვით ფრიდრიხ დიდმაც

ევროპაში გასთქვა მისი სახელი, და ხსენება-კი მისი, იმავ სახელგანთქმულ მეფისა, „წვრილმანი“ ამბავია. სწორედ ეს მესამე სთქვა თ. გ. თუმანოვმა. ეს რა არის, თუ არ ორპირობა?

ზოგი იტყვის,— ეს უგზოუკვლოდ ტანტალია ჭკუისაო. იქნება ესეც იყოს, და თუ ესეა, მართალია თ. გ. თუმანოვი, რომ საჭიროდ დაუნახავს მოიკითხოს: ლოდიკავ, სადა ხარო.

მაჴ დავუჯეროთ რაღა თ. გ. თუმანოვს!.. დავივიწყოთ, რომ ჩვენმა საყვარელმა ძმებმა საუფროსოში აიღეს და დაიჩემეს ჩვენი დედაქალაქი ტფილისი, დავივიწყოთ, რომ ჩვენის დედაქალაქის საბჭოში ქართველი აღარ გააჴაჴანეს, დავივიწყოთ, რომ აქ, ტფილისში, ჩვენი მეფე-კი არ ყოფილა მეფედ, არამედ იმათი „მელიქი“, დავივიწყოთ, რომ ჩვენი სახელოვანი მეფე ერეკლე არაფრად ჩააგდეს. ეს სულ ყველა „წვრილმანი ანგარიშებია“ ჩვენის კეთილის-მყოფელის თ. გ. თუმანოვის სიტყვით. დავივიწყოთ ეს „წვრილმანი ანგარიშები“, დავიძინოთ ტკბილის ძილითა და თ. გ. თუმანოვი გვეტყვის იავნანას ძმობისას და ერთობისას თავისის სირინოზის ზმით და ეს განა არა კმარა!..

ამბავი უბად-ასაღები

და

წყალ-წყასაღები

(პამფლეტები კავკასიის რუსულ პრესაზე)

1889 წ.

შაბად-ასაღებო და წჷალ-წასაღებო

I

ხომ იცით, რომ ქვეყანაზედ არსებობს Тифлисский Листок-ი. ისიც მოგეხსენებათ, რომ ღელა-ბოძი ამ წრიპინა გაზეთისა ვილაც ტირაცუა ვანუა. ისიც, რა თქმა უნდა, მოგეხსენებათ, რომ ამ ტირაცუა ვანუამ 31 დეკემბრის ნომერში რალაც დაბლაჟნა, ვითარცა ვითომდა „журналист-მა обличитель-მა“. ამ ნაჯღაბნით ნიშანში ამოიღო ვილაც доморощенные лженародники, quasi-патриоты из туземцев და თავის ფაფუკის თათებითა ეს შეთითხნა ამ лженародник-ებსა და quasi-патриот-ებზედ:

„Спросите у окружающих -- чем они выдались? Приютившись в Тифлисе, господа эти сразу раскусили настроение толпы, начали проповедывать, что де следует отделить себя китайскою стеною от всего окружающего. что не следует признавать все русское... и под эгой мишурною и глупою пропагандою они ловко восседают около общественного пирога...“ და სხვანი და სხვანი.

მოდით და დაიფიცეთ, რომ აქ „დანოსი“ არ არის! ჯერ ერთი, რომ რალაც толпа-სა სწამებს, ვითომც იგი იმისთანა გუნებაზედ იყოს, რომ გარშემო კედელი ჰსურს

შემოივლოს და არა-რა რუსული არ შეიწყნაროსო. ეს ერთი „დანოსი“ იმ საბრალო ხალხის შესახებ, რომელსაც ვანუა толпа-ს ეძახის. მეორე ისა, რომ ვილაც лжепародник-ებს და quasi-патриот-ებს აბეზღებს, ვითომ ალლო აართვეს ამ толпы-ს გუნებასა და იმის ჰანგზედ დაიწყეს ქადაგება და ამ ქადაგებით ხელთ იგდეს ქვეყნის ნაზუქიო... და სხვანი და სხვანი. ეს მეორე „დანოსია“. ამ ჯერობაზე-კი, ვილაცა лжепародник-ებსა და quasi-патриот-ებზედ из түземцев, ეს სიტყვები მოჰყავს ამ ბაჯაჯლანა ტირაცუას და ამბობს უსირცხვილოდ: მარტო ტვინცარიელი და გონებაჩლუნგი კაცი დაინახავს ამ სიტყვებში „დანოსსაო“. მართლა-და ტირაცუობით გამოხრული გოგრა ვანუასი უნდა იყოს, რომ აქ „დანოსის“ გარდა სხვა რამ დაინახოს კაცმა. აბა ამისთანა კაცზეა ნათქვამი:

ვერ დაინახავს უტვინო
თავისას, ვერცა სხვისასო.

ბოროტი ენები ამბობენ, რომ უსათუოდ იმ лже пародник-ებსა და quasi-патриот-ებს из түземцев ტირაცუა ვანუა და მის ტოლ-ამხანაგი ყვინი ზოილი იმ ნაზუქამდე არ მიუშვიათო, თორემ ნაზუქი ყელში არც იმათ დაადგებოდათ, რადგანაც, ღვთის წყალობა თქვენა გაქვთ, ამათაც კარგად უპირით კბილი და პირშიაც ნერწყვი ბლომად მოსდით სიმსუნავისაგანაო. აქ საქმე იმაშია, რომ კატასავით ძეხვს ვერ შესწვდენიან და მეტი რა დარჩენიათ, თუ არ იძახონ პარასკევიაო.

მე არა მჯერა ეს ბოროტის ენების ნათქვამი. მე უტყუარ საბუთთანა მაქვს საქმე და მარტო ამ საბუთს ვუგდებ ყურსა. დააკვირდით რუსულად მოყვანილს სიტყვებს ვანუასას, ნამეტნავად ქვეშ ხაზგასმულებს, და მიბრძანეთ:

ამ-გვარს უწმაწურს პირგახეულობას რა უნდა დაერქვას? მართლმოყვარე ზოილისა და ცრუპენტელა ვანუას გარდა, არც ერთს ჭკვათამყოფელს კაცს არ მოუვა ფიქრად, რომ აქ „დანოსი“. არ არისო. ნუთუ ამაზედ ვისმე ეჭვი შეუვა, თუ არ თითონვე მამეზლარსა და მატყუარას! სწორედ სა-ახალწლო, „საპრაზნიკო დანოსია“, თითქო მამეზლარს საგოზინაყედ გამოცინცვლა რისამე სდომებიაო.

„ივერიამ“ ამ ყოვლად საზიზღარს პირგახეულობას ბეზლობა დაარქვა და უსაყვედურა Новое Обозрение ს: ე უბეში რომ გველი ჩაგჯდომია, რატომ ხმას არ იღებო. შეხტა და შემოტრიალდა ამაზედ დევ-გმირი ზოილი. არ ვიცით, კუდი რაზედ დაეწვა, ხომ არა ენიშნა-რა? თავისი ძლევამოსილი კალთა გადააფარა მამეზლარსა, მოჰხსნა თავის თავლაფიანს ლექსიკონს პირი და მოესია საცოდავს „ივერიას“. რეები არ მოხობნა თავისებურად, რეები არ მოროშა, რეები არ იტყუა, რეები არ იცრუა! ეს ყГОЛОВНЫЕ КОДЕКСЫ ВСЕХ НАРОДОВ-ო, რომელიც, რა თქმა უნდა, ზედმიწევნით გაუზეპირებია, ეს основное правило толкования законов-ო, ეს ისაო, ეს ესაო და ბოლოს იმითი გაათავა, რომ თითონაც „დანოსი“ შეჰხანხლა. „Не шкуробоязнь-ли вызван этот отчаянный вопль, вырвавшийся у „Иверии“, — თავმოწონებით იკითხება ზოილი Новое Обозрение-ს სანათლისღებო ნომერში. აქედამ ის გამოდის, ვითომც „ივერიელნი“ იყვნენ ისინი, ვინც დაუსახელებლად დაბეზლებულნი არიან ვანუასაგან, თორემ ბეზლობაზედ ხმა რათ უნდა ამოეღოთო, ჰფიქრობს ზოილი. ამ-სახით, რაც ტირაცუამ დააკლო, დევ-გმირმა შეაესო.

რასაკვირველია, დევ-გმირი ზოილი ვერ მიხედება იმას, რომ შესაძლოა ნამუსიანმა კაცმა უნამუსო საკმეს

სიტყვა შეუბრუნოს, როგორც კაცთა ურთიერთობაში არ-შესაწყნარებელს საქციელსა, იმისდა მიუხედავად—მე ვიქცლიტები ქვეშ, თუ შენ. ესეთი თვალთა-ხედვის ისარი არ უღირსებია ღმერთს ზოგიერთისათვის და რათ უნდა ვემდუროდეთ. მაგრამ რას იტყვის თითონ ზოილი, თუ მისივე ლოლიკა ვიხმარეთ, და ახლა ჩვენა ვკითხეთ: Не шкуробоязным-ли вызвана эта отчаянная защита до-носа, вырвавшаяся у Зоиля? აქ ან ორნივე მართლები ვიქნებით, ან ორნივე მტყუანები და, მაშასადამე, ყოველ შემთხვევაში ქვითნი.

რა ლამაზად გვიკითხნა ზოილმა, რომ „ივერიის“ დროშაზედ ესა სწერიაო:

„Мы рождены для вдохновения,

Для звуков сладких и молитв“.

თუ ეგრეა, ეგრე იყოს. აღსრულდეს ნება ყეინის ზოი-ლისა, მის ტოლ-ამხანაგის ტირაცუთა ვანუასი და მათის მომავლინებელისა „ტუზემცების“ საბეზღრად. ხოლო ეს-კი უნდა ვიკითხოთ: ნუთუ უფრო საქებ-სადიდებელია კაცს დროშაზე ეს ეწეროს:

Мы рождены лишь для доносов,

Для сплетен, лжи и клеветы.

II

მას აქეთ, რაც ვანუამ გამოაცხო „საპრაზნიკოდ“ თავისი უკბილო „დანოსი“ ვილაღ ლჟენაროდნიკ-ებზედ из туземцев და ქველის-მომქმედმა ზოილმა თავისებური ტააშ, ტააშ! მისძახა გასამხნეველად, ეს ორი უსახელო სახელი—ზოილი და ვანუა—ამიცანად გაუხდა ჩვენს სა-ზოგადოებას. საითაც-კი მიიხედავთ, ყველანი ამას ჰკი-

თხოლობენ: ვანუაა ზოილი, თუ ზოილია ვანუა? ღვთის წინაშე, არც ერთია სახარბიელო და არც მეორე, მაგრამ რაკი ვანუამ მაბეზლარის ხელობა დაიწყო და ზოილმა ამისათვის—რუსები რომ იტყვიან—„ვაზდუშნოი პაცელუი“ გაუგზავნა ბედნიერს ტირაცუას, ჩეხიც—ცოტა არ იყოს—ლიტინი დაგვიწყო ცნობისმოყვარეობამ.

მართლა-და ვინ არის ან ზოილი, ან ვანუა? ორნივე ერთ-სულ და ერთ-ზორცნი არიან, თუ სული, ანუ, უკეთ ვსთქვათ, სუნი ერთი აქვსთ და ზორცი-კი თავ-თავისი? ეს სწორედ გამოცნობის ღირსი საგანია. იმიტომ-კი არა, ვითომ ან ბედნიერი ზოილი და ან უბედური ვანუა რადმე მიგვაჩნდეს. არც ერთი და არც მეორე, არც ცალ-ცალკე, არც ერთმანეთზედ შეკეცილნი ჩვენს თვალში ჩალის ოდენასაც არ იწონს, ხოლო ხელობაა მათი „ჩოტკში“ ჩასაგდები.

მართალია, მას აქეთ, რაც ცხონებულმა კატკოვმა განისვენა „წიაღსა შინა აბრაამისასა“, ლილახანა წაუხდა იმ-გვარს ბეზლობას, რომელიც დღეს ვანუას დაუჩემებია და ყოვლად-მოწყალე ზოილს სამწე-მქებაროდ გაუხდია, მაგრამ განა ან ზოილი, ან ვანუა პირველი და უკანასკნელი მაგალითები არიან, რომ რუსულის ლიტერატურის ნასუფრალით იკვებებიან!.. ღმერთს რომ თავისი არ უღირსებია, მაშ რა ჰქმნან საცოდავებმა, რომ სხვისის სუფრის ნაბლერტი მაინც არა ჰკენკონ. ეგენიც ადამიანები არიან, ჭამა-სმა უნდათ.

დრო იყო, როცა მაგ ბეზლობით კაცს სვე გაჰქონდა ცხოვრებისა. ზოილს, როგორც დიდ-ნაჭირნახულებს კაცს, უნდა ახსოვდეს, რომ ერთს დროს ჩვენშიაც ერთმა „деш-тель-მა местной печати“-სამ ხელი მიჰყო მაგ ხელობასა და ორიოდ „დანასი“ გამოჰხანხლა გორის ყმაწვილკა-

ცობაზედ, მაგრამ—აფსუს!—ფონს ვერ გავიდა და ვერ-
სად მოითხოვს გასათხოვლად გაშვებული ხელები. თუ ეს
მოხდა მაშინ, ეხლა ხომ სულ შეუძლებელია მაგ ხელო-
ბით კაცმა თავი გაიტანოს სათბუნალზედ. წაუხდა ბეზ-
ლობას მაზანდა, ბაზარში ჩალის ფასადაც აღარ გადის,
მუშტარი აღარსად უჩანს.

რუსეთში ამ ბეზლობამ თავისი დრო და ჟამი მოიჭამა
და ჩვენში-კი თითქო დღესა ჰლამის ფეხის ადგმასაო.
ჭირი ეს არის, რომ რაც რუსეთის ცხოვრების დუღილი
ან თავზედ ჭუჭყს მოიგდებს, ან ძირში ლექს გაიკეთებს
ხოლმე, და მერე გადაწმენდის დროს ამ უწმინდურებას
დაბახანაში ისტუმრებს, იმას და მარტო იმას ჩვენებური
ვანუები და ზოილები მისცვივიან ხოლმე, როგორც ახალს
ხილსა, თულუხებით გადმოაქვთ ჩვენში, და ჰრწყვენ რა
ამით სალიტერატურო ასპარეზსა, ჰქაღულობენ კიდევც, —
მოვდივართ, მოგვიხარია, მოგვყავს ყელქრელი ხოხობი
და ახალი მოძღვრება მოგვაქვსო. სხვანი-კი, ვინც ამ თუ-
ლუხების უწმინდურებას დღის სავალზედ გაურბიან, ერი-
დებიან და ჰთაკილობენ, სულ ძველ-ძულებსა ჰღეჭვენო.
არა, ბატონებო, *описание*-ს სახელით ვერ გააპატარძ-
ლებთ კბილებჩაცვივულს ბებერს ბეზლობას. ბეზლობა
ძველის-ძველი ხელობაა და ტყუილადა ჰრთავთ მაგ ბებ-
რუცანას *описание*-ს სამკაულით, ეგება ძველი ახლად
გავიყვანოთო. წინათვე ვართ გაფრთხილებულნი, რადგა-
ნაც ნათქვამია:

ბებერსა, სასძლოდ მორთულსა,
უფრთხილდი, მოერიდო.

ეს კიდევ არაფერი. ამ საზიზღარს ხელობას თავის
კუთვნილს სახელს როდი ეძახდნენ ვანუები და ზოილები
არც იქ რუსეთში და არც ჩვენში, იმ მიზეზით, რომ სა-

ხელმა სახრავი არ გაამზილოს და მით ხელობას გზა არ შეეკრას. სხვა სახელი ისესხეს და ამ სახელის ქვეშ ამოაფარეს ის საზიზღარი ხელობა, რომელსაც ბეზლობა ჰქვია. ეს ნასესხ-ნათხოვარი, თუ მოპარული სახელი „обличение“ გახლავს და ისე ჰგავს ბეზლობასა, როგორც ქეშმარიტი ლიტერატორი ტირაცუა ვანუასა, ან მართალი დევ-გმირი ტყუილს ზოილსა. ეს ვილაც კურდღლის ბაჭია ვანუაა, ხომ პირდაპირ იძახის Листок-ის მეოთხე ნომერში, რომ მისი „საპრაზნიკო“ საქციელი ბეზლობა-კი არაა, „обличение“ არისო. ამასაც არა ჰკმარობს და ჰწრიბინებს, რომ მე журналист-ი обличитель-ი ვარო. აი მეხიკი დაეცა იმ журналист-обличитель-ს, რომ სატირაციო სავანუოდ-ლა გამხდარა!.. განა თითონ სახელოვანი დევ-გმირი ზოილი ამაზედ კვერს არ უცემს ვანუასა? აბა ზოილის ნათითხნი გასინჯეთ Новое обозрение-ს სანათ-ლილეზო ნომერში, თუ იმასვე არ იძახდეს, რომ „საპრაზნიკო დანოსი“ ტირაცუა ვანუასი „დანოსი“ კი არაა, обличение არისო. აი ამასა ჰქვიან მდაბიურის ენით „აბრუნდი“. ღმერთმა მშვიდობაში მოახმაროს ეს უნარი ერთსაცა და მეორესაც და ჩვენ-კი ამას ვიტყვი: ტყუილად მომცდარა ვანუა, რომ მაბეზლარის ქერქს იძრობს და обличитель-ის ზეწარში ეხვევა. ტყუილად-კი არ არის ნათქვამი:

რა გინდ რომ ქერქი შეიძროს,
გველი აგრეთვე გველია.

III

მე როგორღაც შორს გადავუხვიე გზასა და იმ ჰამლეტისებურ საკითხს პასუხი ვერ მივეცი: ვანუაა ზოილი, თუ ზოილია ვანუა? თქვენ მეტყვი, ორნივე ღმერთმა შეინა-

ხოსო. შეინახოს, მე რა დამეხარჯება, მაგრამ მაინც სა-
ჭიროა ვიცოდეთ—ვინ ვინ არის? ზოგს ამის ასახსნელად
ყოვლთ უწინარეს ერთი უტყუარი საბუთი აქვს. ჩვენ ზომ
ვიცით, რომ ვანუა ზოილს აქებს ხოლმე და ზოილი ვა-
ნუასა. ამის გამო ბევრსა ჰგონია, რომ ვანუა და ზოილი
ერთი და იგივე სულიერიაო, თორემ სხვა ვინ ოხერი იქ-
ნება ან ზოილი აქოს, ან ვანუაო, და რადგანაც ეს ორი
სახელოვანი ორ-ტყუბა სულიერი ერთი და იგივეაო, გა-
მოდის, რომ ზოილის ქება ვანუას ქებაა და ვანუას ქება
ზოილისაო. ჩვენ ამას ვერ ვიტყვით. განა ერთმანეთის
ქება მაშინ-კი შეუძლებელია, როცა ვიგულებთ, რომ ვა-
ნუა პირწავარდნილი ზოილია და ზოილი პირწავარდნილი
ვანუა, ესე იგი ერთმანეთის მსგავსნი არიან ფერიტა და
ზნითა. მე რომ ჩემი მსგავსი ვაქო და ჩემმა მსგავსმა
მე, განა იგივე ჩემის თავის ქება არ იქნება. მაშასადამე,
ხსენებული საბუთი თუმცა უტყუარია, მაგრამ ამ მხრით
გამოსადეგი არ არის.

მე სულ სხვა მგონია. მე მგონია, რომ ზოილი და ვა-
ნუა უწინ ერთი სულიერი ყოფილა, ამ სულიერს რაღა-
ცაზედ გასწყრომია იუპიტერი, დაუცია მეხი და ეს ერთი
სულიერი ორად გაუპია, ერთი იქით წასულა და მეორე
აქეთ. ის დღეა და ეს დღე, ერთი ნახევარი მეორეს
ძებნაში ყოფილა, და რაკი დღეს ერთმანეთს შეჰხვედრიან,
უცვნიათ ერთმანეთი და ერმანეთს ჩაჰგრეხიან და ჩასწნ-
ვიან. მე არ ვიცი, ხორციელად ჰგვანან ესენი ერთმანეთსა
თუ არა, ხოლო ლიტერატურულ თვალტანადობით-კი
სწორედ ტყუბნი არიან, ერთსა და იმავე ყალიბზედ ჩამოსხ-
მულნი. ერთი ვერ ეტყვის მეორეს—მე გჯობო, ორნივე
ისე კარგნი არიან, და რაღა საკვირველია, რომ ერთმანეთს
ესარჩლებიან.

თუნდა დავატოლოთ ერთმანეთს ეს ვაჟბატონები. დატოლებაში ორნივე ერთის ჯურის ლიტერატორები არიან, ორნივე *особенности*-ები, ერთის ტანისანი, ერთის ზნისანი, ერთის სუნისანი და ერთნაირად გულადნი და გოლიათნი. რომ ეს გოლიათნი ლიტერატურისა მართლა გოლიათნი არიან, ამას მათის საკუთარის მოწმობითვე დაგვიტკიცებთ. თავის თავზედ მოწმობა რა საბუთიაო, იტყვი. მითამ რატომ არა! თუ კაცი იტყვის, კაცი მოგვალაო, ამას იჯერებთ, და ციმბირში უკრავთ ხოლმე თავსა, რატომ ის-კი არ უნდა დაიჯეროთ, როცა დღე-და-ღამ ჰბლავის,—მე დევ-გმირი ვარო. ნუ გამიჭირებთ საქმეს, თორემ თითონ ზოილს მოვიწვევ მოწმად, რომ მე ამაში მართალი ვარ, და ის ასეთს *основное правило*-ს ამოქექავს თავის საკუთარ კოდექსიდად*, რომ თავი და ბედი იწყევლოთ.

მაშასადამე, თავის-თავზე მოწმობაც შესაწყნარებელია და თქვენც შეიწყნარეთ, ვითარცა შეწყნარებული აქვს თითონ ზოილსა. ზოილი ხომ დიდი ხანია იძახის შესაფერის თავმდაბლობით და მისებურის მორცხვობით, რომ თუ დევ-გმირი არ გინახავთ, მოდით და მნახეთო. ვანუა-კი, მართალია, ჯერ ასე პირგახეულად არ გათამამებულა, მაგრამ ისიც-კი იძახის: რაკი ქვეყნისათვის სამსახური მიკისრია და ბეზლობაზედ—უკაცრავოდ—მხილებაზედ თავი დამიდვია, მე, როგორც *журналист-и особенный***, ყოველთვის მზადა ვარ პირისპირ ვეომოვო ვილაცა *желе-народник*-ებსა *из туземцев*. ვერ უყურებთ ამ ბაჯაჯლანას! ვინ ტირაცუა და ვინ ომი და ამისთანა გულადობა! დევ-გმირობაა, მა რა ჯანაბაა. მართალია, აქ ომი და სხვა

*) იხილეთ: *Уголовный кодекс всех народов, сочиненный Зоилом*. Издание ни первое и ни последнее.

**) იხილეთ: № 4, *Тифлисский Листок*.

ბევრით წინ არის ქველის-მომქმედ დევ-გმირ ზოილზედა. ზოილი თავის-დღეში არ იკადრებს სთქვას, რომ მე გენიოსი არა ვარო. თავის გენიოსობაზედ თავის-დღეში ეჭვიც არ შეუტანია, თუმცა იცის, რომ მარტო ტვინ-თხელა კაცი —

Чужд сомнения в себе,
Сей пытки творческого духа.

IV

ეს ამბავი სრულად უარჰყოფს იგივეობას ვანუასას და ზოილისას. მე, სწორედ მოგახსენოთ, არცა მჯეროდა, როცა აქეთ-იქით ამას იძახდნენ. ეს-კი ჰკუაზედ ახლოა, რომ Листок-ისათვის ცოცხს ვანუა ჰზელავს და ზოილი აფუებს. ამიტომაც საფიქრებელია, რომ ამათ თავ-თავისი გვამი აქვთ და სული, თუ სუნი *, კი ერთი უდგათ. კი-დევე ვიტყვი, ამასა ჰმოწმობს მათი ერთნაირი სიტყვა-პასუხი, ერთნაირი ზნე, ერთნაირი индивидуаль-ობა და აზრი-კი ხომ არც ერთსა აქვს და არც მეორესა. აბა თუნ-და ჩემს გასამართლებლად, თუ გასამტყუნებლად, გასინ-ჯეთ გულდასმით იგივე ზოილის ნაჯღაბნი Новое Обоз-рение-ს სანათლისღებო ნომერში და ვანუას ნახანხლი 12 იანვრის Листок-ში. ძნელად გამოარჩევთ, რომელი ვის-გან არის დაწერილი. მე ამისთანა მწყობრი ერთს და იმავე კილოზე გალობა ჯერ არ გამიგონია, თითქო „შაე-

*) მომიტევოს ზოილმა, რომ „სულს“ და „სუნს“ ერთმანეთში არ ვარჩევ. მარტო „სული“ რომ მენმარა, ვაი თუ სანტონ-კათალიკო-ზოდ გაზდომოდა საქმე, რადგანაც „სული“ მაღალ ფარდების სიტყვაა და ვამჯობინე „სუნიც“ ზედ დამეყოლებინა, ვითარცა თარგმანი ძვე-ლის ზოილის ახალს ენაზედ.

ნი შაშენი არიან შავ-გალის შემსხდარნი, ტურფად მხმო-
ბნი, ხმა-ყარიბად მსტვინავნი“.

ამ 12-ს იანვრის Листок-ში ტირაცუა ვანუა აღარა
სჩანს. თურმე ნუ იტყვით—ის, ვისაც ჩვენ ტირაცუა ვა-
ნუას ვეძახდით, ივანე ხეჩატუროვი ბრძანებულა. თუმცა
არც ეს ვაჟბატონია ტირაცუობაზედ დიდ მანძილზედ
წინ წასული, მაგრამ მაინც, რაკი ნილაბი აიხადა და დავ-
ვენახა, ჩვენ მის წინაშე ბოდიში გვმართებს, ეს ტირა-
ცუაზედ დიდი კაცია. ეს იგი „ყბედაცუა“ გახლავთ,
რომელმაც ბ-ნი დავით კეზელი გაათეთრა სასამართლოს
წინ და იქვე გული შემოეყარა, არ ვიცი მეტის სიხარუ-
ლისაგან, თუ იმისაგან, რომ ვილაცამ ერთი რალაც ძნე-
ლად მოსანელელებელი სიტყვა სტყორცნა და იქვე წააბარ-
ბაცა დარეტიანებულნი.

მე რა დავა მაქვს სად რა სახელი მოუპოვებია ივან
ხეჩატუროვსა. ჩემი საქმე მისი „დანოსია“ და მისი ოს-
ტატობა ამ საზიზღარ საქციელისაგან თავის დაძვრე-
ნისა. იგი ხსენებულ 12 იანვრის წერილში გვეფიცება,
რომ მე „დანოსი“ არ დამიწერიო, ფიქრადაც არ მომ-
სვლიო, აბა სად გაგონილა, რომ ლიტერატორი „დანო-
სებსა“ სწერდესო. მითომ-და მე ლიტერატორი ვარო და
მაგას როგორ ვიკადრებდიო. საბუთია, ოღონდაც რომ
საბუთია!.. მაგრამ ეს ცოტა ზოილისებური კვებნა გამო-
დის. მერე ვინ მოგახსენათ, რომ თქვენ ლიტერატორი
ბრძანდებით? თუ თქვენმა მეგობარმა ზოილმა გითხრათ,
ზოილმა ცოტა ტყუილებიც იცის და გაუბრიყვებინათ.
ლიტერატორიო!.. მტრის ენაა, ჭორია, და მიკვირს თქვე-
ნის კეთილის გულისაგან, ჭორი როგორ დაგიჯერებიათ.

თუნდ რომ ღმერთი გაუწყრეს ქვეყანას და თქვენც
ლიტერატორების მარაქაში ერიოთ, რა სათქმელია ის,

რაცა სთქვით. ამ ნათქვამიდან ხომ მარტო ის გამოდის, რომ სურვილი არა გქონიათ „დანოსის“ დაწერისა. თუ ეგრეა, ბარაქალა თქვენს გულწმინდაობას, მაგრამ ამით რომ თქვენს გულსა ჰფარველობთ განკითხვისაგან, თქვენს ჰკუას-კი ვერაფერს სამსახურს უწევთ. მართალია, ზნე-მალალ კაცისათვის ნამუსი უფრო დიდი საქონელია, ვიდრე ჰკუა, და ამისთანა კაცი სულელის სახელს უფრო ირჩევს, ვიდრე უნამუსოსას, მაგრამ, დალოცვილო, თუ არ გესმის რასა სწერ, რათა სწერ? თუ გული ერთს გეუბნება და ხელი სხვასა ჰბლაჯნის, ჰკუა სადღა ჯანაბაშია, რომ ამისთანა ურჩს ხელს არ მოსჭრის და ცეცხლში არ ჩააგდებს. აბა რათ გაიჭირეთ საქმე? ძალას ვინ გატანდათ, რომ „დანოსი“ დასწერეთ და ეხლა საქმე ისე გაგიხდათ, რომ ან გულის სიფაქიზე უნდა დაიხსნათ სამართლიან განკითხვისაგან, ან ჰკუაზედ ხელი აიღოთ, ან ჰკუა დაიხსნათ და გული-კი მჩვარში გაახვიოთ. კიდევ სახელი და დიდება თქვენს პატიოსნებას, რომ ჰკუაზედ ხელი აგიღიათ, რომ სიკეთე გულისა გამოიჩინოთ. მაგრამ ესეც კია:

უჰკუო კაცის სიკეთე,
ვაი რა ცარიელია.

V

მერე ივანე მეტიჩაროვი, უკაცრავად, ხეჩატუროვი, ჰკითხავს თავის-თავსა: რამ გააწიწმატა „ივერია“, რომ ასე უწყალოდ მომესია და ათასის სახელებით შემამკოვო. იმანაო, უპასუხებს იგი თავის-თავსვე: რომ „ივერიას“ საზოგადოებაში ლილახანა გაუცვდა, საფანელი შემოაკლდა და მითომ თავი გამოიღო ქართველებისათვისა, მე მომე-

სია და ჩემით სახელი უნდა გაეკეთებინა და ამით თავისი ძველი დაფნის ფოთლები, ეხლა დამკვნარნი, პატარა გაეახლებინაო. რა ყურმახვილი, რა თვალსწრაფი და ბაბა ამირსავით ხელმარდი ყოფილა ეს ვილაც ივანე ხეჩატუროვი, რომ „ივერიაზედ“ ყური მოუკრავს საზოგადოებაშიაც, „ივერიისათვის“ გულშიაც ჩაუხედნია და „ივერიის“ ჯიბეშიაც ხელები უფაცურებია, და ყოველ ამ ადგილებიდან ენა მიუტანია თავის Листок-ისათვის. ღმერთს ამდენი უნარი „დანოსისა“ ესე უხვად ერთად მიუნიჭებია და მაინც გვეფიცება—ვინ მე და ვინ „დანოსიო“. ეს მარტო მის მორცხვობას თუ მიეწერება, თორემ განა ვანუა მართლა ისეთი უჭკუოა, რომ ამოდენა ნიჭი და უნარი უქმად დააგდოს და დახლი არ ამოაღებინოს, რადგანაც თქმულ არს:

იცოდეთ, ყოვლი ბუნება

გვართავენ მიიზიდება.

ხუმრობა-გაშვებით, და ერთი შეხედვით ამ მამლაყინწა ლიტერატორს, რა მალაყებს გადადის, რომ თავისი შავი გაათეთროს და სხვისა თეთრი გააშავოს. ერთი შეხედვითეტი ამ ვანუა მეტიჩაროვს—ეჰ, რა მემართება,—ხეჩატუროვს—და! სად გაუტია თავის კოჭლის ცხენით, თითქო-და მართლა უშიშარი და უწუნარი რაინდიაო. ეს რას მიედებ-მოედება, რა ტლინკებსა ჰყრის, რომ აამტვეროს და თვალები დაახუჭვინოს ხალხს თავის საქციელზედ! ბეზლობა უნამუსობაა და ჰკვირობს ჩვენი ვანუა, უნამუსობაზედ რათ ჰწიწმატობენო. ბეზლობა ყველა პატიოსან კაცისათვის შესაზრზენია, ნამეტნავად მაშინ, როცა ეს საძაგელი ხელობა ლიტერატურაში თავის დუქანს გააღებს ხოლმე და თავის საქონელს ურცხვად გამოჰჟენს რალაც ирличение-ს ფიანდაზზედა. აქ ნაქურ-

დალი სახელი ვერ იხსნის „ბეზლობას“ ადამიანის ზიზღი-საგან, თუნდა იმ.личение დაარქვით, თუნდა вдохновение свынше. აქ ვერც ზოილის уголовные кодексы всех на-родов გიშველით, არც იმის основное правило толкова-ния вкось и вкривь.

ბეზლობა ბეზლობად ჰრჩება და ყოველი კაცი თავის უდიდეს მოვალეობად უნდა ჰხადიდეს,—ამ სამარცხვინო და თავლაფიანს ხელობას მისი საკადრისი დალი დასვას. ეს არის მიზეზი, რომ „ივერია“ ბევრს სხვას ტაკიმასხარო-ბას ტირაცუა ვანუასას ყურს არ ათხოვბდა აქამომდე და ეს „საპრაზნიკო დანოსი“-კი არ შეარჩინა. იმიტომ რომ ტაკიმასხარობა უვნებელი ხელობაა და მარტო თითონ ვანუას თუ ავნებს. ბეზლობა-კი ყველასათვის მავნებელი ჭირია და საზიზღარი ჭირიცა. ეგ მეტად ავი ჩირქია მე-ტად ავის მუწუკისა და მაგ მუწუკს ძირიან-ფესვიანად ამოჭრა უნდა და მატლსავით ფეხ-ქვეშ გასრესა.

ხშირად გავგიგონია, რომ ვანუასთანა და ზოილისთანა „делец“-ებს კაცმა არ უნდა გაუყადროს თავი და იმათ-თან ლაპარაკს ყოველ შემთხვევაში უნდა ჰთაკილობდესო. მართალია, მაგრამ რას იზამთ, რომ ამ შემთხვევაში უამი-სობა არ იქნებოდა. ჩვენცა ვწუხვართ, რომ ვერ გადვურ-ჩით ამ მართლა და სათაკილო საქმეს. მაგრამ თაკილი უკან უნდა დასდგეს იქ, საცა ბიწისაგან აშფოთებული, გამწვავებული გრძნობა ადამიანობისა ჰლაღადებს და კაცს ვალად სდებს ბიწს ბიწის კარამდე სდიოს. რა თქმა უნ-და,—ზოილისა და პარუნ იოვანე ხეჩატუროვისთანა ვაჟ-ბატონები ბიწის დევნას სხვა ვერაფრით ვერ ახსნიან, თუ არ ჯიბისა და სხვა ამისთანა ანგარიშითა. განა ორივემ ეს ანგარიში არ შესწავა „ივერიას“! რათ უნდა გვიკვირ-დეს, რომ ან გახეჩატურიანებული ზოილი, ან გაზოილებუ-

ლი ხეჩატუროვი მარტო ანგარიშს გაეტაცებინებთან ხოლმე და სხვა წმინდა უანგარიშო, უსასყიდლო წყურვილი სიკეთისა კი არა სწამთ ქვეყანაზედ. ეგეც ერთი ბუნებაა, გვარია, და რათ უნდა გვეოცოს, რომ „არა შეჯდა მწყერი ხესა, არა იყო გვარი მისი“.

რწმენას ადამიანის სიკეთისას პატარა მეტი ჭკუა უნდა, პატარა მეტი სიფაქიზე გულისა და არა ზოილის *уголовные кодексы всех народов* და ზოილისავე *основное правило толкования*. ღმერთს ხომ ამათთვის არც ერთი უღირსებია და არც მეორე და რათ უნდა გვიკვირდეს, რომ ამათის აზრით, ბიწს, თუ არ ჯიბისა და სხვა ამ-გვარის ანგარიშით, სხვით რითიმე ვინ ოხერი იქნება შეეჭიდოს პირქვე-დასამხოზლად. აკი მოგახსენეთ, ესეც ერთი ბუნებაა, გუნებაა, და ვინ წაუფა ბუნებას, გუნებას!

რაკი ბუნება, გუნება და ღირსება ერთი და იგივეა, აქ სახელი და გვარი ბევრს თაბაუთს ვერ შეადგენს,— გინდ ზოილს ზოილი ვანუოვი დაარქვით, გინდ პარუნ ვანუას—ვანუა ზოილოვი. საქმე ის არის, რომ არც განულებით ზოილს მოემატება და დააკლდება რამ, არც გაზოილებით პარუნ ვანუასა. ეგ ორნივე, როგორცა ვსთქვით, ორი ტყუპი, ნახევარია ერთის ყოფილის სულიერისა და ერთის სახელი მეორეზეა ზედ, გამოჰრილი და მეორისა ერთისაზე. თუ დღეს ერთი-ერთმანეთს ჩაჰკრებიან უსურვაზის წნელივითა და ერთმანეთს ზურგზედ აჰკიდებიან, რათ უნდა გვიკვირდეს? განა ახალი ამბავია, „მკვდარი მკვდარს აეკიდოს, საფლავამდე წამიღეო.“

[1889 წ.]

სახელდახელო

სახელდახელოს დეპეშა

(ებად-ასადები და წყად-წასადები)

23 მაისი.

დღეს „Тифлисский Листок“-ის რედაქციამ ბელინსკობა უბოძა ნიკოლოზ იაკობის ძეს ნიკოლადეს. ქვეყანა სიხარულით ფეხზედ აღარა სდგას. ყველას მოსწონს გულუხვობა „Тифлисский Листок“-ისა. ამბობენ, ჯერ ამისთანა ჯილდო ზოილისათვისაც არ გაუმეტნია „Тифлисский Листок“-ს—ამ ქადაგს ძღვევამოსილ დაბახანისას. აუარებელი მილოცვის დეპეშები მოსდის ბ-ნს ნიკოლადეს ყოველის ქვეყნიდამ. ყველაზედ შესანიშნავი სამახარობლო დეპეშა თითონ ბ-ნმა ნიკოლადემ მისწერა თავის-თავს. „Новое Обозрение“-ს განუზრახავს სამადლობელი პარაკლისი გადაიხადოს, დაუბარებიათ მგალობლები „Тифлисский Листок“-ისა „მრავალჟამიერისათვის“. ამბობენ, ლოტბარობა ინება თვით დევ-გმირმა ზოილმა. რადგანაც ხმა გავარდა, რომ ზოილი ჰლოტბარობს, მთელს ქალაქს სურს დასწრება და მის დასატევად ადგილი არ არის, ხალხს ბილეთებით შეუშვებენო. დიდს ცერემონიებს, ზარსა და ზეიმს აპირობენ. შვიდი დღე ჩირაღდნებით განათებული იქნება „Новое Обозрение“-ს რედაქცია. მშვენიერს ვენზელს ამზადებენ. ვენზელის შუაგულზედ ეწერება ჰიეროგლიფებით შემდეგი:

„Полемика для нас должна иметь цель общественную, как, напр., уголь, нефть, кавказская железная дорога, Мани и т. д. тою именно стороною их, какая нужна для частных целей. Да кроме того полемику можно вести с людьми, добывающимися истинны, как напр., с газетою „Кавказ“ об раздутых нами,—конечно, с целью общественною,—убытках Картвелова и Веземана и т. п.

მიმლოცველთაგან მთელი კარები „Новое Обозрение“-სი მთლად დაჰქერილია: ყველას წყურვილი ჰკლავს ინახულოს თავის თვალთ „Тифлисский Листок“-ისაგან გაბედნიერებული ბ.ნი ნიკოლაძე. ხალხისაგან ტევა აღარ არის. ბევრი სიხარულისაგან სტირის. „ურას“ ძახილით ყურთა სმენა გამოჰყდილია. ზოილი და ვანუა—ლეთის მადლით—მშვიდობით ბრძანდებიან.

24 მაისი.

დღეს Тифлисский Листок-ის რედაქციამ მორთო ძველ რაინდის ტანისამოსით თავისი ტირაცუა ვანუა. ლამაზად უხდება ჟანგიანი მუზარადი დეე გმირის ზოილისა, მისივე რკინის პერანგი, საბახურები, ფარ-შიმშერი და ორად გატეხილი ხმალი. ვანუას ხელთ უპყრია ქუჩის ტალახისაგან მშვენიერად გაკეთებული ტაბაკი, დაფენილი ფერად-ფერადად ზოილის ჭორებისა და ტყუილების ქსოვილით. ქსოვილი ფას-დაუდებელია. ამ ქსოვილზე ამოქარგულია ძვირფასის ნახშირით, არა-ნაკლებ ძვირფას ნავთის გამონახადით და რკინის გზის ლოკომოტივის ჭვარტლით ახლად ნაბოძები ტიტული: „ბელისკი—ნიკოლაძე, მადლობელი და მოწყალე ზოილი Тифлисский Листок-ის რედაქციითურთ“. ამ ტაბაკის მასართმევად

შედგენილი პროცესია წარმოადგენს შემდეგს დიდის ყოფითა და ამბით მორთულს სურათს: ყველაზედ წინ ჟღარუნებით მიაბოტებს დევ-გმირი ზოილი, ხელთ უჭირავს ბაირალი, რომელსაც ზედ ერთს მხარეზედ აწერია: „почто ты мя оставил еси“ და მეორეზედ „не люблю, не слушай, а врать не мешай“. ამის შემდეგ მოცუნცულებს ვანუა მაღალის და წვეტიან ქუდით, ვარაყიანის ქალღლისაგან გაკეთებულით. ხელთ უპყრია ზემოხსენებული ტაბაკი. გულზედ აწერია: не нам, не нам, а имени твоему, შუბლზედ: свободен от постоя და გულზედ: когда я был аркадским принцем. ვანუას მისდევეს მთელი დანარჩენი რედაქცია Тифлисский Листок-ისა, რომლის ბაირალსაც ზედ აწერია: „общество взаимного от ума и правды страхования“.

შუადღისას ეს პროცესია მივიდა Новое Обозрение-ს რედაქციაში. მთელი ეს რედაქცია წინ გამოეგება და გადაეხვია Тифлисский Листок-ის რედაქციას ისე ტკბილად და გულჩარაულად, რომ ძნელად გამოიცნობს კაცი, სად იწყება და თავდება ერთი და სად მეორე. ყელში მოწოლილ სიხარულისაგან ერთმანეთისათვის ველარა უთქვამთ-რა ამის მეტი: „მე თუ შენ, შენ თუ მე“. Трогательная сцена! ყველანი ტირიან, ამისთანა სიყვარულს და ტრფიალებას რომ ჰხედავენ. ხალხში ისმის ქების ხმა და მხიარულება, აქა-იქ იძახიან აღტაცებულნი: მაშ!...

სული სულს იცნობს
და გული გულსა.

ქალაქში და დაბა-სოფლებში დიდი მხიარულებაა, რომ ბ-ნი ნიკოლაძე ასე სამართლიანად გატიტულიანდა Тифлисский Листок-ის მოწყალებით. დაფა-ზურნა ეს

ორი დღეა არ შემწყდარა. შარმანკები ბ-ნ ნიკოლაძეს წინაშე სდგანან და უკერენ დღის შესაფერს საგალობელს, რომელიც ასე იწყება: „Куда мой друг, ты стремишься“. ივერიის რედაქციას შავები აცვია შურისაგან. ამდენმა ქება-დიდება და ზარმა-ზეიმმა ძალიან მოჰლალა თურმე ბ-ნი ნიკოლაძე, მაგრამ მაინც ყოჩაღადა ჰსუფევს. ზოილი და ვანუა—ლვთის მადლით—მშვიდობით ბრძანდებიან.

25 მაისი, დილით.

გაზეთს „ივერიას“ მგლოვიარობისათვის მაშინ, როდესაც ქვეყანა სიხარულით ფეხზე აღარ იდგა ბ-ნ ნიკოლაძის გაბელინსკების გამო,—პატივი აჰყარა Новое Обозрение-მ და გამოუცხადა, მე შენთან ლაპარაკს აღარ ვიკადრებო, იმიტომ, რომ მე თუ ვლაპარაკობ, მარტო და მხოლოდ с целью общественной და თქვენ ამ цель-ებამდე ფეხი სად მოგიწვდებათო. ყველას უხარიან, ნამეტნავად ბულვარის აკადემიკოსებს, ასეთი სამართლიანი წყრომა და რისხვა. ზოილი და ვანუა—ლვთის მადლით—მშვიდობით ბრძანდებიან.

25 მაისი, შუადღით.

ეს-ეს არის ეხლა შევიტყე, რომ ამავე დღეს და საათს Новое Обозрение-მ კეთილ ინება და თავისი ძვირფასი მოწონება უბრძანა სომხურს ლიტერატურას ამ სიტყვებით: Молодцы! „армянская литература прогрессирует“. ვანუა ამ წყალობის გამო სიხარულით ყირამალა შემდგარა და აღარ აპირობს თურმე ამ „поэ“-ის გამოცვლას. ძალიან თურმე ჰშვენის და უხდება. ამბობენ ეს მოწონება იმისათვის ინებაო Новое Обозрение-მ,

რომ „ივერიას“ წყრომა და რისხვა თვისი უფრო გაუმწაროს და გაუორკეცოსო. ახიც არის, მე და ჩემმა ღმერთმა, რა სჯიდა, რომ შავებს იცვამდა მაშინ, როცა მთელი ქვეყანა ასე სადღესასწაულოდ მორთული იყო. ღმერთს არ მიუცია, არა და არა „ივერიისთვის“ ის нях-ი მიეგნო, რომ ბ-ნ ნიკოლაძის გაბელინსკებაში არის ის общественная цель, რომელსაც Новое Обозрение ასეთის გამარჯვებით ეძებს და ასეთის დამარცხებით ვერ უპოვნია დღემდე. ზოილი და ვანუა—ღვთის მადლით—მშვიდობით ბრძანდებიან.

25 მაისი, სალამოთი.

დღეს ხმა გავარდა, ვითომ Новое Обозрение, გახარებული მით, რომ ეგრე გაბედნიერდა ბ-ნი ნიკოლაძე Тифлисский Листок-ის წყალობით, ახლა ბ-ნ ნიკოლაძის შუამდგომლობით აპირობს თავისის მხრითაც ჯილდოების დარიგებას. ბ-ნ ნიკოლაძეს წარუდგენია, რომ სახელოვანი ზოილი, ორჯელ გამოგდებული Новое Обозрение-დამ, ხელახლად მიღებულ იქმნას ამ რედაქციაში წინანდელის მუნდირით, ჭორებისა და ტყუილების ჯვრებით გულზე და ყელზე, და მხარ-ილღივ ლენტით, რომელსაც ზედ აწერია: „За усердие“. ძალიან მოსწონთ აქ ეს ამისთანა სულგრძელობა ბ-ნ ნიკოლაძისა. ამბობენ, თუმცა Тифлисский Листок-ის წყალობით აგრე გადიდკაცდა და ამაღლდა ბ-ნი ნიკოლაძეო, მაგრამ—დახე იმის სულგრძელობასო!—თავისი უკან-ჩამორჩომილი მეგობრები დიდკაცობაშიაც არ დაივიწყაო. მთელი ქალაქი სიხარულით ფეხზედ ველარა დგება, რომ ძლივს ამ უბრალოდ დევნულს სახელოვანს ზოილს შესაფერი წყალობა ეღირსება Новое Обозрение-საგან, რომელსაც თურმე დიდი

მზადება აქვს ამ მის მიერ შერისხულის დევ-გმირის ახ-
ლად მიღებისათვის. ტახტად უდგმენ ოქრომკედლით ნა-
კერს ტყუილის გუდას და იმ პატივსაც უპირობენ, რომ
ბ-ნს ნიკოლაძეს გვერდით მოუსვან მხარის დასამშვენებ-
ლად. ქალაქი ამ დღისთვის ჩირაღდანს ამზადებს. ზოილი
და ვანუა — ღვთის მადლით — მშვიდობით ბრძანდებიან.

[1889 წ.]

დ ა მ ა ტ ე ბ ა

ფ. მახარაძე.

თავის გამართლებაც ასეთი უნდა!

(პასუხად თ-დ ილია ჭავჭავაძეს) *

•

*) ეს წერილი დაიბეჭდა ილია ჭავჭავაძის წერილის „ნუთუ?“-ს საპასუხოდ ჟურნალ „მოგზაურ“-ში, 1905 წ. (№ 18-19).

თავის გასართლებაც ასეთი უნდა!

(პასუხად თ-დ ილია ჭავჭავაძეს)

I

წავიკითხე თ-დ ილია ჭავჭავაძის საპასუხო წერილი, რომელიც გაზ. „ივერიის“ რედაქციას ცალკე გამოცემად დაუსტამბავს თავის სასახელოდ, და სწორე მოგახსენოთ, გაოცებული დავრჩი. ჩემ გამოზდაში ბევრი რამ წამიკითხავს, ბევრი სისაძაგლე მინახავს ჩემი თვალით, ბევრი კიდევ სხვებისგან გამიგონია, მაგრამ ჩემ დღეში ამისთანა არც ჩემი თვალთ მინახავს და არც სხვებისგან გამიგონია. წარმოიდგინეთ კაცი, რომელიც მთელი თავისი ძალონით, მთელი თავისი არსებით მოწადინებულია მეორე პირი ლაფში ამოსვაროს, სახელი გაუტეხოს, დაამციროს, მიწასთან გაასწოროს, რომ თავისი-თავი ყოვლად პატიოსან, უმანკო არსებად დასახოს, და ნამდვილად-კი მხოლოდ თავისივე თავს ამცირებდეს, მიწასთან ასწორებდეს, თავისივე თავს სამარეს უთხრიდეს. აი ასეთ საქმეს ჩადის საქართველოს სასიქადულო მწერალ-პოეტი თ-დი ილია ჭავჭავაძე! მტერი იმას ვერ უზამდა, რაც მან თავის-თავს უქნა. მისი უშველებელი წერილი, თავის გასართლებად დაწერილი, „ივერიის“ გულუხვი გადაჭარბებული სტუმართმოყვარეობის წყალობით აღბეჭდილი, თავის გამართლება კი არაა, არამედ უსასტიკესი საბრალმდებლო ოქმია თავისივე ხელით შედგენილი და ხელმოწერილი.

ეს არის თავისივე ხელით თავის მოკვლა. თ-დ ი. ჭავჭავაძის წერილში არც ერთი წინადადება, არც ერთი სიტყვა არაა, რომელიც მას არა თუ ბრალდებიდან ათავისუფლებდეს, არამედ ამ ბრალდებას რამოდენიმედ მაინც უმსუბუქებდეს! ეს მეტად გასაოცარია, მეტად დაუჯერებელი ამბავია! ქათამმა ჩხრიკა, ჩხრიკა და თავის დასაკლავი დანა გამოჩხრიკაო,—სწორედ ამაზე ითქმის. როგორ მოხდა ეს, რა თქვა თ-დმა ჭავჭავაძემ თავის საპასუხო წერილში?—უნებლიეთ შეგვეკითხება ის, ვისაც ხსენებული წერილი არ აქვს წაკითხული.

საქმე ის არის, რომ თ-დ ჭავჭავაძემ არა თუ ვერ დაარღვია ის, რასაც მას „მოგზაურის“ კორესპონდენტი აბრალვდა, არამედ თავის წერილის მეოხებით, ეს ბრალდება მან კიდევ უფრო გააძლიერა, მის დასამტკიცებლად უფრო მეტი ფაქტები გამოამჟღავნა, ე. ი. იმაზე მეტი, რაც ჩვენ კორესპონდენტს ჰქონდა დასახელებული; თ-დ ჭავჭავაძემ უფრო დაწვრილებით გვამცნო, თუ რანაირი განწყობილება არსებობს მასა და გლეხებს შორის, თუ მას როგორი წესი შეუმუშავებია და ცხოვრებაში განუხორციელებია; ერთი სიტყვით, ყოველივე ის, რაც მან თავის გასამართლებლად მოიყვანა, „მოგზაურში“ დაბეჭდილი კორესპონდენციის დამატება და განმარტებაა. ცნობილია, რომ ნაწერით რამდენიმედ იცნობება თვით დამწერი; თუ ყოველთვის ეს ვერ მართლდება, ეს იმიტომ, რომ დღევანდელ საზოგადოებაში ავტორი უფრო ხშირად, ნებისით თუ უნებლიეთ, მაღავს თავის ნამდვილ აზრს და შეხედულებას, თავის ნამდვილ სურვილს და გულის წადილს. თ-დ ილია ჭავჭავაძეს ჩვენ აქამდისაც ვიცნობდით, თუ რა „კაცური კაცი“ ბრძანდება ის, რას ემსახურება, რა შეადგენს მის სულისკვეთების საგანს, მაგრამ არც ერთ

თავის ნაწარმოებში მას არ დაუნახვებია საზოგადოების-
თვის თავისი შინაგანი „მე“ ისე, როგორც „ივერიის“
№ 68-ში დაბეჭდილ წერილში. აქ ჩვენ იმ ჭავჭავაძესთან
გვაქვს საქმე, რომელიც სინამდვილეში არსებობს: აქ იგი
გველაპარაკება ჩვენ, როგორც კერძო საკუთრების იდეო-
ლოგი, როგორც მემამულე, რომელიც ყოველი ფეხის გა-
დადგმაზე მზად არის იარაღით ხელში დაიცვას თავის
ინტერესები. მართალია, თ-დი ილია ჭავჭავაძე აქაც შიგა-
და-შიგ ძველ ოინებს ხმარობს, წამდაუწუმ ზნეობაზე, კა-
ცურ კაცობაზე, სამართლიანობაზე და სხვა ამგვარობაზე
გაიძახის, მაგრამ ყველაფერი ეს აქ მეტად უადგილო და
უხერხულია. ილია ჭავჭავაძე, როგორც საქართველოს სა-
სიქადულო მწერალი, ავტორი „გლახის ნაამბობის“, „კა-
ცია ადამიანის“, „გლახა ჭრიაშვილის“, „კაკო ყაჩაღის“
და სხვათა, სრულებით დაუჩრდილავს თ-დ ილია ჭავჭა-
ვაძესვე, როგორც მემამულეს. ამიერიდან ქართველ მკით-
ხველს საქმე ექნება არა ზევით დასახელებულ ნაწარმო-
ებთა ავტორთან, არამედ ქართველ მემამულესთან, რო-
მელსაც მთელი თავისი სიცოცხლე მხოლოდ იმისათვის
მოუწოდებია, რომ გლეხები ეყვლიფა და ეტყავებია. ჩვენ
არა გვგონია საქართველოს მიწაზე მოიპოვებოდეს მეორე
ისეთი სასტიკი მემამულე, რომელსაც ასე ულმობელად
მიყავდეს ცხოვრებაში გლეხების გაყვლიფის სისტემა.

თ-დი ჭავჭავაძე დიდი რიხით აცხადებს, რომ იგი
კერძო საკუთრების მოტრფიალეა. ამიტომ რა გასაკვირა-
ლია, რომ ის დიადი მოძრაობა, რომელიც დღეს ჩვენ
თვალწინ ხდება, რომლის მოწმენი დღეს ჩვენა ვართ და
რომელიც მიმართულია დღევანდელ უსამართლობის წი-
ნააღმდეგ, დღევანდელი ძირითადი სოციალური უკუღ-
მართობის მოსასპობად, მას მეტად აღონებს და ძლიერ

აწუხებს. ჩვენი თავადი დიდი გულისწყრომით ამბობს: „კაცმა დიდი მწუხარებით უნდა შეხედოს იმისთანა ამბავს, როცა კაცს სხვა საბუთი არ მიუძღვის იმის გარდა, რომ მე ცოტა მაქვს და შენ ბევრი, და ამიტომ შენ უნდა წაგერთვას და მე მომერთვასო“. — „კერძო საკუთრება, სამართლიანად თუ უსამართლოდ, — განაგრძობს ჩვენი ბრძენი მწერალი, — ჩვენდა საბედნიეროდ (მემამულეების, უეჭველია!) თუ საუბედუროდ (აქ ალბათ გლენები უნდა ყავდეს მხედველობაში ჩვენ მგოსანს!) ჯერ კიდევ დიდხანს იქნება დიდს პატივში და მის სარბიელზე ძალმომრეობა, ერთმანეთზე მისევა, ვინც გინდ იყო, იაფად არ დაუჯდებაო“*.

როგორც ხედავთ, სახელოვანი მგოსანი დიდი მომხრეა კერძო საკუთრების, მაგრამ თავის აზრის დასამტკიცებლად ვერავითარი საბუთი ვერ გამოუჩნდავს. ნუთუ კერძო საკუთრების გამართლება იმით შეიძლება, რომ იგი „ჯერ კიდევ დიდხანს იქნება დიდ პატივში“? შესაძლებელია დავეკითხოთ თ-დ ჭავჭავაძეს: ვისი მხრით იქნება დიდ პატივში კერძო საკუთრება? თუ თქვენისთანა მსხვილი მემამულეების და ბურჟუა-კაპიტალისტების მხრით, რომლების ხელში თანდათან გროვდება წარმოების საშუალებანი და იარაღნი, ეგ კიდევ ვერაფერი საბუთია კერძო საკუთრების გასამართლებლად. ან რაში მოუწია ახლა თ-დ ჭავჭავაძეს კერძო საკუთრების დაცვა და გამოსარჩლება? განა ჩვენთვის საეჭვო იყო, რომ იგი, როგორც მსხვილი მესაკუთრე და მემამულე, კერძო საკუთრების თავგამოდებული მომხრე იქნებოდა? „მოგზაურის“ კორესპონდენტი მას სრულებით არ შეხებია, როგორც კერძო საკუთრების იდეოლოგს, მან გამოაქვეყნა მხოლოდ რამდენიმე გულის

*) ხაზს ყოველგან ჩვენ ვუსვამთ.

ამღვრევი და აღმაშფოთებელი ამბები, რომლებიც ახასიათებენ თ-დ ილიას არა როგორც კერძო მესაკუთრეს, არამედ როგორც ადამიანს. ჩვენ სავსებით გვესმის მისი გაბრაზება ღღევანდელ მოძრაობის გამო. მართლაც-და, კაცი მთელ თავის სიცოცხლეში იმას ცდილობდა, რომ თავისი ბატონობა განემტკიცებია, რომ რაც შეიძლება მეტი წილი გლეხის ნაოფლარისა ჩაეგდო ხელში, რისთვისაც იგი გლეხკაცობას ყოველგვარ შევიწროებას აყენებდა, რისთვისაც იგი არაფერს არ ზოგავდა, ოღონდ-კი თავის მიზანი განეხორციელებია, და ახლა ხედავს, რომ ყოველივე ეს იფუშება, ყოველივე მისი მეცადინეობა იკარგება. განა ასეთი ადამიანი შესაბრალისი არ არის? „რა სიმართლე, რა საბუთი აქვს გლეხკაცს, რომელიც არც ხიზანია თქვენი, არც ნათესავი, რომ თქვენ მამულზე ხელი გაიწოდოს, მაშინ როდესაც კერძო საკუთრება ჯერ კიდევ ქვაკუთხედად უდევს არამც-თუ მთელ საზოგადოებურ წყობას რუსეთისას, არამედ მთელ ცხოვრებას დაწინაურებულ ქვეყნებისას მთელ დედამიწაზეო“. დავამშვიდებთ თ-დ ი. ჭავჭავაძეს, რომ გლეხები ჯერ არ იწვდიან ხელს სხვის მამულზე, ისინი ჯერჯერობით თხოულობენ მხოლოდ იმ უსამართლობის გასწორებას, რომელიც მებატონეებმა ჩაიდინეს ეგრეთ-წოდებულ გლეხების განთავისუფლების დროს. მაგრამ განა გლეხებს უფრო მეტი სიმართლით არ შეუძლიათ მიმართონ თქვენისთანა მემამულეებს ასეთი სიტყვებით: რა სიმართლე, რა საბუთი გაქვთ, რომ თქვენ ჩაგიგდიათ ხელში ამოდენა სიმდიდრე, ამოდენა მიწა-ადგილი, როცა ჩვენ ფეხის დასადგამი მიწა არ მოგვეპოვება. ვეკითხებით თ-დ ილიას: რომელი მხარე იქნება მაშინ უფრო მართალი? რომელ მხარეს ექნება უფრო მეტი საბუთი? ჩვენ დარწმუნებული

ვართ, რომ მისგან ამ კითხვაზე, როგორც სხვებზე, გადაჭრილს, სწორ და ნათელს პასუხს ვერ მივიღებთ: იგი ან სამართლიანობის დანდობას ამოფეარება, ან კაცთა ადამიანურ ცხოვრებას და ამით გაათავებს საქმეს. ამიტომ უმჯობესია დავანებოთ მას თავი, როგორც კერძო საკუთრების ვაგლახ იდეოლოგს და გადავიდეთ პრაქტიკულ სფერაში, სადაც იგი ახორციელებს კერძო საკუთრების პრინციპს და სადაც იგი მართლა რომ თავის ადგილზეა. ამ სარბიელზე მას იშვიათად ეყოლება ბადალი. მას წარბ-შეუხრელად გაყავს ცხოვრებაში მთელი თავისი სისასტიკით კერძო საკუთრების პრინციპი. მან არ იცის, რას ქვია გაჭირვებული კაცის შებრალება. თუ კერძო საკუთრების პრინციპის დაცვაზე მიდგა საქმე, იგი მზადაა მას ანაცვალოს ყოველივე, დაჰკარგოს სინიღისი, პატიოსნება, და პრინციპს კი არ უღალატებს. თუ გენბავთ ეს ერთნაირი რაინდობაა, მაგრამ რაინდობა დაბალ ხარისხის, რომელსაც მიზნად თავის პირადი სარგებლობა აქვს და სხვისი დაჩაგვრა. რაში იხატება თ-ღ ილია ჭავჭავაძის ასეთი მოღვაწეობა? ამის დასახასიათებლად ჩვენ გავჩერდებით მხოლოდ ორ მაგალითზე. ჩვენი აზრით ეს ორი მაგალითიც საკმარია ილია ჭავჭავაძის პრაქტიკულ მოღვაწეობის დასახასიათებლად, თუ როგორ ექცევა, ან რა დამოკიდებულება აქვს მას გლეხებთან. ეს ორი გარემოება ჩვენ კორესპონდენტსაც ჰქონდა აღნიშნული, მაგრამ უნდა შევნიშნოთ, არა ისეთი სისრულით, არა ისეთი სისწორით, როგორც ეს თითონ ილია ჭავჭავაძემ გავგაგებია თავის საპასუხო წერილში. ეს ორი მაგალითი ასეთია: ერთი შეეხება იჯარით გაცემულ მიწებიდან ლალის აღებას და მეორე—საძოვარ ადგილებზე დაწესებულ გადასახადს. დავიწყეთ პირველიდან.

აი რას გადმოგვცემს თვით ავტორი:

„იმ ხუთ სოფელში, რომელნიც საგურამოს შეადგენენ, სულ სახელმწიფო გლეხნი დგანან და იქა ჰხენენ და სთესენ, საცა მამულის პატრონს მოურავდებიან. ამ სოფლებში დიდის ხნიდან დადებულია, რომ ეცინცვის მამულს მოხნავს, მამულის პატრონს მეოთხედი უნდა აძლოს და თავისის ურმით მემამულეს კალოზე მიუტანოს.

„ამ მეოთხედის დათვლა-მიტანა, ათეულების ადგილობრივი შეფარდება და სხვა ამისთანა, მრავალ-მიზეზიანი საქმეა და ხშირად ამ სარბიელზე ჩხუბი და დავი-დარაბა მოსდით მოურავს და გლეხს ერთმანეთში. ნუ დავივიწყებთ იმ გარემოებას, რომ ერთსა და იმავე მიწაში, ნამეტნავად თუ ცოტაოდენად მოზრდილია, შესაძლოა თავიდან ბოლომდე ერთნაირი ძნა არ იყოს, ხშირად თავში კარგი, პურიანი ძნაა და სხვილი, შუა წელში ან ბოლოში აოდევილია, მომცდარია, პურნაკლებია და ამის გამო ათეულები ხშირად ერთისა და იმავე ფარდისანი არ არიან...

„საკმაოა მარტო ეს გარემოება დავიყენოთ თვალწინ და მასთან ერთად ისიც, რომ ძნებს ცალ-ცალკე დადგმულ ათეულებით იყოფენ ერთმანეთთან შეფარდებით,—რომ მიხედეთ,—რამდენი ზიფათი მოსდევს ამ მეოთხედობას, თუ მოურავი ან გლეხკაცი ერთმანეთს გადაეკიდებიან და ერთმანეთის ჯავრის ამოყრას მოიწადინებენ“.

ყველა ამებების თავიდან ასაცილებლად თ-დ ი. კავჭავაძეს დაუწესებია:

„მოურავმა იქავ, საცა მეოთხედს მიითვლის, ბარათი აძლოს, ვისგან რა ერგო და თითონაც დავთარში ჩაიწიროს, იქავ თავის თვალწინ ურემზე დაადებინოს, რომ ძნები არ შესცვალონ, და ისე გამოისტუმროს. გლეხკაცი რომ კალოზე მეოთხედს მოიტანს, ძნის მიძღებს ხსენებული ბარათი უნდა ჩააბაროს და ამ ბარათით მიუთვალოს...“

აი, ასეთია თ-დ ილია ჭავჭავაძის მიერ შემოღებული წესი, რომელიც თითონ მან გაგვაცნო. თუ მას დაუფუჯვრეთ, „დიდ ნაწილს გლახაკობას ეს ნებაყოფლობითი(!) წესი მოუწონებია თ-დ ილიასთვის და მიუღია“. ასე გვეუბნება ჩვენი ავტორი, მაგრამ შემდეგ იგი ამის საწინააღმდეგო ფაქტებს გადმოგვცემს. „ბევრი ვეცადეო, გვეუბნება იგი, ეს უბრალო და უმანკო(!) წესი არავისთვის დამერღვევინებინა, მაგრამ ვერარას გავხდი. წელიწადი ისე არ გაივლიდა, რომ შიგა-და-შიგ ხან ერთს გლახს არ შეეშალა, ხან მეორეს. აქ ყურის მოყრუება წესის სრულიად დაფუშვას მოასწავებდაო“, და ამიტომ თ-დ ილიას სასტიკად მოუვლია საკმისთვის ხელი. ჩვენ ის გვაკვირვებს მხოლოდ, ამ დრაკონისებურ წესს თ-დმა ილია ჭავჭავაძემ ნებაყოფლობითი და უმანკო როგორ უწოდა! თუ ეს ნებაყოფლობითი და უმანკო იყო, თუ გლახაკობის უმეტესმა ნაწილმა იგი მოუწონა ჩვენ თავადს, რილასთვის ამბობს იგი, რომ ბევრი ვეცადე ეს წესი არავისთვის დამერღვევინებინა, მაგრამ ვერარას გავხდიო! და მართლაც, განა შესაძლებელია, თუ არ ძალდატანებით და თუ არ სასტიკი ზომებით, იმ წესის შესრულება, რომელიც თ-დ ჭავჭავაძეს შემოუღია? აშკარაა, რომ ამ წესით გლახაკს მოხენა, დაფარცხვა და მომკა ბევრად უფრო იაფად დაუჯდება და ბევრად უფრო ადვილად შეასრულებს, ვინემ მთელი იმ პროცედურის შესრულება, რომელიც ილია ჭავჭავაძეს შემოუღია. ჩვენ შეგვიძლია რამდენიმედ წარმოვიდგინოთ ასეთი სურათი: გლახმა მოსავალი მოიყვანა და მომკა. მას მხოლოდ მეოთხედის ჩაბარება დარჩენია მემამულესათვის. აი აქედან იწყება მისი ტანჯვა. ჯერ ის უნდა ელოდოს მოურავს; ამას მარტო ერთ და ორ გლახთან ხომ არ უჭირავს სა-

ქმე, არამედ ოცს, ორმოცს და შეიძლება კიდევ მეტთან. ახლა იგი როდის მოისურვებს ჩვენ გლახთან მისვლას; მერე ძნების შეფარდებით გაყოფას, ბარათის ჩაბარებას, ურემზე დადებას და მემამულეს კალოზე გასტუმრებას. მეორე პროცედურა გლახს აქ მოელის,—ჯერ ბარათის ჩაბარება ძნის მიმღებისათვის, შემდეგ ურმის დაცლა. ეს არის მთელი სისტემა, რომელშიაც უბრალო რამის გამო-შვება ან დავიწყება ერთ დავიდარებას და ალიაქოთს იწვევს, რაც დაუსჯელად არავის არ ეპატიება. აქ ჩვენი მგოსანი მეტისმეტ უღმობელობას და შეუბრალებლობას იჩენს. ბოლოს და ბოლოს უმეტეს შემთხვევაში აქ საქმე იმით თავდება, რომ გლახს მეოთხედის სახით მთელი მოსავალი ხელიდან ეცლება: ან იქვე კალოზე უფუჭდება და უოხრდება, ან კიდევ, რაც მეოთხედს გადარჩება, მოურავების ჯიბეში მიდის. აი ამას უწოდებს კაცთმოყვარე მგოსანი უმანკო და უბრალო წესს, რომელიც გლახებმა მომიწონესო! ნუთუ ჩვენი მგოსანი ისე გულუბრყვილო ბრძანდება, რომ მეტი არ ესმის? მაგრამ მისი გულუბრყვილობა ძნელი დასაჯერებელია. მაგრამ ეს კიდევ არაფერი. იგი თავის წერილში, სხვათა შორის, ამბობს, რომ მხოლოდ ორი შემთხვევა იყო, როცა გლახებს ეს „უმანკო“ წესი დაურღვევიათ. როგორ მოხდა ეს? თ-ღი ჭავჭავაძე გვეუბნება, რომ ისე წელიწადი არ გაივლიდა, რომ ხან ერთს და ხან მეორეს ეს წესი არ დაერღვიათ, და იქვე ამბობს, რომ ასეთი შემთხვევა მხოლოდ ორი იყო. დავუჯეროთ თ-ღ ილია ჭავჭავაძეს ეს დაუჯერებელი ამბავი. ეთქვათ, რომ მხოლოდ ორი შემთხვევა იყო, როცა მან ურმით მიტანილი ძნა უკან გააბრუნა. ერთი ასეთი შემთხვევა შარშან თუ შარშანწინ მომხდარა, რასაც თ-ღი ჭავჭავაძე შესაბრალებელი კილოთი მოგვით-

ხრობს და თანაც კითხულობს: მაშ რა მექნა? როგორ უნდა მოექცეულეყავ? ამოდენა ხნის ნალვაწი, წვითა და დაგვით აშენებული შენობა ინგრეოდა, თუ დადებულ ურემს უკან არ გავატანდი და მეც უკანასკნელ ზომას მივმართე. ასე გეგონებათ, თ-დ ჰავჭავაძეს მხოლოდ ის აწუხებდა, რომ წესი არ დარღვეულიყო, კანონი შესრულებულიყო. რა ვუყოთ, რომ ამის გამო ვიღაც გლეხი მსხვერპლი შეიქნებოდა. *Fiat justitia, pereat mundus!* ოღონდ წესი შესრულდეს, და თუ გინდ მთელი ქვეყნირება დაინგრეს! და აი, ამას შემდეგ თ-დი ილია ჰავჭავაძე გამოდის და დაურცხვენელად ადამიანის ხელშეუხებლობაზე, პიროვნების პატივისცემაზე და სამართლიანობაზე ლაპარაკობს. ის, ვინც ყოველი ფეხის ნაბიჯზე ადამიანის პიროვნებას (შეიძლება თ-დ ჰავჭავაძეს გლეხი ადამიანად არ მიაჩნია!) ფეხ-ქვეშ თელავს და ჯიჯგნის, იმის პირიდან ასეთი სიტყვების წარმოთქმა ყველა პატიოსან ადამიანში მხოლოდ ზიზღს იწვევს. ჩვენ ეხლა კარგად გვესმის, თუ ასე ძალზე რისთვის იჭაჭებოდა თ-დი ჰავჭავაძე, როცა საქართველოს ავტონომიის შესახებ სჯაბაასი ჰქონდა ქართველ თავად-აზნაურობას. ჩვენ ახლა კარგად ვიცით, თუ რას ნიშნავდა იმის სიტყვები, რომ ყველა კანონებს აქ, ადგილობრივ, უნდა ვწერდეთო. კაი თქვენ დაგემართებათ, კარგ კანონებს დაუთესდით თქვენ მუშა-ხალხს!

II

წინა-წერილში ჩვენ გავეცანით იმას, თუ რა „უმანკო“ წესი დაუდგენია თ-დ ჰავჭავაძეს გლეხებისაგან ლალის აღების საქმეში. მაგრამ ამ წესის დახასიათება სრული არ იქნებოდა, თუ რომ თ-დ ჰავჭავაძეს იქვე არ შეეტყო-

ბინებია ჩვენთვის საბალახეს საქმეც, რაშიაც ჩვენ თავადს არა-ნაკლებ „უმანკო“ წესი დაუდგენია. აი რას გვეუბნება იგი ამის შესახებ:

„საგურამოში, რომლის წრეში ხუთი სოფელია, გლეხაკაცები სხვადასხვა მემამულის ტყესა და მიწდორს ხვდებიან საქონლის საძოვებლად, სხვათა შორის ჩემსა და ჩემის მეუღლის თავისუფალ მამულებსაც. დიდის ხნით დაწესებულია, რომ ვინც სხვის მამულს მოხვდება (რაც ძალიან ადვილია, ვინაიდან გლეხაკაცს გასაქანი იშვიათად აქვს) საბალახედ, მამულის პატრონს უნდა აძლიოს თვეში ერთი შაური თითო სულს საქონელზე, ე. ი. წელიწადში სამი აბაზი, სოფ. წიწამურის გარდა, საცა თითო სულზე თითო მანეთს იხდიან წელიწადში, რადგანაც საძოვრად უფრო კარგი მამულია და ქალაქზე უფრო ახლოა, მაშინ როდესაც მთიულები და სხვა შორიდან მორეკილ საქონლის პატრონები, სულ ცოტა რომ ვთქვა, ექვს-შვიდ აბაზს და ზოგჯერ ორ მანეთსაც იძლევიან თითო სულზე საბალახეს, ისიც შემოდგომის და ზამთრის ხუთ-ექვს თვეში და არა მთელი წლის განმავლობაში“.

როგორც ხედავთ, საბალახეს საქმეც ჩვენ მწერალ-თ-დს შვენივრად ჰქონია მოწყობილი!.. მართალია, თ-დი ჰავჭავაძე აქ დაწვრილებით არ შედის საქმის განხილვაში; იგი არაფერს გვეუბნება იმაზე, თუ რა გზით, გლეხების ნებაყოფლობით თუ მათზე ძალდატანებით, გაიყვანა მან ეს წესი ცხოვრებაში. თ-დი ჰავჭავაძე ხმასაც არ იღებს იმაზე, გაუწიეს ამ ნიადაგზე მას გლეხებმა წინააღმდეგობა, და თუ გაუწიეს, რა ღონე იხმარა, რა სასჯელს მიმართა, რომ თავხედი გლეხი მიწასთან გაესწორებია და მთელი თავისი უღმობელობა გამოეჩინა. უამისოდ ხომ მთელი მის მიერ დადგენილი წესი სულ ერთიანად დაინგრეოდა! მაგრამ თ-დ ჰავჭავაძეს ერთი ჩვენი სამხილებელი საბუთი აქვს ხელში, და ამაზე კი დიდი რიხით გაიძახის: მე თვეში ათ შაურს კი არ ვახდევინებ გლეხებს თითო სულ საქო-

ნელზე, არამედ მე თვეში მხოლოდ თითო შაური მაქვს
 დადგენილი თითო სულ საქონელზეო, ესე იგი წელიწადში
 სამი აბაზი, გარდა სოფ. წიწამურისა, სადაც თითო სულზე
 თითო მანეთს იხდიან წელიწადშიო. ხომ ხედავთ, რა
 გულპოწყალე და სათნოებიანი ყოფილა თავადი ოლია!
 ადვილი სათქმელია წელიწადში თითო სულ საქონელზე
 სამი აბაზის და ერთი მანეთის გადახდა, მარტო იმის-
 თვის, რომ გლეხკაცის საქონელი სხვადასხვა მემამულის
 ტყეს და მიწას ხვდება! მაგრამ საქმე მარტო ამით როდი
 თავდება. როგორც მოგახსენეთ, თ-დი ქავჭავაძე დაწერი-
 ლებით როდი შეეხო ამ საკითხს, მაშინ როცა ეს საკითხი
 მეტად რთულია და განსაკუთრებით გამეორებას თხოუ-
 ლობს. როგორც ცნობილია, გლეხების განთავისუფლების
 დროს უდიდესი უსამართლობა ამ საქმეში ჩაიდინეს მთავ-
 რობამ და სათავად-აზნაურო კომიტეტმა. გლეხებს სრუ-
 ლებით ჩამოაცალეს როგორც საძოვარი ადგილები, ისე
 საჩეხი ტყე, რომლებითაც ისინი ბატონ-ყმობის დროს
 სარგებლობდნენ. ყოველივე ეს მებატონეებს მისაკუთრეს:
 ფლობდეთ და სარგებლობდეთო! ეს კი იმას ნიშნავდა,
 რომ მებატონეებს გადასახადი უნდა დაედვათ, თუ ვინი-
 ცობაა გლეხის საქონელი მათ მიწაზე მოსძოვდა. უამი-
 სობა-კი ყოვლად შეუძლებელი იყო, ვინაიდან გლეხებს
 საძოვარი მიწები ჩამოართვეს. ეს გარემოება ერთი იმ
 ოინთაგანი იყო, რომლის საშუალებით გლეხები ისევ
 ძველ მებატონეებს ჩაუგდეს ხელში გასაყვლეფად. თუმც
 საგლეხო წესდება აქ ერთნაირ საზღვარს უდებდა მემამ-
 მულეს, მაგ., მემამულეს უფლება ეძლეოდა საბალახე და-
 ეწესებია მხოლოდ ისეთ ადგილებზე, რომლებიც განსა-
 კუთრებით საბალახე ადგილებად არიან ცნობილი, და
 არა უმეტეს 25 კაპ. თითო სულ საქონელზე და ისიც თუ

გლეს ზვიდ სულზე მეტი საქონელი ეყოლებოდა, მაგრამ ცხოვრებაში მხოლოდ მემამულეს სრული თვითნებობა გა-
მეფდა; აქ ყოველივე მემამულეს სურვილზე და ნებაზე
დარჩა დამოკიდებული. მემამულე როგორც სურდა ისე
ექცეოდა გლესს. ყოველივე დამოკიდებული იყო მის პი-
რად სურვილზე და მის მოთხოვნილებაზე, რაც, რასა-
კვირველია, ყოველთვის საკმარისად ფართო იყო. აქ სა-
ძოვარსა და საყანე, ე. ი. სახნავ მიწებს შორის განსხვა-
ვება აღარ არსებობდა: თუკი გლესის საქონელი „მემა-
მულის მიწას მოხვდებოდა“ (ასე გვეუბნება თ-დი ჭავჭა-
ვაძე) სულ ერთია, მემამულეს მიერ დადგენილი გადასა-
ხადი უნდა ეხადა. თუ ვინმეა ჩვენში ისეთი, რომელსაც
სავსებით განუხორციელებია ცხოვრებაში ეს თვითნებო-
ბა, ერთი ამათვანი უეჭველად თ-დი ილია ჭავჭავაძე უნდა
იყოს. მისი თვითნებობა ჯერ იმაში გამოიხატება, რომ
იგი ხუთი შაურის ადგილას სამ აბაზს და ერთ მანეთს
ახდევენებს. შემდეგ, როგორც ჩვენი კორესპონდენტი გად-
მოგვცემს (იხ. „მოგზ.“ № 18), თ-დი ჭავჭავაძე საბალა-
ხეს ისეთ მიწაში ახდევენებს, რომელიც განსაკუთრებით
საბალახოდ კი არ ითვლება, არამედ სახნავ მიწად, ე. ი.
„იმ მიწაში, რომლიდანაც მემამულეს მეოთხედი თავისი
ზურგით შინ მიართევს“, მაგრამ ეს კიდევ არაფერი.
„უფრო მეტი სავალალო ის არის, ამბობს თ-დ ჭავჭავა-
ძის-მიერ ათვალწუნებული კორესპონდენტი, — რომ საგუ-
რამოელი მეებატონეების მიწები ერთმანეთშია არეული
დომხალივით და რამდენიმე დღიური რომ აქ ილია ჭავ-
ჭავაძის არის, რამდენიმე დღიური იმის გვერდზე გივი
სტაროსელსკის ეკუთვნის, მერე ზალიკო გურამიშვილს,
ტატო ციციშვილსა და ტუტუზა სტაროსელსკისა... ასე
რომ ხსენებული საბალახე ერთსა და იმავე დროს ყველა

აქ მოხსენებულ მებატონეებს უნდა სათითაოდ აძლიოს. აქედან თქვენ ადვილად წარმოიდგენთ, თუ რა უჯდება გლახს მარტო საბალახეს გადახდა ერთ სულ საქონელზე წლის განმავლობაში, და ისიც არა მთელ წელს, არამედ რამდენიმე თვის განმავლობაში, რადგანაც საგურამოში ზამთარი საკმარისად სუსხიანი და ხანგრძლივია, და ამიტომ საქონელი უმეტეს ნაწილად გომურში ჰყავთ შემწვდეული ხმელ საკმელზე. ეს არის ნამდვილი ძარცვა-გლეჯის სისტემა, რომლის მსხვერპლი გლეხია და სხვა არავინ. თ-დ ჰავჭავაძეს, რა თქმა უნდა, შეუძლია თავი იმით იმართლოს, რომ ეს „ჩემი და ჩემი მეუღლის თავისუფალი მამულია“, და ვის რა უფლება აქვს ამაზე ხმა ამოიღოსო. ჩემ საკუთარ მამულს მე როგორც მსურს ისე მოვიხმარებ, ამის დაშლის უფლება არავის არ უნდა ჰქონდესო. ვთქვათ, რომ თ-დი ჰავჭავაძე ცამდე მართალია, მაგრამ ერთი ამაზე გვიპასუხოს: საგურამოელ გლეხებს რომ მეტი მიწა-ადგილი ჰქონდეთ, რაც დღეს აქვთ, ე. ი. ისინი რომ ნაკლებად საჭიროებდნენ მის „თავისუფალ“ მამულში, იგი ასეთ პირობებში ხომ ვეღარ მისცემდა გლეხებს მიწებს? ე. ი. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სარგებლობს თუ არა იგი დღეს საგურამოელ გლეხების გაჭირვებული მდგომარეობით და უმატებს თუ არა ღალას იმის კვალობაზე, თუ რამდენად მწვავედება გლეხების გაჭირვება? ჩვენ დავინახავთ, რომ თ-დ ილია ჰავჭავაძის მიერ დადგენილი წესი გლეხების ასეთ გაჭირვებულ მდგომარეობაზეა დაყრდნობილი. რომ ამ წესს სამართლიანობა და კაცთმოყვარეობა არ უდევს საფუძვლად, ეს თავისთავად აშკარაა. მაშ ჩვენ რაღას გვიკითხინებს თავადი ჰავჭავაძე? „მოგზაურის“ კორესპონდენტმაც ხომ მხოლოდ ეს ფაქტი აღნიშნა!

თუ ეს ასეა, მაშ რაღა საბუთი ჰქონდა თ-დ ილია ჭავჭავაძეს ასეთი უშვარი ლანძღვა-გინებით დაეჯილდოვებია ჯერ კორესპონდენტი და მერე ის ორგანო, რომელმაც პირველმა გამოაქვეყნა ჩვენი მწერალ-მემამულეს „საქმენი საგმირონი“? ჩვენ დიდი ხანია ვიცოდით, რომ საქართველოს სასიქადულო მწერალს, ან საგურამოს ცნობილ გმირს, ლანძღვა-გინებაში, სხვისი პიროვნების გაბრაზებაში ბადალა არ ჰყავდა, მაგრამ რაც მას ამ მხრით წინეთ ჩაუდენია, ის მონაგონიც არ არის იმასთან, რასაც იგი ახლა ჩადის. წარმოიდგინეთ: თ-დი ჭავჭავაძე, როგორც კორესპონდენციის ავტორს, ისე „მოგზაურის“ რედაქციას ბეზლობას წამობს, ჯაშუშობას გვაბრალებს, არც მეტი, არც ნაკლები. მაგრამ რაში იხმარება ეს ჯაშუშობა? ორში ერთი: ან კორესპონდენციაში მოთხრობილი ამბები ტყუილია, განზრახ გამოგონილი, ან მართალი, მაგრამ იმათი გამოქვეყნება საჭირო არ იყო, რადგანაც ეს თ-დ ჭავჭავაძეს, საქართველოს დიდებულ მწერალს, ეხებოდა. რომ ყველა ის ამბები, და კიდევ მრავალი სხვა, მართალია, და არა განზრახ გამოგონილი, ეს დღეს ვგონებ არავისთვის საეჭვო აღარ არის. მაშ დაგვრჩა გადასაწყვეტად მხოლოდ ერთი საკითხი: საჭირო იყო თუ არა იმ ამბების გამოქვეყნება? თუ თ-დ ჭავჭავაძეს დავეკითხეთ, ის, რასაკვირველია, გადაჭრით გვეტყვის, რომ ეს საჭირო სრულებით არ იყო. „ვთქვათ, რომ ყოველივე ეს შესაძლოა და კისრადაც მიდვია, — გვეუბნება იგი სხვათა შორის ძნის ისტორიის შესახებ, — მაგრამ ნუთუ ეს ამბავი, თუნდაც გლეხის მიერ ნაამბობი, ისეთი რამ არის, რომ კაცმა კაცი გასაბიაბრებლად გაიმეტოს?“ რასაკვირველია, აქაც, როგორც სხვა რამეებშიაც, ჩვენი და თ-დ ილია ჭავჭავაძის შეთანხმება ყოვლად შეუძლებელია, და

მართლაც განა შესაძლებელია, რომ ის, ვინც მთელი 25 წლის განმავლობაში პრესის დანიშნულებას იმაში ხედავდა, რომ სიმართლისათვის გზა აექცია, კეშმარიტება დაეფარა, ჩვენ გვეთანხმებოდეს პრესის დანიშნულებაში? განა შესაძლებელია, რომ ის, ვინც ხალხს „ნულები“ უწოდა, ისე უყურებდეს პრესას, როგორც ჩვენ? მაგრამ საქმე ის არის, რომ თ-დ ჭავჭავაძეს თავის-თავი საქართველოს „ბურჯად“ მიაჩნია, და ამიტომაც მოჩვენებია, რომ მას ადვილად ვერავინ შეეხებოდა. თ-დ ჭავჭავაძის ნაწერებში ხშირად შეხედებით მაღალფარდოვან სიტყვებს ადამიანურ ღირსებაზე და კაცურ-კაცობაზე, მაგრამ მისი საქციელიდან გამოდის, რომ ყოველივე ეს მხოლოდ მისთანა თავადების მონოპოლია უნდა იყოს და სხვა არავისი. თუ ეს ასე არ არის, მაშ რისთვის ეჭივრება, რისთვის აწევება მას ბოღმა, როცა გლეხკაცს ესარჩლებიან გაუმაძღარ მემამულეების წინააღმდეგ? ან შესაძლებელია მას, როგორც მემამულეს, როგორც მესაკუთრეს, გლეხკაცობისათვის შევიწროება არ მიუყენებია? თ-დ ჭავჭავაძეს ამის უარყოფა ხომ ამიერიდან აღარ შეუძლია?

ახლა მკითხველს მივმართავთ: ნუთუ ბეზლობა და ჯაშუშობაა ყოველივე ის, რაც ჩვენ ილია ჭავჭავაძის შესახებ გამოვაცქეყნეთ? ნუთუ სანტიმენტალური მოთხრობების დაწერა საკმარისია, რომ მის დამწერს ყოველივე სისაძაგლე ეპათიოს და ამის შესახებ პრესამ ხმა არ ამოიღოს? თუ დიდს ვერ მოვთხოვთ ზნეობას, პატარას როგორღა უნდა მოვთხოვოთ? ან შეიძლება უსამართლობის გამომჟღავნებას მხოლოდ მაშინ აქვს მნიშვნელობა, თუ მას უბრალო მომაკედავი ჩადის, და არა ილიასე-

ბური „დიდბუნებოვანი“ გვამი? ახლა გადავიდეთ ფაქტებზე.

როგორც ზევით ვამბობდით, თ-დი ჰავჭავაძე „მოგზაურის“ რედაქციას და მის კორესპონდენტს ცილისწამებას, ბეზლობას და ჯაშუშობას აბრალებს. ამიტომ საჭიროა ნათლად დავანახვოთ მკითხველს, თუ ვინ ადგას სისტემატიურად ბეზლობის, ცილისწამების და ჯაშუშობის გზას. „მოგზაურის“ კორესპონდენტი, სხვათა შორის, თ-დ ჰავჭავაძეს იმას აბრალებდა, რომ მან (ე. ი. ჰავჭავაძემ) გლეხების მოძრაობის ჩასაქრობად და თავის სახლ-კარის დასაცავად მთავრობას ჯარი თხოვაო. თ-დი ჰავჭავაძე ამაზე უარს ამბობს: მე ჯარის გამოწვევა არავისთვის არ მითხოვნიდა და თუ ეს მართალია, კორესპონდენტს შეუძლია მთავრობის რომელსამე კანცელარიაში შეამოწმოს, თუ იქ სადმე ჩემ თხოვნას იპოვნის ამის თაობაზეო. გულუბრყვილო მკითხველი ასეთ განცხადებას ნამდვილ სიმართლედ მიიღებს და ჩვენ კორესპონდენტს გაამტყუნებს. მაგრამ, ჩვენდა საბედნიეროდ, იგივე ჰავჭავაძე რამდენიმე სტრიქონის ქვევით მოგვითხრობს, რომ რადგანაც მის აუარებელ ქონებას და სახლ-კარს გლეხების მხრით აკლება და განადგურება მოელოდა, მან დეპეშით მაზრის უფროსს მიმართა, რომელსაც შველას და დახმარებას თხოვდა გლეხების წინააღმდეგ. თ-დ ჰავჭავაძის შიში უსაფუძვლო გამოდგა, რადგანაც გლეხებს ფიქრშიაც არ მოსვლიათ თ-დ ჰავჭავაძის სახლ-კარის აკლება, მაგრამ მაგარი ეს კი არ არის, არამედ ის, რომ თ-დ ჰავჭავაძემ გლეხები დააბეზლა, ჯაშუშობა გასწია თავისი ნივთიერი ინტერესების გულისათვის. საკვირველი ის არის, თუ რა ოინბაზობით მართლულობს თავს ჩვენი თავადი: მე მაზრის უფროსისათვის

ჯარის გამოგზავნა არ მითხოვნიას. საქმე ის არის, რომ მან მაზრის უფროსს აცნობა, გლეხები აკლებას მიპირებენ და რამე მიშველეთო. მაზრის უფროსს შეეძლო სრულებით არავითარი დახმარება არ გაეწია თ-ღ ჭავჭავაძისთვის, ამით მაინც არსებითად მისი ბეზლობა არ ირღვევა. მაგრამ ნუკი იფიქრებთ, რომ ჩვენს სახელოვან მგოსანს ბეზლობა და ჯარის მოწვევა სამარცხვინო ხელობად მიაჩნდეს. „ამას იმიტომ-კი არ ვამბობ,—გვეუბნება ჩვენი თავადი,—რომ ჯარის მოწვევა ძალმომრეობის და ერთმანეთზე მისევის დასაწყენარებლად, რაკი სხვა გზა არ არის, **სამარცხვინო რადმე მიმაჩნდეს, პირიქით**“... და თუ საზოგადოდ ერიდება ამ ღონისძიებას ჩვენი სახელოვანი მწერალი, ეს მხოლოდ იმ მოსაზრებით, რომ გლეხობისაგან მას დიდი შემოსავალი აქვს, გლეხობა მისთვის კარგი სათალი ღუმაა. მაგრამ ილია ჭავჭავაძის ღვაწლი ჯაშუშობის ასპარეზზე მარტო ამით ხომ არ თავდება. სამწუხაროდ, ჯაშუშობის როლი მას ზედმიწევნით აქვს შესწავლილი და შესისხლხორცებული. ან რასა სწერს მართლაც რომ მბებზლარა თავადი: „არც მითხოვნია და არც მოვითხოვ (ჯარზეა ლაპალაკი), **თუ ჩვენის ავტორის (კორესპონდენტის) და „მოგზაურის“ წყალობით ზედმოსევა ჩემზე გლეხისა არ მოხერხდა და ან ერთმა და ან მეორემ საქმე ისე არ გამიხადეს, რომ მათ მიერ მოსეულს და ასისინებულ გლეხკაცობას მტრულად არ დავუხვდეთ**“. ამაზე მეტი ბეზლობა, ჯაშუშობა და ცილისწამება შეუძლებელია! ჩვენ არა გვგონია, რომ ამაზე მეტი ბეზლობა ოდესმე ჩაედინოს ბეზლობაში და ჯაშუშობაში განთქმულ გრინგმუტს, მეშჩერსკის, კომაროვს და თუ გინდ პალმს! ჩვენ აქ მკითხველს აღარ შევაჩერებთ იმაზე, თუ

ვისი დაბეზღებით დაატუსაღეს ამ ხუთი წლის წინეთ გაზ. „ივერიის“ ასოთამწყობები. ამას ჩვენი მკითხველი უფრო დაწვრილებით შეიტყობდა „მოგზაურში“ დასტამბულ წერილიდან, (იხ. „მოგზაური“ № 18). და თუ ყველა ამის შემდეგ თ-დ ილია ჭავჭავაძეს კიდევ მოუტლია პრესისადმი პატივისცემაზე, ზნეობაზე, პიროვნების ხელუხლებლობაზე, ადამიანურ ღირსებაზე, საკუთრად სამართალზე, კაცურ კაცობაზე და სხვა ამისთანაზე ეგრე ილაპარაკოს, იმას კიდევ-ღა შეუძლია თავის ნაწერებში გლეხებს გამოესარჩლოს, დაბეჩავებულ ცხოვრებაზე ცრემლები ღვაროს, თავისუფლებაზე იმღეროს? განა ეს არ არის დაცინვა? განა ეს არ არის თავისი თავის სასაცილოდ აგდება? გეკითხებით თ-დო ილია: ამას შემდეგ ვისზე უფრო ითქმის: „წმიდა სახელი და დანიშნულება პრესისა მჩვრად უქცევა, ადამიანობა და ადამიანი ბეზღობის და ცილისწამების საგნად გაუხდია და დიდი მოძღვრება ადამიანის ხელუხლებლობისა მარტო თავის სახეიროდ, თავის საფარველად გარდაუქმნია“? ჩვენზე თუ თქვენზე?

ამით ვათავებთ დღეს-დღეისობით საუბარს ილია ჭავჭავაძის შესახებ. შეგვეძლო კიდევ ბევრი გვეთქვა მის შესახებ, მაგრამ ვფიქრობთ, რომ ამითაც მოვაბეზრეთ მკითხველებს თავი იმ დროს, როცა სხვა უფრო საინტერესო კითხვები თხოულობენ განსჯა-განმარტებას. მხოლოდ აქ კიდევ ერთი სამწუხარო გარემოება უნდა აღვნიშნო. როგორც მოგეხსენებათ, „დემოკრატიებით“ განთქმულმა „ივერიამ“ ძლიერ ეკვის თვალით შეხედა „მოგზაურში“ დაბეჭდილ კორესპონდენციას ილია ჭავჭავაძის შესახებ და თითქმის წინდაწინვე უარყო მისი საფუძვლიანობა, და თვით ილიას მიმართა თხოვნით: დაამტკიცე იმის უსაფუ-

ძვლობაო: გავიდა ხანი, და ილიამაც შეუსრულა თხოვნა განახლებულ „ივერიას“, მაგრამ მოლოდინი არ გაუმართლა; თითქო ძმარი ჩაუსხა ცეცხლში: ბრალდება არა თუ ვერ დაარღვია, არამედ კიდევ უფრო გაადიდა და ზედმეტი ფაქტები გადმოგვიყაჭა „ივერიისვე“ ფურცლებზე. ახლა რაღას ფიქრობს ნეტა დინჯი და წინდახედული „ივერია“. ეტყობა, ძველი კერპების თაყვანისცემას ჯერ იქ მაგრად აქვს ფესვები გამდგარი.

ფ. მახარაძე.

ილიას ნაწარმოებთა
ტექსტი და ქრონოლოგია

ილიას ნაწარმოებთა ტექსტი და კრიტიკა.

პრესა. პოლემიკა. ფელეტონები.

(ტომი მე-IX)

ილიას ნაწერები, რომლებიც მოთავსებულია მეცხრე ტომში, დაბეჭდილი იყო პირველად შემდეგ პერიოდულ ორგანოებში:

1. „**კატკოვის პასუხად**“ (გვ. 3—10)—გაზეთ დროებაში 1882 წელს (№ 40).

ქართული პრესა:

2. „**ივერიის წინასიტყვაობა**“ (I: გვ. 15 — 22)—1877 წელს, კვირეული გაზეთ ივერიის გამოცემის დაწყების დროს, შესავალი წერილის სახით (პირველ ნომერში).
3. **ივერიის წინასიტყვაობა** (II: გვ. 23—28)—1886 წელს, ყოველდღიური გაზეთ ივერიის გამოცემის დაწყების დროს, შესავალი წერილის სახით (პირველ ნომერში).
4. **ჩვენი ლიტერატურის დღევანდელი ყოფა** (გვ. 29—31)—გაზეთ ივერიაში, 1886 წელს (№ 6, მეთაური).

5. **შინაურ საქმეთა გამო** (გვ. 32—42)—გაზეთ ივერიაში 1886 წელს (№№ 15, 16, 17, 19, მეთაურები).
6. **„მითამ და ახალი რაზმის კაცი, ანუ ორი ფელეტონი“** (გვ. 45—64)—ჟურნალ ივერიაში 1883 წელს (№ 7—8, შინაური მიმოხილვის მაგიერ).
7. **ახალი დასის მოლოდინში** (გვ. 67—69)—გაზეთ ივერიაში 1886 წელს (№ 89, მეთაური).
8. **თერგ-დალეულნი და ახალი თაობა** (გვ. 70—84)—გაზეთ ივერიაში 1888 წელს (№№ 101, 102, 104, 105, მეთაურები).
9. **ბულვარის აკადემია** (გვ. 87—91)—გაზეთ ივერიაში, 1887 წელს (№ 213, მეთაური).
10. **სანდალას წიგნის გამო** (გვ. 92—97) გაზეთ ივერიაში 1888 წელს (№ 193, მეთაური).
11. **უარყოფილება ჩვენში** (98—107) გაზეთ ივერიაში 1888 წელს (№ № 261, 263, მეთაურები).
12. **პოლემიკა ნოე ჟორდანიასთან** (გვ. 111—174).
დაიბეჭდა გაზეთ ივერიაში 1900 წელს:
პირველი წერილი: „უმეცრობის ფართი-ფურთი“—№№-ში 60, 61, 62.
მეორე წერილი: „ახალი უმეცრობანი ბ-ნ ნოე ჟორდანიასი“—№ 78.
მესამე წერილი: „ქარაფშუტობა, ორთავიანობა და ორპირობა უმეცარისა“—№ 81.
მეოთხე წერილი: „ისევ და ისევ ბ-ნ ჟორდანიას უმეცრობანი და მისი წაჯგუგ-უქუჯგობანი“—№ 87.

13. „ნუთუ?“ (გვ. 177—220)—დაიბეჭდა ივერიაში 1905 წელს (№ 68, ცალკე დამატების სახით).

ფელეტონები:

14. „კარგი რამ მკარდეს, გიკვირდეს, ავი რა საკვირველია“ (გვ. 223—228)—კვირეულ ივერიაში, 1877 წელს (№ 1).
15. „ღმერთმა ნუ დაგაბეროთ“ (გვ. 229—236)—გაზეთ ივერიაში, 1886 წელს (№ 1).
16. საახალწლოდ (გვ. 237—242)—გაზეთ ივერიაში, 1899 წელს (№ 1, მეთაური).
17. „პატარა საუბარი“ (გვ. 243—246)—გაზეთ ივერიაში, 1898 წელს (№ 4).
18. „გომართელის ფილოსოფია და არჩილ ჯორჯაძის ფსიხოლოგია“ (გვ. 247—262)—გაზეთ ივერიაში, 1902 წელს (№ 21).

პამფლეტი:

19. „ჩვენი ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე“ (გვ. 263—295)—ივერიაში 1896 წელს (№№ 20, 21, 22).

სომხური პრესა:

20. მეთაური 9 დეკემბერს, 1887 წ. (გვ. 299—301)—გაზეთ ივერიაში, № 259.
21. მეთაური 4 თებერვალს, 1889 წ. (გვ. 302—308)—გაზეთ ივერიაში, № 27.

კავკასიის რუსული პრესა:

22. **მეთაური 17 აპრილს, 1886 წ.** (გვ. 311—316)—
გაზეთ ივერიაში № 83.
23. **მეთაური 19 დეკემბერს, 1887 წ.** (გვ. 317—321) —
გაზეთ ივერიაში № 268.
24. **მეთაური 22 იანვარს, 1888 წ.** (გვ. 322—326)—
გაზეთ ივერიაში № 16.
25. **მეთაური 19 იანვარს, 1888 წ.** (გვ. 327—330)—
გაზეთ ივერიაში, № 13.
26. **მეთაური 17 იანვარს, 1898 წ.** (გვ. 331—337)—
გაზეთ ივერიაში, № 12.
27. **მეთაური 19 იანვარს, 1898 წ.** (გვ. 338—362)—
გაზეთ ივერიაში, № 13.

პამფლეტები კავკასიის რუსულ პრესაზე:

28. **„ამბავი ყბად-ასაღები და წყალ-წასაღები“** (გვ. 347—362)—გაზეთ ივერიაში 1889 წელს (№ 13).
29. **„სახელდახელო“** (გვ. 363—368)—გაზეთ ივერიაში 1889 წელს № 109 *).

*) ილიას აქ მოხსენებულ ნაწარმოებთა შესახებ საჭიროა დამატებით შემდეგი აღვნიშნოთ. ილიას ნაწერების ნაწილი, რომლებიც იბეჭდებოდა გაზეთებში „მეთაურებად“, ე. ი. პირველი წერილის სახით, ჩვეულებრივ უსათაუროა და მათ სახელწოდებანი რედაქციამ გაუკეთა. დანარჩენი წერილების სათაური კი თვით ილიას ეკუთვნის. სათაურების ამ ორ ჯგუფს მკითხველი გაარჩევს ზემოთ-მოყვანილ სიაში შემდეგი ნიშნის მიხედვით: ის სათაურები, რომლებიც ილიას ეკუთვნის, ყოველთვის მოთავსებული გვაქვს ბრწყალელებში „ „; ხოლო რედაქციის მიერ გაკეთებულ სათაურებს ასეთი ბრწყალელები არა აქვს.

აღვნიშნავთ აქვე, რომ რედაქცია სცდილობდა სათაურების არჩევის დროს არ დაშორებოდა წერილის საერთო ტონს და ყველა სათაურები აღებულია თითონ წერილების ტექსტიდან.

* *

უდიდესი ნაწილი ილიას ნაწერებისა, რომლებიც მოთავსებულია მეცხრე ტომში, ავტორის ხელ-მოუწერედ იბეჭდებოდა პერიოდულ პრესაში.

ყველა ამ ნაწერებიდან ავტორის სახელ-გვარის აღნიშვნით დაიბეჭდა მხოლოდ ორი წერილი: „კატკოვის პასუხად“ და „ნუთუ“.

პოლემიკა ნოე ჟორდანიასთან და ფელეტონი „გომართელის ფილოსოფია და არჩილ ჯორჯაძის ფსიხოლოგია“ ხელმოწერილია ფსევდონიმით: „ახალ-მოსული“.

პამფლეტი: „ჩვენი ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე“ დაიბეჭდა ფსევდონიმით: „ჯიბრაელი“.

პამფლეტი: „ამბავი ყბად-ასაღები და წყალ-წასაღები“ დაიბეჭდა ფსევდონიმით: „ივერიელი“.

ფელეტონი: „ღმერთმა ნუ დაგაბეროთ“—ხელმოწერილია სამი ვარსკვლავით (* * *).

ხოლო დანარჩენი ნაწერები სრულებით ხელ-მოუწერელია.

* *

ფსევდონიმებზე.

ილიას ფსევდონიმი „ახალ-მოსული“ უკვე ცნობილია ლიტერატურაში.

აგრეთვე უდავოა ილიასადმი კუთვნილება ფელეტონისა „ღმერთმა ნუ დაგაბეროთ“, რომელიც ხელმოწერილია ილიას ცნობილი ნიშანით სამი ვარსკვლავი (* * *). რომ ეს ფელეტონი ილიას ეკუთვნის, ეს სრულის უეჭველობით დადასტურდა, რადგან ილიას არქივში აღმოჩნდა ამ ფელეტონის ხელნაწერი დედანი, თითონ ილიას ხელით არის გადაწერილი (იხ. კოლექცია ყოფ. წერა-კითხვის მუზეუმისა № 5297).

პამფლეტი „ჩვენი ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე“, ხელმოწერილი „ჯ ი ბ რ ა ე ლ ის“ ფსევდონიმით, რომ ილიას ეკუთვნის, ეს ჩვენ პირველად გვაცნობა „ივერიის“ თანამშრომელმა ილია ზურაბიშვილმა. ეს ცნობა შემდეგ სრულის დარწმუნებით დაგვიდასტურეს აგრეთვე „ივერიის“ სხვა თანამშრომლებმაც, არტემ ახნაზარმა და თედო სახოკიამ. და თავისთავად ამ პამფლეტის ილიასადმი კუთვნილება უეჭველია თითონ სტილის მიხედვითაც.

მეორე პამფლეტი „ამბავი ყბად-ასალები და წყალ-წასალები“, ხელმოწერილი „ივერიელის“ ფსევდონიმით, რომ ილიას ეკუთვნის, ეს დაამოწმა ივერიის თანამშრომელმა არტემ ახნაზარმა; ჩვენს შეკითხვაზე პატივცემულმა არტემ ახნაზარმა გადმოგვცა, რომ იგი აწარმოებდა გაზ. ივერიაში ფელეტონების განყოფილებას და კერძოდ ეს პამფლეტი ილიამ მის ივერიაში ყოფნის დროს დასწერა და კორექტურაც მასთან გაასწორა.

* *

ხელმოწერელი წერილები.

ილიასადმი კუთვნილება ხელმოუწერელი წერილებისა, რომლებიც ივერიაში იბეჭდებოდა ავტორის აღუნიშნავად, შემდეგის მიხედვით გამოირკვა:

წერილები 1877—1888 წლებისა, რომლებიც ზემოთ-მოყვანილ სიაში აღნიშნულია შემდეგ ნომრებს ქვეშ: 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 20, 22, 23, 24, 25,— ყველა ეს წერილები აღმოჩნდა შეტანილი ილიას ნაწერების ხელნაწერ კრებულებში №№ 5168 და 1722 (ყოფ. წერა კითხვის საზ. მუზეუმისა *).

*) ამ ხელნაწერი კრებულების შესახებ იხ. ტ. VII, გვ. 326—327, 347; ტ. IV, 416; ტ. VIII, გვ. 367.

ხოლო რაც შეეხება უკანასკნელი პერიოდის წერილებს 1889—1899 წლებისა (ე. ი. იმ ექვს წერილს, რომლებიც ზემოთმოყვანილ სიაშია ჩამოთვლილი გვაქვს შემდეგ ნომრებს ქვეშე: 16, 17, 21, 26, 27, 29)—ამ წერილების ილიასადმი კუთვნილებას ადასტურებს ჯერ ერთი თითონ სტილი, და ამას გარდა პირდაპირი ჩვენება ივერიის ძველი თანამშრომლებისა არტემ ახნაზარისა და თედო სახოკიასი, რომელთაც სრულის გარკვეულობით დაადასტურეს აქ ილიას ავტორობა*).

*) კერძოდ, მე-29 წერილი (პამფლეტი „სახელდახელო“) რომ ილიას ეკუთვნის, ეს, დამოუკიდებლად არტემ ახნაზარის და თედო სახოკიას ცნობისაგან, პირველად შეგვატყობინა ივანე გომელაურმა, რომელმაც შემდეგი გადმოგვცა. ერთ საღამოს ივანე გომელაურთან შემოსულა ივერიის თანამშრომელი სტეფანე ჭრელაშვილი (ცნობილი პუბლიცისტი, „სანოს“ ფსევდონიმით სწერდა), და უამბნია, რომ იგი ეს-ეს არის ბრუნდება „ივერიის“ რედაქციის კრებიდან, სადაც ილიამ განსაკუთრებულის არტისტიულობით წაიკითხა თავისი პამფლეტი „სახელდახელო“, რომელმაც დიდი შთაბეჭდილება დასტოვა მსმენელებზეო. მეორედღეს ეს პამფლეტი დაიბეჭდა გაზეთ ივერიაში და ფართე საზოგადოებაშიაც მას დიდი გამოხმაურება ჰქონია. ივანე გომელაურს საგანგებოდ შეუნახავს გაზეთის ნომერი, რაკი ეს პამფლეტი, სტეფანე ჭრელაშვილის პირდაპირი ცნობის თანახმად, ილიას ეკუთვნოდა.—როდესაც ივანე გომელაურმა გაიგო, რომ ჩვენ ვაპირებთ ილიას ნაწერების გამოცემას, მოგვაწოდა თვით ეს ძველი გეგმამალარი გაზეთისა, რომელიც მას 1889 წლიდან შენახული ჰქონდა. ასეთი განსაკუთრებული ყურადღებისათვის პატივცემულ ივ. გომელაურს დიდს მადლობას მოვასხენებთ.

დიდ მადლობას ვუძღვნით აგრეთვე პატივცემულთ არტემ ახნაზარს, თედო სახოკიას და ილია ზურაბიშვილს, იმ დახმარებისათვის, რომელიც მათ გაგვიწიეს ამ ტომზე მუშაობის დროს.

ტექსტის შესახებ.

ჩვენს გამოცემაში ყველა ნაწერების ტექსტი იბეჭდება იმ სახით, როგორაც იგი პირველად გამოქვეყნდა პერიოდულ პრესაში.

დაშვებულია მხოლოდ ერთი გამონაკლისი; სახელდობ, პირველი წერილი „კატკოვის პასუხად“ დამყარებული გვაქვს არა გაზეთის პირველ-ნაბეჭდზე, არამედ თვით ილიას ხელნაწერზე (—ეს ხელნაწერი შენახულა ილიას ავტოგრაფების კოლექციაში ყოფ. წერა-კითხვის საზ. მუზეუმისა № 5297), იმის გამო, რომ ცენზურას ნაბეჭდ ტექსტში შეუცვლია ზოგიერთი ადგილი.

აღნიშნავთ აქ ცენზურის მიერ შეცვლილ ადგილებს:

1. გვერდი 3, სტრიქონები 8—13: „როცა ბეზლობა,—ეგ უწმინდური ძალ-ღონე გაცვეთილის კაცისა, პირახდილი დაიარება, არამც-თუ უსირცხვილად, თავმოწონებითაც ფარფაშობს და ლუკმა პურს აწვდის მაბეზლარს [— მაშინ პირდაპირ შეგვიძლიან ვსთქვათ, რომ საზოგადოების წყობას საძირკველი შერყევიაო და აღსასრული მოახლოებიო]“.—სიტყვები, რომლებიც მოთავსებული გვაქვს აქ რკალებში []—ცენზურას ამოულია.
2. გვერდი 4, სტრიქონები 8—12: „ყველაზედ საშიშარი და საზიზლარი ბეზლობა ის ბეზლობაა, რომელსაც საგნად მთელი ერი ჰყავს, ნამეტნავად იმისთანა ერი, რომელიც [„შემთხვევისა გამო სხვისა და სხვისა“] ყოველ ღონეს მოკლებულია, რომ თავი იმართლოს“.—აქაც, რკალებში [] მოთავსებული ტექსტი ცენზურას ამოულია.
3. გვერდი 9, სტრიქონი მე-27—გვერდი 10, სტრიქონი მე-2: „ეგ დროშა, რომელიც ეგეთის სასოებით და პატივით უტარებია იმოდენა ხანს უწინდელს ქართველს,... ძღვეამოსი-

ლობით ოშიდამ გამოუტანია და დაუძკვიდრებია
კ ა ვ კ ა ს ი ა შ ი“.—სიტყვები: „დაუმკვიდრებია კავკასი-
აში“—ცენზურის მიზეზით შეცვლილია ამ-რიგად: „რუსე-
თისათვის ჩაუბარებია“.

4. გვერდი 10, უკანასკნელი სტრიქონი: „ე ს ე ლ ა და გ ვ რ ჩ ა
ნ უ გ ე შ ა დ მ ი ს ი მ ე დ ი ს ა დ ი დ ი ს ა ?!“ — ცენზურას
სრულებით ამოუშლია.

* *

ილიას ხელთნაწერთა კოლექციაში № 5297 შენახულა
აგრეთვე „ნუთუ“-ს დედანი, თვით ილიას ხელით გადა-
წერილი. მაგრამ იგი არ შეიცავს რაიმე არსებითი ხასი-
ათის განსხვავებას ნაბეჭდ ტექსტთან შედარებით; გან-
სხვავება, ისიც სრულებით უმნიშვნელო, მხოლოდ სტილს
ეხება. ამ გამოცემაში ჩვენ დავემყარეთ ივერიაში და-
ბეჭდილს ტექსტს და არა ხელნაწერს, რადგან, როგორც
ირკვევა შედარებიდან, ყველა ეს განსხვავებული ადგილები
ნაბეჭდი ტექსტისა თითონ ილიასვე ეკუთვნის; ილიას ეს
ზოგიერთი უმნიშვნელო სტილისტიური შესწორება შეუ-
ტანია კორექტურის გასწორების დროს, როცა ეს წერილი
იბეჭდებოდა*).—და თუნდაც ასე არ ყოფილიყო, ჩვენ
მანც უპირატესობა უნდა მიგვეცა ივერიაში დაბეჭდილი
ტექსტისათვის, და არა ხელნაწერისთვის, რადგან ამ წე-

*) აღვნიშნავთ აქ მანც ხელნაწერის განსხვავებებს:

1. „რაც გინდა იყოს, ზემოთ-აღმოწერილი დოსტალუდი „ივერიისა“
პირდაპირ გვანიშნებს, რომ სიფრთხილით და წინდახედულად მოქ-
ცულა“. (შეადარე ჩვენს გამოცემაში, გვ. 178, სტრ. 3—5).
2. „იქ საცა ხელშეხებულია ადამიანი, ადამიანის ღირსება“. (შეად.
გვ. 178, სტრ. 7—8).
3. „და თუნდ ყოველივე კაცი ასე მანც მოიქცეს ხოლმე ამის-
თანა შემთხვევაში და, თუ სულ მანც ზურგს არ შეაქცევს, ეჭვი

რილს საზოგადოებრივი გამოძახილი იმ სახით ჰქონდა, როგორადაც იგი პირველად ივერიაში დაიბეჭდა.

* *

დასასრულ, რათა მკითხველი უფრო ახლო გაერკვეს „ნუთუ“-ში მოთხრობილ ფაქტებში, მოგვეყვას აქ ერთი დოკუმენტი: ბარათი ილია ჭავჭავაძისა საგურამოს მოურავის მიმართ. ეს ბარათი იმ ხანას ეკუთვნის, რომელიც მოთხრობილია „ნუთუ“-ში. იგი მეტად საგულისხმო დოკუმენტია. ილიას, როგორც-კი გაუგია, რომ მთავრობა საგურამოში ჯარს აყენებს ეგზეკუციისათვის, მაშინვე გაუგზავნია ეს ბარათი საგურამოს მოურავთან, რომ როგორმე გადაერჩინა გლეხობა აწიოკებას.

ამ სრული ტექსტი ილიას ამ ბარათისა, რომლის დედანი დღეს დაცულია მიხ. გედევანიშვილის არქივში. (ბა-

მაინც შეიტანოს იქ, საცა სხვის ადამიანურ ღირსებას, სინიდისს, წმიდათა-წმიდას, შესაბლალავად და შესაგინებლად იმეტებენ“. (შეად. გვ. 178, სტრ. 14—18).

4. „უსაბუთოდ გაბიაბრუება ადამიანისა მარტო იმ საზრისით, რომ თუ აქ კაცი უსაფუძვლოდ ერჩის, იმედია, გაბიაბრუებული უსაბუთობას რჩოლისას დაგვიმტკიცებსო“. (შეად. გვ. 180, სტრ. 21—24).

5. „მოგზაურს“ (შეად. გვ. 182, სტრ. 17).

6. „და ყოველ ამის საბუთად მარტო ის იხმარა“ (შეად. გვ. 184, სტრ. 14).

ხელნაწერს ბოლო ფურცლები აკლია და ტექსტი სწყდება ჩვენი გამოცემის 185 გვერდის მე-23 სტრიქონზე. ამას გარდა, შუაში დაკარგულია პატარა ნაწილი, რომელზედაც მოთავსებული ყოფილა ის ტექსტი, რომელიც ჩვენს გამოცემაში დაბეჭდილია 179 გვერდზე, მე-17 სტრიქონიდან 23 სტრიქონამდე.

რათი დაწერილია ფოსტის ქაღალდის შეოთხედ ფურცელზე):

„მოსე, თექვსმეტი თუმანი იასებს სეღით მივიღე.

თუ ვინიცბაა მანდ საგურამოში ჯარი მოვიდა, შენ თვითონ ჩადი და ვინც უფროსია ჩემ მაგიერ სთხოვე, ხალხი არ დაწიოკონ, ჩვენ თვითონ მორიგდებით-თქო. თუ მაინცა და მაინც თავისი არ დაიშალენ, მაშინვე ფაქტონი გამომიგზავნე, მე თვითონ ამოვალ და მე თვითონა ვთხოვ უფროსს, მანდ არა იმოქმედონ-რა და ხალხი ტყუილ-უბრალოდ არ გააფუჭონ.

ი ლ ი ა ჭ ა ვ ჭ ა ვ ა ძ ე .“

ეს უბრალო ბარათი განსაკუთრებით ახლო გვაგრძნობინებს ილიას სულისკვეთებას. ილიას, რასაკვირველია, ფიქრადაც არ მოსვლია, რომ ეს ნახევი ქაღალდი, რომელიც მან სასწრაფოდ მისწერა თავის მოურავს, გადარჩებოდა და ლიტერატურაში მოხვედებოდა; ამის გამო ილ. ას გულწრფელობაში აქ ოდნავი ეჭვის შეტანაც არ შეიძლება. ილია, როგორც ვხედავთ, შეწუხებული ყოფილა ეგზეკუციის გაგზავნით სოფელში და იმის ცდაში ყოფილა, რომ როგორმე გადაერჩინა ხალხი აწიოკებასა და დარბევას.

• 3. ი.

შეცდომის გასწორება

გვერდი, სტრიქონი.		დაბეჭდილია:	უნდა იყოს:
10,	17.	1880 წ.	1882 წ.
178,	27.	სხვა შორის	სხვათა შორის
179,	1.	კაცი	კაცია
179,	1.	რედაქციაც,	რედაქციაც
182,	19.	ისე	ეს
183,	29.	მართლა-და	მართლი და
184,	29.	სახტ-სალამად	სახტ-სალამათად